АЛФА БК УНИВЕРЗИТЕТ
Факултет за стране језике
ALFA BK UNIVERSITY
Faculty of Foreign Languages

РЕЧИ

Часопис за језик, књижевност и културу
Година VII, бр. 1, 2015.

ИЗДАВАЧ
Факултет за стране језике
Алфа БК универзитет у Београду
Палмира Тољатија 3, 11070 Нови Београд
Ел. пошта уредништва: reci@alfa.edu.rs
Tel. +381 11 26 90 039

ЗА ИЗДАВАЧА
Др Лариса ЈОВАНОВИЋ, редовна професорка, в. д. декана Факултета за стране језике Алфа БК универзитета у Београду

ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ УРЕДНИК
Др Светлана ТОМИЋ, доценткиња Факултета за стране језике Алфа БК универзитета

ОПЕРАТИВНИ УРЕДНИК
Андријана ЂОРДАН, асистенткиња Факултета за стране језике Алфа БК универзитета

ИЗДАВАЧКИ САВЕТ
Др Мила ПОПОВИЋ-ЖИВАНЧЕВИЋ, редовна професорка, в.д. ректора Алфа БК универзитета у Београду, председник

Др Лариса ЈОВАНОВИЋ, редовна професорка, в. д. декана Факултета за стране језике Алфа БК универзитета у Београду

Др Бранкица БОЈОВИЋ, ванредна професорка Факултета за стране језике Алфа БК универзитета у Београду

Др Александар ПРЊАТ, ванредни професор, проректор за научноистраживачки рад Алфа БК универзитета у Београду

РЕДАКЦИОНИ ОДБОР

Др Ханифа КАПИЏИЋ-ОСМАНАГИЋ, редовна чланица Академије наука и умјетности Босне и Херцеговине, редовна професорка Филозофског факултета у Сарајеву (Босна и Херцеговина)

Др Сибелан ФОРЕСТЕР, редовна професорка на Свартмор колеџу, Пенсилванија (САД)

Др Бранко ТОШОВИЋ, редовни професор Универзитета у Грацу (Аустрија)

Др Џејн МАТИСОН ЕКСТАМ, ванредна професорка Универзитета у Кристианстаду (Шведска)

Др Магдалена КОХ, ванредна професорка Универзитета Адам Мицкјевич у Познању (Пољска)

Др Марија КРИВОКАПИЋ, ванредна професорка Филозофског факултета у Никшићу (Црна Гора)

Др Радмила НАСТИЋ, редовна професорка Филолошко-уметничког факултета Универзитета у Крагујевцу

Др Маја ЋУК, доценткиња Факултета за стране језике Алфа БК универзитета у Београду

Др Мелина НИКОЛИЋ, доценткиња Факултета за менаџмент у спорту Алфа БК универзитета у Београду

РЕЦЕНЗЕНТИ

Др Радмила НАСТИЋ, редовна професорка Филолошко-уметничког факултета Универзитета у Крагујевцу

Др Дара ДАМЉАНОВИЋ, редовна професорка у пензији

Др Ксенија КОНЧАРЕВИЋ, редовна професорка Филолошког факулетета Универзитета у Београду

Др Анђелка МИТРОВИЋ, редовна професорка Филолошког факултета Универзитета у Београду

Др Зоран ПАУНОВИЋ, редовни професор Филолошког факултета Универзитета у Београду

Др Сибелан ФОРЕСТЕР, редовна професорка на Свартмор колеџу, Пенсилванија (САД)

Др Јоланда ГВАРДИ, редовна професорка универзитета у Тарагони (Шпанија)

Др Светлана ТОМИН, редовна професорка Филозофског факултета Универзитета у Новом Саду

Др Марија КРИВОКАПИЋ, ванредна професорка Филозофског факултета у Никшићу Универзитета Црне Горе (Црна Гора)

Др Марија СТЕФАНОВИЋ, ванредна професорка Филозофског факултета Универзитета у Новом Саду

Др Владимир ЈОВАНОВИЋ, ванредни професор Филозофског факултета Универзитета у Нишу

Др Слободан ЈОВАНОВИЋ, ванредни професор Факултета за правне и пословне студије „др Лазар Вркатић“ у Новом Саду, Универзитет УНИОН у Београду

Др Адријана ВИДИЋ, ванредна професорка Свеучилишта у Задру (Хрватска)

Др Рамон САНУСИ, ванредни професор Универзитета у Ибадану (Нигерија)

Др Маја ЋУК, доценткиња Факултета за стране језике Алфа БК универзитета у Београду

Др Ненад ТОМОВИЋ, доцент Филолошког факултета Универзитета у Београду

Др Мелина НИКОЛИЋ, доценткиња Факултета за менаџмент у спорту Алфа БК универзитета у Београду

Др Тијана ПАРЕЗАНОВИЋ, доценткиња Факултета за стране језике Алфа БК Универзитета у Београду

Др Драгана ЂОРЂЕВИЋ, доценткиња Филолошког факултета Универзитета у Београду

Др Миодраг ВУКЧЕВИЋ, доцент Филоолошког факултета Универзитета у Београду

Др Виолета ЏОНИЋ, доценткиња Филозофског факултета Универзитета у Нишу

Милица ДЕНКОВСКА, докторанд Универзитета Свети Ћирило и Методије у Скопљу (Македонија)

ЈЕЗИЧКА РЕДАКЦИЈА
Лектура и коректура за српски језик
Светлана ТОМИЋ, Факултет за стране језике Алфа БК универзитета у Београду
Лектура, коректура и превод за енглески језик
Андријана ПАВЛОВИЋ, Факултет за стране језике Алфа БК универзитета у Београду
Артеа ПАНАЈОТОВИЋ, Факултет за стране језике Алфа БК универзитета у Београду
Андријана АНИЧИЋ, Факултет за стране језике Алфа БК Универзитета у Београду

ПРЕЛОМ ТЕКСТА
Тијана ПАРЕЗАНОВИЋ

ДИЗАЈН КОРИЦА
Јелена КОШТИЦА

ШТАМПА
„Apollo Graphic Production d.o.o.“ Београд
Тираж: 300 примерака
Цена: 450 динара

Годишње
ISSN 1821-0686
COBISS.SR-ID 155512076

Интернет адреса URL базе података у којој су чланци доступни у виду пуног текста:
http://fsj.edu.rs/index.php/site-map/2012-08-21-10-39-32

АЛФА БК УНИВЕРЗИТЕТ
Факултет за стране језике
ALFA BK UNIVERSITY
Faculty of Foreign Languages

REČI

Journal of Language, Literature and Culture
Year VII, No. 1, 2015

PUBLISHER
Faculty of Foreign Languages
Alfa BK University in Belgrade
Palmira Toljatija 3, 11070 Novi Beograd
Editorial e-mail address: reci@alfa.edu.rs
Phone +381 11 26 90 039

FOR THE PUBLISHER
Larisa JOVANOVIĆ, PhD, Full Professor, Acting Dean of Faculty of Foreign Languages, Alfa BK University in Belgrade

EDITOR-IN-CHIEF
Svetlana TOMIĆ, PhD, Assistant Professor at Faculty of Foreign Languages, Alfa BK University in Belgrade

EXECUTIVE EDITOR
Andrijana ĐORDAN, Teaching Assistant at Faculty of Foreign Languages, Alfa BK University in Belgrade

PUBLISHING COUNCIL
Mila POPOVIĆ-ŽIVANČEVIĆ, PhD, Full Professor, Acting Rector of Alfa BK University in Belgrade, Chair

Larisa JOVANOVIĆ, PhD, Full Professor, Acting Dean of Faculty of Foreign Languages, Alfa BK University in Belgrade

Brankica BOJOVIĆ, PhD, Associate Professor at Faculty of Foreign Languages, Alfa BK University in Belgrade

Aleksandar PRNJAT, PhD, Associate Professor, Vice Rector for Research at Alfa BK University in Belgrade

EDITORIAL BOARD

Hanifa KAPIDŽIĆ-OSMANAGIĆ, PhD, Full member of the Academy of Sciences and Arts of Bosnia and Herzegovina, Full Professor at Faculty of Philosophy in Sarajevo (Bosnia and Herzegovina)

Sibelan FORRESTER, PhD, Full Professor at Swarthmore College, Pennsylvania (USA)

Branko TOŠOVIĆ, PhD, Full Professor at University of Graz (Austria)

Jane MATTISSON EKSTAM, PhD, Associate Professor at Kristianstad University (Sweden)

Magdalena KOCH, PhD, Associate Professor at Adam Mickiewicz University in Poznań (Poland)

Marija KRIVOKAPIĆ, PhD, Associate Professor at Faculty of Philosophy in Nikšić (Montenegro)

Radmila NASTIĆ, PhD, Full Professor at Faculty of Philology and Arts, University of Kragujevac

Maja ĆUK, PhD, Assistant Professor at Faculty of Foreign Languages, Alfa BK University in Belgrade

Melina NIKOLIĆ, PhD, Assistant Professor at Faculty of Sport Management, Alfa BK University in Belgrade

REVIEWERS

Radmila NASTIĆ, PhD, Full Professor at Faculty of Philology and Arts, University of Kragujevac

Dara DAMLJANOVIĆ, PhD, Full Professor, in retirement

Ksenija KONČAREVIĆ, PhD, Full Professor at Faculty of Philology, University of Belgrade

Anđelka MITROVIĆ, PhD, Full Professor at Faculty of Philology, University of Belgrade

Zoran PAUNOVIĆ, PhD, Full Professor at Faculty of Philology, University of Belgrade

Sibelan FORRESTER, PhD, Full Professor at Swarthmore College, Pennsylvania (USA)

Jolanda GUARDI, PhD, Full Professor at University of Tarragona (Spain)

Svetlana TOMIN, PhD, Full Professor at Faculty of Philosophy, University of Novi Sad

Marija KRIVOKAPIĆ, PhD, Associate Professor at Faculty of Philosophy in Nikšić, University of Montenegro (Montenegro)

Marija STEFANOVIĆ, PhD, Associate Professor at Faculty of Philosophy, University of Novi Sad

Vladimir JOVANOVIĆ, PhD, Associate Professor at Faculty of Philosophy, University of Niš

Slobodan JOVANOVIĆ, PhD, Associate Professor at Faculty of Legal and Business Studies "Dr Lazar Vrkatić" in Novi Sad, UNION University in Belgrade

Adrijana VIDIĆ, PhD, Associate Professor at University of Zadar (Croatia)

Ramonu SANUSI, PhD, Associate Professor at University of Ibadan (Nigeria)

Maja ĆUK, PhD, Assistant Professor at Faculty of Foreign Languages, Alfa BK University in Belgrade

Nenad TOMOVIĆ, PhD, Assistant Professor at Faculty of Philology, University of Belgrade

Melina NIKOLIĆ, PhD, Assistant Professor at Faculty of Sport Management, Alfa BK University in Belgrade

Tijana PAREZANOVIĆ, PhD, Assistant Professor at Faculty of Foreign Languages, Alfa BK University in Belgrade

Dragana ĐORĐEVIĆ, PhD, Assistant Professor at Faculty of Philology, University of Belgrade

Miodrag VUKČEVIĆ, PhD, Assistant Professor at Faculty of Philology, University of Belgrade

Violeta DŽONIĆ, PhD, Assistant Professor at Faculty of Philosophy, University of Niš

Milica DENKOVSKA, PhD candidate at St. Cyril and Methodius University, Skopje (Macedonia)

LANGUAGE EDITING
Copy editing and proofreading – Serbian
Svetlana TOMIĆ, Faculty of Foreign Languages, Alfa BK University in Belgrade
Translation, copy editing and proofreading – English
Andrijana PAVLOVIĆ, Faculty of Foreign Languages, Alfa BK University in Belgrade
Artea PANAJOTOVIĆ, Faculty of Foreign Languages, Alfa BK University in Belgrade
Andrijana ANIČIĆ, Faculty of Foreign Languages, Alfa BK University in Belgrade

TYPESETTING
Tijana PAREZANOVIĆ

COVER DESIGN
Jelena KOŠTICA

PRINT
„Apollo Graphic Production d.o.o.“ Београд
Print run: 300 copies
Price: 450 RSD

Published annually
ISSN 1821-0686
COBISS.SR-ID 155512076

URL database for full text
http://fsj.edu.rs/index.php/site-map/2012-08-21-10-39-32

Речи **2015**

САДРЖАЈ

СТУДИЈЕ И ЧЛАНЦИ

Маријана М. Продановић
Аутохтоност сложених формација у савременом српском језику: пример неокласичног елемента *промо-* **15**

Ксенија Ј. Кончаревић
Теорија комуникационе културе у лингводидактичкој примени (на материјалу српског и руског језика) **35**

Виолета П. Џонић
Лакуне и безеквивалентне јединице у лексичком систему језика (на материјалу руског и српског језика) **47**

Irene Udousoro, Richard Oko Ajah
Heterolinguistic Poetics as Characteristic of a Postmodern Language in Marguerite Abouet's and Clement Oubrerie's *Aya de Yopougon* **57**

Бојана В. Ракочевић
Нови историзам и тумачења Шекспира **73**

Драгана Р. Радошевић
Контраст у песмама Виљема Блејка **86**

Кристина Ж. Виштица
The Feminist System of *Herland* **96**

Robert D. Tindol
A Deleuzian Reading of the Whipping Boy in *The Prince and the Pauper* **111**

Marko Lukić
***Libra* i sedam sekundi Oswaldovog identiteta** **123**

Тијана В. Парезановић
Просторни елементи фикционалног света као могући индикатори слободног неуправног дискурса и њихов значај за књижевно превођење **135**

Ненад М. Кнежевић
Апроприација профетског као елемент протофеминизма у деловању Хилдегард из Бингена **158**

Sibylle Gruber
Ethical Virtues, Contact Zones, And Representation in Travel Writing: Explorations Past and Present **174**

Dallel M. Sarnou
Arabs Speaking from the Margin: when English literature has got *Arabized* …… **192**

ПРИЛОЗИ И ГРАЂА

Sibelan Forrester
On Translating Isidora Sekulić's Story *Bure* …… **205**

Isidora Sekulić *The Barrel*
Translated from the Serbian by Sibelan Forrester …… **207**

Анђелка Н. Митровић
Деведесети рођендан Катедре за оријенталистику …… **216**

Милојка Р. Радојичић
Предшколско васпитање у документима СФРЈ …… **233**

Svetlana E. Tomić
Prilog biografiji i bibliografiji radova prof. dr Sonje Dekanić Janoski (1939-2012) …… **279**

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Андријана С. Ђордан
Гордана Д. Јакић *Терминологија организационих наука* …… **284**

Светлана Е. Томић
Марина Хјусон *Полупериферија и род: побуна контекста* …… **291**

Светлана Е. Томић
Жарко Рошуљ *Час описа часописа VI: жанрови у српској шаљивој периодици (1830-1918)* …… **295**

ОТВОРЕНО ПИСМО

Отворено писмо српских хиспаниста уредницима, лекторима, издавачима, новинарима у свим врстама медија и стручњацима за српски језик …… **298**

Упутство за припрему рукописа …… **303**

Instruction for paper submission …… **308**

CONTENTS

STUDIES AND ARTICLES

Marijana M. Prodanović
Autochtony of Compound Formations in Contemporary Serbian Language: the Case of Neoclassical Element *Promo-* **15**

Ksenija J. Končarević
Communicative Culture Theory in Linguodidactic Application (on a Corpus of Russian and Serbian Languages) **35**

Violeta P. Džonić
Lacunae and Non-Equivalent Units in the Lexical System of a Language (on a Corpus of Russian and Serbian Languages) **47**

Irene Udousoro, Richard Oko Ajah
Heterolinguistic Poetics as Characteristic of a Postmodern Language in Marguerite Abouet's and Clement Oubrerie's *Aya de Yopougon* **57**

Bojana V. Rakočević
The New Historicism and the Interpretations of Shakespeare **73**

Dragana R. Radošević
Contrast in William Blake's Poems **86**

Kristina Ž. Vištica
The Feminist System of *Herland* **96**

Robert D. Tindol
A Deleuzian Reading of the Whipping Boy in *The Prince and the Pauper* **111**

Marko Lukić
***Libra* and Seven Seconds of Oswald's Identity** **123**

Tijana V. Parezanović
Spatial Elements of Fictional World as Possible Indicators of Free Indirect Discourse, and Their Relevance to Literary Translation **135**

Nenad M. Knežević
Appropriation of the Prophetic as an Element of Protofeminism in the Works of Hildegard of Bingen **158**

Sibylle Gruber
Ethical Virtues, Contact Zones, And Representation in Travel Writing: Explorations Past and Present **174**

Dallel M. Sarnou
Arabs Speaking from the Margin: when English literature has got *Arabized* …… **192**

CONTRIBUTIONS

Sibelan Forrester
On Translating Isidora Sekulić's Story *Bure* …… **205**

Isidora Sekulić *The Barrel*
Translated from the Serbian by Sibelan Forrester …… **207**

Anđelka N. Mitrović
The Ninetieth Anniversary of the Department for Oriental Studies in Belgrade …… **216**

Milojka R. Radojičić
Preschool Education in the Documents of SFR Yugoslavia …… **233**

Svetlana E. Tomić
A Contribution to the Biography and Bibliography of Prof. Dr Sonja Dekanić Janoski (1939-2012) …… **279**

REVIEWS

Andrijana S. Đordan
Gordana D. Jakić *Terminology of Organizational Sciences* …… **284**

Svetlana E. Tomić
Marina Hughson *Semiperiphery and Gender* …… **291**

Svetlana E. Tomić
Žarko Rošulj *A Class of Describing Periodicals VI: Genres in Serbian Humorous Periodicals (1830-1918)* …… **295**

OPEN LETTER

An open letter of Serbian Hispanists to Editors, Copy Editors, Publishers, Journalists in All Types of Media and Experts in Serbian Language …… **298**

Instruction for paper submission …… **308**

СТУДИЈЕ И ЧЛАНЦИ

ОРИГИНАЛНИ НАУЧНИ РАД
УДК: 811.163.41'27

Маријана М. Продановић[1]
Универзитет Сингидунум у Београду
Факултет за туристички и хотелијерски менаџмент

АУТОХТОНОСТ СЛОЖЕНИХ ФОРМАЦИЈА У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ: ПРИМЕР НЕОКЛАСИЧНОГ ЕЛЕМЕНТА *ПРОМО-*

Апстракт: Предмет овог рада представља анализа сложених формација са неокласичним препозитивним елементом *промо-* у савременом српском језику. На корпусу који је сачињен од групације прототипичних примера, добијених неселективним праћењем електронских издања дневне и недељне штампе, као и садржаја на различитим интернет страницама, посматрана је природа овог елемента која до сада није била била предмет истраживања у српском језику. Отуда су циљеви овог рада да се утврде условљеност статуса пропозитивног елемента *промо-* у савременом српском језику као и његова улога и категоризација у творби речи. Потом, да се размотре учесталост и неопходност употребе сложених формација са овим елементом у српском језику и његове потенцијалне ортографске норме. Резултати анализе података су показали да је употреба препозитивног елемента *промо-* честа у савременом српском језику, да доприноси економичности израза, као и да његово значење најчешће одговара аналитичком придеву *промотиван.*

Кључне речи: српски језик, сложене формације, препозитивни елемент *промо-*, префиксоид, језичка економија, ортографска норма

Увод

Без обзира на то на који начин и у којем облику се одашиљају и размењују језички обрасци, један језик[2], *per se*, тешко остаје изолован, саткан само од сопствених

---

[1] mprodanovic@singidunum.ac.rs

компонената. Наиме, најразличитије везе које се остварују путем реализације језичких образаца и размене вербализованих мисли неретко ће, у коначници, довести до додира/контакта једног језика са другим језиком/-цима. Контакти те врсте, који се не могу избећи, а посебно не у савременом свету, за последицу често имају *уплив* језичких елемената, који су инхерентна карактеристика једног језика, у језички *миље* другог језика. То доводи до својеврсног, најчешће несвесног, посуђивања језичких елемената из једног језика у други језик и/или *vice versa*, до појаве тзв. страних/позајмљених елемената – оних који припадају језику *даваоцу* у језичком фонду *примаоца* (Filipović, 1986: 34). Ипак, ваља напоменути да у контактним процесима најчешће један од језика који остварују контакте узима примат, те је тако кинески оставио значајан траг у нпр. корејском и јапанском језику, али ништа од њихових особености није утицало на сам кинески језик (Сапир [Sapir], 2000 [1921]).

Улога језика који поседује неопходне и довољне карактеристике да би био перципиран као лингва франка (лат. *linguae francae*) савременог доба[3] (Кристал [Crystal], 2003), оно што су, кроз историју, били нпр. француски или латински језик, припада савременом енглеском језику. С обзиром на то да, под утицајем моћи земаља у којима се говорни као матерњи, енглески језик представља језик шире/распострањене комуникације (*Language of Wider Communication – LWC*),[4] он постаје лингва франка *sui generis*,[5] будући да, до данашњег тренутка, није постојао језик који је толико распрострањен (Crystal, 2003: 139), те, сходно томе, несумњиво врши утицај на многе светске језике. Особеностима савременог енглеског језика, било да се ради о морфолошком, лексичком, синтаксичком или неком другом језичком нивоу, нису одолели ни немачки, француски, шпански и други језици, а међу језицима који показују утицај енглеског у својој структури, налази се и савремени српски језик.

---

[2] Овде под језиком не мислимо на пу̂ко средство комуницирања, но на језички ко̂д којим се споразумевају припадници једног друштва, културе, заједнице.

[3] Не само да је енглески језик у распрострањеној употреби, но, како Тврто Прћић наводи, „ваљано знање енглеског језика [...] чини незаобилазну културну претпоставку“ (2011: 20).

[4] Више о томе код: Брут-Грифлер [Brutt-Griffler] у: Бернс [Berns, Ed.], 2010. Прим.аут.: Аутор преузима на себе одговорност за превод наведене синтагме, која је, у оригиналном облику, преузета од наведене ауторке.

[5] Под овим мислимо да је енглески језик лингва франка на посебан начин, не само због тога што је његова употреба светских размера, но што се, истовремено, та употреба не односи на појединачну/-е област/-и људског деловања.

Посматрано кроз историјску призму, проток времена је, све до данашњих дана, само појачавао важност (некада и неопходност) улоге енглеског језика у процесима језичких позајмљивања. Како је XIX век био сведок славних дана британске круне, не чуди што је број говорника енглеског језика, већ у то време, премашио 126 милиона људи (према: OED)[6], да би, средином XX века, број изворних говорника енглеског језика досегао 270 милиона (*The World Almanac Book of Facts for 1950,* према: Мејхен [Machan] 2013). Без обзира на то да ли је остваривао посредне или непосредне контакте са неким језиком/-цима (Filipović, 1991), енглески језик је остављао неизбрисив траг – обогаћивањем речничког фонда других језика, модификацијом његових творбених процеса, итд. Споменута важност улоге енглеског језика постала је посебно приметна од зачетака електронских медија, те његових ширења, почевши од појаве првог електричног телеграфа, с почетка деветнаестог века,[7] да би, чини се,[8] доживела врхунац настанком и распрострањивањем феномена интернета, који је широј популацији постао доступан током последње деценија двадесетог века (Стакс и Салвен [Stacks & Salwen], 2009). Енглески језик се с правом сматра доминантим[9] језиком овог медијума комуникације (Матерларт [Mattelart], 1996; Дарам [Durham] у: Данет и Херинг [Danet & Herring, Eds.], 2007).

Зато су неке од инхерентних особености савременог енглеског језика све више приметне у другим језицима света, и то на многим њиховим нивоима. Оне су најпре најуочљивије на *површинском,*[10] лексичком нивоу, али, исто тако и на

---

[6] public.oed.com/aspects-of-english/english-in-time/nineteenth-century-english-an-overview/

[7] Више о настанку и развоју електронских медија код: Медоф и Кеј [Medoff & Kaye] (2011).

[8] Феномен интернета, као доминантног средства комуникације, односи се на садашњи тренутак, али не можемо предвидети природу распрострањивања енглеског језика у будућности, те елиминисати чињеницу да ће, можда, нека друга епоха, заправо, представљати врхунац. Више о *предсказивању* потенцијалне будућности енглеског језика, те његовог утицаја на језичке прилике у свету код: Градол [Graddol] (2000).

[9] О културолошким срединама у којима доминира неки други језик, више код: Danet & Herring (2007).

[10] Овде, употребом придева *површински*, желимо да укажемо на то да се утицај који се одсликао на лексичком нивоу неког језика, примећује пре него онај на морфолошком или другим нивоима; придев *површински* не односи се, на овом месту, на диференцијацију површинске и дубинске структуре језика у ужем смислу (Чомски [Chomsky], 2002).

семантичком, творбеном и другим језичким нивоима. Како је већ наведено, савремени српски језик се, по овом питању, не разликује умногоме од других језика у којима је приметан утицај енглеског језика. Отуда је прилив англицизама у српком језику чинилац његовог развоја, те обогаћивања домаћег језичког фонда, који није занемарљив (Prćić, 2011).

Ипак, ваља напоменути да ни енглески језик *per se* није остао имун и *нетакнут* када су у питању језички контакти и посуђивања, посебно уколико се осврнемо на оне периоде развоја који су довели до оног облика који се данас назива савременим енглеским језиком. Значајан део лексичког фонда савременог енглеског језика чине позајмљенице из латинског[11] и грчког, а потом и француског, италијанског, шпанског и других језика, премда су то данас асимиловане форме, које се перципирају као аутохтоне.[12] Сродно некадашњој улози француског језика (у посредовању у контактном процесу између латинског и енглеског језика)[13], данас улогу посредника има савремени енглески језик. Француски, мађарски, шпански, румунски и други језици (Prćić, 2011: 20), почели су да преузимају облике из енглеског језика, те да њима обогаћују свој језички фонд, али их временом и асимилују са мањим или већим графолошким и фонолошким изменама или компромисима.

С обзиром на то да препозитивни елемент *промо-* чини саставни део лексичког фонда савременог енглеског језика, у који је доспео из латинског језика, сматрамо да се овај препозитивни елемент, класичног порекла, у савременом српском језику појавио под све већим утицајем енглеског језика. С тим у вези, предмет овог рада представљају сложене формације (*композит(-не)* формације [Ћорић, 1988]) у којима је неокласични елемент *промо-* у иницијалној позицији у савременом српском језику. Углавном се ради о формацијама које се

[11] Свој утицај латински језик је утемељио још у време староенглеског језика, који је обухватио временски оквир 450-1100. године (Барбер [Barber], 1993; Đolić, 2002).

[12] Нпр.: *testament* (тестамент), *data* (подаци), *thesis* (теза), итд., из лескичког фонда латинског језика; *antique* (антички), *telephone* (телефон), *encyclopaediae* (енциклопедија) и др., из грчког језика; *page* (страница), *button* (дугме), *voyage* (пут/путовање) и сл., чији је језик давалац био француски; *sonata* (соната), *apartment* (стан), *graffiti* (графит), из италијанског језика; *chocolate* (чоколада), *cigar/cigarette* (цигара/цигарета), *mosquito* (комарац), *machette* (мачета), из опсега лексичког фонда шпанског језика (Đolić, 2002; Деркин [Durkin], 2014).

[13] Прим.аут.: Сматра се да се највећи уплив француских речи десио у временском оквиру 1200-1399. године (према: Durkin, 2014: 263).

појављују у публицистичком језику, као и у језику који је у употреби у процесу оглашавања/комуникације посредством интернета.

Задаци овога рада су да на корпусу сачињеном од језичких примера који одсликавају публицистику као интернет културу утврди:

- колико често се сложене формације које почињу елементом *промо-* употребљавају у савременом српском језику (када је у питању публицистички и језик интернет културе);
- да ли је câм елемент *промо-*, на основу својих особености, заправо, префиксоид или је његова природа ближа скраћеном, индеклинабилном облику придева;
- у каквим формацијама елемент *промо-* показује највећу продуктивност – формацијама са глаголима, именицама или придевима;
- да ли речнички фонд савременог српског језику поседује облик који је, на основу значења и функције, еквивалентан елементу *промо-*;
- да ли се предметни елемент употребљава ради језичке економије, односно као замена за придев *промотиван* или је, ипак, у непромењеном облику, напросто преузет из енглеског језика;
- каква је, уколико постоји, ортографска норма за писање сложених формација са овим препозитивним елементом.

Статус и особености препозитивног елемента *промо-*

Препозитивни елемент *промо-* латинског је порекла, а његову етимологију можемо извести из два глагола. Наиме, ради се, с једне стране, о глаголу *promo, prompsi, promptum*, 3. чије је значење: *извадити, изнети*; *показати*; *изумети, пронаћи, открити*; *употребљавати*,[14], а, с друге стране, о глаголу *promoveo, promovi, promotum*, 2. чије је значење: *повући напред, одгурнути унапред, учинити да иде напред*, напредовати.[15] У савременом енглеском језику облик *promo* представља слободну/лексичку морфему насталу скраћивањем придева *promotional* (*промотиван*/*промотивни*) или именице *promotion* (*промоција*). Овде ваља напоменути да речници савременог енглеског језика наводе да је облик *(to) promote*, који, наиме, мотивише наведени придев и именицу, у енглески језик ушао у периоду средње-енглеског језика (1100-1500. година), и то управо од

[14] Прим.аут.: Латински термини у раду према: Standardni rečnik latinsko-srpskog jezika (Todorović i dr., 2008).

[15] Поред наведеног речника (14), овде је консултован и извор: http://www.ancient.eu/lang/latin/dictionary/1772-19/promoveo/

претходно наведеног облика *promotum(-s)*[16] или *promot-*[17] (од исте основе), а потврду пружа и извор старијег датума, са почетка XIX века.[18] Тај извор повезује глагол *(to) promote* са латинским глаголом *promoveo, promotus,* те наводи да је значење позајмљеног облика управо еквивалентно ономе које смо навели за латински глагол (*напредовати, ићи напред*...). Исти извор наводи и повезаност са глаголом из француског језика *promouvoir*, уз којег стоји значење *подизања*, али и *похваљивања*, те *упућивања* и *указивања* на нешто.

Уколико *призовемо* чињеницу да је посредник контактних процеса између латинског и енглеског језика, у периоду средње-енглеског језика, био француски, не чуди да је управо француски језик утицао на данашњу нијансу значења предметног глагола у енглеском језику. Напоменули бисмо и то да речници савременог енглеског језика изостављају етимологију која се заснива на првом од два глагола која смо споменули. Ипак, узимајући у обзир значења споменутог глагола *promo* (3.), сматрамо да он поседује семантичку повезаност са елементом *промо-*.

На основу претходно наведеног, свакако можемо рећи да, у односу на српски језик, наведени препозитивни елемент припада лексичком слоју страних речи. Истовремено, наведена лекичка морфема чини оним што називамо *интернационализмима* (Клајн, 2002), јер се облик *промо-* може пронаћи у савременом лексичком фонду многих језика (француски, италијански, шпански, немачки, шведски итд.)[19]. Потврда интернационалне природе елемента *промо-* налази се и у његовом пореклу, будући да се интернационализмима управо приписује тзв. *неокласично* порекло (Векслер [Wexler], 1969; Sapir, [1921] 2000). Међутим, као језици даваоци итернационализама, *класични* – латински и грчки језик нису увек они непосредно *донирали* речи. Често су у процесу *уплива* у светске језике посредовали други језици. С тим у вези, расппрострањивањем енглеског језика, неретко се дешавало, а та пракса никада није ни прекидана, да су нове, стране компоненте у многим језицима у свету, па тако и у савременом српском језику, улазиле из енглеског језика. Отуда, верујемо да је, управо као последица једног таквог процеса, препозитивни елемент *промо-* нашао своје место

[16] Према: http://www.merriam-webster.com/dictionary/promote
[17] Према: http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/promote
[18] Према: *Pantologia. A New Cyclopaedia (Comprehending a Complete Series of Essays, Treatises, Band Systems, Alphabetically Arranged, with a General Dictionary of Arts, Sciences, and Words: the Whole Presenting a Distinct Survey of Human Genius, Learning, and Industry)*, 1813.
[19] Аутор је проверио и потврдио истинитосну вредност ове тврдње.

у савременом српском језику, у којем његов статус *per se*, а на основу увида у домаће доступне радове из домена творбе речи, до сада није анализиран.

Уколико се обрати пажња, најпре, на позиционираност, а потом и на облик, те порекло препозитивног елемента *промо-*, овај елемент би требало да припада групи префиксоида. То су „везане морфеме сличне префиксима, тј. стварно основе речи из грчког, одн. латинског језика које се у датом облику налазе само у сложеницама: аеро-, ауто-, хидро-, макро-, микро-, агро-...'' (Станојчић и Поповић, 2002: 136). Префиксоиди за разлику од префикса, „задржава(ју) значење целих речи" (Клајн, 1978: 188), односно у својој природи носи потенцијал целокупне речи. И страни аутори који говоре о творби речи (најпре у енглеском језику) на сличан начин дефинишу појам префиксоида, те напомињу да се уз помоћ таквих елемената творе тзв. неокласичне сложенице,[20] у којима је први део латинског или грчког порекла, а други представља завршетак или терминални/крајњи елемент (Фишер [Fischer], 1998: 55). Истовремено, и они, баш због позиционираности првих делова сложеница, постављају питање диференцијације префикса и префиксоида, те ваља споменути да се појам префиксоид у литератури може пронаћи и под називом полу-префикс, као и псеудо/*квази* префикс (Хансен и др. [Hansen et al.], 1985 према: Дрезлер и др. [Dressler et al., Eds.], 1990; Fischer, 1998).

Препознавање и разликовање префиксоида од префикса некада није једноставно.[21] Ипак, уколико се поново осврнемо на дефинисање тзв. неокласичних сложеница, уочићемо параметар који, унеколико, олакшава процес разлучивања, а то је чињеница да се први елемент, по правилу, завршава самогласником, те да је тај самогласник, углавном –о[22] (Fischer, 1998: 55). Исто наводи и Иван Клајн, који, по овом питању, закључује да је „финално –о [...] једно од типичних обележја префиксоида'' (2002: 147). Овде ваља споменути и разликовање тзв. *радиксоида*[23] од префоксоида, где се за прве сматра да су ближи правим, коренским морфемама од других, који су налик префиксима (Ђорић, 2008: 122).

---

[20] Овакве сложенице садрже елемент који је класичан, али је комбинација у којој се налазе модерна по пореклу, те отуда и назив *неокласичан* (Плаг [Plag], 2003: 74).

[21] У вези са тим, ауторке Милица Михаљевић и Ермина Рамадановић (Mihaljević i Ramadanović, 2006: 206), на примеру савременог хрватског језика, предлажу тзв. „творбу префиксоидних твореница (префиксоидизацију)"

[22] Нпр.: "*cryo-*, *neo-*, *industrio-*, *Euro*..." (Fischer, 1998: 55).

[23] Нпр.: *авио-*, *видео-*, *диско-* (Ђорић, 2008: 55).

Елемент *промо-* није нашао своје место међу префиксоидима, односно *страним препозитивним компонентама* које наводе Клајн (2002: 152-156) и Божо Ђорић (2008: 126-149). Ипак, узимајући у обзир све наведене особености овог елемента, он би се већ могао назвати према постојећој, домаћој номенклатури. Штавише, елемент *промо-*, у овом тренутку, могао би бити именован и као аналитички придев, јер му припадају особине „скраћене форме придева у функцији аналитичког детерминатора уз именицу'' (Ђорић, 2008: 122).

Када су у питању овакви елементи, неретко се поставља питање њиховог статуса и именовања у домаћој творбеној номенклатури, а комплексне су и одлуке о њиховом писању. Отуда се у *Правопису српскога језика* (2010) наводи: „Посебан нормативни проблем су почетне саставнице, углавном страног порекла, са статусом или форманта или префиксоида...“ (*Правопис,* 2010: 77).

Анализа корпуса и дискусија

Корпус на којем је засновано истраживање, за потребе овог рада, представља групација примера добијених неселективним праћењем електронских издања дневне и недељне штампе (нпр. *Blic*, *Kurir*, *Alo*, *Story*), као и неселективним посматрањем садржаја на различитим интернет страницама у периоду од шест месеци,[24] зато што овим медијумима комуникације припада важна улога у савременом језичком посредовању. Посматране су сложене формације са препозитивним елементом *промо-* у тројакој ортографској фиксацији: у синтагматском односу – одвојено, затим са цртицом '-', у виду полусложенице, као и састављено са другим елементом сложене формације.[25]

Примери који следе представљају одабир најпроминентнијих[26] формација са елементом *промо-* које су уочене у анализираном корпусу. Наиме, примери са елементом *промо-* , а које ће бити наведени у раду, у анализираном корпусу појавили су се у немалом броју, а контекстуални фрагменти представљени у овом раду одабир су аутора. С тим у вези, нагласили бисмо да овде засигурно нису представљене све (можда чак не ни највећи број оних) формације у којима се посматрани елемент појављује у савременом српском језику, али јесу оне најфреквентније које смо уочили у периоду сакупљања корпуса. Управо због природе корпуса овог рада, језички материјал није подлегао квантитативној

[24] У питању је период од марта до септембра месеца 2014. године.
[25] Како ће се видети током анализе података, у корпусу се нису појавили такви облици, када се ради о сложеним формацијама.
[26] Редослед примера не представља скалу фреквентности појављивања примера.

анализи, али смо, просредством квалитативног метода, покушали да одговоримо на питања која су у подлози задатака рада.

- *Промо фотографија*

1) Сет *промо фотографија* [...] преплавио је интернет.
(http://www.alo.rs/v-i-p/svetski-dzet-set/kim-kardasijan-u-malom-kupacem-kostimu-video/51589, 08.04.2014.)

- *Промо спот*

2) Српска снајка Адриана Лима очигледно ужива много поштовања у Турској, обзиром да су представници једне телевизије за коју је снимала *промо спот* послали хеликоптер по њу како би избегла градску гужву.
(http://www.blic.rs/Zabava/Vesti/454572/Kao-prava-zvezda-Adriana-Lima-helikopterom-stigla-na-snimanje, 02.04.2014.)

- *Промо понуда*

3) Период за који важи *промо понуда*
(http://www.wellness-spa.rs/solaris-porodicni-paket/, 03.07.2014.)

- *Промо цена*

4) *Промо цена* авио карата до Ларнаке, Скопља, Милана и Варшаве
(http://www.airsrbija.com/promo-cena-avio-karata-do-larnake-skoplja-milana-i-varsave/, 30.05.2014.)

- *Промо месец*

5) *Промо месец* спортске гимнастике – август
(http://www.gkdif.org/vesti/promo-mesec-sportske-gimnastike-avgust/, 27.07.2014.)

- *Промо турнеја*

6) Гитаријада наставља своју *промо турнеју* по градовима Србије.
(http://www.gitarijada.org/2014/07/page/5/, 15.07.2014.)

- *Промо лидер*

7) Потребне особе за повремене послове *промо лидера*.
(http://udarnik.org.rs/posao/2014/6336.html, 30.07.2014.)

- *Промо производ*

8) Наш тим има дугогодишње искуство у изради апсолутно свих врста рекламних и *промо производа* на основу цртежа, 3д модела или скица у најкраћем могућем року.
(http://www.artofscene.com/reklamni-promo-proizvodi/, 04.04.2014.)

- *Промо недеља*

9) *Planetbike* организује *Northwave промо недељу* која ће трајати до 15. јуна а током које ће купци моћи да купе *Northwave* производе са попустом и до 25%.

(http://www.2bike.rs/na-dva-tocka/zanimljivosti/planetbike-organizuje-northwave-promo-nedelju, 09.06.2014.)

- *Промо тим*

10) Ангажовање професионалних *промо тимова* за потребе промоције ваше делатности, производа или бренда...

(http://www.planer.rs/v_NS-Promo-Team_115_63, 30.06.2014.)

- *Промо часови*

11) Бесплатни *промо часови*

(http://www.mogi.co.rs/skola-stranih-jezika/, 05.03.2014.)

- *Промо журка*

12) Субота, 26. јул, резервисана је за последњу *Lovefest* 2014. *промо журку* ове године.

(http://www.story.rs/koktel/party/42590-poslednja-stanica-pred-lovefest-promo-party-ove-subote-u-beograd.html, 22.07.2014.)

- *Промо лице*

13) Међу многобројним новинама овогодишњег 12. *Belgrade Beer Festa* је и прво *промо лице* фестивала.

(http://www.story.rs/vesti/u-fokusu/41645-glumica-jelena-gavrilovic-promo-lice-beer-festa.html, 25.06.2014.)

- *Промо материјал*

14) Тежак пораз: Радикали побацали свој *промо материјал* кроз прозор!

(http://www.kurir.rs/tezak-poraz-radikali-pobacali-svoj-promo-materijal-kroz-prozor-clanak-1278993, 16.03.2014.)

- *Промо видео*

15) Први *промо видео* словеначког супераутомобила!

(http://topspeed.telegraf.rs/vesti/11778-tushek-ts-600-prvi-promo-video-slovenackog-superautomobila-video, 18.06.2014.)

- *Промо штанд*

16) Почевши од 29. августа преузимање поклона вршиће се сваког петка и суботе током трајања акције на *промо штандовима* у Београду.

(http://www.blic.rs/Vesti/Ekonomija/490842/Pokloni-za-placanja-masterkardom-i-maestrom, 27.08.2014.)

- *Промо-филм*

17) Нушићијада је освојила Туристичку слагалицу за најбољи *промо-филм* о манифестацији.

(http://www.blic.rs/Vesti/Srbija/460248/Na-pola-puta-do-Nusicijade, 23.04.2014.)

- *Промо излет*

18) *Промо излет* - Сремски Карловци – Путовање

(http://www.yuta.rs/sr/travel/offer.asp?id=12038&clause=1, 24.03.2014.)

- *Промотер*[27]

19) Он је захвалио Кевину Јангу што ће бити овогодишњи *промотер* Београдског маратона...

(http://www.blic.rs/Vesti/Beograd/460717/Na-Beogradskom-maratonu-u-nedelju-3450-ucesnika-iz-50-zemalja, 25.04.2014.)

- *Промотерка*

20) Радила сам у кладионици и као *промотерка*, ништа ми није било тешко!

(http://www.kurir.rs/sport/tenis/jelena-dokovic-radila-sam-u-kladionici-i-kao-promoterka-nista-mi-nije-bilo-tesko-clanak-1460895, 11.07.2014.)

- *Промотор*[28]

21) Гостима и представницима медија су се обратили [...] Филип Стоиловић, *промотор* турнира...

(http://osb.org.rs/79-vesti/333-konferencija-za-medije-povodom-trofeja-beograda-2014.html, 28.04.2014.)

- *Промоција*

22) Промоције за приватне кориснике

- *Промо*

23) Промо! Допуна која награђује

(http://www.mts.telekom.rs/index.php/promocije-pojedinacna/items/promo-dopuna-koja-nagraduje.html, 08.09.2014.)

Увидом у значење препозитивног елемента *промо-*, односно, у његову сематничку мотивисаност, а аналошки полазећи од примарног значења које су глаголи *promo* (3.) и *promoveo* (2.) поседовали у латинском језику, из којег и câм потиче, увидећемо да овај елемент указује на активност која се, с једне стране – дешава (показује јавности, открива, рекламира) по први пут, а с друге стране – активност која напредује, побољшава се. Уколико се, пак, осврнемо на значење елемента *промо-*, употребљеног у свим примерима које смо напред навели, закључујемо да је оно истоветно са значењем показивања, откривања јавности, унапређења. Без обзира на то што су у питању речи (а не сложене формације) чија је основа *промо-*, као што су: *промоција*, *промотер/-ка*, *промотор* (примери бр. 19-23), сложене формације, где се у писању појављује са цртицом, у виду

[27] Примери бр. 19-23 не представљају сложене формације, али смо их уврстили у анализу како бисмо прецизније писали о неким аспектима природе елемента *промо-*.

[28] *Промотор* је усамљени облик који се појавио у корпусу, са истим значењем као и именица *промотер*, али и очигледном самогласничком девијацијом.

полусложенице, као у примеру који је јединствен у посматраном корпусу – *промо-филм*, (пример бр. 17) или сложене формације у којима је *промо-* графолошки независтан (примери бр. 1-16), значење које се преноси је непромењено.

Овде бисмо указали на чињеницу да се највећи број наведених примера, у истом облику, појављује и у енглеском језику, најпре у области интернет културе.[29] Зато не чуди ни то што су, у некима од уочених сложених формација, позајмљене[30] обе саставне компоненте,[31] као што је случај у примерима:
бр. 1 – *промо фотографија*,
бр. 7 – *промо лидер*,
бр. 10 – *промо тим*,
бр. 14 – *промо материјал*,
бр. 15 – *промо видео*,
бр. 17 – *промо-филм*,

У овим примерима обе компоненте су недвосмислено саставни део лексичког фонда савременог енглеског језика. Међу наведеним примерима постоји још неколицина оних чији је други део сложенице страног (односно англистичког) порекла. Овде их не наводимо, јер сматрамо да су се те компоненте, с обзиром на фонолошке и графолошке измене које су *претрпеле*, асимиловале у савремени српки језик, те се не перципирају као стране (нпр.: пример бр. 8 – *промо производ*, бр. 6 – *промо турнеја*...).

Имајући у виду наведено, можемо да кажемо да је творбени тип, чија је особеност препозитивни елемент *промо-*, и у српском и у енглеском језику, мотивисан глаголом чије порекло води из латинског језика, без обзира на то да ли се његова етимологија изводи од глагола *promo,* 3. или глагола *promoveo,* 2. – односно глаголом *промовисати* (*to promote*). Судећи по резултатима наше анализе, овај творбени тип постаје продуктиван у савременом српском језику (баш како је све више продуктиван и у савременом енглеском језику). С обзиром на то да се у српском језику јавља у оним сложеним облицима/комбинацијама какви постоје и у енглеском језику или су, као такви, преузети из енглеског језика, верујемо да је и његов овакав, скраћени облик, у домаћи лексички фонд најпре ушао у синтагматском односу са именицама које га следе.

---

[29] Аутор је емпиријски потврдио истинитосну вредност ове тврдње.
[30] Када је у питању други елемент наведених сложених формација, ваља нагласити да за неке од њих савремени српски језик поседује еквивалентан облик (примери бр. 7 и 15), али га не употребљава, док су други речи које су се већ одомаћиле у нас.
[31] О тзв. *хибридним творевинама* погледати: Ђорић (2008: 119).

Уочава се такође да је предметни препозитивни елемент *промо-* доминантно употребљен у функцији својеврсног скраћеног облика придева нулте деклинације, будући да је његов облик, без обзира на падежне промене које су *задесиле* именице које детерминише, остао непромењен. Као такав, *промо-* се најфреквентније јавља управо у формацијама у којима је други елемент именица. Заправо, то је случај у свим напред наведеним примерима, изузимајући оне примере који не илуструју сложене формације, но у чијој се основи *промо-* налази (нпр.: бр. 19 *промотер*, бр. 20 *промотерка...*).

Без обзира на детерминишућу природу, препозитивни елемент *промо-* се не појављује само у улози детерминатора речи којој претходи у формацији, но и самостално, као заједничка именица – *промоција*. Наиме, корпус на којем смо засновали наше истраживање је показао да се елемент *промо-* јавља, премда у малом броју случајева, и као пунозначна лексема; тачније, употребљен је (свега неколико примера у корпусу) уместо именице *промоција* (пример бр. 23). Консултовали смо и новије речнике енглеског језика (*Cambridge Advanced Learner's Dictionary, Oxford Advanced Learner's Dictionary, Macmillan Dictionary*) и установили да они наводе да се у савременом енглеском језику облик *promo* појављује самостално. Заправо, наведени облик се посматра као бројива именица, отуда гради и множину – *promos*. Поменути речници се слажу у ставу који се односи на значење ове именице, а то је *својеврстан облик рекламе, огласа, углавном у форми видео записа*, као и у томе да је употреба ове именице, у овом тренутку, карактеристика неформалног дискурса. У окриљу оваквог дискурса, *promo* се третира и као придев,[32] који стоји искључиво пре именице, уз назнаку да је такав, скраћени облик, заменио *promotion* средином двадесетог века (тачније, током шездесетих година XX века). Коинцидентално или не – управо током шесте деценије двадесетог века, почиње да се развија и феномен интернета (Абате [Abbate], 2000), у оквиру чијег језика *promo*/*промо-* данас проналази највише места.

Будући да се, на примеру анализираног језичког материјала, облик *промо*, како је већ наглашено, ретко појављивао самостално (свега неколико примера, као нпр. бр. 23), не бисмо могли рећи да је, пошавши за енглеским језиком, савремени српски језик почео да *промо* употребљава било уместо дужег облика – именице *промоција*, било у значењу неког облика визуелног рекламирања/оглашавања. Ипак, и примери на које смо наишли у српском језику, морфему *промо-* су

[32] Према: www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/promo_2

приказали само у номинативу једнине. За сада није познат начин на који би се овај облик, употребљен као именица, мењао у савременом српском језику.

Како је већ раније наглашено, утицај енглеског језика, посебно особености које потичу из његовог лексичког нивоа, снажан је и приметан, како у многим језицима широм света, тако и у савременом српском језику. Употребом англицизама, говорници често желе да што пре именују неке нове, а до тада непознате феномене (у српском језику нпр. *билборд, флајер, лифлет, таблет, скрининг*...). Ипак, некада постоје случајеви да домаћи језички фонд не садржи имениоца за одређени појам који је потребно именовати, док некада језик, у овом случају српски језик, поседује преводне еквивалентне који, из многих разлога, остају занемарени и временом заборављени, односно замењени страним формама/имениоцима. Прћић (2011: 82) наводи такве примере, а неки од њих су: *спекулације* за нагађања, *тендер* за конкурс, *кастинг* за аудицију, итд.

Управо у вези са тим, када је у питању постојање преводног/домаћег еквивалента препозитивном елементу *промо-*, долазимо до закључка да српски језик нема синониман елемент као такав. Значењски синоним у савременом српском језику јесте придев *промотиван*, односно именица *промоција* (када су у питању они ретки случајеви где *промо* узима облик именице), јер *промо-*, према свом значењу и употреби, која је потврђена на примеру нашег корпусног материјала, не представља ништа друго до њихов скраћени облик. С обзиром на то да је и у енглеском језику, како смо видели, облик *promo* наступио као последица скраћивања језичког израза, током шездесетих година двадесетог века, постоји могућност да је српски језик могао да *преслика* процес тзв. *сецкања*[33] (енг. *clipping*[34]) и то од краја речи (процес који представља *апокопу*[35]). Ипак, уколико се подсетимо чињенице да се и у енглеском језику, што је раније већ наглашено, елемент *промо-* јавља у готово свим комбинацијама које смо навели (*промо-* + именица), вероватније је да је, као синтагматски члан, управо такав, *исечен*, елемент *промо-* ушао у српски језик.

О било којем језику да се ради, неоспорно је да скраћивање израза олакшава комуникационе процесе, било да је у питању физички простор који заузима писана реч било временски оквир у којем се дешава размена језичких

[33] Аутор на себе преузима одговорност за превод наведеног творбеног процеса.
[34] Више о творбеним процесима у енглеском језику, па и о процесу који се назива *clipping*, код: Бауер [Bauer], 2004; Bauer et al., 2013.
[35] Више о функцији апокопе и *аферезе* у функцији језичке економије, на примеру неколико језика, код: Muhvić-Dimanovski (2001).

образаца, јеру свим таквим случајевима долази до језичке економије.[36] Како језик који је у употреби у оквирима публицистике, те интернет комуницирања,[37] настоји да на што ефикаснији начин искористи доступне оквире, односно пренесе намераване поруке, не чуди све чешћа појава скраћених форми у овим медијумима комуникације. С тим у вези, и употреба именичких синтагми са препозитивним елементом *промо-* је оправдана, како у енглеском, тако и у савременом српском језику. Такве синтагме засигурно доприносе скраћивању језичког израза, што гачини врло погодним за комуникацију путем штампаних или електронских издања новина, али и различитих интернета извора.

Напослетку, када је у питању ортографска природа препозитивног елемента *промо-* у садејству са другим елементима, можемо да закључимо да доминира одвојено писање наведеног елемента и именице која га следи, тј. да је њихов однос синтагматски. Премда се *промо*-појављује у тројакој ортографској фиксацији (са цртицом, као саставан део речи, и одвојено), последњи начин одвојеног писања постаје стандард приликом његове употребе у српском језику.

Закључак

Свакодневни и испреплетени језички контакти чине да се језички утицаји често дешавају, а потом одсликавају у језику сублиминално. Када је у питању савремени енглески језик, чињеница је да су његове особине постале неодвојиви делови многих језика у свету чије је распрострањивање додатно помогао развој електронских медија. Будући да је енглески језик и câм искусио утицаје других језика, не изненађује што данас, остављајући свој траг, истовремено, шири и неке језичке елементе који му самом нису аутохтони. Такви утицаји су, свакако, приметни и у савременом српком језику, а овај рад је покушао да утврди да ли је појављивање препозитивног елемента *промо-* последица таквог утицаја.

Након анализе корпусног материјала, сакупљеног за потребе овог рада, осветљене су неке од особености препозитивног елемента неокласичног порекла – *промо-*. Будући да су порекло, облик, те позиционираност елемента *промо-* указивали на могућност његове припадности групацији префиксоида, можемо да

[36] О међуодносу језичког посуђивања, као последице контаката, језичке економије: Filipović, 1986.

[37] Овде под синтагмом „интернет комуницирање“ мислимо на најразличитије облике оглашавања и/или рекламирања посредством интернета. У питању је комуникација која се остварује путем рачунара (енг. *computer-mediated communication*, Herring, 1996), али и начинима и облицима скраћивања језичког материјала код: Herring, 1996; Бодомо [Bodomo], 2009.

закључимо да, на основу његове самосталности, тј. ортографске одвојености од именица са којима се појављује, префиксоидална природа може бити елиминисана. Узимајући у обзир наведено и, истовремено, имајући у виду чињеницу да се елемент *промо-* доминантно појављује као аналитички детерминатор, односно предетерминатор именице уз коју стоји, можемо да закључимо да је, тренутно, статус препозитивног елемента *промо-* најближи статусу скраћеног, индеклинабилног облика придева *промотиван*, тј. аналитичком придеву (Ђорић, 2008). С тим у вези, овде би се могла потврдити и његова индеклинабилна природа, будући да, на примеру анализираног корпуса, није узео други падежни облик до облика номинатива.

Коначно, оно што са сигурношћу можемо изнети јесте то да употреба неокласичног елемента *промо-* у савременом српском језику свакако доводи до скраћивања језичког израза, односно доприноси језичкој економији. Како је његова природа посматрана на примеру језика публицистике, као и језика интернет културе и с обзиром на то да савремени српски језик наставља да остварује интензивне контакте са савременим енглеским језиком, не би било необично да фреквентност елемента *промо-* временом расте. Остаје да се утврди да ли ће и кроз које време, препозитивно *промо-* прерасти оквире неформалног дискурса, како у српском, тако и у енглеском језику.

Литература

1. Abbate, J. (2000). *Inventing the Internet*. Massachusetts: MIT Press.
2. Barber, C. (1993). *The English Language: A Historical Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
3. Bauer, L., Lieber, R. & Plag, I. (2013). *The Oxford Reference Guide to English Morphology*. Oxford: Oxford University Press.
4. Bauer, L. (2004). *A Glossary of Morphology*. Washington: Georgetown University Press.
5. Bodomo, A. (2009). *Computer-Mediated Communication for Linguistics and Literacy: Technology and Natural Language Education*. Hershey: Information Science Reference.
6. Brutt-Griffler, J. (2010). Languages of Wider Communication. In M. Berns (Ed.), *Concise Encyclopedia of Applied Linguistics* (pp. 454-461). Oxford: Elsevier.
7. Chomsky, N. (2002). *Syntactic Structures*. Berlin: Walter de Gruyter.
8. Crystal, D. (2003). *English as a Global Language*. Cambridge: Cambridge University Press.

9. Ђорић, Б. (2008). *Творба именица у српском језику*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
10. Ђорић, Б. (1988). О терминологију у нашој творби речи. *Научни састанак слависта у Вукове дане.*
11. Danet, B. & Herring, S. (Eds.), (2007). *The Multilingual Internet: Language, Culture, and Communication Online*. Oxford: Oxford University Press.
12. Dressler, W. et al. (Eds.) (1990). *Contemporary Morphology*. Berlin: De Gruyter.
13. Durkin, P. (2014). *Borrowed words: A History of Loanwords in English*. Oxford: Oxford University Press.
14. Đolić, S. (2000). *The English Language: The Story of Its Development*. Beograd: Zavet.
15. Filipović, R. (1986). *Teorija jezika u kontaktu* [*A Theory of Languages in Contact*]. Zagreb: JAZU.
16. Filipović, R. (1991). Neposredni jezični dodiri u hrvatskim dijalektima u SAD. *Senjski zbornik*, 18, 31-40.
17. Fischer, R. (1998). *Lexical Change in Present-day English: A Corpus-Based Study of the Motivation, Institutionalization and Productivity of Creative Neologisms.* Tubingen: Gunter.
18. Graddol, D. (2000). *The Future of English?* London: British Council.
19. Hansen, B. et al. (1985). *Englische Lexikologie. Einführung in Wortbildung und lexikalische Semantik*. Leipzig: Verlag Enzyklopädie.
20. Herring, S. (1996). *Computer-Mediated Communication*. Amsterdam: John Benjamins Publishing.
21. Klajn, I. (1978). *Razgovori o jeziku*. Beograd: Vuk Karadžić.
22. Клајн, И. (2002). *Творба речи у савременом српском језику*. Београд: Завод за уџбенике.
23. Machan, T. (2013). *What is English? And Why Should We Care?* Oxford: Oxford University Press.
24. Mattelart, A. (1996). *The Invention of Communication*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
25. Medoff, N.J. & Kaye, B.K. (2011). *Electronic Media: Then, Now and Later*. Oxford: Elsevier.
26. Mihaljević, M. i Ramadanović, E. (2006). Razradba tvorbenih načina u nazivlju (s posebnim osvrtom na odnos među složenicama bez spojnika –o-, sraslicama i tvorenicama s prefiksoidima). *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 32, 193-211.

27. Muhvić-Dimanovski, V. (2001). *Suvremena lingvistika*, 51-52(1-2), 191-202.
28. Plag, I. (2003). *Word Formation in English*. Cambridge: Cambridge University Press.
29. Prćić, T. (2011). *Engleski u srpskom*. Novi Sad: Zmaj.
30. Sapir, E. ([1921] 2000). *Language: An Introduction to the Study of Speech*. New York: Bartleby.
31. Stacks, D. & Salwen, M. (Eds.). (2009). *An Integrated Approach to Communication Theory and Research*. New York: Routledge.
32. Станојчић, Живојин и Љубомир Поповић. (2002). *Граматика српскога језика*. Београд: Завод за уџбенике.
33. Wexler, P. (1969). Towards a Structural Definition of Internationalisms. *Linguistics*, 7(48), 77-92.

Речници и сродне референце

1. Good, J., Gregory, O. & Bosworth, N. (1813). Pantologia. A New Cyclopaedia (Comprehending a Complete Series of Essays, Treatises, and Systems, Alphabetically Arranged, with a General Dictionary of Arts, Sciences, and Words: the Whole Presenting a Distinct Survey of Human Genius, Learning, and Industry). London: T. Davison.
2. Пешикан, М., Јерковић, Ј. и Пижурица, М. (2010). *Правопис српскога језика* (измењено и допуњено издање). Нови Сад: Матица српска.
3. Todorović, V., Segedi, P. i Milinković, S. (2008). Standardni rečnik latinsko-srpskog jezika. Novi Sad: Stylos.
4. Walter, E. (Ed.) (2008). Cambridge Advamced Learner's Dictionary. Cambridge: CUP.
5. Wehemeier, S. (2000). Oxfor Advanced Learner’s Dictionary. Oxford: OUP.

Интернет извори:

1. http://www.ancient.eu/lang/latin/dictionary/1772-19/promoveo/
2. http://www.merriam-webster.com/dictionary/promote
3. http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/promote
4. public.oed.com/aspects-of-english/english-in-time/nineteenth-century-english-an-overview/
5. www.macmillandictionary.com/dictionary/british/promo
6. www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/promo_2
7. http://www.alo.rs/v-i-p/svetski-dzet-set/kim-kardasijan-u-malom-kupacem-kostimu-video/51589 [08.04.2014]

8. http://www.blic.rs/Zabava/Vesti/454572/Kao-prava-zvezda-Adriana-Lima-helikopterom-stigla-na-snimanje [02.04.2014]
9. http://www.wellness-spa.rs/solaris-porodicni-paket/ [03.07.2014]
10. http://www.airsrbija.com/promo-cena-avio-karata-do-larnake-skoplja-milana-i-varsave/ [30.05.2014]
11. http://www.gkdif.org/vesti/promo-mesec-sportske-gimnastike-avgust/ [27.07.2014]
12. http://www.gitarijada.org/2014/07/page/5/ [15.07.2014]
13. http://udarnik.org.rs/posao/2014/6336.html [30.07.2014]
14. http://www.artofscene.com/reklamni-promo-proizvodi/ [04.04.2014]
15. http://www.2bike.rs/na-dva-tocka/zanimljivosti/planetbike-organizuje-northwave-promo-nedelju [09.06.2014]
16. http://www.planer.rs/v_NS-Promo-Team_115_63 [30.06.2014]
17. http://www.mogi.co.rs/skola-stranih-jezika/ [05.03.2014]
18. http://www.story.rs/koktel/party/42590-poslednja-stanica-pred-lovefest-promo-party-ove-subote-u-beograd.html [22.07.2014]
19. http://www.story.rs/vesti/u-fokusu/41645-glumica-jelena-gavrilovic-promo-lice-beer-festa.html [25.06.2014]
20. http://www.kurir.rs/tezak-poraz-radikali-pobacali-svoj-promo-materijal-kroz-prozor-clanak-1278993 [16.03.2014]
21. http://topspeed.telegraf.rs/vesti/11778-tushek-ts-600-prvi-promo-video-slovenackog-superautomobila-video [18.06.2014]
22. http://www.blic.rs/Vesti/Ekonomija/490842/Pokloni-za-placanja-masterkardom-i-maestrom [27.08.2014]
23. http://www.blic.rs/Vesti/Srbija/460248/Na-pola-puta-do-Nusicijade [23.04.2014]
24. http://www.yuta.rs/sr/travel/offer.asp?id=12038&clause=1 [24.03.2014]
25. http://www.blic.rs/Vesti/Beograd/460717/Na-Beogradskom-maratonu-u-nedelju-3450-ucesnika-iz-50-zemalja [25.04.2014]
26. http://www.kurir.rs/sport/tenis/jelena-dokovic-radila-sam-u-kladionici-i-kao-promoterka-nista-mi-nije-bilo-tesko-clanak-1460895 [11.07.2014]
27. http://osb.org.rs/79-vesti/333-konferencija-za-medije-povodom-trofeja-beograda-2014.html [28.04.2014]
28. http://www.mts.telekom.rs/index.php/promocije-pojedinacna/items/promo-dopuna-koja-nagraduje.html [08.09.2014]

Marija M. Prodanović

AUTOCHTONY OF COMPOUND FORMATIONS IN CONTEMPORARY SERBIAN LANGUAGE: THE CASE OF NEOCLASSICAL ELEMENT *PROMO-*

Summary: This paper analyses compound formations with the *promo-* prepositional element in the Serbian language. Drawing on the language corpus, composed of prominent examples, randomly taken from the electronic versions of daily and weekly Serbian newspapers, as well as from various web pages, the paper has aimed to examine the nature of the *promo-* prepositional element in the Serbian language. Given the fact that its nature has not been in the focus of research on the sample of Serbian thus far, several tasks form the basis of the research conducted for the purpose of this paper – namely, special attention has been paid to: the *promo-* element's autochthonous nature in Serbian, *i.e*. the possibility of its entering from the English language in the existing form and with the existing characteristics; the frequency of the mentioned prepositional element's usage in Serbian compound formations; the role of the *promo-* element in Serbian word formation processes, as well as its categorisation in Serbian word formation nomenclature; the necessity for the *promo-* element usage in Serbian, *i.e.* the existence of potential domestic equivalent; orthographic variations regarding the *promo-* element writing when part of compound formations. The results of the analysis have not only shown a significant usage of the *promo-* prepositional element in contemporary Serbian language, but have also shed some light on its status in Serbian.

Key words: compound formations, prepositional element *promo-*, prefixoid, language economy, orthographic norm

Датум пријема: 13.2.2015.
Датум исправки: 21.9.2015.
Датум одобрења: 25.10.2015.

ОРИГИНАЛНИ НАУЧНИ РАД
УДК: 371:811.161.1
371:811.163.41

Ксенија Ј. Кончаревић[1]
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за славистику

ТЕОРИЈА КОМУНИКАЦИОНЕ КУЛТУРЕ У ЛИНГВОДИДАКТИЧКОЈ ПРИМЕНИ (НА МАТЕРИЈАЛУ РУСКОГ И СРПСКОГ ЈЕЗИКА)**

Апстракт: У раду се разматрају методолошка питања примене парадигме дескрипције националног комуникационог понашања разрађене од стране Ј. А. Стерњина и Вороњешке школе комуникационе лингвистике у обучавању руском језику у инословенској (српској) говорној и социокултурној средини, као што су одређивање методичке релевантности истоветности, сличности и разлика између конфронтираних комуникационих култура и издвајање принципа и методичких поступака презентирања информација о руском националном комуникационом понашању у поређењу са српским (или било којим инословенским).

Кључне речи: методологија лингводидактике, конфронтационо проучавање језика и култура, национално комуникационо понашање, руска комуникациона култура, српска комуникациона култура, интерференција, фацилитација.

---

[1] kkoncar@open.telekom.rs

** Рад је израђен у оквиру пројекта „Српска теологија у XXI веку: фундаменталне претпоставке теолошких дисциплина у европском контексту – историјска и савремена перспектива“, који финансијски подржава Министарство просвете, науке и технолошког развоја Решублике Србије (број пројекта: 179078, руководилац пројекта проф. др Богољуб Шијаковић, Православни богословски факултет, Београд).

Конфронтациона анализа у настави руског језика као страног, посебно у инословенским срединама, заузима значајно место: уочавање истоветности, сличности и разлика у структури и функционисању језичких појава и елемената руског и матерњег језика студената омогућава коришћење фацилитације и превенцију интерференције на нивоу фонетике и прозодије, графије и ортографије, морфологије, творбе речи, синтаксе, лексикологије са фразеологијом, лингвокултурологије (о овоме детаљније в. Кончаревић 2003: 229-239; Кончаревић 2004: 179-190; Кончаревић 2006: 396-405).

У садашњем моменту развоја лингводидактике конфронтациона анализа све више се са лингвистичког усмерава на комуникациони, социокултурни и дискурзивни аспект употребе језика који је предмет усвајања (детаљније в. Митрофанова et al. 1996: 15-21), односно на примену у стицању знања, навика и умења у области националне комуникационе културе. Фокусирају се они елементи социокултурног контекста који су релевантни за адекватну продукцију и рецепцију говора: комуникациони обичаји, правила, норме, социјалне конвенције, културолошка знања и сл. Наиме, пуновредна комуникација не своди се на пуку употребу исказа структурисаних у складу са граматичким системом и релевантних за постизање одређеног комуникационог циља. Значајну димензију комуникације на језику који је предмет усвајања представља умесност вербалног и невербалног понашања у датој култури. Другим речима, учесник комуникације треба не само да располаже одређеним инвентаром језичких и говорних средстава него и да познаје правила, традиције, норме, средства аутентичног комуникационог понашања изворних говорника страног језика како би адекватно реаговао на комуникационе радње саговорника и како у сопственом изражавању не би допуштао грешке изазване интерференцијом матерње комуникационе културе[2].

Значајан потенцијал за примену у методици наставе руског као страног језика поседује једна у нашој земљи релативно недовољно позната методолошка парадигма дескрипције националног културног понашања, коју су разрадили проф. Јосиф Абрамович Стерњин и сарадници Центра за комуникациона истраживања Универзитета у Вороњежу (Руска Федерација). Србистичкој научној јавности ову истраживачку парадигму систематично је представила Рајна

[2] Термине *национална комуникациона култура* (комуникационо понашање народа као компонета његове националне културе) и *национално комуникационо понашање* (укупност норми и традиција комуникације у одређеној лингвокултурној заједници) у овом раду користићемо као синониме.

Драгићевић (Драгићевић 2010: 132-142), а на њеној примени у сакралној сфери заснована је једна наша монографија (Кончаревић 2013). Најпотпунији библиографски списак монографских публикација, тематских зборника и радова објављених у периодичним издањима Центра од почетка 90-х година XX века даје се у: Шипелевич, Стернин 2007: 265-312).

У оквиру ове парадигме разрађена су три основна модела дескрипције националног културног понашања: ситуациони, аспекатски и параметарски. Сва три модела потенцијално обезбеђују комплексност описа комуникационог понашања, а разликују се по својој функционалној усмерености.

Ситуациони модел подразумева опис комуникационог понашања у оквирима комуникационих сфера и стандардних комуникационих ситуација (поздрав, извињење, изражавање захвалности, ступање у контакт, излажење из комуникације, општење у гостима, општење у колективу, општење са децом, национални невербални систем итд.). Овај модел базира се на емпиријском материјалу.

У ситуационом моделу раздвојено се разматрају и описују вербално и невербално комуникационо понашање. Инвентар комуникационих сфера и стандардних комуникационих ситуација које су предмет опсервирања доста је широк, при чему се опсег и дубина анализе одређују на основу одлика комуникационе компетенције одређеног нивоа. Ситуациони модел непосредно се базира на пракси интеркултурних контакта, при чему укључује и оне тематске сфере и комуникационе ситуације у којима при контактима носилаца разних језика и култура долази до реалних тешкоћа изазване разликама у нормама, традицијама и средствима матерње и стране комуникационе културе.

Аспекатски модел подразумева опис комуникационог понашања у оквирима унапред задатих аспеката који ће бити предмет опсервирања – продуктивног, рецептивног, нормативног и реактивног, на нивоу вербалног и невербалног понашања. Овај модел анализе даје представу о основним параметрима менталитета и комуникационог понашања одређене узрасне или социјалне групе. Продуктивни аспект оријентисан је на анализу говорних средстава којима се остварује монолошко и дијалошко изражавање, при чему се узимају у обзир фактор адресата, садржајно-тематски оквир комуникације, комуникативно-стратегијски, прагматички и дискурсивни фактори општења, као и фактори невербалне комуникације. Реактивни аспект укључује анализу реакције на позитивне и негативне комуникационе чинове саговорника, као и на одређену тему општења. Нормативни аспект подразумева однос према нормама говора и комуникационог понашања уопште (нормативност, етикецијска правилност). По овој методолошкој схеми испитивано је говорно понашање деце и омладине, док на етносоциокултурне заједнице и социјалне групе она још није примењивана.

Параметарски модел базира се на формализованом системском опису комуникационог понашања на бази одређеног броја унапред издвојених чинилаца. По параметарској схеми може се описати комуникационо понашање било ког народа (из монокултурне перспективе), али она је погодна и за конфронтирање комуникационих култура припадника разних етносоциокултурних заједница. У средишту анализе налазе се комуникациона својства издвојена на емпиријској основи, добијена из фактографског материјала, која се затим систематизују, генерализују и обједињавају у параметре, а параметри у факторе. Тако се добија уопштени модел (табеларни преглед) комуникационог понашања одређеног народа, који пружа могућност стицања релативно целовите представе о националној комуникационој култури која се затим једноставно упоређује са одликама друге или других култура. У оквиру овог модела вербална и невербална средства комуникације посматрају се интегрално, у оквирима предвиђених параметара, с обзиром на њихову заједичку функцију и узајамно допуњавање при реализовању сваког конкретног параметра. Рецимо, у оквиру фактора „контактности“ посматрају се параметри комуникабилности, емоционалности, комуникацијског демократизма, доминантности, слободе укључивања у разговор, слободе ступања у контакт, контактирања погледом, допустивности дуготрајних пауза у општењу, саодноса између формалног и неформалног општења, од којих се сваки може реализовати у више варијетета – конкретних одлика комуникације (рецимо, параметри комуникабилности, емоционалности, комуникацијског демократизма, доминантности, слободе укључивања у разговор варирају од веома високе, преко високе, приметне, слабе, веома слабе израженості до њиховог одсуства; контакт погледом ноже бити обавезан, пожељан, факултативан или непожељан; однос формалног и неформалног општења исказује се као приоритетност једног или другог). Или: фактор „тематска усмереност општења“ реализује се у следећим параметрима: допустивост отворености и емоционалности у разговору, опсег разматраних информација, интимност информација за које се показује интересовање, интимност информација које се пружају саговорнику, инсистирање на добијању информације, исказивање властитог вредносног суда, дискусиони карактер општења, усредсређеност на решавање проблема у случају размимоилажења у мишљењима, присуство хумора у комуникацији, присуство комплимената у комуникацији, степен табуизираности комуникације, са амплитудом од веома високе, преко високе, приметне, слабе, веома слабе израженості ових параметара до њиховог одсуства. Невербална средства издвајају се у само оквирима фактора као што су активност невербалног понашања, интензитет гестикулације, амплитуда гестикулације и сл. (преглед модела описа комуникационог понашања овде дајемо према: Стернин 2000; Прохоров, Стернин 2006; 25-76; Стернин 2008: 105-153).

Нагласићемо да параметарски модел у начелу представља теоријску базу за конкретну комуникационо-ситуациону монокултурну и конфронтациону дескрипцију и анализу националног комуникационог понашања, док ситуациони и аспекатски модел пружају грађу за генерализовање до кога ће доћи при конструисању параметарског описа, тако да модели о којима смо говорили не само што се не искључују, него се међусобно допуњавају по принципу контактности и комплементарности.

Ситуациони модел је најсадржајнији и као такав погодан за лингводидактичку примену у већини образовних профила и на разним нивоима учења српског као страног језика, док параметарски модел, по нашем мишљењу, може наћи примену једино у највишој нормативној етапи овладавања језиком, у завршној фази студија русистике.

По мишљењу представника Вороњешке школе комуникационе лингвистике, адекватан опис комуникационог понашања могућ је искључиво на основу одређеног поређења. «Имплицитно, сваки опис имаће конфронтациони карактер. [...]. Као позадина увек се појављује нека конкретна комуникациона култура која је позната истраживачу» (Стернин 2008: 114). Како показују досадашња истраживања, најефикаснија је бикултурна дескрипција националног комуникационог понашања – рецимо, руског из перспективе енглеског, немачког, француског, пољског, кинеског и др. (в. Шипелевич, Стернин 2007: 277-305).

Група српских лингвиста (Предраг Пипер, Људмила Поповић, Рајна Драгићевић, Биљана Вићентић, Дојчил и Дарја Војводић, Ксенија Кончаревић) од 2004. до 2007. године учествовала је у међууниверзитетском пројекту «Комуникационо понашање словенских народа» под руководством проф. др Ј. А. Стерњина и академика П. Пипера, у чијем оквиру је објављен низ радова из области руске и српске комуникационе културе у монолингвалном/ монокултурном и конфронтационом, синхронијском и дијахронијском аспекту, при чему је доминантан модел анализе био ситуациони. Ипак, сва ова истраживања носила су фундаментални карактер. Чини нам се да у овом моменту напори српских (и инословенских) лингвиста треба да буду усмерени на решавање комплекса лингводидактичких (апликативних) задатака, као што су дефинисање подручја и разрада методологије међујезичког и међукултурног конфронтирања норми, традиција и средстава националног комуникационог понашања, одређивање методичке релевантности истоветности, сличности и разлика међу културама које су предмет конфронтирања, формулисање принципа и методичких поступака презентирања информација о руском комуникационом понашању у поређењу са српским (или било којим инословенским). У даљем излагању подробније ћемо размотрити сваки од побројаних аспеката.

Најбитнијим објектима конфронтационог проучавања руског и српског националног комуникационог понашања у лингводидактичке сврхе сматраћемо: (а) *комуникационе норме* – комуникациона правила чије поштовање у датој лингвокултурној заједници има карактер обавезности (познаника треба поздравити, за услугу изразити захвалност итд.); (б) *комуникационе традиције* – правила која нису обавезна, али се сматрају пожељним и као таква поштују се од стране већине припадника одређене културе (нпр. питати старију особу за здравље); (в) *вербално комуникационо понашање* – укупност норми и традиција општења везаних за тематику и услове у којима се комуникација одвија; (г) *невербално комуникационо понашање* – укупност норми и традиција везаних за физичке радње у одређеним ситуацијама, контакт између сабеседника, мимику, гестове, позе, и (д) *социјални симболизам* («језик свакодневног понашања» – Формановская 1989: 123) – укупност симболичких значења која се у одређеној етносоциокултурној заједници приписују радњама, поступцима, појавама и предметима који нас окружују.

Примена конфронтационе анализе у циљу усвајања норми, традиција и средстава комуникационог понашања Руса при учењу руског језика као страног базира се на принципу билатералности. Билатерално конфронтирање подразумева да се у видном пољу студената систематски налазе одлике српске и њихове матерње комуникационе културе, што омогућава уочавање релевантних обележја обеју култура и предвиђање свих манифестација интерференције или фацилитације (позитивног трансфера). Систематско уочавање истоветности, сличности и разлика између двеју култура неопходно је за одређивање њихове методичке релевантности. Типологија односа појава и елемената српске и матерње комуникационе културе укључује:

1. непостојање националних специфичности (идентичност конфронтираних појава и елемената двеју комуникационих култура);
2. постојање националних специфичности – а) неподударање појединих норми, средстава, традиција конфронтираних комуникационих култура, б) ендемичност комуникационих обележја унутар једне од конфронтираних комуникационих култура, и в) комуникациону лакунарност. Покушаћемо да сваку од ових категорија илуструјемо примерима који су издвојени комплексним и систематским конфронтирањем руске и српске комуникационе културе по ситуационом и параметарском моделу.

(1)

В компании, в группе, в гостях, за столом не принято молчать (Стернин 2004: 10-11).

И у русских, и у сербов в принципе досустимо спрашивать собеседника о его возрасте, зарплате, о его политических предпочтениях, о его семейном положении, наличии детей, где он живет (вплоть до улицы и номера дома), какая у него квартира, где и кем работает (если он преподаватель – что он преподает и что это за предмет), о родителях собеседника, их здоровье, месте жительства, источнике существования. Допустимы вопросы, касающиеся религиозности собеседника, о его физическом состоянии, заболеваниях. Подобные вопросы крайне редки в западной коммуникативной традиции (подробнее см. Стернин 2004: 20-21).

(2 а)

Жест «большой палец» есть в обеих культурах, но в русском общении он выполнется более энергично и имеет значение указания на высокое качество чего-нибудь, тогда как сербы поднимают большой палец у дороги, чтобы остановить попутную машину (Пипер, Стернин 2004: 9).

В русском языке в качестве инициальной фразы в эпистолярном дискурсе можно использовать формулу *Здравствуйте, ...*, в то время как в сербском языке не принято начинать письмо формулами приветствия при встрече (за исключением, пожалуй, писем мало образованных людей) (Пипер, Стернин 2004: 7).

Обращения типа *Господине! Госпођо!* в сербском языке гораздо чаще используются в функции обращения, чем соответствующие существительные *господин, госпожа* в русском языке, в то время как обращение типа русского *Женщина*! в сербском встречается редко и с сильной экспрессивной окраской (подробнее см. Виченти́ч 2004: 96-97).

(2 б)

В русском коммуникативном поведении нет специальных формул приветствия, используемых в среде верующих (*Помаже Бог/ Помоз' Бог! – Бог ти/ вам помогао!, Бог се јави! – Ваистгину се јави!, Хваљен Исус! – Вазда буди!* и др.) (Виченти́ч 2004: 98).

У сербов нет русского жеста «щелчок по шее» как приглашение выпить (Пипер, Стернин 2004: 9).

У сербов нет обычая, как у русских, присесть перед тем, как отправиться в путь (Пипер, Стернин 2004: 5).

К врачу принято обращаться *докторе*. Студенты обычно обращаются к преподавателю: *професоре*. Коллеги-преподаватели обращаются друг к другу: *колега, колегинице*, или, например, *колега Яшовичу, колегинице Матијашевич*. Подчиненные могут обратиться к своему начальнику: *шефе* (Правда 2004: 86-87).

(2 в)

Для русского коммуникативного поведения характерна «бытовая неулыбчивость» (детаљније в. Стернин 2008: 148-153).

Для русского человека в общении характерен «коммуникативный пессимизм». Данная черта отмечается большинством иностранцев. Й. Ричмонд отмечает, что у русских принято приветствовать «Как дела», а отвечать «Ничего» - что значит «ничего плохого не случилось». Даже если у кого-то все действительно хорошо, он не скажет ничего более волнующего, чем *ничего* или *нормально*. Только из дальнейшей беседы [...] можно понять, что у него действительно все хорошо. (Стернин 2004: 21) .

Вступая в общение с сербами, россияне сразу обращают внимание на то, что их отличает от русских – выраженное чувство собственного достоинства и самоуважения, неторопливость, вальяжность. «Они очень любят себя», - заметила одна российская преподавательница. Сербы не склонны спешить, в ситуациях совместной деятельности они часто употребляют фразы-советы; Полако («Потихоньку, не торопясь»), Немој(-те) да журиш (-ите) (Не спеши(-те))». Они не любят суеты, волнений. Их любимая поговорка – Нема проблема («Нет проблем»), Биће боље («Будет лучше, все образуется»). (Правда 2004: 73).

Радость от прихода «старого» («сербского») Нового года, 13-ого января, как и всякое другое радостное и важное событие (рождение сына, победу любимой спортивной команды и т. п.) в Сербии по традиции приветствуют пальбой в воздух из «домашнего» оружия (Правда 2004: 85).

У сербов есть жест – поднятие трех пальцев (большого, указательноео и среднего) в значении – «мы православные сербы», который используется в политике – обычно на митингах. У русских нет подобного жеста (Пипер – Стернин 2004: 10).

Специальным жанром печатных информаций, характерных для сербской языковой среды, являются объявления о смерти, т. н. «читули», помещающиеся на последних страницах газет, почти всегда с фотографией скончавшегося [...]. Это своего рода печатные причитания (Пипер – Стернин 2004: 9).

По правилу, методичком релевантношћу одликују се разлике које могу постати узрок међукултурне интерференције (2 а), или изазивати чуђење, недоумицу, неадекватну интерпретацију, па чак и комуникациони шок (2 б, 2 в). Оне се обавезно експлицирају у наставном процесу и у уџбенику као моделу тога процеса. Сличности између појава и елемената двеју комуникационих култура методички су релевантне једино уколико стимулишу позитиван трансфер комуникационих радњи и правила из матерње у културу језика који је предмет овладавања, и у том случају такође изискују експликацију (о типологији

истоветности, сличности и разлика у лингводидактичком конфронтирању детаљније в. Юсупов 1987: 193-200).

Као извор информација о комуникационој култури руског народа са имплицитним или експлицитним поређењем са матерњом културом студената могу послужити: 1. инструментално-практични прагматични и пројективни текстови (о улози књижевноуметничких текстова оба типа у упознавању са нормама и традицијама сакралне комуникационе културе детаљније в.: Кончаревић 2011: 139-148), 2. наставни дијалози – (а) сижејни, који имитирају реално комуникационо понашање носилаца српског језика и садрже релевантне информације имплицитно, и (б) дијалози типа нарације и дијалози-коментари, који експлицирају податке о националном комуникационом понашању, 3. комуникационо-ситуациона вежбања и 4. коментари уз материјале текстотеке као саставни део апаратуре оријентације уџбеника. У питању су, како видимо, структуралне компоненте уџбеника које се користе за презентацију свих врста лингвокултуролошких информација (о овоме детаљније в.: Кончаревић 2007: 763-772).

Теорија коммуникационог понашања, посебно у њеном примењеном, лингводидактичком аспекту, изискује даљу методолошку разраду. У овом раду покушали смо да заснујемо презентацију најбитнијих обележја руске комуникационе културе са конфронтационог становишта, уверени да ће ова област изазвати интересовање теоретичара методике наставе српског као страног језика, аутора уџбеника и наставника.

Литература

Виченти́ч, Б. (2004). Речевой этикет у сербов и русских. In И. А. Стернин, П. Пипер (ред.), *Коммуникативное поведение славянских народов*. Вып. 19 (95-101). Воронеж: Истоки.

Драгићевић, Р. (2010). *Вербалне асоцијације кроз српски језик и културу*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

Кончаревић, К. (2003). Конфронтациона лингвокултурологија и нова парадигма наставе српског језика као страног. *Научни састанак слависта у Вукове дане,* Београд, 31/1: 229-239.

Кончаревић, К. (2004). Конфронтирање у високошколској настави граматике српског језика као страног. *Научни састанак слависта у Вукове дане,* Београд, 33/1: 179-190.

Кончаревић, К. (2006). Нека питања презентације лексике у настави српског језика у инословенској средини (теоријски оквир и уџбеничка

реализација). *Научни састанак слависта у Вукове дане,* Београд, 35/1: 395-405.

Кончаревић, К. (2007). Функција трансмисије културе у уџбенику страног (руског) језика: теоријски оквир и конструкцијска решења. In *Четврти међународни интердисциплинарни симпозијум «Сусрет култура»* (763-772). Нови Сад: Филозофски факултет.

Кончаревић, К (2011). Руска сакрална комуникативна култура XIX и XX века кроз призму књижевности и публицистике, *Славистика*, Београд, 15: 139-148.

Кончаревић, К. (2013). *Сакрална комуникација: норме, традиције, средства.* Београд: Православни богословски факултет – Институт за теолошка истраживања.

Митрофанова, О. Д. et al. (1996). *Пороговый уровень. Русский язык. Том I. Повседневное общение.* Москва: Совет Европы Пресс.

Пипер, П., Стернин, И. А. (2004). О контрастивном изучении коммуникативного поведения близкородственных народов (русская и сербская коммуникативные культуры), In: И. А. Стернин, П. Пипер (ред.), *Коммуникативное поведение славянских народов.* Вып. 19 (3-10). Воронеж: Истоки.

Правда, Е. А. (2004). Некоторые особенности коммуникативного поведения представителей сербскоязычной культуры, In И. А. Стернин, П. Пипер (ред.), *Коммуникативное поведение славянских народов.* Вып. 19 (188-184). Воронеж: Истоки.

Прохоров, Ю. Е., Стернин, И. А. (2006). *Русские. Коммуникативное поведение*. Москва: Флинта – Наука.

Стернин, И. А. (2000). *Модели описания коммуникативного поведения*. Воронеж: Истоки.

Стернин, И. А. (2004). Основные особенности русской коммуникативной культуры, In: И. А. Стернин, П. Пипер (ред.), *Коммуникативное поведение славянских народов*. Вып. 19 (10-25). Воронеж: Истоки.

Стернин, И. А. (2008). *Теоретические и прикладные проблемы языкознания. Избранные работы.* Воронеж: Истоки.

Формановская, Н. А (1989). *Русский речевой этикет*. Москва: Русский язык.

Шипелевич, Л., Стернин, И. А. (ред.) (2007). *Коммуникативное поведение славянских народов*. Вып. 28. Warszava: Instytut Rusycystyki Uniwersytetu Warszawskiego.

Юсупов, У. К. (1987). Лингводидактический аспект сопоставительного изучения языков, In: В. Н. Ярцева (ред.), *Сопоставительная лингвистика и обучение неродному языку* (193-200). Москва: Наука.

Ksenija J. Končarević

COMMUNICATIVE CULTURE THEORY IN LINGUODIDACTIC APPLICATION (ON A CORPUS OF RUSSIAN AND SERBIAN LANGUAGES)**

Abstract: The paper explores methodological issues concerning the application of the paradigm of the description of national communicative behaviour developed by I. A. Sternin and the Voronezh school of communicative linguistics in the teaching of the Russian language in another Slavic (Serbian) speech and sociocultural environment, such as defining methodological relevance of identities, similarities and differences between the confronted communicative cultures and singling out principles and methodological procedures of presenting information about Russian national communicative behaviour in comparison with Serbian (or any other Slavic language).
Key words: methodology of linguodidactics, confrontational study of languages and cultures, national communicative behaviour, Russian communicative culture, Serbian communicative culture, interference, facilitation

Ксения Кончаревич

ЛИНГВОДИДАКТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ СОПОСТАВИТЕЛЬНОГО ИЗУЧЕНИЯ СЕРБСКОЙ КОММУНИКАТИВНОЙ КУЛЬТУРЫ В РУССКОЙ СРЕДЕ

Аннотация: В предлагаемой работе рассматриваются методологические вопросы применения разработанной И. А. Стерниным и Воронежской школой коммуникативной лингвистики парадигмы описания национального коммуникативного поведения в обучении сербскому языку в инославянской (русской) речевой и социокультурной среде, такие, как: определение границ и разработка методологии межъязыкового и межкультурного сопоставления в данной сфере; определение методической релевантности сходств и различий между сопоставляемыми коммуникативными культурами; выявление принципов и методических приемов подачи информации о сербском национальном культурном поведении в сопоставлении с рускким.

Ключевые слова: методология лингводидактики, сербский язык как иностранный, сопоставительное изучение языков и культур, национальное

коммуникативное поведение, сербская коммуникативная культура, русская коммуникативная культура, интерференция, фацилитация

Резюме: В предлагаемой работе рассматриваются некоторые методологические вопросы применения разработанной И. А. Стерниным и Воронежской школой коммуникативной лингвистики парадигмы описания национального коммуникативного поведения в обучении русскому языку в инославянской (сербской) речевой и социокультурной среде, такие, как определение методической релевантности сходств и различий между сопоставляемыми коммуникативными культурами и выявление принципов и методических приемов подачи информации о русском национальном культурном поведении в сопоставлении с сербским.

Датум пријема: 30.7.2015.
Датум исправки: /
Датум одобрења:6.10.2015.

ОРИГИНАЛНИ НАУЧНИ РАД
УДК: 811.161.1'373
811.163.4'373

Виолета П. Џонић[1]
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет

ЛАКУНЕ И БЕЗЕКВИВАЛЕНТНЕ ЈЕДИНИЦЕ У ЛЕКСИЧКОМ СИСТЕМУ ЈЕЗИКА (НА МАТЕРИЈАЛУ РУСКОГ И СРПСКОГ ЈЕЗИКА)

Апстракт: Безеквивалентна лексика је врло интересантна и значајна лингвистичка појава, али и проблем. Досадашња теоријска литература, углавном, посматра безеквивалентну лексику и лакуне као синониме. Међутим, истражујући лакуне запазили смо да безеквивалентна лексика и лакуне нису потпуно идентичне лексичке јединице, те да су лакуне, заправо, подврста безеквивалентне лексике; из чега се намећу различита питања: да ли их треба поистовећивати? Да ли се оне преплићу и у којој мери? Шта их разликује?

Овај рад ће покушати да одговори на ова и слична питања полазећи, пре свега, од националне специфичности културе одређеног народа и, наравно, језика којим он говори. Наша анализа се заснива на специфичностима руске и српске културе и језика (укључујући и примере из других језика) са становишта наведеног проблема.

Кључне речи: лакуна, безеквивалентна јединица, безеквивалентност, лингвистичка празнина, реалија.

Проблем разликовања лакуна од безеквивалентне лексике све више заокупља пажњу лингвиста. Њихово разликовање може бити најпре само терминолошког карактера. Ипак, проблем је комплекснији.

Национална специфичност културе[2] одређеног народа испољава се кроз два основна аспекта: националне разноликости у садржају блиских реалија

---

[1] violeta.dzonic@filfak.ni.ac.rs

различитих народа односно језика и присуства нееквивалентних (двонационалних) реалија у култури различитих народа.

Код блиских реалија разних култура национална специфичност се манифестује у томе што су упоређиване реалије делимично еквивалентне по свом садржају, при чему је управо тај степен нееквивалентности, тј. делимична еквивалентност веома битна за међукултурну комуникацију. За то налазимо врло илустративне примере у многим језицима. Посебно интересантним су нам се учинили примери из језика који немају велику употребу попут руског, али нам дају занимљив корпус за проблем који смо истраживали као нпр.: узбечки, таџички и грузијски језици, па ћемо пре анализе русског и српског језика у погледу безеквивалентности навести примере из ових језика у односу на руски.

Интересантно је какву лексикализовану садржину може имати у руском језику лексема *солнце*, у узбечком *куёш* и, најзад, нешто сасвим друго – *офтоб* у таџичском језику. Какав је однос човек – Рус, Узбек или Таџик формирао у својој свести према најсјајнијој звезди, тако је и језик лексикализовао и изразио појаву *сунца*. Заправо, Узбек, који већи део године проводи под врелим сунчевим зрацима, никад неће изговорити деминутивно-хипокористички облик *солнышко*. Исто као и Рус он поседује у својој свести осећај да сунце може да донесе плод и обнови земљу, али за разлику од Руса – и свест да може да му буде понекад и непријатељско. Зато према Месецу, тој ноћној светлости која доноси освежење и одмор код Узбека постоји сасвим другачији однос – све што је лепо и пожељно он назива Месецом, тј. даје му Месечев облик (рус. *луноликий, луноподобный*), али са таквом интонацијом, која је за Русе у приличној мери извештачена Пулатов 1976: 109.

Т. Мамаладзе, покушава да у сличној вези прикаже руски и грузијски језик:

> »Тешко ми је, – каже он у свом чланку, – да објасним руском читаоцу, шта је то *ртвели*. Ако је веома кратко, онда је то неколико недеља у септембру/октобру, када се у виноградарским селима Грузије бере и прерађује грожђе. Једни под *ртвели* подразумевају посао, други – празник, али сама реалија подразумева и једно и друго. Краће и једноставније не умем да објасним. Бојим се да ћу се у објашњавању толико удаљити да ћу најважније испустити.
> ...Како објаснити шта је грузијско село без *ртвели*? Али, пре свега, како објаснити *ртвели*? Рећи да је то време бербе грожђа, рад од зоре до мрака, а ноћу се пале ватре, одблесак пламена на људским лицима итд. није довољно.

[2] Културу ћемо овде посматрати као скуп, систем реалија националног карактера.

> У то време у Грузији, када је даљина потпуно прозрачна, када су откривене везе између земаљског и узвишеног, видљивог и скривеног, личног и заједничког, тренутног и вечног, само је несрећан онај ко није укључен у празник ђаволског посла« (1982, с. 35).

Дакле, лакуну *ртвели* немогуће је превести чак и са неколико реченица, потребан је читав текст. (Наравно, у циљу илустрације навели смо превод само једног мањег одломка.)

Ако искористимо ова поређења са Месецом и упоредимо ову лексему у руском и у српском језику имајући у исто време на уму супротстављеност националне свести Руса и Срба, можемо овај контекст илустровати следећим примером: *Месец* код Срба представља један лексикализовани израз са двоструким садржајем: 1. период од 30- 31 дан (фебруар 28 или 29); 2. Месец као планету у Сунчевом систему.

Код Руса је реалија *Месец* као астрономско тело нашла лексичку форму у речи *луна*, а „период од 30-31 дан“ у речи *месяц.* У том контексту ће познати стих *Мујо куће коња по мјесецу* (тј. *месечини или месечевој светлости* Русу бити стран, јер за њега је месец временски период, и никако га неће довести у везу са речи *луна*, тј. *луносвет* (Стих би се могао превести: „Муйо куёт коня при луне“).

Дакле, Сунце, Месец (астрономско тело), време бербе грожђа – ове реалије у руској, српској, узбечкој, таџичкој и грузијској култури постоје, али њихова садржина је национално специфична.

Узмимо други пример: *бокал,* који ћемо посматрати на корпусу руског и српског језика. Лексичка реализација у лексеми *бо̀ка̄л* – (рус. *бока́л*) постоји и у српском и у руском језику, и то идентичног фонетског састава (једина је разлика у акценту). Она се понаша као међујезички хомоним. Поставља се, међутим, питање, како ова лексема постоји у свести њихових носилаца? Код Руса је то „чаша са ‘ножицом’ за вино или шампањац“. У свести Срба је *бокал* лексички израз такође за посуду у који се сакупља одређена течност: вода, вино или сок. Али то је посуда са дршком, веће запремине, која сакупља већу количину течности. Осим тога, у једном мањем делу свести код Срба постоји и као чаша са дршком, која се користила у неким ранијим временима. Зато Рус неће правилно превести ову лакуну ослањајући се на своју свест, иако она постоји у његовом речнику. Са друге стране, Срби ће је делимично разумети у руском језику, ако се позову на свест о оном ређем значењу. Али они ће превести „чаша са ‘ножицом’“ или, користећи се прецизнијим контекстом, рецимо: „чаша за вино, за шампањац“. Дакле, овај пут говоримо о томе да одређена реалија није потпуно, већ делимично присутна у свести неког народа. Пошто то „делимично“ значи да више или није у употреби или није у широкој употреби, језик реалију није материјализовао у једној лексеми, већ је принуђен да то искаже у оквиру синтагме, или описно.

Специфичност националних култура се најизразитије манифестује у постојању и изостајању реалија, а о постојању национално-специфичне реалије код одређеног народа, као и о изостајању реалије у култури неког другог народа, може се судити према присутности безеквивалентних јединица, лакуна у језицима које поредимо. Чињеница да национално-специфичне јединице постоје, према томе и национално-специфичне реалије постају могуће и реалне као предмет конфронтативне лингвистике.

Безеквивалентна јединица је јединица која постоји у једном језику, а изостаје у другом. (Постоји још један термин – *едемична јединица* (библ. *едемичан* – „који се развија, везује се само за одређени локалитет“, али и термин *ендемичан* (грч.) – месни, домаћи, завичајни; мед. који сналази један народ или једну област [ВУЈАКЛИЈА 1985: 282].

Лакуна је, као што је већ речено, појава изостајања јединице у једном језику уз њено постојање у другом. Дакле, међу њима нема већих разлика, осим смера испољавања.

Безеквивалентне јединице и лакуне се увек појављују „у паровима“: ако у једном језику лакуна постоји, у другом језику (са којим се поређење врши) је безеквивалентна јединица.

На пример: у кинеском језику постоји реч са значењем „нулта храна“ (семе, ораси, лешници и сл.); „за руски језик је то лакуна, а за Кинезе безеквивалентна лексика на плану руског језика“, с правом сматрају аутори ове концепције З. Д. Попова, И. А. Стернин и М. А. Стернина (2002, с. 155-157).

Вратимо се на постављена питања на почетку разматрања о безеквивалентној лексици и лакуни. Немогуће је направити оштру границу међу њима. Тешко их је одвојити, јер се оне међусобно прожимају. Напред смо поменули да је лакуна врста безеквивалентне лексике. Али и ово тврђење је делимично прихватљиво и врло релативно у зависности од тога са ког становишта то посматрамо. Чињеница је да су оне условљене реалијама које постоје у култури, тј. националној свести једног народа. И зато је најреалније посматрати их кроз дистинкцију постоји/не постоји у националној свести народа, тј. језика народа које упоређујемо.

На пример: *ягоды* – збирни је назив за јагодичасто воће (јагода, боровница, рибизла, купина, малина) у руском језику и као таква постоји у свести руског народа. За српски језик је то лакуна, јер у свести Срба постоји као конкретно воће: јагода. За Русе је то безеквивалентна лексема на плану српског језика.

У прилог ставу који заступамо додаћемо још и то да нико од теоретичара чије смо радове анализирали не разматра тако темељно овај проблем као нпр. Л. С. Бархударов. Он у оквиру безеквивалентне лексике само набраја

више лексичких група: властите именице, топониме, реалије и др., што можемо сматрати и лакунама, да би у безеквивалентну лексику у оквиру треће групе убројао „случајне лакуне“ [БАРХУДАРОВ 1975: 94-96]. Дакле, просто их је немогуће одвојити.

Код Ј. М. Верешчагина и В. Г. Костомарова налазимо тумачење безеквивалентности по коме се под безеквивалентном лексиком подразумевају речи чији се план садржаја не може упоредити с било којим страним лексичким појмовима. Такве речи су, по мишљењу ових аутора, непреводиве [ВЕРЕЩАГИН, КОСТОМАРОВ 2005: 77].

Безеквивалентна лексика се обично позајмљује из језика у језик. На пример, многи светски језици[3] после октобарског преврата 1917. године су руске речи које су одражавале социјалну тематику типа: *советский, большевик, колхоз* итд. једноставно преузели. Те речи су образовале слој безеквивалентне лексике. Оне су у своје време постале позајмљенице и ушле су у све могуће, чак и џепне речнике. Али данас, када више нису актуелне, јер су изашле из активног речничког фонда – постале су историзми. Ако пак безеквивалентна реч није позајмљена (за пример узимамо ту исту совјетску социјалну сферу: *исполком, субботник, дружинник*), онда је никако не можемо изразити помоћу „апсолутног поклапања“ (рус. соотвествие). Овде се мисли на формалну еквиваленцију, тј. транслитерацију или транскрипцију, односно преношење помоћу једне речи. У том случају лексички превод мора бити вишелексемни, описан. Надовезаћемо се на веома значајно мишљење академика Л. В. Шчербе: »Поскольку системы понятий в разных языках не совпадают... при изучении иностранного языка приходится усваивать себе не только новую звуковую форму слов, но и новую систему понятий, лежащую в их основе« (1974, с. 67).

Код наведених аутора лакуна се не издваја из система безеквивалентне лексике већ се посматра као таква.

На крају прегледа теоријске литературе о лакуни и еквивалентној лексици дали бисмо свој став о овој појави:

Лакуна подразумева лингвистичку празнину не само на лексичком, већ и на морфолошком, синтаксичком, стилистичком, фразеолошко-паремиолошком језичком плану, за коју постоји могућност попуњавања другим средствима која постоје у неком другом језику, на чијем се плану она и манифестује. Сматрамо да је не треба посматрати одвојено већ само у оквиру безеквивалентне лексике са нијансом разлике у испољавању (смер испољавања је супротан, што је у анализи

[3] Наведени аутори „совјетизме“ посебно издвајају у односу на енглески језик.

показано). Међутим, овде желимо да укажемо на то да лакуне које се односе на реалије, за које нема еквивалената у другом језику, а ми их одређујемо термином *апсолутне* или *историографске лакуне*, за све остале врсте лакуна сматрамо да еквивалент постоји као двочлана, трочлана или вишечлана синтагма, нпр. *кипяток* – врела, кипућа вода, *сутки* – 24 часа, дан и ноћ и сл.[4]

Из ове анализе је јасно да однос између лексема као спољашње форме или звучања, лексичког појма – као правила класификације, семантичких елемената који исцрпљују план садржине речи (овде лакуне) и лексичког плана као укупности неразумљивих, у нашем случају, безеквивалентних значењских елемената у саставу лексеме и све то у односу на националну свест, националну културу и традицију једног народа – веома је сложен однос.

Због тога је веома важно и за било коју врсту семантичке анализе указати на суштинску особеност безеквивалентне лексике и лакуна и обратити пажњу на често, само терминолошку разлику, али и, по нашем мишљењу, комплекснију садржинску страну лакуна.

Управо, истражујући ту комплексну садржинску страну лакуна дошли смо до разноврсних и веома интересантних резултата. Пре свега, желимо да нагласимо да смо проблему лакуна пришли са једне другачије стране.

Апсолутне или, како их још називамо, *историографске лакуне*, неоспорно је, припадају безеквивалентној лексици, јер су оне одраз традиције једног народа у коме имају културолошко упориште, и неодвојив су део националне свести њихових носилаца, биле оне материјализоване: *самовар, кокошник* или апстрактне: *перестройка*. Зато су непознате носиоцима друге културе и националне свести, јер они владају сасвим другачијом традицијом, културом, обичајима. Оне су увек обележене историјском компонентом. Међутим, шта бива са лексемама општеупотребног карактера? Ту се не бисмо сложили са ставом о апсолутној непреводивости. Заправо, питање је да ли су аутори овог става узимали у обзир само историографску лакуну или и остале лексичке јединице једног језика [в. ВЛАХОВ, ФЛОРИН, 1986].

---

[4] Види: Виолета Илић, *Лакуне као лексикографски и преводилачки проблем на плану руског и српског*
језика (докторска, 2010. Дисертација није објављена у целини, већ су поједине теме из ње обрађене као појединачни дисертација), Београд научни чланци, те тако објављени у различитим научним часописима и зборницима радова. (Аутор се појављује под презименом Џонић). Зато је не наводимо у списку Литературе, већ поменуте појединачне радове.

Сматрајући, за разлику од досадашњих приступа овде помињаних аутора, да ово нису апсолутно непреводиве јединице. Оне само немају у неком другом језику са којим се поређење врши[5] идентични еквивалент у форми једне речи, али постоји могућност „покривања“ њиховог семантичког поља на неки други начин, а то је синтагма, као што је поменуто: двочлана (уп. *кеды* pl.t. – спортске патике; *удати се* – выйти замуж и сл.), трочлана (уп. *подшлемник* – подшлемна лака капа; *абецедник* – список по алфавиту и сл.), четворочлана, односно, вишечлана (уп. *проходимость* – способност савлађивања тешкоћа на путу; *глагољати* – 2. пользоваться языками при католическом богослужении и сл.) и, најзад, реченица (уп. *нахлебник* – самац који станује и храни се код газдарице; *дубак* – дубак, ящик или корзинка без дна на колесиках, в которой дети учатся ходить и сл.)[6]. Као што се види из наведених примера, анализа је упоредо вршена на плану руског и српског језика, из чега су су проистекла два Речника лакуна у руском и српском језику[7], што је несумњив допринос нашег истраживања лингвистичкој науци, посебно, русистици и славистици уопште. Грађа је конципирана из постојећих двојезичних и једнојезичних речника руског и српског језика. Осим тога, одатле проистиче низ класифкација[8] које не налазимо код помињаних аутора у раду, међутим, то је посебна тема која би овај рад одвела ван свог контекста.

Желимо, такође, да нагласимо да наше истраживање није ограничено на лексички језички ниво као што је то био случај до сада. Лакуне смо посматрали на морфолошком нивоу и дошли до закључка да, када су у питању руски и српски језик, постоје и *морфолошке лакуне* [в. ЏОНИЋ, 2011]. Као најизразитији пример, између осталих, издвојили бисмо *причастие* у руском језику, којих има четири и чињеницу да их је српски језик током свог историјског развитка изгубио осим трпног партципа прошлог времена. Услед тога, постојећа морфолошка празнина се може надоместити синтаксички: зависном релативном реченицом са везничком речи *који* (уп. *читающий* – онај који чита; *написавший* – онај који је написао и сл.).

Што се тиче осталих језичких нивоа, нисмо их изоставили у анализи. Закључци говоре о постојању *синтаксичких лакуна*, нпр. безлична реченица је синтаксичка лакуна на плану руског и српског језика [в. ЏОНИЋ, 2014] као и неодређено-лична, о постојању *творбених лакуна*, такође.

---

[5] Постојање другог језика у поређењу је полазни критеријум без кога је немогуће објаснити сложену, не само формалну, већ и семантичку структуру лакуна.
[6] Види: Поменута дисертација на стр. 29.
[7] Види: Прилог 1 и 2 на крају поменуте докторске дисертације.
[8] Види: Поменута дисертација на стр. 30-31.

Запажено је постојање *фразеолошких* и *паремиолошких лакуна* као посебно интересантне сфере појављивања лакуна у посматрана два језика. При томе морамо водити рачуна о постојању апсолутних и преводних еквивалената (уп. *пропал как швед над Полтавой – као Јанко на Косову* и сл.) [в. ЏОНИЋ, 2012]. Оне имају обавезно у себе укључену културолошку компоненту, те их можемо посматрати као врсту историографских лакуна већег формата и сложене структуре.

Књижевна дела и ауторски обрти су језичке специфичности у којима смо препознали *ауторске, преводилачке лакуне* [в. ДЖОНИЧ, 2015].

Најзад, свуда где постоји међујезичка комуникација постоје одређени модели понашања, етикеције који могу бити вербализовани или не, нпр.: пружање руке приликом упознавања од стране женске особе мушкој у руском контексту није уобичајено, док је код Срба неважно од кога иницијатива потиче. Дакле, постоје и *комуникативне лакуне* [в. ЏОНИЋ, 2012].

Као што овај кратак преглед различитих врста лакуна потврђује, морамо нагласити њихову изразиту учесталост у међујезичкој комуникацији, њихову комплексност и, најважније, никакву ограниченост у смислу непреводивости (овде искључујемо историографску лакуну), јер сваки је језик изградио одређена средства, додуше не идентична, али своја специфична, како би се комуникација и међу генетски различитим, као и генетски сродним, какви су руски и српски језик, одвијала несметано. У том контексту лакуна јесте врста безеквивалентне лексике са знатно ширим пољем употребе и функционисања.

Извори

Мамаладзе, Т. (1982). *Несокрушимый Давид*, Литературная газета, 24. марта.

Литература

Бархударов, Л. С. (1975*). Язык и перевод (вопросы общей и частной теории перевода)*, Москва.

Верещагин, Е. М., Костомаров, В. Г. (2005). *Язык и культура (три лингвострановедческие концепции: лексического фона, рече-поведенческих тактик и сапиентемы),* Москва.

Влахов, С., Флорин, С. (1986). *Непереводимое в переводе*, Изд. 2-ое испр. и доп., Москва.

Vuyaklia, M. (1985). *Leksikon stranih reči i izraza*, Beograd.

Пулатов Т. (1976). *Язык, автор, жизнь,* Литературное обозрение, No 8, Москва.

Стернин, И. А., Попова, З. Д., Стернина, М. А. (2002). *Лакуны и безквивалентные единицы в лексической системе языка,* Язык и национальное сознание. Вопросы теории и методологии, вып. 3, Воронеж, с. 155-170.

Щерба, Л. В. (1974). *Языковая система и речевая деятельность*, Ленинград.

Џонић, В. (2011). *Морфолошки аспект лакуна у руском и српском језику*, Радови Филозофског факултета, бр. 13, књ. 1, Пале, 457-473.

Џонић, В. (2012). *Комуникативне лакуне (на плану руске и српске комуникативне културе и језика)*, Зборник радова „Језик, књижевност и култура – језичка истраживања, Ниш, 625-633.

Џонић, В. (2012). *Фразеологизми као лакуне (на метерјалу руског и српског језика)*, „Филологија и универзитет“ (Тематски зборник радова), НИСУН 1, Филозофски факултет – Издавачки центар, Ниш, 997-107.

Џонић, В. (2014). *Безличне реченице као лакуне на плану руског и српског језика,* „50 години на Великотърновски университет „Св. Кирил и Методий“, Юбилейна международна научна конференция, секция филологическа, Филологически факултет Велико Търново, Университетско издателство „Св. Кирил и Методий“, 30-36

Джонич, В. (2015). *Перевод лакун в литературных произведениях русских писателей на сербский язык*, III Международная научная конференция „Культура. Политика. Понимание. – Война и мир: 20-21 вв. – уроки прошлого или вызовы будущего 23-25 апреля 2015 г.“, Белгород, 44-53.

Violeta P. Džonić

LACUNAE AND NON-EQUIVALENT UNITS IN THE LEXICAL SYSTEM OF A LANGUAGE (ON A CORPUS OF RUSSIAN AND SERBIAN LANGAUGES)

Abstract: The first part of the paper deals with the phenomenon of non-equivalent lexis as a very interesting and significant linguistic phenomenon, but also a problem.

Theoretical papers up to the present day have mostly dealt with the observation of non-equivalent lexis and lacunae as synonyms. However, studying lacunae (primarily in the Russian and Serbian languages), we have noticed that non-equivalent lexis and lacunae are not completely identical lexical units, and that lacunae actually represent a specific kind of non-equivalent lexis.

The main part of the paper deals with different issues which result from the following: whether we should treat lacunae and non-equivalent lexis as equivalents, whether they intertwine and to what extent, and what is the difference between them.

We try to answer these questions by drawing on the national characteristics of the culture of the respective nation (mostly Russian and Serbian cultures), and therefore on their respective languages.

In the last part of the paper we try to emphasize the significance of the national and cultural components during the analysis of non-equivalent lexis in general, including lacunae, since it is these components that represent the essence of lacunae, although it originally seems to be only the question of terminology use.

Key words: lacunae, non-equivalent units, non-equivalence, realia, linguistic gap.

ЛАКУНЫ И БЕЗЭКВИВАЛЕНТНЫЕ ЕДИНИЦЫ В ЛЕКСИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ ЯЗЫКА (НА МАТЕРИАЛЕ РУССКОГО И СЕРБСКОГО ЯЗЫКОВ)

Резюме: В первой части настоящей работы указывается на то, что безэквивалентная лексика является очень интересным и важным лингвистическим явлением, но и проблемой.

Теоретическая литература до сих пор, главным образом, занималась наблюдением безэквивалентной лексики и лакун как синонимов.

Но, исследуя лакуны мы заметили, что безэквивалентная лексика и лакуны не являются полностью тождественными лексическими единицами, а также, что лакуны, на самом деле, представляют собой разряд безэквивалентной лексики.

В централной части работы мы рассматриваем различные вопросы, которые проистекают из этого: надо ли отождествлять лакуны и безэквивалентную лексику? Переплетаются ли они, и в какой мере? В чем разница между ними?

Этой работой мы пытаемся ответить на эти и похожие вопросы, исходя из национальной специфики культуры данного народа (главным образом, русской и сербской культур), а тем самым и его языка.

В последней части работы мы стараемся еще раз подчеркнуть важность национально-культурной специфики при исследовании безэквивалентной лексики вообще, а в том числе лакун, так как это является их сутью, хоть на первый взгляд это только терминологическая разновидность.

Клучеве слова: лакуна, безэквивалентная единица, безэквивалентность, реалия, пробел.

Датум пријема: 12.5.2015.
Датум исправки: 2.8.2015.
Датум одобрења: 9.7.2015.

ОРИГИНАЛНИ НАУЧНИ РАД
УДК: 821.133.1.09-91
741.5

Irene N. Udousoro[1]
Richard Oko Ajah[2]
University of Uyo, Nigeria
Department of Foreign Languages
PMB 1017

HETEROLINGUISTIC POETICS AS CHARACTERISTIC OF A POSTMODERN LANGUAGE IN MARGUERITE ABOUET'S AND CLEMENT OUBRERIE'S *AYA DE YOPOUGON*

Abstract: Marguerite Abouet's and Clement Oubrerie's graphic novel titled *Aya de Yopougon* represents a lived experience of a suburb of Abidjan, known as Yopougon and nicknamed "Yop City", as a means of expressing its postmodern sensibilities. Yop City's language is postcolonially postmodern because of its morphological arbitrariness, its postcolonial hybridism and its adherence to the postmodern character of montage. It is a language of a social group of a geospace, mapped and spoken among young Yopougon dwellers. This paper reads *Aya de Yopougon* as a heterolinguistic text, a product of postcolonial and postmodern discourses; it employs Rainier Grutman's heterolinguistic poetics. Abouet's text fits into heterolingistic paradigm since it makes a variable space for other languages, engages in syntactic and lexical borrowings, and adopts multiple registers of all social groups and status. In this context, a postmodern space appropriates its language or language appropriates its space and gives birth to its postmodern cultures and identities. In Yopougon's "third space", Abouet's characters adopt code-switching and interlanguage as a means of navigating linguistic boundaries of its geospace, thereby violating linguistic sacredness; they create a language that can be described as "profane" by its deconstruction of standard rules through linguistic deviations.

[1] iudousoro@yahoo.com
[2] ajrichard2000@yahoomail.com

Key words: Heterolinguistic text, Graphic Novel, Postmodern language, *Aya de Yopougon*, Nouchi

Introduction

Marguerite Abouet's *Aya de Yopougon* is a graphic novel in six volumes with recurrent linguistic features in the areas of lexicon, phonology, morpho-syntax, borrowing, etc. that reflect evidence of contact between the local language and the foreign language in which the author writes, that is French.

Undoubtedly, in every day communication, language users navigate from one language, or a level of language, to another depending on their level of education and social relationships with their interlocutors and vice versa. This leads us to the notion of heterolinguistics, a sociolinguistic phenomenon, which we are adopting in the study of Marguerite Abouet's graphic novel, *Aya de Yopougon*, from the phonological, morpho-syntactic and semantic perspectives of linguistic analysis. Faye (2011:148) observes that "L'écriture devient alors une force libératrice pour parler, écrire avec la totalité de son repertoire", meaning that in the context of heterolinguistic poetics, "writing therefore becomes a liberating force which makes it possible for one to speak, write with the totality of one's acquisition". This fact is corroborated by Zadesky, cited by Faye (Ibid.) in these terms:

> Mais la littérature est autre chose : elle autorise à aller jusqu'où l'on veut dans l'usage de la langue dans la mesure où la compréhension est assurée. La seule limite imposée à l'écrivain tient donc à la compréhension ; dans cette limite, il est libre de bousculer les codifications et de tordre la langue.

The above statement implies that every writer has his or her own way of writing. Generally, particularly for an African Francophone author, writing goes beyond the use of language as a means of communication; it becomes, to some extent, a means by which he or she seeks to redefine himself or herself, to construct a cultural identity peculiar to him or her, that distinguishes him or her from other cultural entities. It also translates to a means of painting a picture of a society in its linguistic, educational, economic diversities, plurality or peculiarities among many other considerations. Marguerite's graphic novel shows evidence of language use relative to education, socio-economic, social factors as would be discussed in the sub-sections below: intrusion of African lexical items in literary work written in French; use of African discourse markers in works of French expression; transposition of African syntactic structures into works of French expression; use of language reflecting the level of education or social relationships of the interlocutors as well as use of African proverbs, sayings, fauna and

flora in works written in French, etc.; and use of English words or Americanisms in a work written in French and set in a Francophone environment. What becomes the relationship between space and language? How does Abouet's language reflect the postmodern identities of the inhabitants of Yopougon?

The rhizomatic character of literary texts appropriates a space that ends up appropriating the text itself. It means that a space, real or imagined, always predominantly leaves its footprints on the fabrics of literary narrative, thereby influencing its form and its language and interrogating "l'articulation complexe entre forme littéraire et temporalité" (Lacroix and Rao, 2011:82). Scholars have always underscored the primordial relationship between literature and geography (Ajah, 2010:68; Bertrand, 2006:26), establishing the mimetic aesthetics of literature that shows how a postmodern social space can influence human cultures and identity or vice versa. Through the postcolonial process of appropriation or abrogation and Harvey's time-space compression, popular cultures travel around the world, whether fictional or material. Thus, the dynamics of the production of space informs postmodern identities or subjectivities in Yopougon community that Marguerite Abouet and Clement Oubrerie represent in their graphic novel, *Aya de Yopougon 1-3*, which is the corpus of this work.

As we further intend to show, Yopougon space privileges a language that can be termed postcolonially postmodern because of its morphological arbitrariness, its postcolonial hybridism and its adherence to the postmodern character of "cut and join" or montage. It is a specific language of a social group of Yopougon geospace, consciously mapped and spoken among young Yopougon adolescent dwellers. Aside its postmodernity, the language of Yopougon inhabitants possesses the poetics of heterolingualism which Grutman (2006:17) describes as a composite of different language strands in the world of text. It can be said without generalization that African Europhone literature is haunted by the ghost of dynamics of interlanguage and heterolingualism as such linguistic textual manifestations could be found in the works of many francophone African writers such as Amadou Kourouma, Sembene Ousmane and other new authors who belong to an era Faye (2011:149) calls "tropicalisation de la langue française" or "vernacularisation pour livrer une communication efficace.".

Concept of literary heterolinguistics and interlanguage

As a concept developed to illustrate linguistic dynamics in literary works, Grutman (18) explains that heterolingualism relates the world of text, while bilingualism or diglossia describes the world of people. He defines it as "toute textualisation d'idiomes étrangers aussi bien que de variétés (sociales, régionales, historiques…) de la langue autoriale. Le bilinguisme textuel et la diglossie textuelle en seraient des modalités spécifiques" (Gruthan, 1996 :40). In his work *Littératures francophones et théorie postcoloniale* that

is patterned after and influenced by Bill Ashcroft et al : *The Empire Writes Back*, Moura (1999 :74), this heterolinguistic concept aligns with francophone literatures and affirms that "il s'agit d'une caractéristique des littératures europhones et son étude, engageant une sociostylistique des textes […] surtout dans les genres narratifs et moins en poésie ou au théâtre". As a means of representing the African worldview, African writers are forced to adopt an heterolinguistc approach in their narratives because European languages are incapable of capturing all African realities; hence Achebe, Kourouma, and Ben Jelloun, among others, continue to write in the use of English and French languages, but introduce indigenous clichés, proverbs and other images of native tongues in representing indigenous realities. Ayeleru (2002:68) describes this sociostylistic characteristic of African writing as "la recherche d'une vraie indentité ou d'un hybride linguistique", where a postcolonial writer finds himself in an endless cycle of linguistic mediation between his dialect and colonial language (Ajah, 2007:283). In Moura's words, heterolingualism "aboutit à une subversion expressive de la langue française qui le plus souvent ne malmène pas trop la norme linguistique" (Moura, 1999:81), thereby leading to the question of interlanguage.

The concept of interlanguage is also a socio-stylistic feature of African literature, as underlined by scholars (Ayeleru, 2011; Coker & Ademilokun, 2013) whose works center on the third-generation African novelists. The term *interlanguage* was defined by Selinker as "the separate linguistic system evidenced when adult second-language learners attempt to express meaning in a language they are in the process of learning" (Tarone, 2011:748), though it cannot be said that the African writers whose writing is embedded in interlanguage do not have the mastery of Europhone language; they rather tend towards what Ayeleru (2011:9) calls "strategies of language indigenization by the new West African writers". Such "strategies" consist in the use of "orature, proverb, metaphor and metonymy" (Ayeleru, 2011:3), while Coker's & Ademilokun' (2013:89)'s "new approaches of domestication" entails the deployment of "loan words, Americanisms, code-switching and hybridized expressions". Both scholars took approaches that were purely socio-stylistically linguistic as means of unveiling the contemporary linguistic reality of new African literature. However, it is needful to underscore the fact that interlanguage phenomenon is a product of "mutation des identités" (Fouillet, 2012:61) of African writers who are influenced by different transcutlural and transnational spaces. This study demonstrates the paradigmatic relationship between interlanguage and postmodernism. We intend to use the Ivoirian graphic novel *Aya de Yopougon* 1-3 to show that this linguistic characteristic rather reveals the postmodern sensibilities of new African writers, since interlanguage dynamics also dismantles standardization of language rules; it affords the African writers the opportunity to engage in "l'auto-invention de soi en toute créativité" (Woodward, 2009:156).

Moura summarizes Klaus Vogel's ideas about interlanguage by saying that

> L'interlangue n'est pas seulement composée de formes correctes et de règles propres au système et à la norme de la langue-cible, mais aussi de formes grammaticalement incorrectes et de règles non conformes à la langue-cible (Moura, 1999:82).

Moura is right to affirm that interlanguage is "un phenomène individuel" as a product of heterolingualism or "un third code" in Chantal Zabus' term which typifies a social "third space". However, it is wrong to assume that interlanguage is not a language of any given linguistic community, because it is revealed as a language of adolescent dwellers of Yopougon, as represented in Abouet's and Oubrerie's *Aya de Yopougon* series. As in Amos Tutuola's *The Palm-wine Drinkard* and Ken Saro-Wiwa's *Sozaboy*, the use of pidgin English is not only a literary heterolinguistic reality, but it is a social reality of the occupants of the Niger Delta region and other parts of Nigeria where Pidgin is predominantly spoken.

Aya de Yopougon as a Heterolinguistic Text

Abouet's and Oubrerie's *Aya de Yopougon* chronicles the daily life of Yopougon dwellers who are mostly adults and adolescents. Standard French language coexists with the glottonym, spoken by Aya and her friends; this spatially constructed language is not a product of Aya's or her group's illiteracy, but it is a language that gives them a particular linguistic and social identity as modern "Yop city" dwellers. It can be said that the graphic novel engages in heterolinguistic discourse as it is constructed in multiple registers, syntactic and lexical borrowings, coinages and neologisms and Americanisms, defined by social and age groups in Yopougon, a middle-class suburb of Abidjan.

In *Aya*, for short, multiple registers of the spoken French exist to reveal the heterogeneity of the social space of Yopougon, whose occupants are mostly educated low-income earners. The register adopted depends on the situation, setting, character, milieu and not necessarily audience. Quoting Crystal, Lee (2011:41) defines register as a "variety of language defined according to its use in social situations, e.g. a register of scientific, religious, formal English." In essence, Schmitt describes it as "les variations de style qui rendent chaque mot plus ou moins approprié à certaines situations ou à certaines fins linguistiques" (qtd in Ferraris, 2011 :21). Aya, the protagonist of the novel, oscillates between "le registre populaire" and "le registre familier" from where comes a language type that is fed with the "vocabulaire familier" and "l'argot moderne", to generate "un vocabulaire populaire" and which she uses to discuss with her peers. Ferraris (2011:22-23) calls it "le registre relâché" which includes "le vocabulaire populaire et le vocabulaire vulgaire (ou grossier), eux-mêmes composés

respectivement du vocabulaire familier et de l'argot moderne pour le vocabulaire populaire ; des insultes, injures, jurons et mots obscènes pour le vocabulaire vulgaire". For example, during Koffi's family conflict with his wife, Hyacinte, who presides over the reconciliatory meeting, says:

> Or depuis quelque temps, Koffi a perdu sa culotte dans sa maison c'est sa femme qui l'a trouvée et qui la porte maintenant (Abouet & Oubrerie, *Aya 3* 2007:119)

The language as shown above demonstrates the deployment of popular registers with indigenized familiar vocabulary. Hyacinte's use of "perdu sa culotte" [lost his short trousers] is quite proverbial and tropically typifies an indigenous setting of African society, though in French, "culotte" is attributed to female dressing rather to men's "pantalons". It is used here as representation of a pair of men's trousers which is symbolic of manhood and its providential responsibility in African family structure. Koffi's loss of his "culotte" implies his loss of manhood and the authority it confers on men; this power is now transferred to his wife who is currently the breadwinner of the family. Hyacinte's use of *culotte* is comparable to Bintou's *je ne suis pas ta chose* to (Moussa Abouet & Oubrerie, *Aya 1*, 2005:11). "*Ta chose*" designates an object to be used and abused, handled and mishandled, as well as possessed and dispossessed; it is typically a common register that demonstrates and denotes offensive vocabulary.

Defamatory words are recognized as vulgar vocabularies which characterize Ferraris' "le registre relâché". Such registers tropicalize dialogic communications in Marguerite Abouet's and Clément Oubrerie's texts where characters exist, not as individualized entities, but as integral part of family entities, where father, mother and children play complementary roles in the evolution of the plot. As a projection of African communal identity, *Aya* unveils a paradigmatic network of interpersonal relationships, hence quarrels, insults and vulgar languages, revelational of community conflicts, as part of interpersonal communications. With the discovery of Ignace's extramarital affairs, Aya and her mother are traumatized; Fanta does not hesitate to say injurious words to Ignace: "enlève tes sales pattes de là, avec tes poils parsémés sur tes joues, on dirait dents de râteau" (*Aya 3*, 2007:13). Fanta's statement reveals her state of trauma as she considers her husband unclean to touch her body with his hands which are now referred to as "sales pattes" of an animal and whose "poils" is now derogatorily compared to "dents de râteau". More so, in replying Ignace's claim that his relationship with Jeanne was a mistake, Fanta asks mockingly: "Ah oui? En empoisonnant ton bangala?". The use of "bangala" is erotically vulgar and offensive; it amounts also lexical borrowing, as it is an African word used to describe the male sex organ in this context.

Integration of Local and Foreign Lexical Items into the French Lexicon

Lexical borrowing abounds in Marguerite Abouet's *Aya* as it remains a part of the transcultural textuality of her graphic novel from where comes its deployment of code-mixing or code switching as elements of heterolingualism. Bamiro defines code-mixing as "the transfer of untranslated words into a text as a counter-discursive strategy of otherness" (quoted in Coker & Ademilokun, 2013:89). It is engraved in the linguistic concept of borrowing which is exemplified in the authorial choice of "bangala", not "sexe". This amounts to what Dunand (2005 :26) calls "l'emprunt connotatif" which "relève, par sa part, de la façon de penser d'existence et de la vie; it traduit des faits de société". Abouet intentionally introduces a lot of local lexical items into in her works as reflected in the following selected statements in *Aya 2*, thereby constituting lexical deviations, which is reflected in her use of foreign words:

- Ce sont de fausses *wouya*, Papa ("*Aya 2*", 2006 : 26)
- Encore du *koutoukou*. (*Ibid*. p.15)
- Elle vend des *claclos* au marché! (*Ibid*. p.29)
- Je peux prendre *kédjénou* de poulet? (*Ibid*. p.45)
- Ma pauvre Adjoua, *yaco*! (*Ibid*. p.13)

Some of the local linguistic items used by the author are explained at the end of the novels. In some cases, the author may not actually find the equivalent of these items in the French language, but generally, the author uses them intentionally to adapt inevitably to the existing sociolinguistic realities. A word like *Yaco* means *Pitié.* If the author uses it in its local form, it is obviously an attempt to construct or to project a cultural identity for herself.

In reading Abouet's novels, one is quick to observe that almost every character, irrespective of class and level of education, ends his or her statements with words like 'dêh', 'ô', kêh, etc. as in the examples below:

1. – On est frères ô
- Il ressemble à son père ô
- Mmm, pas trop, dêh!
- Vite ô, nous allons nous saper ("*Aya 2*", 2006 :7)

2. Ton fils s'appelle Bobby?
- Oui, kêh!

There are many instances of these parasitic elements: *dêh, o, kêh,* etc. in all six volumes of Marguerite Abouet's and Clément Oubrerie's graphic novels. These linguistic elements borrowed from the local language are just discourse markers that have no semantic implication. They only show emphasis, то ensure that the interlocutor is

following the discussion, and is still part of the discourse. They constitute part of domestication of language and ultimately imply a nationalistic tendency on the part of the author. It is not only local lexical items that are introduced in Yopougon's French; foreign lexical items of English are integrated to create cultural hybridity.

In *Aya*, Yopougon is popularly called "Yop City" as a means of Americanizing this town and its spatial identity. Intervallic englishification of lexical elements of French words produces what Coubier (2011:6) calls "franglais ou franglish" which "montre tout le poids de l'influence de l'anglais sur le système de ces langues" including the French language. Such words are *freschnie* [a beautiful girl] ("*Aya 2"*, 2006:43), *Miss Yopougon* [Beauty pageant] (Ibid. p.43), анд "c'est du play back" ("*Aya 3"*, 2007:38), among others. Like Kourouma and other Ivoirian writers, Abouet hybridizes French words with Abidjan's indigenous language of *Nouchi*.

Nouchi or popular French is described as "a sort of national linguistic compromise" (Adama, 2011:28); it "is a contact language that emerged on the streets of urban Côte d'Ivoire between the late 1970's and early 1980's" (Sande, 2015:243), which exactly suits the historical situation of *Aya de Yopougon*, whose young generation constitutes majority of its speakers or users. It is also called Dago French or Ivorian French, or a hybrid language in the words of Kube-Barth because it "takes its morpho-syntactic frame from French whereas its lexicon is highly heterogeneous", borrowing "a lot of words from various Ivorian languages such as Dioula, Baule, and Bete and from English, and its speakers are especially creative in inventing new terms" (Kube-Barth, 2009:105). In essence, Nouchi is a product of linguistic deviations.

The first major linguistic deviation which is omnipresent in her *Aya* series is the author's use of uppercase and lowercase in her text; all dialogues and monologues in panels are represented in uppercase letters, though some of the letters, such as i, é, ç, î, etc. (with accents), retain their marks and accents in uppercase unlike French language's norm, except when they are used for emphasis. Here are some examples:

- LAiSSE-MOi! ("*Aya 1",* 2005:39)
- JE RÉFLÉCHiSSAiS. ("*Aya 2*", 2006:66)

However, the narrator's story is narrated and represented in lowercase right from the first page of *Aya 1* that starts with "En 1978, la Côte d'Ivoire, mon beau pays…" ("*Aya 1*", p.1). This deviation's purposefulness does not appear overt, except that it gives Abouet's graphic novel some stylistic distinctiveness and decipherability, since words in graphic panels could be illegible to the eyes, depending on the number of panels on a page.

Phonological Deviations

One observes a number of words used by some characters in their discourse that reflect, at the phonological level, what could be considered as vowel extension or rather a linguistic deviation, which Mbatiah (2012:117) admits, "is negative since it constitutes a breach of the rules of grammar […] On the other hand, deviation in literature is a positive stylistic feature of literary works". In Abouet's and Oubrerie's *Aya,* such deviations remain her "communicative strategy" intended to achieve different purposes, including the intermarriage of language structures. Below are some examples:

- Et ça fait longtemps que tu habites chez lui? ("*Aya 1*", 2005:44)
- *Longteeeemps*; *voiiilà* (*Ibid*. p.44, p.89)
- Et la place à la *musiiiique* (*Ibid*. p.90)
- J'*arriiive* ("*Aya 2*", 2006:38)
- Du champagne?
- *Champaaagne*…?
- Tu connais Barbès? (*Ibid*. p.38)
- *Ouiii.*
- J'ai un beau 2,000F pour vous *deeeux* (*Ibid.* p.73)

The phonological deviation/vowel extension observed in the above examples is foreign to the French language. This type of deviation is related to the sounds of language and mainly involves unconventional pronunciation of words. In written texts, this is reflected in spellings that deviate from the norm (Mbatiah, 2012:118). Generally, in many African languages, vowel extension is used to mark an imprecise duration like in the case of *longteeeemps,* a note of finality as in *voiiilà,* emphasis as in *musiiiique, j'arriiive, ouiii, deeeux,* etc. The introduction of African vowel extension makes Abouet's Nouchi a hybrid language whose emphasis is not placed on grammaticality, but creativity. This linguistic phenomenon is mostly common among the uneducated, clearly demonstrating the use of language as a true reflection of class, status, or the linguistic realities of the milieu from which it emanates. The impulsive creativity of words, coupled with nonobservance of grammatical rules, is what attracts the speakers, whose majority are students and youths, because typical for every interlanguage, Nouchi is composed "de formes grammaticalement incorrectes et de règles non conformes à la langue-cible". Naked violation of French's morphological rules is witnessed in Abouet's and Oubrerie's texts.

Morphological Deviation

Abouet's view on, or mockery of the inconsistency of the French language, as regards conjugation of verbs, is implied in the following example:

- Sourissez les mariés!

Obviously, the author of this statement, a photographer, is uneducated, but that does not rule out the fact that non-native speakers of French often find it difficult to handle conjugations of some verbs that belong, particularly, to the second group, that is, verbs that end in *ir*. This deformation of the conjugation of the verb *sourire* in the second person plural can be explained, perhaps, by the fact that it is modeled after, for instance, the conjugation of the verbs: *périr*, *se divertir*, etc.

If the imperative forms of *périr*, *se divertir* in the second person plural are *périssez* and *divertissez-vous*, then 'logically', that of *sourire* should be *sourrissez*, therefore, 'respecting', in principle, the norm of the French language as far as the imperative is concerned! This may be the implicit view of the author that the inconsistency of some grammatical rules in the French language generally, not just as regards the French verbal system, makes it difficult for the non-native speaker or learner of French not to 'deviate' from norms of the language.

Syntactic Deviation

As far as the use of shifters in the French language is concerned, the collocation of two opposite shifters as in the example below is certainly against the acceptable norm:

- Les filles de France ne sont pas sérieuses
- Nous, *ici, là*, on est bien ô…

Using the two shifters indicating the position of the interlocutor at the time of making his statement, *ici* (here) and *là* (there) is not linguistically acceptable in the French linguistic system. There's no doubt that the author of the above statement is uneducated. It could also be that the shifter *là* in this context does not have any semantic implication; it may just be a form of emphasis of the view expressed by the interlocutor with regard to the seriousness of African women in terms of marriage. The following example seems to confirm this assertion:

- Toi, *là* tu n'as rien à faire, hein?

Là in the above context is not a shifter indicating the place where the interlocutor is at the time when he makes this statement. It is rather a form of emphasis. In another communication instance, an interlocutor says: "Va *là-bas*, toi!". *Là-bas* is obviously not a shifter indicating 'place'. It probably reflects influence of local languages on the foreign language in contact. It is no doubt the African way of saying: *'Va t'en!'*

From the above examples, one observes that Abouet consciously transfers linguistic patterns inherent in her local language to the French linguistic pattern. Is this a

conscious attempt to construct, reflect, and express an African identity or a personal cultural identity? Another syntactic deviation observed in Abouet's work is the use of three conjunctions of coordination consecutively, which is against the linguistic norm in French as seen in the following example:

> - Vous choississez des robes compliquées dans les magazines pour me fatiguer!
> - *Mais et alors?* Tu sais coudre ou non? (*Aya 1* 88)

Admittedly, the interlocutor who uses three conjunctions consecutively is uneducated; it could also be Abouet's style aimed at creating a humoristic effect!

All the linguistic deviations decipherable in *Aya de Yopougon 1-3* demonstrate that Nouchi, Yopougon's Dago French, could be seen as a language of social convenience and social space we can describe as postmodern and postcolonial. It is a language that emanated from the refusal of the standard, the desire for liberty, the search for difference and the drive for communalism.

Yopougon's Language of a Postmodern Space

Typically, postmodern space is a means of communication that can be referred to as a "new language of consciousness", emanating from the cognitive mapping of the city through the perception of its inhabitants rather than their conception with the urban environment, reduced to the perceptual knowledge of physical form (Fahmi, 2005:367). Though Yopougon's language evolves from a new social consciousness of its geospace, it is not entirely generated from urban imagery as purports Fahmi, but as a product of "contact zone" that explains a clash of disparate cultures (Pratt, 2008:7), informing the toponymic transformation of Yopougon. It is now anglicized by its youth and referred to as "Yop City" as if to parody America's New York City. It should not be forgotten that "thirty percent of Abidjan's population are foreigners, and the inhabitants of Ivorian nationality belong to the about 60 Ivorian ethnic groups" (Kube-Barth, 2009:104).

Like religion, language and history, a name can be postmodernly regarded as *metanarrative*, hence sacred and surrounded by its myths. The trope of rechristening in postmodern texts constitutes a leitmotif of violence against history, showing the fictional nature of history and how it is possible to rewrite it in arts (Moreira, 2009:45). This is because Lyotard's *La Condition postmoderne* had problematized the production of knowledge and challenged the Eurocentric universalism of epistemology while examining the codes and conventions that govern representation itself (Ross, 2008:72). In essence, rechristening of Yopougon to Yop city amounts to onomastic anamorphosis, yet it justifies Yopougon's glottonym as spoken by Abouet's teenage characters in *Aya de Yopougon.*

Yopougon's glottonym is a postmodern language that particularizes and distinguishes the new generation, otherwise referred to as *les nouveaux Bovary* of Yop City; it is a language developed by the postmodern identity of the inhabitants who express their "freedom" through the linguistic deviations of this language. It can be related to E. T. Hall's *proxemics*, which Popa (2011:68) defines as "the study of the social space in bio-communication, or, in other words, as the study of the micro-space in the interpersonal communication relationship", though it cannot be considered as a Hall's *The Silent Language*, yet a product of space and time. This *Nouchi* language is popular among youths and students who resort to its language form because it is spoken without strict grammatical rules of standard French (Kube-Barth, 2009:108); it is akin to Pidgin which does not submit to the grammaticality of Standard English that is highly Eurocentric. In the same vein, such disobedience or destruction of set rules of language constitute the dynamics of interlanguage and incidentally of postmodernism that will categorize language under the domain of the "sacred", therefore a subject to be deconstructed and *dissacralized* because "le sacré désigne ici tout ce qui est interdit" (Khalla, 2004: 68).

Nouchi as popular French is not favorable to language rules since it is a product of contact zone or social spaces of encounters. For example, determination of noun groups is partly submitted to French morphology and syntax, hence it can be said: "grâce aux nombreux invités surprise" ("*Aya 2*", p.188), a statement which does not show concordance of number and gender as required in French language.

A glossary of what constitutes Abouet's postmodern language is presented as "un petit lexique" at the end of each novel à la Kourouma. Such words cannot be understood by every francophone identity outside the space of Yop City since they are spatially 'customized" to serve and reflect an urban imagery produced by time and space. *Aya de Yopougon 1* presents these gender related words as *génito* (young rich man), *galérien* (flâneur/stroller), *gazer* (to engage in an evening stroll), *gazelle/freshnie* (a beautiful girl), *bodjo/peton/tassaba* (buttocks), bangala (male sex organ); exclamations: *Kêh*, *dêh*, and *yako* (expression of compassion), etc. In the second album, new words are added to Abouet's glossary: *koutou bou* (impossible), *behou* (to go out, go and celebrate), *wouya* (accusation), *ploco-placa* (lovemaking), *môgô* (a guy), *gaou* (an idiot), *en agouti* (in hiding), mamie-wata (mummy water), *zôtôs* (money), etc. Lastly, *Aya 3* portrays a further development on Abouet's lexicon with addition of such words as: *une go* (a girl), *entrer coucher* (a studio), *bellaïsse* (beauty), *enjaille* (to please, attract), *deuxième bureau* (a mistress/concubine), *le chocobisme* (speaking like a Whiteman), *les lolos* (breast), *etre culotté* (having fat buttocks), *wêré-wêré* (excited person), *woubi* (gay), *s'affairer* (gossip), etc. Although Abouet's "Petit Lexique" (Lexicon) does not make provision for the etymology of its words, the use of these words in sentences constitutes linguistic deviations which are simply a challenge to the

Eurocentric puritanist perception of language rules. So, Yopougon's Nouchi is a language that emerges from the deconstruction of French language.

Conclusion

Marguerite Abouet shows herself as a committed writer. She uses a lot of words in her local language of Nouchi in her attempt to "compel" her readers to know much about her culture and identity. Analogous to contemporary African literature, her style of writing displays the nationalist tendency of constructing the collective cultural identity of subaltern peoples of Yopougon as her voice becomes a "lone voice crying in the wilderness". It can be said that her use of language generally reflects status, class, etc. as it shows itself as a language in contact, influenced through linguistic borrowings, transfer of linguistic patterns, and general linguistic deviations. In essence, morphological, lexical, syntactic deviations that constitute the fabrics of Nouchi, Yopougon's hybrid French language, demonstrate the postmodern sensibilities of Abouet's characters in Yopougon's geospace as represented in *Aya de Yopougon 1-6*, though we have only considered three albums in this work. This is because hegemonic standard of French language is now challenged, deconstructed and violated by Nouchi, as a language in the periphery whereby the Margin "writes back" to the Centre, or the colonised now appropriates the language of the coloniser as a means of "writing back".

References

Abouet, M. & Oubrerie, C. (2005). *Aya de Yopougon 1*, Paris, Gallimard.

Abouet, M. & Oubrerie, C. (2006). *Aya de Yopougon 2*, Paris, Gallimard.

Abouet, M. & Oubrerie, C. (2007). *Aya de Yopougon 3*, Paris, Gallimard.

Adama, S. (2011). Evolution and transformation of the French language in Cote d'Ivoire. *MJAL* 3 (2), 23-39.

Ajah, R. O. (2010). Naples and Lagos: postmodern representations in Tahar Ben Jelloun's *labyrinthe des sentiments* and Sefi Atta's *Everything Good Will Come*. *Meridian Critic* XVI (1), 85-98.

Ajah, R. O. (2007). Stratégies d'appropriation textuelles dans *La Femme aux pieds nus* de Scholastique Mukasonga. *The Parnassus* 5, 282-293.

Ayeleru, B. (2002). La langue de la littérature africaine francophone: entre une identité et un hybride linguistique. *Ibadan Journal of European Studies* 3, 68-91.

Ayeleru, B. (2011). Linguistic innovation in the new West African Europhone novel: between interlanguage and indigenization. *California Linguistic Notes* XXXIV (1), 1-31.

Bertrand, L. (2006). Geographie et litterature. une synthese historique. *Le Globe* 143, 25-52.

Coker, O. & Ademilokun, M. (2013). An appraisal of the language question in the Third-generation African fiction. *The African Symposium* 13 (2), 86-93.

Coubier, C. (2011). *De l'usage de l'emprunt linguistique*. Québec : Office québécois de langue française.

Dunand, M-D. (2005). Les emprunts linguistiques. *Encuentro* 15, 25-31.

Fahmi, W. S. (2005). City of pixels: experimental imaging of postmodern other urbanspaces. In M. Schrenk (ed.), *CORP2005 & GEOMULTIMEDIA 05*, 365-376.

Ferraris, C. A. (2011). Vocabulaire familier, populaire, grossier, argot…quelles différences ? *Lengua y voz* 1 (1), 20-35.

Fouillet, A. (2012). L'esprit du jeu dans les sociétés postmodernes. Thèse doctorale, L'Université Paris Descartes.

Faye, B. (2011). Non-coïncidence du dire et mise en scène de l'hétérolinguisme dans les écritures francophones africaines. *Les Cahiers du GRELCEF* 2, 145-185.

Grutman, R. (2006). Refraction and recognition: literary multilingualism in translation. *Target* 1 (1), 17-47.

Gruthman, R. (1996). Effets hétéolingues dans le roman québeçois du XIXe siècle. *Littérature* 101, 40-52.

Khalla, S. (2004). Le sacré comme nouvelle approche du consommateur postmoderne. *Management et Avenir* 2 (2), 65-81.

Kube-Barth, S. (2009). The multiple facets of the urban language form, Nouchi. In F. McLaughlin (ed.), *The Languages of Urban Africa* (103-114), London & New York : Continuum.

Lacroix, D. & Rao, S. (2011). Histoires de pionniers français dans l'ouest canadien: le cas d'*un héros malgré lui* de Marcel Durieux. *Voix Plurielles* 8 (2), 79-93.

Lee, D. (2001). Genres, registers, text types, domains, and styles: clarifying the concepts and navigating a path through the BNC jungle. *Language Learning and Technology* 5 (3), 37-72

Mbatiah, M. (2012). Deviation as a communicative strategy in *Gamba la Nyoka*. *Swahili Forum* 19, 117-126.

Moreira, L. da C C. (2009). *Geographies of home*'s Annabel: a postmodern rewriting of Poe's Annabel. *Literatura: TODAS AS LETRAS M* 11 (1), 42-48.

Mourra, J-M. (1999). *Littératures francophones et théorie postcoloniale*. Paris: PUF.

Popa, D. M. (2011). Dialogic language in communication: time and space. *Postmodern Openings* 2 (8), 63-74.

Pratt, M. L. (2008). *Imperial eyes*. Second Edition, London & New York: Routledge.

Ross, A. (1983). The alcatraz effect: belief and postmodernity. *SubStance* 42, 71-84.

Sande, H. (2015). Nouchi as a distinct language: the morphological evidence. In R. Kramer *et al* (Eds.), *Selected Proceedings of the 44th Annual Conference on African Linguistics* (243-253). MA: Cascadilla Proceedings Project.

Tarone, E. (2006). Interlanguage. In R. Mesthrie (Ed.), *Concise Encyclopedia of Sociolinguistics* (747-752). Oxford: Elsevier Ltd.

Woodward, S. (2009). Jules de Gaultier, le bovarysme, la psychologie dans l'œuvre de Flaubert. *Analyses* 4(1), 155-160.

Irene N. Udousoro
Richard Oko Ajah

ХЕТЕРОЛИНГВИСТИЧКА ПОЕТИКА КАО ОДЛИКА ПОСТМОДЕРНОГ ЈЕЗИКА У ГРАФИЧКОМ РОМАНУ *AYA DE YOPOUGON* МАРГЕРИТ АБУЕ И КЛЕМАНА УБРЕРИЈА

Апстракт: Графички роман Маргерит Абуе и Клемана Убрерија под насловом Аya де Yопоугон приказује искуство живота у Јопугону, предграђу Абиџана, познатом и као „Јор Siti", као средство изражавања постмодерних сензибилитета. Језик Јоп Ситија је постколонијално постмодеран због његове морфолошке арбитрарности, постколонијалне хибридности и постмодерног карактера монтаже. То је језик једне друштвене групе, једног геопростора, који мапирају и којим говоре млади становници Јопугона. Овај рад тумачи роман *Aya de Yopougon* као хетеролингвистички текст, производ постколонијалног и постмодерног дискурса; у њему се употребљава хетеролингвистичка поетика Рејниера Грутмана. Абуеин текст се уклапа у хетеролингвистичку парадигму пошто оставља варијабилан простор за друге језике, упушта се у синтаксичко и лексичко позајмљивање и усваја регистре свих друштвених група и статуса. У том контексту, постмодерни простор присваја свој језик или језик присваја свој простор и рађа своје постмодерне културе и идентитете. У „трећем простору" Јопугона, Абуени ликови усвајају промену кодова и међујезик као средство за превазилажење лингвистичких граница његовог геопростора, чиме нарушавају лингвистичку светост; они деконструкцијом стандардних правила путем лингвистичких девијација стварају језик који се може описати као „профан".

Кључне речи: хетеролингвистички текст, графички роман, постмодерни језик, *Aya de Yopougon*, *Nouchi*

Датум пријема: 24.9.2015.
Датум исправки: /
Датум одобрења: 10.10.2015.

ПРЕГЛЕДНИ РАД
УДК: 811.111.09-2

Бојана В. Ракочевић[1]
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

НОВИ ИСТОРИЗАМ И ТУМАЧЕЊА ШЕКСПИРА

Апстракт: У овом раду представљен је нови историзам, критичка пракса настала почетком осамдесетих година 20. века, и преглед новоисторијских тумачења Шекспирове три трагедије, *Хамлет, Отело и Краљ Лир*. Приказ ставова и анализа из радова најпознатијих новоисторичара, Стивена Гринблата, Леонарда Тененхауса, Стивена Малејнија и других, представља нови вид сагледавања трагедије са становишта односа моћи, политике, родних, породичних и других друштвених односа, као и сагледавање у ширем контексту одређених места у драмама која су у вези са друштвеним приликама раног модерног доба.

Новоисторијска критика се заснива на синхронијском проучавању, како књижевног, тако и некњижевног текста који припада једном културном систему, а ослобођена је анализе идеја, књижевних жанрова и мотива издвојених из ширег друштвеног контекста. У центру пажње новоисторичара су политички контекст и функција књижевног дела и текст као чинилац историјских збивања. Такође, у сфери новог историзма налазе се интересовање за културу, друштво, политику, институције, животне услове класа и полова, социјални и материјални контекст и његову основу.

Кључне речи: рано модерно доба - ренесанса у Енглеској, спектакл моћи, циркулисање друштвене енергије, политика, културно-историјски контекст.

У в о д

Нови историзам

Нови историзам је критичка пракса настала почетком осамдесетих година 20. века, делом из засићености новом критиком и из отпора према старом историзму,

---

[1] rakocevic04@gmail.com

као и због потребе да се, под утицајем Мишела Фукоа [Michel Foucault], разматрају политички контекст и функција књижевних дела у времену њиховог настанка и у будућим временима рецепције тих дела. Новоисторијска анализа књижевних дела подразумева синхронијско проучавање текста који припада једном културном систему, а ослобођена је анализе идеја, књижевних жанрова, мотива издвојених из ширег друштвеног контекста. Ово је најпре изражено у радовима Стивена Гринблата [Stephen Greenblatt], књижевног критичара, историчара, теоретичара књижевности и родоначелника новог историзма, који је проучавао дела енглеске ренесансне књижевности. У сфери новог историзма налазе се интересовање за историју, културу, друштво, политику, институције, животне услове класа и полова, социјални и материјални контекст и његову основу (Lešić 2003: 20).

Политика, субверзија, моћ

У радовима Стивена Гринблата доста се говори о питањима моћи и власти. Енглеска ренесанса се не посматра као јединствена епоха, већ се испитује сукоб владајућих и подривајућих, субверзивних тежњи, идеологија и процеса, који свој израз налазе у књижевности и у позоришту. Теоретичари новог историзма говоре о држави која намеће јединствени дискурс или дискурзивну праксу. Слобода говора и мишљења у ренесансном друштву представља одступање од тог дискурса који је индиректно репресиван и улази у све сфере друштва. Ту слободу говора која представља дисонантне тонове, различитост, неконвенционалност, необичност, представници новог историзма уочавају и истичу у делима енглеске ренесансне књижевности (Lešić 2003: 27-29).

Шекспирове историјске драме се баве осетљивим политичким питањима. Према Гринблату, позориште у доба енглеске ренесансе постоји да би се оно што је субверзивно у једној култури, испразнило, каналисало, иступило оштрицу, на тај начин спречавајући настанак сваког радикализма и отпора у друштву (Bečanović-Nikolić 2007: 283).

Поетика Шекспировог позоришта

Један од Гринблатових ставова је и да је Шекспир схватио да се одржавање ауторитета владајуће класе не постиже само пуком демонстрацијом силе и моћи, него и у манипулисању одређеним системом односа који свој исказ налазе у књижевности и позоришту тог доба (Bečanović-Nikolić 2007: 295). Стога је, према овом аутору, поетика елизабетинске власти, у кључним аспектима неодвојива од поетике Шекспировог позоришта. Код позоришне публике тога доба се истовремено ствара сумња у владајући поредак, а потом негира, стварајући

напетост која изазива катарзичко дејство, а на тај начин се распршују све потенцијално револуционарне тежње.

„Колање друштвене енергије“

У књижевном делу које имитира стварну животну ситуацију, Гринблату су видљиви јасни трагови који наговештавају стварни живот. Он сматра да не можемо на исти начин доживети Шекспирову драму као гледалац с краја 16.века, али да можемо осетити живот, односно енергију која је у то дело уграђена. Говорећи о том добу енглеског друштва, Гринблат даље наводи да је уметност стварана упоредо са другим производима културе, као што је и сама зграда позоришта, један ограђени простор за који се плаћа улаз и постоји низ правила о томе шта сме и не сме бити приказано на сцени. „Овако дословно схваћена институционализација простора уметности чини ренесансни театар посебно згодним за анализу циркулације друштвене енергије у култури“ (Greenblatt 2003: 93). У елизабетинском театру било је дозвољено приказивати свето и профано, античко и савремено, приче из Енглеске, али и из далеких земаља. Алузије на монарха, изношење осетљивих питања монархије нису биле забрањене, али су аутори с тим у вези морали бити пажљиви. На сцени су приказивани ликови Јевреја, Турака, представници католичке цркве која је била стављена ван закона, као и вештице, демони, виле, духови. Језик приказиваних дела је био слободна мешавина говора дворских и црквених великодостојника и свакодневног језика нижих сталежа, стихови су се смењивали са најпростијом прозом. На сцени је циркулисала и огромна социјална енергија која је код гледалаца изазивала осећај прочишћења, доживљај харизме, емпатије, сексуалног узбуђења, будила је колективне снове, стрепње, чежње, дивљења, страхопоштовање.

„Самообликовање у ренесанси“

Драма није имала статус књижевности, нити поезије, али да су се на сцени изражавале одређене идеје, да су се изазивале идеолошке и политичке контроверзе и тако проширивале границе знања и представљања. С обзиром на то да писменост није била услов за одлазак у позориште, драма је имала улогу јавне предикаонице за представљање, промишљање, обликовање и преобликовање најразличитијих осећања и мисли, на тај начин делујући као савремена сила фундаменталног преобликовања политичког, друштвеног и психолошког субјекта раног модерног доба у Енглеској. Краљевска власт је дозвољавала позориште, али је стална борба вођена са градским властима (Spremić 2011: 52).

***Хамлет, Отело* и *Краљ Лир* у светлу новог историзма**

Хамлет

Новоисторичари *Хамлета* тумаче двојако. Једни га објашњавају као феномен рађања модерне субјективности, други пак сагледавају политичко-историјски контекст драме.

Теоретичарка Карин Кодон [Karin S. Coddon] у раду "Such Strange Designs: Madness, Subjectivity and Treason in Hamlet and Elizabethan Culture" анализира судбину ерла од Есекса (Robert Devereux, second earl of Essex), за кога се сматра да је Шекспиру био инспирација за Хамлетов лик. Ауторка рада наглашава да, са новоисторијске тачке гледишта, чињеница да ли је ерл од Есекса заиста био поремећеног ума или не, нема никаквог значаја. Она истовремено износи став да је наводна Есексова поремећеност, као и понашање великог броја издајника из доба династије Тјудор, у ствари била манифестација смишљене културне параноје (Spremić 2011: 27). Потпору оваквом ставу Кодонова налази у дневнику елизабетинца Џона Харингтона [John Harington], који нам предочава слику Есексовог понашања у периоду пре побуне. Он његово понашање, названо лудилом, објашњава као „амбицију осујећену у своме току". Карин Кодон у вези са овим наглашава да је такво тумачење неуобичајеног понашања било опште место у тјудоровској и стјуартовској Енглеској. Лудило представља антипод очекиване покорности и самоконтроле субјекта. Кодонова даље напомиње да оно што је грешник био за средњевековну цркву то је у раном модерном добу за владајућу монархију поремећена индивидуа, чије изопачености треба држати под контролом. Тако ова ауторка Есексово стање пореди са Клаудијевим речима о Хамлету: „Кад је племић луда, на лудило треба мотрити му свуда"*(Хамлет, 3. 1. 248).* Кодонова тврди да лудило у трагедији опстаје и након смрти трагичног јунака, тако да трагедија подрива замисао моћи владајућег поретка да поништи лудило. Лудило, ипак, не негира власт, али показује слабе тачке, не само унутар индивидуе, већ и у самој структури власти, које није могуће отклонити успостављањем самоконтроле или спољашње контроле. На тај начин, према овој ауторки, позориште и драма одсликавају кризу ауторитета у елизабетинској Енглеској (Spremić 2011: 30-31). Кодонова каже да Хамлетово и Лирово лудило не служе наративу, него наратив њиховом лудилу, чиме је субјекат расплинут, а његови науми заустављени и одложени. Растрзани јунак драме, попут Хамлета, наизменично се супротставља и признаје друштвене норме док тавори у опасном простору међусобног надметања разума и лудила, у коме је он, онемогућен да одреди јасан правац, час привржен разуму, час склизне у растројство. Једини излаз из таквог стања нуди смрт којом јунак поново добија своје нерастрзано сопство. Према Кодоновој, Хамлет артикулише унутрашње биће нарушеног разума, које показује немоћ идеолошких концепата да ограниче субјективност

(Spremić 2011: 31). Клаудије, краљица Гертруда и Полоније, у покушају да дефинишу Хамлетово стање, не увиђају да је у основи надметања разума и лудила жеља за осветом, која рађа јасан метод понашања налик лудилу. То лудило, као специфичан облик дискурса, сматра се да подрива идеје реда и поретка о умерености и послушности.

Леонард Тененхаус [Leonard Tennenhouse] се бави политичким контекстом *Хамлета*, представљајући своје погледе у делу *Power on Display: The Politics of Shakespeare's Genres*. Тененхаус *Хамлета* тумачи двојако, као историјску драму и као трагедију. *Хамлета* историјском драмом чине одређени начини приказивања моћи државе, нарочито у погледу времена настанка драме, поткрај владавине краљице Елизабете, које је обележено и неизвесним питањем наследника трона. У вези са тим Тененхаус тумачи Хамлета као политичку дилему у држави у којој се два ривала боре око престола, а ни један ни други у свом природном телу не обједињују метафизику крви и подршку нације. Хамлет, као син покојног краља, полаже право на престо на основу наслеђивања по очевој линији, али ужива и подршку народа, која његовом стрицу Клаудију недостаје. Клаудије је ступањем на престо привремено онемогућио Хамлета да на основу метафизичког закона крви, уједињеног са његовим природним телом и нацијом, директно наследи свога оца. Тененхаус истиче и да Хамлета спутава то што није способан да испољи силу и освоји власт, па му Шекспир даје реторичке способности којима се свака акција измешта на ментални план. Хамлетова природа лишава га да се, користећи елизабетинске стратегије, уздигне на престо (Spremić 2011: 37-38). Како ни Хамлет, ни Клаудије немају истинску моћ стварања јасне и чврсте државне хијерархије, ни један од њих двојице не постаје легитимни владар Данске. Насупрот њима, Фортинбрасова природна способност исказивања моћи, о којој Хамлет говори у четвртом чину, чини ову драму елизабетинском.

Стивен Малејни, говорећи о политичкој мизогинији која је обележила прве, али и последње године владавине краљице Елизабете I, износи и мишљење о условљености људских емоција историјским и културним обрасцима, на основу којих се емоције морају и тумачити. Политичка мизогинија наведених периода изазвала је и уочљив пораст мизогиније на сцени. Долазак Џејмса I на чело монархије након Елизабетине смрти, многи су дочекали са одушевљењем због окончања дисконтинуитета који је трајао пуних четрдесет пет година. Схватање Елизабетине владавине као дисконтинуитета потиче од чињенице да је била женски наследник краља Хенрија VIII и у себи је обједињавала природно, женско, и политичко тело, али иза себе није оставила потомство. Пропадање природног тела краљице у последњој деценији њене владавине, због старости, немање наследника и раније безуспешне молбе парламента да се уда, условили су појаву

непријатељског осећања према владарки, дефинисаног као мизогинија позног елизабетинског доба (Spremić 2011: 50-53). У овом светлу Стивен Малејни тумачи и Хамлетово туговање за оцем и освету која је успорена и искомпликована због мизогиније према краљици Гертруди, чија сексуалност не кореспондира са годинама, а преудаја је уследила убрзо након мужевљеве смрти. Према Малејнију, краљица Гертруда, као и Елизабета I, у себи спаја три проблема, проблем сексуалности, старења и наслеђивања, који су производили противречна осећања и довели до нестанка култа девичанске краљице Елизабете последњих година њене владавине (Spremić 2011: 54). Хамлетову меланхолију Малејни дефинише као туговање због виталности онога за шта бисмо желели да је прошло и мртво, а односи се на Гертрудину сексуалност која угрожава патријархални поредак. Мизогинија представља саставни део овог осећања, као агресивна, контрапродуктивна тежња да се овај конфликт разреши (Spremić 2011: 55).

Отело

Јаго, Отелов заставник, осећајући се осујећеним, јер је за место Отеловог заменика изабран официр Касио, каже да ће Отелове уши напунити причом да је Касио одвећ присан са Дездемоном. Јаго користи Отелову несигурност и нерашчишћен став по питању односа са сопственом женом Дездемоном, младом припадницом племићког сталежа, која је, побегавши са Отелом, исказала непослушност своме оцу. Из ове ситуације потичу конфликт и сумња коју Отело носи у себи, а Јаго своју моћ интроспекције користи за конструисање манипулаторске представе из које намерава да извуче корист за себе. Јаго, да би успео у свом науму, истину претвара у фикцију, дакле измишљени конструкт којим је могуће манипулисати. Јагова подмуклост подрива Отелову сигурност, а услед тог пажљиво испланираног подривајућег утицаја удруженог са Отеловим страховима и несигурностима, Мавар на крају губи себе.

Стивен Гринблат износи став да Шекспир у својим драмама обликује, рецимо лик Јага као врхунског манипулатора, мајстора импровизације са способношћу продирања у туђу свест, одређене представе и структуре те свести. Те делове свести он потом претвара у фикцију којом се може манипулисати, и тиме се заправо подстиче психичка покретљивост у служби елизабетинске моћи, а драма има дејство претече масовних медија (Greenblatt 2011: 334). Али Гринблат истовремено, у складу са ставовима заговорника новог историзма, закључује да Шекспира никако не треба схватити као тумача и представника владајуће идеологије, јер би се он пре могао дефинисати као истраживач односа моћи у датој култури. Шекспирова дела се, такође, никако не могу строго дефинисати, јер су и сама пуна противречности и неухватљивих детаља, попут уметности и живота самог.

Према новоисторичару Леонарду Тененхаусу, Дездемона нам се на почетку драме приказује у свој својој моћи, женској лепоти, али и политичкој моћи, захваљујући којој млетачки Сенат прихвата њене ставове у вези са удајом по слободном избору. Према Тененхаусовим схватањима, оваква политичка моћ је у складу са елизабетинским принципима, али је Шекспир у овој драми представља у „јакобинском кључу", као напад и подривајућу силу патријархалног поретка, при чему је лик Јага прекомпонује у распусну жену (Spremić 2011: 75). Смрћу карљице Елизабете I из династије Тјудор и доласком на власт краља Џејмса I Стјуарта, поново почињу да преовлађују наглашено патријархални аспекти политичког и друштвеног живота. Кључну улогу у приказу Дездемоне као блуднице, односно субверзивне силе, према Тененхаусу, има и њен однос према официру Касију, за чији се повратак на положај Дездемона залаже, што, такође, представља неприхватљиво мешање жене у политику и подривање патријархалног поретка. Овакво понашање изједначава се са сексуалним преступом (Spremić 2011: 76). Дездемона је нарушила патријархално устројство и када се, противно вољи свога оца, млетачког сенатора Брабанција, удала за црнца, млетачког поданика који рођењем није хришћанин. И сам Отело временом подлеже таквом схватању Дездемоне, услед њене непослушности према оцу која за последицу сигурно има гажење и Отеловог ауторитета. Сам начин кажњавања Дездемоне, Јагов предлог да је удави уместо да је отрује, према Тененхаусу указује на начин кажњавања потпуно супротан оном из доба елизабетинског театра, а у складу је са уверењем да се напад на патријархат кажњава видљивом, прочишћавајућом казном, која женски глас обележава као напад на саму монархију, стожер патријархалног поретка (Spremić 2011: 76).

Ове обликоване представе о женској сексуалности нас враћају на тему манипулисања одређеним представама и структурама свести и њиховим претварањем у конструкт, односно фикцију. Некада је, као на примеру Јага, манипулисање намерно, смишљено и са циљем постизања одређене користи и испуњења амбиција, а некад представља израз колективних страхова, попут страха од женске моћи. Међутим, свако манипулисање, како у драмама видимо, увек има неповољне или трагичне исходе. Политичка или сексуална моћ жене у друштву је доживљена као претња, одступање које треба поништити, угушити, и на тај начин вратити равнотежу друштвеног поретка.

Краљ Лир

Осамдесетих година 20. века појављују се нови видови тумачења ове Шекспирове трагедије, и то са становишта односа моћи, политике, родних, породичних и других друштвених односа. Теоретичар Леонард Тененхаус говори о *Краљу Лиру* као примеру страшних последица нарушавања патријархалног устројства и

метафизичких табуа, попут закона крви, од којих је зависила владајућа хијерархија. То је разлог трагичне судбине и кажњавања краља који се огрешио о земаљски поредак, и прочишћења ликова који пренебрегавају закон крви (Spremić 2011: 84). Тененхаус примећује и елизабетински начин разрешења и поновног успостављања поретка у лику Корделије, која својим повратком настоји да уједини распарчане делове краљевства, услед борбе за власт. Овај теоретичар даље изводи закључак да је Лиров поступак којим се одрекао краљевских прерогатива и расцепио краљевство на три дела, велико огрешење о закон крви и тежак ударац јединству монархије, при чему последице оваквог чина узрокују читав низ преступа исте природе. Тако незаконити син грофа Глостера, Едмунд, оклевета полубрата Едгара да кује заверу против оца са циљем да се домогне његовог положаја и управљања имовином. Стари гроф Глостер олако поверује у то, огрешивши се о љубав и дужност које би требало да према сину осећа, али и о метафизички закон крви (Spremić 2011: 87). Због огрешења о закон крви и законе патријархата, прочишћујући ритуал кажњавања у драми представља ослепљивање грофа Глостера, које у осветничком бесу чине Регана и њен муж, војвода Корнвол (Spremić 2011: 87).

Осим питања губитка политичке моћи и огрешења о закон крви и патријархални поредак, Тененхаус дефинише и стање обезвлашћеног Лира, чије тело губи прерогативе власти и политичке моћи, и своди се на природно тело, истовремено га поредећи са карневалском фигуром и пародијом власти. Природно тело лишено политичког тела и метафизике крви, немоћно је и без вредности. У свом делиријуму Лир позива силе природе да пониште свет и утру семе незахвалног човека.

Лир: Дувајте ветри, да образи вам прсну!
Бесните, урлајте, отвор'те уставе
Небеске, и у млазевима лијте,
Потопите нам торњеве, ветроказе.
Ви сумпорне муње, брзе као мисли,
Претече громова што цепају храст,
Спржите ми седу главу! Громе, ти
Што све потресаш, удри и расплини
Затруднелу облину света, смрви
Калупе Природе, и утри семе то
Из кога ниче незахвални човек!
(Краљ Лир, 3. 2. 505)

У закључку свог читања *Краља Лира* Тененхаус износи став да долазак на власт војводе Олбенија, који није Лирове крви, представља враћање власти мушкарцу и метафизичком принципу патријархата. У драми превагу односи патријархални

принцип, а не изданак монарховог природног тела и закона крви, што је вид ревизије дискурса елизабетинског доба (Spremić 2011: 88).

Стивен Гринблат тумачи, на себи својствен начин, *Краља Лира* у есеју "The Cultivation of Anxiety: King Lear and His Heirs", објављеном у студији *Learning to Curse: Essays in Early Modern Culture*. Овај есеј напоредо сагледава књижевни и некњижевни текст. Некњижевни текст представља чланак пречасног Франсиса Вејланда, баптистичког свештеника који приказује своје искуство у преваспитавању петнаестомесечног сина, затварањем у собу и ускраћивањем хране све док дете само није напустило дотадашњи образац понашања и својевољно пришло оцу затраживши више пута нуђену кору хлеба коју је до тада тврдоглаво одбијао. Дете које у најранијем добу показује тврдоглавост и хировитост, доследном васпитном методом бива доведено у ситуацију да напусти дотадашње понашање и прихати понуђену очеву љубав. На основу сличности са ситуацијом краља Лира и његовим односом према ћеркама, Гринблат обликује причу о вековним настојањима моћи да код поданика гаји попустљивост изазвану „благотворним страхом" (salutary anxiety) (Spremić 2011: 95). Међутим, по Гринблатовом мишљењу, краљ Лир је у сасвим другачијој ситуацији од пречасног Вејланда, након што је спровео тест љубави. Технике ускраћивања хране, са једне, и наследства, са друге стране, сличне су, али је исход драматично различит. Постигнути циљ за Вејланда стоји насупрот ужасној казни за Лира. Вејланд примењује своју стратегију, не да би казнио дете, већ зарад постизања жељеног циља, док Лир кажњава Корделију када је однос између оца и ћерки већ нарушен, самим тим што је мираз унапред поделио, а онда тражи потврде захвалности. Укидање мираза представља крај теста љубави и ускраћивање очинске љубави и дужности. Управо у тој супротности између огорченог укидања и одрицања и дисциплинске мере кажњавања са циљем преобликовања дететовог понашања, Гринблат уочава прву разлику између невероватног успеха Вејланда и потпуног краха краља Лира (Spremić 2011: 96). Суштинска разлика између очева - Лира, Глостера и Вејланда - је, како наводи Гринблат, у томе што су прва двојица потпуно неспособна да разумеју карактере своје деце. Деца у *Лиру*, међутим, добро посматрају своје очеве. Едмунд исправно рачуна на очеву лаковерност, а Гонерила примећује Лирову ћудљивост (Spremić 2011: 97).

> Гонерила: И у својим најбољим, најздравијим годинама био је прек; а од његове старости морамо очекивати не само мане давно укорењених навика, већ и необуздану, ћудљиву застрањеност коју доносе собом немоћне и зловољне године. *(Краљ Лир, 1. 1. 454)*

Гринблат Лиров тест љубави, који изводи на својим ћеркама, а који треба да покаже да ли оне гаје љубав према њему, у тренутку када је земља већ подељена на три једнака дела, сматра уношењем непотребне тензије. Лир овим тестом, такође, жели да изазове благотворни страх код ћерки и њихово надметање око његове дарежљивости (Spremić 2011: 100).

Изнесена тумачења одређених друштвених и политичких аспеката *Краља Лира* препознају очекивање да владар у себи обједињује природно тело, политичко тело и націју. Свака разједињеност прерогатива власти представља нарушавање равнотеже друштвених чинилаца са далекосежним последицама, али и нарушавање самог природног поретка, који је, како се чини, у основи друштвеног и државног устројства. Неговање страха и страхопоштовања је у функцији одржања поретка, који је и сам угрожен, пун слабих тачака због постојања разних фракција, идеологија, доктрина и сукоба генерација, присутних у сваком друштву и свим временима.

Закључак

Новоисторијска тумачења Шекспирових трагедија представљају вредно полазиште различитих интерпретација и доживљаја драма, јер расветљавају многа скривена места у драмама, заоденута друштвеним праксама и увреженим мишљењима, а исказ су, некад, најдубљих људских страхова и порива. За савременог читаоца новоисторијска критика је драгоцена у настојању да се проникне у разлоге одређених поступака драмских ликова, њихових дилема и узрока трагичних судбина. Ова критичка пракса вредна је и онима који недовољно познају политичка збивања раног модерног доба у Енглеској, постојање одређених идеологија и религиозних доктрина, које се преплићу и у драмама као моћном средству обликовања ренесансног човека. Усредсређеност и опсег новоисторијске критике настоје да буду свеобухватни. Тако у тумачење укључују и нераскидиву повезаност личних порива, страхова, у покушају да разјасне до које мере су они друштвено условљени. Нови историзам нам даје увид и у одређене метафизичке табуе-закона крви и патријархата, објашњава схватање нужности целовитости прерогатива власти оличених у владару, приказује промену доминантног дискурса, која се огледа у енглеској ренесансној драми, а коју намеће владар као врховна власт у држави. Уводи као појмове и објашњава корене и утицај политичке мизогиније и манипулисања одређеним конструктима свести. Такође, разјашњава утицај појединих религиозних доктрина на прихваћена схватања у друштву. И управо овакав вид критичког сагледавања дела насталих у доба ренесансног преображаја у Енглеској веома је близак савременом читаоцу, формираном у доба глобалне размене информација и преплитања

најразличитијих културних, идеолошких и политичких утицаја у свим сферама друштвеног живота.

Резиме

Када је енглеска ренесанса у питању, критичари новог историзма покушавају да реконструишу свакодневицу елизабетинског Лондона у светлу односа различитих људи према обичајима, политичким и осталим друштвеним збивањима, све са циљем проналажења образаца који су на сцени у одређеној култури, а свој израз налазе и у књижевности. Новоисторијска анализа показује да је поетика елизабетинске власти, у кључним аспектима, неодвојива од поетике Шекспировог позоришта. Као таква, ова критичка пракса расветљава политичка збивања раног модерног доба у Енглеској, постојање одређених идеологија и религиозних доктрина, које се преплићу и у драмама као моћном средству обликовања ренесансног човека.

Приказ ставова и анализа из радова најпознатијих новоисторичара, пре свега Стивена Гринблата, представља нови вид сагледавања енглеске ренесансне књижевности са становишта односа моћи, политике и других друштвених односа и прилика раног модерног доба. Један од Гринблатових ставова је и да је Шекспир схватио да се одржавање ауторитета владајуће класе не постиже само пуком демонстрацијом силе и моћи, него и у манипулисању одређеним системом односа који свој исказ налазе у књижевности и позоришту тог доба. Осим тога, у делима енглеске ренесансне књижевности новоисторичари уочавају и истичу слободу говора која представља дисонантне тонове, различитост, неконвенционалност, необичност. У 20.веку, постиндустријској ери, пуној противречности, раскида са старим идеологијама и тензија због надолазећих идеја, пробудило се нарочито интересовање за нов приступ проучавању ренесансне књижевности, а управо је у ренесанси, као прелазном периоду између средњег века и просветитељског хуманизма, могуће посматрати сукобе супротстављених идеологија и друштвено историјских противречности.

Литература

Bečanović-Nikolić, Zorica. (2007). *Šekspir iza ogledala*, Beograd: Geopoetika.

Гринблат, Стивен. (2011). *Самообликовање у ренесанси*, превеле Невена Мрђеновић и Јелена Стакић, Београд: Clio.

Гринблат, Стивен. (2011). „Импровизација моћи“, у: *Самообликовање у ренесанси*, превеле Невена Мрђеновић и Јелена Стакић, Београд: Clio.

Grinblat, Stiven. (2003). „Kolanje društvene energije“, u: *Novi istoricizam i kulturni materijalizam*, preveo Zdenko Lešić, Beograd: Narodna knjiga-Alfa.

Домети, часопис за културу, тематски број о новом историзму, бр.108-111, год.29, Сомбор: Градска библиотека Карло Бијелицки, 2002.

Костић, Веселин. (1994). *Стваралаштво Виљема Шекспира I-II*, Београд: Српска књижевна задруга.

Lešić, Zdenko. (2003). „Novi istoricizam“, u: *Novi istoricizam i kulturni materijalizam*, Beograd: Narodna Knjiga-Alfa.

Montrouz, Luis A. (2003). „Poetika i politika kulture“, u: *Novi istoricizam i kulturni materijalizam*, preveo Zdenko Lešić, Beograd: Narodna Knjiga-Alfa.

Spremić, Milica. (2011). *Politika, subverzija, moć: novoistorijska tumačenja Šekspirovih velikih tragedija,* Beograd: Zadužbina Andrejević.

Хауард, Џин И. (2002). „Нови историзам у проучавању ренесансе”, у: *Домети*, часопис за културу, тематски број о новом историзму, бр. 108-111, год.29, превела Ивана Ђурић Пауновић, Сомбор: Градска библиотека Карло Бијелицки.

Šekspir, Vilijam. (2012). *Hamlet* u: *Četiri tragedije*, preveli Živojin Simić i Sima Pandurović, Beograd: Laguna, 173-334.

Šekspir, Vilijam. (2012). *Kralj Lir* u: *Četiri tragedije*, preveli Živojin Simić i Sima Pandurović, Beograd: Laguna, 439-580.

Šekspir, Vilijam. (2012). *Makbet* u: *Četiri tragedije*, preveli Živojin Simić i Sima Pandurović, Beograd: Laguna, 335-437.

Шекспир, Вилијам. (2009). *Отело*, превео Светислав Стефановић, Београд: Српска књижевна задруга, 13-134.

Šporer, David. (2007). *Poetika renesansne kulture: novi historizam*. Zagreb: Disput.

Bojana V. Rakočević

THE NEW HISTORICISM AND THE INTERPRETATIONS OF SHAKESPEARE

Summary: Concerning the English Renaissance, new historicists tried to reconstruct the everyday life of Elizabethan London from the perspective of different people`s attitudes towards customs, political and other social circumstances, all with the aim of finding certain cultural patterns that were expressed in literature.

The new historicists` analysis has shown that the poetics of the Elizabethan authorities, in its key aspects, was inextricably bound to the poetics of Shakespeare's theater. Being such, this critical practice has revealed the political events of the early

modern age in England, the existence of certain ideologies and religious doctrines, which had been interwoven with dramas as a powerful means of a Renaissance man self-fashioning.

The views and analyses from the works of the most prominent new historicists, primarily Stephen Greenblatt, are a new form of perceiving the English Renaissance literature from the standpoint of relations between power, politics and other social relations and circumstances of the early modern age.

One of Greenblatt`s views is that Shakespeare realized that maintaining the authority of the ruling class had not only been excercised by a mere display of force and power, but also in manipulating with a certain system of relations that were contained in literature and theater of the early modern age.

New historicists have also revealed and emphasized freedom of speech in the English Renaissance drama, which represented dissonant tones, difference, unconventional character and something quite unorthodox.

In the 20th century, a post-industrial era full of contradictions, breaks with the old ideologies and tensions due to the upcoming ideas, appeared a particular interest in the new approach to the study of Renaissance literature, and the Renaissance, as a transitional period between the Middle Ages and the Humanism, which was particularly adequate for observing and analizing the conflicts of opposing ideologies and social and historical contradictions.

Key words: early modern period - the English Renaissance, the spectacle of power, the circulation of social energy, politics, cultural and historical context

Датум пријема: 16.3.2015.
Датум исправки: 8.11.2015.
Датум одобрења: 8.11.2015.

ПРЕГЛЕДНИ РАД
УДК: 821.111.09-1

Драгана Р. Радошевић[1]
Foundations for the Future
Атланта, Џорџија, САД

КОНТРАСТ У ПЕСМАМА ВИЉЕМА БЛЕЈКА

Апстракт: Овај рад представља испитивање утицаја религијских мотива на формирање двеју најпознатијих песама Вилијама Блејка: песме *Јагње* из *Песама Невиности* и њеног контрастног пара из *Песама Искуства,* песме *Тигар*. Истаживање нуди одговор на питање у коликој мери и на који начин су Блекова религијска уверења, нарочито у смислу контрастних појава, утицали на формирање како ових двеју песама тако и Блејкове поетске фигуре. Контрас је истражен кроз призму религијских догми, библијских мотива, духовног и световног постојања као и кроз призму мистике и магије. Анализом песме *Јагње* и њеним контрастним паром, песмом *Тигар* дошли смо до закључка да оксиморонски спој- невиности и искуства, добра и зла, светлости и таме, чини суштину Блејкове митско-мистично-симболичне поезије, поетике и животне филозофије, а то је јединство супротности.

Кључне речи: религија, духовност, контраст, скад, јединство супротности.

Бог је и дан и ноћ, и зима и лето, и рат и мир, и ситост и глад.
Хераклит

Вилијам Блејк је рођен 28. новембра 1757 и крштен је месец дана по рођењу у цркви Светог Џејмса у Венстминстеру. У августу 1782 у цркви Батереса, Блејк се оженио Катарином Бучер. Према сопственој жељи сахрањен је по свим црквеним протоколима 17. августа 1827. Ова три догађаја једине су прилике, нама познате, које су повезивале црквене обреде и Виљема Блејка. Не постоје никакви докази да је Блејк, осим у наведеним догађајима, током готово седамдесетогодишњег

[1] ragana.markovic@yahoo.com

живота, закорачио у црквене одаје. Његов савременик Ц.Т. Смит је 1828. године написао:„Признајем да он у последњих четрдесет година није присуствовао ниједној божанској литургији.“ (Davies 1948: 8, [превод Д.Р]).[2]

Непризнавање црквених исниституција и религијских догми свог времена нипошто не подразумева Блејков атеизам. Напротив, на самртничкој постељи Блејк је рекао: “Покушавао сам да живим по Христовим заповестима и истински сам обожавао Бога – у сопственој кући, када ме нико није видео.“ (Davies 1948: 8,).[3] Премда се, очито, није слагао са теолошким уверењима енглеске цркве у 18. веку, промишљања о Богу, о Божанској природи човека свеприсутна су у песмама овог истакнутог писца. Блејк је тврдио, и то још од детињства, да су надчулна искуства за њега свакодневница. Касније, под утицајем Емануела Сведенборга ствара сопствени религијски систем и њему одговарајуће песничке слике које су у великој мери провоцирале енглеско друштво. (Davies 1948).[4]

Оно што се већ на први поглед намеће као разлика Блејкових религијских уверења и уверења тадашње званичне религије јесте перцепција различитих то јест супротних појмова. Док је католичка религија јасно одвајала зло од доброг, сатанско од божанског, духовно од телесног и захтевала од својих поданика да одаберу пут којим ће ходати, Блејк је налазио да су ови појмови, премда различити, узајамно уско повезани, условљени једни другима, те да су неопходни једно другом како би егзистирали.

У коликој мери и на који начин су Бјекова религијска уверења и библијски мотиви, нарочито у смислу контрастних појава утицали на формирање Блејкове поетске фигуре покушаћемо да истажимо на примеру његових двеју најпознатијих песама: песмом *Јагње* из *Песама Невиности* и њеним контрастним паром из *Песама Искуства,* песмом *Тигар*.

С обзиром на то да песма *Јагње* из *Песама Невиности* и њен контрастни пар песма *Тигар* из *Песама Искуства* савршено илуструју контраст као два различита стања људског ума, овај рад је фокусиран на анализи те стилске фигуре.

Збирке песама у којима су се ове две песме појавиле: *Песме невиности* (*Songs of Innocence*, 1789) и *Песме искуства* (*Songs of Experience*, 1794) а које је Вилијам Блејк касније спојио у једну свеску гравираног и илустрованог текста под

[2] 'I admit he did not for the last forty years attend any place of Divine worship.'
[3] 'I have endeavored to live as Christ commands,' he said on his death-bed, 'and have sought to worship God truly--in my own house, when I was not seen of men.' . Сви преводи потичу од ауторке чланка.
[4] (Davies, 1948: 45).

насловом *Songs of Innocence and of Experience, showing the Two Contrary States of the Human Soul* (Песме невиности и искуства, које показују два супротна стања људске душе) засноване су на дуализму људске природе и имају огледалску контрастну струкуру.

Песме невиности и искуства удружују једноставне слике из природе са метафизичким мислима и додатно су обогаћене мистичном димензијом. Речи и музика, слике и мисли у овим песама нераздвојиве су од Блејкове мистичне визије. Свака је песма постављена у неки симболични оквир, понекад носећи мисао и слику песме а понекад контрастирајући јој. Ефекат постигнут овим стилским средствима богат је и леп попут неке приче из Библије одакле је Блејк несумњиво црпео инспирацију.

Сама лепота слика из природе то јест сам површински коцепт песама довољан је да створи осећај лепе и допадљиве песме чак и онима који се не баве истраживањем Блејковог мистицизма и религијских уверења. Међутим, тек дубљом анализом стижемо до правог значења песама које оставља могућност за бројне интерпретације. Љубитељи дечије поезије који би у први мах били одушевљени песмама *Јагњи* и *Тигар*, изненадили би се пред открићем њиховог дубљег значења.

Песме Невиности припадају самом врху енглеске лирике. Кроз призоре из дечјег живота и пасторално-идилске слике, бирајући, при томе, кратак стих и просту шему римовања, јасан и директан израз, Блејк дочарава расположење и поглед на свет својствен најранијем детињству. Многи критичари су подценили *Песме Невиности*, нарочито песму *Јагње*, због једноставности структуре и вокабулара.

Ипак, дубина песме *Јагње*, како Обреј Брајан [Aubrey Brian] запажа захтева ,,визионарски скок...осећај реалности који је неуобичајен за одрасле, а који деца спонтано доживљавају.” (Aubrey, 2001:5).[5] Песма је разумљива и детету, али ова једноставност је привидна и привремена, јер светло невиности не гори вечитим пламеном, већ је искључиво везано за детињство. Осим тога, невиност понекад егзистира једино тако што игнорише преовладавајуће искуство. Невиност детињста не извире из незнања, већ из духовне визије и као таква људима даје наду.

У пасторално-идилском амбијенту (који може бити и Блејкова интерпретација средњовековног топоса locus amoenus тј место за уживање: поток,

[5] "[the depth of "The Lamb"]…demands a visionary leap…to feel the uncommon (for the adult) reality that the child…lives so naturally."

ливада, долина, бекет јагњета) јагње је представљено као симбол невиности. Позајмљена из библијских мотива, јасна је слика невиног јагњета као метафора за Исуса Христа, Сина Божијег. Поставка песме *Јагње* укључује дете, јагње и Христа. За ралику од песме *Тигар*, како ћемо видети у даљој анализи, природа и духовни свет су овде комплементарни у јединству које је јасно изражено.

Поредећи Исуса Христа са јагњетом, Блејк алудира на јеванђеље по Јовану где је Исус представљен као јагње, симбол невиности и страдања, благости, кроткости и чистоте. Чак и у овим наизглед једнозначним симболима крије се јединство супротности јер у хришћанској симболици јагње (често представљено са голубом) репрезентује Христово тело и душу, његову истовремено људску и божанску природу.

У књижевном свету Блејк није био усамљен у свом дивљењу над природом Исуса Христа. Попут књижевника и песника међу којима се налазе Достојевски, Толстој, Д.Х. Лоренс и многи други, Блејк је био фасциниран божанско-људском природом Исуса Христа.. Често је себе називао „Христовим војником“ (Davies, 1948). и готово да не постоји песма у којој Блејк не указује на духовни свет. Као особа која све одговоре на духовна питања није налазила у традицији католичанства, Блејк је обожавао Христа на својствен начин, прихватајући све оне божанске особине које су одговарале његовом песничком духу.

У песми *Јагње* испољава се љубав према Христу. Певљивим стилом знатижељно дете испитује природу благог јагњета, то јест Исуса Христа. Дете поседује веру и узда се у њу. Из страха да је не изгуби, приметићемо, оно поставља само она питања на која већ зна одговор. Тако упитан и, истовремено, задивљен лирски субјекат сам даје одговор на питање ко је творац тог кротког створења.

Он, односно Творац и сам је *Јагње благо/ дете драго*, а они - човек, људи, животиње, природа, све што постоји на земаљском шару - створено је Његовом руком, испуњено Његовим духом, украшено Његовим именом.

Након сазнања да је онај ко је створио јагње исти онај који је створио дете, осећај јединства се потврђује између људског бића, природе и божанства. Ово јединство се може тумачити кроз тројство Оца и Сина и Светога Духа. Такође се понавља комплементарност божанског и људског, духовног и материјалног.

У *Песмама Искуства,* наставку *Песама Невиности,* Виљем Блејк изражава губитак вере у добробит човечанства који је проузрокован светским дешавањима у то време, а нарочито француском револуцијом.

Песме Искуства илуструју како дете започиње своје сазревање и сада на другачији начин спознаје свет око себе. Песме у овој збирци нису само наставак, већ и контраст *Песама Невиности*. Контраст је врло изразит и оштар, а разрађен

је тако да већина песама из прве збирке има свој пар у другој збирци, често под истим насловом. Међутим, паралелизам Блејкових песама невиности и искуства није геометријски правилан јер песме-антитезе из друге збирке нису увек прост контрст песама из прве збирке већ, врло често, развијају сасвим нове теме. Тако најчувенија песма „тамног“ дела збирке, песма *Тигар*, допуњује, контрастира и развија нове идеје у односу на суштински супротну песму *Јагње*.
Песма *Тигар* започиње изјавом која се развија у неку врсту веселе мелодије у погледу поетских фигура (шеми римовања, дикције и метра) и тиме контрастира певљивој пасивности у песми *Јагње*.

Извесна композициона сличност између песме *Јагње* и песме *Тигар* постоји у том смислу што је и овде, у песми искуства, лирски субјекат једнако запитан и заслепљен лепотом језивог створа. Истини за вољу, та сличност уједно је и разлика јер низање реторских питања, по дефиницији, оставља читаоцу подразумевани одговор и баш зато тера на размишљање и дубље промишљање Блејкове лирике у целини. Лирски субјекат у обе песме поставља много питања, али док *Јагње* нуди једноставна објашњења карактеристична за свет дечје реалности, у песми *Тигар* ниједно од ових питања не добија одговор. Самим тим, могућност одговора постаје шири. У односу на песму *Јагње, Тигар* нуди више неизвесности баш као што у природи ова моћна и прелепа животиња у човеку који јој се приближава побуђује мешавину дивљења и страха.

Да песме *Јагње* и *Тигар* заиста представљају лик и његово наличје потврђује пети катрен у коме песник експлицитно успоставља паралелизам између кротког јагњета и страшне звери. Са страхом али и са дивљењем лирски субјекат се пита да ли је то застрашујуће створење у паклу или у рају/ на небу сковано. Ко је тај неустрашиви творац који саздаје створења из огња и ватре? Да ли је он змај- громовник и сам надприродно биће? Одакле му снага да савлада и скује „страву ту“?

И овде као и у песми *Јагње,* Блејк се ослања на средњовековни мотив/симбол али за разлику од комплементарности коју смо могли уочити у песми *Јагње*, овде је реч о амбивалентности у самом симболу. Наиме, у средњовековном Бестијаријуму тигар има двосмислено значење, творац је и уништитељ, соларни и лунарни принцип. Назван је Бегемотом што је друго име за Сотону, посебно ако се има у виду Булгаковљев роман *Мајстор и Маргарита.*

Наспрам благог и невиног јагњета стоји тигар који као пламен сија усред ноћних гора. Изненадна промена из светла у таму ствара оквир за „језиви склад.“ У тумачењу наглих промена и изразитих контраста Ерик Доналд Хирч [Eric Donald Hirsch] тврди да „песма иде толико далеко да сугерише подсмех Створитеља деструкцији након стварања ове симетрије која иронично испуњава невиност, а ипак је тако страшна детету“ и да „дивља креација Створитеља

доказује да божанство не значи увек добро, већ да створитељ може такође донети деструкцију и зло.“ (Hirch, 1964: 244-245).[6]

У самом оквриру посме постоји велики контраст и синтеза природног и мистично-религијског. Мистичне елементе Блејкових песама неки књижевни критичари су поредили са елементима магије, а Блејка са мађионичарем. Тако Маргарет Руд сматра: „ Доспели унутар тигара, овладати суштином тигра и имати моћ над сликом или симболом тигра био би мађионичарски приступ. И Блејк је дошао веома близу тога. Његов тигар означава целу тајну аспекта природе која људи називају зло, која сагорева са страшном лепотом у шумама у ноћи и налази се у домену магије.“ (Rudd, 1953: 90).[7]

Постоји динамична уздржаност у супротстављању природних слика које се генерално сматрају супротностима. То је као да су уцртане заједно са моћном снагом или чинима, и они постоје у блиској напетости: „сјаш ко плам,“и „ноћних гора“; „око“ као огледало душе, улаз у духовни свет и „рука“ творац конкретних ствари; „понор“ и „небо“ и коначно, деликатност „могза“ спојена са чрстином гвоздених предмета попут „чекића,“ „ланца“ и „наковања.“

За разлику од песме *Јагње* где су како смо видели божанство, природа и човек складно повезани,песма *Тигар* не нуди једноставан одговор на питање божанске природе. О оним божанским особинама на које Блејк није имао одговор одбијао је да прихвата религијске одговоре, већ је покретао дијалог и постављао низ питања. Једно од најзначајнијих питања које је Блејк поставио о божанској природи управо је изражена у песми Тигар и односи се на створитеља овог демонског створења.

Блејк је опчињен овом изгарајућом енергијом и сатанском природом тигра. Он заправо није уверен да је реч о оваплећењу зла, јер онај исти Бог који је створио јагње створио је и тигра. У Блејковим мислима се сада рађа питање да ли је стваралац који је створио јагње исти онај стваралац који је створио и тигра. Ова могућност подразумева дуализам божанске природе и дуализам божанских

[6] „The poem goes so far as to suggest the creator smiling at destruction upon completion of this symmetry that is, ironically, fueled by innocence, yet feared by the child. The creator's violent creation proves that the divine does not always mean good; the creator can also bring destruction and evil.“

[7]“ To get inside the tiger, to master the essence of tigerness, and so to control the image or symbol of the Tyger, would be the magician's approach. And Blake has come very near to this. His tiger stands for that whole secret aspect of nature which men call evil, which burns with a terrible beauty in the forests of the night, and is the domain of magic.“

намера. Да ли је створитељ кадар створити не само добро већ и зло у свету, или је пак добро само покретачка сила која прераста у зло а само зло неопходно за постојање равнотеже и баланса?

Искуство извире из своје супротности- невиности баш као што снага *Тигра* извире и ослања се на песму *Јагње*. Сагар тврди да се „енергија *Тигра* храни сатиром на *Јагње* баш као што се у реалности тигар шуња ван видика да би се нахранио јагњетом," те да „језиво искуство које је прогањалко невиност коначно открива себе." (Sagar, 2005:67) [8]

Управо овај контраст светла и таме, креације и деструкције, добра и зла, основна је проблематика песме, као и Блејкове поетике у целини. *Тигар* покушава да докучи неспојиво: како је Бог који је створио мирољубиво јагње створио тако језиву и неустрашиву звер као што је тигар. Овим оксиморонским спојем Блејк наглашава оно што чини суштину његове митско-мистично-симболичне поезије, поетике и животне филозофије, а то је јединство супротности.

У *Песмама Невиности* и *Песмама Искуства* Виљем Блејк доказује да овај контраст људске егзистенције игра виталну улогу за развој човечанства. Сам Блејк је говорио: „Без супротности нема прогреса. Привлачност и одбијање, разум и осећања, љубав и мржња, неопходни су за људску егзистенцију." (Mason, 1996: 121-122).[9]

Песме Невиности нарочито песма *Јагње* описује како невиност, премда искључиво везана за детињство, увек у себи носи веру и наду, које имају значајну улогу за егзистенцију и развој човека. *Песме Искуства*, пак, нарочито песма *Тигар* открива како из невиности израња искуство које је неопходно за напредак људског бића. Стога су оба, невиност и искуство, подједнако и нераздвојно потребни човечанству.

Изражен контраст између невиности и искуства заједно ствара савршено избалансирану појаву, као што тигар изражава оваплођење језивог склада. Изабрати једино невиност значило би оставити себе рањивог, сентименталног и затвореног за нове спознаје.

Да би се на прави начин докучило значење Блејкових песама невиности и искуства неопходно је познавати његова теолошка схватања. Понекад је тешко разликовати где се у његовој поезији појављује мистичар, неконформиста, а где

[8] "The energy of "The Tyger" thrives on its satire of "The Lamb" just as, in reality, a tiger prowls out of sight to feed upon a lamb. The fierce experience that stalked innocence for so long finally makes itself known. "

[9] „Without contraries is no progression. Attraction and repulsion, reason and energy, love and hate, are necessary to human existence."

песник и бунтовник, јер његове контемплације нису само алегорије већ се обрађају једном вишем духу.

У основи његових песама невиности и искуства, а тако и антитетичног диптиха *Јагње* и *Тигар* стоји сумња у библијске догме које Блејк, сасвим слободно и бунтовнички назива заблудама. Пре свега, то су заблуде о раздору душе и тела (Блејк је веровао да су чула главни прозори душе), а потом и заблуда о нагонима који долазе из тела и који су зли и разуму који је апсолутно добар јер долази из душе.

Блејк је антиципирао слободу људског духа модерног доба када је у основ своје поетике поставио нужно синтетисање душе и тела претходно раздвојених снагом хришћанских догми. Као што смо могли закључити из анализе песме *Јагње* и песме *Тигар*, Блејк је негирао сваки наговештај подељености човека на два раздвојена света јер и свет и човек егзистирају једино кроз јединство супротности. По његовом мишљењу свет/човек је један и цео али постоје два супротна стања људске душе: стање невиности и стање искуства. Невиност је одлика детета, а искуство се стиче одрастањем. Осећање или стање невиности претпоставља стање јагњета, веру да је свет добар и игнорисање чињенице да заправо није тако. Како дете расте и постаје човек-тигар оно прихвата искуство и спознаје дехиманизовано лице стварности односно, како то Блејк каже: „*Изворна невина визија постаје меланхоличан сан о срећном врту који је човек једном поседовао, али га је заувек изгубио.*“[10]

Блејкови архетипови/симболи никада нису једнозначни и једноставни. Тако ковач (Да ли чекић, ватрен строј/Тај искова мозак твој?) који искова тигра може бити алузија на Вулкана односно Хефеса или, у Хришћанској интерпретацији, Антихриста, бога подземља. Међутим, Блејкове слике измичу једноставним решењима и то је оно што његову поезију чини актуелном, новом и захвалном за тумачење. У врло сложеном систему архетипова/симбола који је Блејк развио у прозном делу *Венчање Неба и Пакла* помиње се архетипска фигура ковача Лоса (претпоставља се да је реч о анаграму од латинског Сол односно сунце) који је израз стваралачке маште, имагинације, творац а не уништитељ, другим речима, песник. Дакле, песник у себи сједињује црно и бело, добро и зло, невиност и искуство, антитетичке принципе као основне космотворне принципе. Песник је по Блејковом дубоком уверењу духовни превратник, онај који уобличава хаос универзума кроз стварање језивих савршенстава. С друге стране, Блејкова концепција невиности и искуства није искључиво аутопоетична јер се

[10] (Hirch, 1964: 55).

суштински тиче и човекове могућности да бира да ли ће постати анђео или демон, јагње или тигар. Равнотежа паклених и анђеоских сила мора да постоји да би свет опстао.

Закључићемо да је Вилијам Блејк упркос свом неслагању са црквним догмама у основи религијски писац, те да је католичка религија као и идејни сукоб са њом одиграо значајну улогу на формирање песничке личности Вилијама Блејка. У својим песмама невиности и искуства Блејк је успео да уједини своја особена религијска уверења и животну филозофију са долазећом поетиком романтизма односно једним од њених постулата- јединством супротности.

Литература

Brian, A.(2001). *Critical Essay on the Lamb.* London: Oxford University Press.

Blake, W. (1940). *Songs of Innocence and of Experience: Showing the Two Contrary States of the Human Soul*. London: Oxford University Press.

Bloom H. (1987). *William Blake's Songs of Innocence and of Experience, Modern Critical Interpretations.* New York: Chelsea House.

Davies G. (1948).*The Theology of William Blake*. Oxford: Clarendon Press.

Furr, D. (1997, 30 June) *"An Overview of the Tiger."Poetry for Students.*Detroit: Gale Literature Resource Center. Доступно преко: http://go.galegroup.com.proxy.kennesaw.edu[12.02.2014]

Gardner, S. (1998). *The Tyger, the Lamb, and the Terrible Desart: Songs of Innocence and of Experience in Its Times and Circumstance : Including Facsimiles of Two Copies*. London : Madison.

Gleckner, Robert F., and Mark L. Greenberg.(1989).*Approaches to Teaching Blake's Songs of Innocence and of Experience*.New York: Modern Language Association of America.

Hirsh, E. (1964).*Innocence and Experience: An Introduction to Blake.* Yale: Yale University Press.

Mason, M. (1996).*William Blake: Selected Poetry*, New York: Oxford University Press.

Paley, M. (1969).*Twentieth Century Interpretations of Songs of Innocence and of Experience: A Collection of Critical Essays*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.

Rudd, M. (1953). *Divided Image: A Study of William Blake and W. B. Yeats.* London: Routledge & Kegan Paul.

Sagar, K. (2002) *Innocence,* New York: Oxford University Press.

Smith, E. (2001).*Critical Essay on The Lamb.*Detroit: Gale Group.

Wright, T. (1929). *The Life of William Blake*, vol. 1. Olney, England: Bucks, T. Wright.

Wicksteed, J. (1928). *Blake's Innocence and Experience: A Study of the Songs and Manuscripts "shewing the Two Contrary States of the Human Soul,"*. New York: J. M. Dent & sons.

Dragana R. Radošević

CONTRAST IN WILLIAM BLAKE'S POEMS

Apstract: This paper deals with examining the influence of religious motives on creation of two most famous William Blake's poems: *The Lamb*, from *Songs of Innocence* and its contarary pair *The Tiger*, from *Songs of Experience*. The research offers the answer to the question how much and in which way Blake's religious beliefs, especially in a term of contraries, influenced creation not only of these two poems, but Blake's poetic figure as well. The contrast has been examined through religious believes, biblical motives, spiritual and material existence, as well as through magic and misticism. Through the research of the poem *Lamb* and her contrary pair *Tyger*, we came to the conclusion that the unity of contraries: innocence and experience, good and evil, light and darkness, is a main concern of Willam Blake and the essence of his mythical-mystical-symbolical poetry and his life philosophy.

Key words: religion, spiritual, contrast, balance, unity of contraries.

Датум пријема: 27.6.2015.
Датум исправки: 16.11.2015.
Датум одобрења: 4.12.2015.

ОРИГИНАЛНИ НАУЧНИ РАД
УДК: 821.111(73).09-31

Kristina Ž. Vištica[1]
Alfa BK University in Belgrade

THE FEMINIST SYSTEM OF *HERLAND*[2]

Abstract: Charlotte Perkins Gilman's *Herland* (1915) is regarded as the first feminist utopian novel. The novel was intended to be a social critique, and Gillman herself tried to create a frame for her own social vision where the society as a whole, women especially, would prosper. Using a utopian novel as a genre, Gillman in *Herland* provides readers with faults of a masculine oriented and dominated society. The first feminist utopia depicts a society where women through education and rationalization create an ideal socialist society and economy. Advocating for women's rights, Gilman claimed that through equality and financial independence of women the whole society could benefit. The aim of this paper is to discuss the influence of feminist philosophy on Charlotte Perkins Gilman and her novel *Herland,* especially the influence of Mary Wollstonecraft („founding mother of feminism"), who argued that women seem inferior to men due to their lack of education. This paper will also attempt to reveal the importance of education in the socialist system of *Herland.*

Keywords: feminist utopia, feminism, education, socialist society.

Utopian thought, even though not defined as such, is as old as the human civilization. Through dreams of heaven humans have always striven towards perfection, an ideal place where they could live a rewarding life after years of hardships. However, when Thomas More coined the phrase *utopia* literary utopias that have sprung afterwards referred not only to the ideal afterlife, but to the past, present or future perfect societies. As almost everything else, literary utopias provided a different insight into social

---

[1] kristina.vistica@alfa.edu.rs

[2] Рад је представљен на конференцији Факултета за стране језике, Алфа универзитета у Београду: ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, КУЛТУРА У СВЕТЛУ ФИЛОЗОФИЈЕ, 22-23. мај 2015.

structures and organization from the male point of view. Naturally, "man-made" world produced masculine oriented literature.

Following the "rebellion" of women and their demands for their rights and equal status with men, the social changes reflected in literature as well. Mary Wollstonecraft, "the mother of feminism", back in the 18th century insisted on accepting women as equal to men, and liberating them from being only housewives, mothers and "queens of beauty and fragility" - the roles imposed on them by men:

> Confined then in cages like the feathered race, they have nothing to do but to plume themselves, and stalk with mock majesty from perch to perch. It is true they are provided with food and raiment, for which they neither toil nor spin; but health, liberty, and virtue, are given in exchange. (Wollstonecraft, 1796:118)

Wollstonecraft argued that the main difference between men and women was in access to education, and therefore, knowledge and power. She claimed that: "Without knowledge there can be no morality!" (Wollstonecraft, 1796:134) and insisted on allowing women to get equal education as men. Her objective was not to create "all-women" society where women would gain power over men, but: "I do not wish them [women] to have power over men; but over themselves." (Wollstonecraft, 1796:134). In her opinion, getting power over themselves and educating themselves both women and men would benefit: "Make them free, and they [women] will quickly become wise and virtuous, as men become more so..." (Wollstonecraft, 1796:406).

Following Wollstonecraft's ideas, during 19th and early 20th century women organized into feminist movements (this period of feminist actions was later labeled "first-wave feminism") focusing primarily on women getting the right to vote. This movement was particularly active in Great Britain and the USA: "First coined in France in the 1880s *féminisme,* it spread through European countries in 1890s and to North and South America by 1910" (Freedman, 2002:18). Our attention is focused on Charlotte Perkins Gilman, a writer, socialist and feminist, who not only advocated for women's suffrage, but, influenced by Mary Wollstonecraft's teaching, for setting women free and educating them as well. Her utopian novel *Herland* (1915) was wrongfully neglected, and rediscovered and published in a book form in the late 1970s. A hundred years later its themes and topics are live and up-to-date, describing what women do when they are "allowed" to develop on their own, both physically and mentally. The aim of this paper is to analyze Gilman's female society in *Herland* and to compare them to her and to Wollstonecraft's ideas. Using the main points of their feminist philosophies and comparing them to the ideas presented in *Herland*, the paper will attempt to show the influence of those philosophies on this particular literary work, and to identify feminist ideas incorporated in it.

Herland is a story of an isolated, faraway society of women. This secluded "realm" of women is a consequence of both natural (volcanic eruption) and human (rebellion and monstrosity of slave men) causes. Faced with the imminent extinction, women are "blessed "with a miracle of parthenogenesis, and they are able to prolong their society via asexual reproduction. They had been living peacefully for 2,000 years before they had three uninvited guests: the three men. Further, we learn how those men accept the notion of menless society and how they come to terms with independent women who successfully run the whole society without men. Faced with the seemingly perfect female organization the men come to realize that their superior male world is far from being ideal. The novel ends with expulsion of the only man who refused to give up his "divine" male superiority and comply with the rules in the female society. He is accompanied by his friend and his Herlander wife, and the end of the story suggests its sequel (*With Her in Ourland*), where the outsider Herlander woman would face THE (MALE) WORLD.

Gilman herself led quite an unusual life:

> When Charlotte Perkins Gilman was twenty-three, she was in the middle of the central crisis of her life. In an untitled poem dated April 1, 1883, she wrote that she suffered from "wild unrest." Her deep distress, she believed, sprang from the inner war between her "two strong natures." One, her female side, desired a man's love and its full expression in marriage and children. The other, the self that in her mind had no sex, felt the need to be independent to act in the world—to write, convince others of her ideas, and become famous. (Lefkowitz-Horowitz, 2010:1)

She married and then divorced, leaving the society in a state of shock when she decided to send her daughter to her father. Gilman realized that she was not fit as a mother and she believed that it was for the best to leave the role of a parent to her ex-husband and to pursue her dreams and a career:

> Gilman had to choose between her world betterment campaign and her homemaking duties. As a single parent in a detached household, she could not sustain both the multiple responsibilities of head-of-family and those of Socratic improver of the race. Given the necessity of choice, she decided to favour her role as social reformer. (Allen, 1988:48)

Gilman used her writing to convey her socialist and feminist ideas. In that sense, *Herland* is a sort of a feminist manifesto: "Not only is Gilman's use of utopia clever, but it becomes very effective as a vehicle to transport her feminist and socialist ideas to the reader" (Salinas, 2004:6).

The novel *Herland* was Gilman's attempt to show absurdities of the patriarchal system that undermined women's power and values. It was also a vivid depiction of a better world, coincidentally run by women only: "Like suffragists who claimed that empowering women would improve politics, Gilman hoped that superior female values could bring a more peaceful and just world" (Freedman, 2002:84). According to Laurence Wilde there are two central themes in *Herland*: "the ability of women to revolutionize social relations, and the irrationality of patriarchal relations that the explorers try to defend with increasingly embarrassing clumsiness" (Wilde, 2013:5). The very beginning of the novel shows a bias patriarchal society had (or it still has?) towards women and women's society ("Feminisia"). The three male visitors/impostors cannot grasp on the idea of women running a perfectly functional society:

> "They would fight among themselves," Terry insisted. "Women always do. We mustn't look to find any sort of order and organization."
> "You're dead wrong," Jeff told him. "It will be like a nunnery under an abbess – a peaceful, harmonious sisterhood." […]
> "Also we mustn't look for inventions and progress; it'll be awfully primitive."
> "How about that cloth mill?" Jeff suggested.
> "Oh, cloth! Women have always been spinsters. But there they stop – you'll see." […]
> "But they look – why, this is a CIVILIZED country!" I protested. "There must be men." (Gilman, 1915:10,13)

Those men are representatives of 20th century men, although, they could well be seen as our contemporaries:

> The narrator, Vandyck "Van" Jennings, and his two companions, Terry O. Nicholson and Jeff Margrave, are such perfect, brutal caricatures of masculinity, they feel fresh and relevant enough to populate any sarcastic modern-day feminist blog post. Terry is all puffed-up sexual entitlement; Jeff oozes chivalric "nice guy" condescension; and Van is your bog-standard faux-innocent demanding to be educated. (West, 2015)

The "weaker" sex, however, is more than capable to organize its smoke and dirt free habitat better than the most developed European countries (e.g. Germany), with perfect roads and paths surrounded with fruit-bearing trees, bushes and vines. However, as Daniel Klaehn pointed out: "The problem the men have with the system of Herland is simply that this culture has benefited without them" (Klaehn, 22). Later, we can also see that Gilman completely changed the architecture of the all-female country. The architecture, as she advocated for in real life, was completely different from the

conventionally used forms in building and organizing. For Gilman, every building and facility should serve its core purpose and be useful to its inhabitants:

> All its villages, towns, and cities, for example, have the same "parklike beauty". Town centers are built to resemble orderly college campuses. Conveniently located, free gymnasiums greatly enhance the physical fitness of all residents. Eating gardens and eating houses are scattered around the country. Community childcare facilities have been constructed, kibbutz-style, in the warmer part of the country. (Allen, 1988:98)

Gilman's idea was to change traditionally female household, which was quite bold as that was the only place where women had any form of power. She was trying to get women out of their houses and to construct facilities that would serve for betterment of life and leave out unnecessary elements: "She loved the idea of the apartment hotel in which each private unit, of whatever size, was serviced by shared facilities for dining, child care and maintenance (Allen, 1988:59). Herland, therefore, is a picture of "a communistic existence marked by cooperation, sustainability, intelligence and innovation" (Wilde, 2013:1).

Another surprise for the men is the physical appearance of the Herlanders (quite far from being "damsels in distress") and their behaviour (not very interested in fashion, jewelery or men). However, being captured and feeling helpless, they develop a feeling of owe:

> They were not young. They were not old. They were not, in the girl sense, beautiful. They were not in the least ferocious. And yet, as I looked from face to face, calm, grave, wise, wholly unafraid, evidently assured and determined, I had the funniest feeling – a very early feeling – a feeling that I traced back and back in my memory until I caught up with it at last. It was that sense of being hopelessly in the wrong that I had so often felt in early youth when my short legs' utmost effort failed to overcome the fact that I was late to school. (Gilman, 1915:21-22)

The women in Gilman's *Herland* are not beautiful in a conventional sense. The author herself believed that physical fitness and continuous care of the body is very important both for physical and mental health. She urged women not to be fashion slaves and encouraged them to wear clothes which would make them feel comfortable, and not beautiful in a male sense of the word. Therefore, the women in Herland wear comfortable, unisex clothes ("sexless costumes"), they have boy-like haircuts ("cropped hair") and do not pay attention to frivolous, shiny gems and beads used by women in male world to adorn themselves: "Gilman helped create a new standard of female

beauty, suggesting that only an organism that used all its faculties was truly beautiful" (Allen, 1988:137). The reason why Gilman strips her heroines off fashionable clothes is practical, they are only for display and they do not allow women to feel free and to move freely: "But the idle woman, the Queen of Society, who must please men within their prescribed bounds; and those of the half-world, who must please them at any cost – these are the vehicles of fashion" (Gilman, 1911:258). Fashion is enforced by men and: "in exact proportion as women grow independent, educated, wise and free, do they become less submissive to men-made fashions" (Gilman, 1911:256).

The Herlanders are, as Gilman wished for women all around the world, extremely fit. They are aware that they cannot match physical strength of men, but what they lack in physical strength they make up in numbers and determination. However, they are not brutal to their male uninvited visitors, they prove to be highly civilized. Being outnumbered by determined, fierce women, the male impostors find themselves in a situation common for the women and feminists in their world: "Then we found ourselves much in the position of the suffragette trying to get to the Parliament buildings through a triple cordon of London police" (Gilman, 1915:25). Gilman believed that all people could be classified as male, female and human (both male and female), but the androcentric culture equals male and human (Gilman in *The Man-Made World: Or Our Androcentric Culture*, 1911). Terry summarizes the ridiculous notions of patriarchal society toward women when he exclaims: "Of course they can-t understand a Man's World! They aren't human – They-re just a pack of Fe-Fe-Females!" (Gilman, 1915:82). The Herlanders treat equally all human beings, regardless their difference in sex: "They don't seem to notice our being men," he went on. "They treat us – well – just as they do one another. It's as if our being men was a minor incident" (Gilman, 1915:32). Therefore, it is surprising for the men in Herland to find that women are equally human as men, and that they do not resort to physical violence and combat, but choose more humane approach: "Gilman also celebrated female difference and strongly criticized the "man-made world" for its aggression, competition, and destruction of female values of peace, cooperation and life giving" (Freedman, 2002:83).

Herland is a country "size of Holland" with the population of "three million". Being written at the turn of the twentieth century *Herland is* up-to-date with the stories of conquests of new lands. The three male visitors trying to convince women of Herland that their world is superior and perfect, resemble the imperialistic force trying to subdue and colonize new lands. In that sense, we could say that Van, Terry and Jeff represent the strong, male, imperialistic America, whereas Herland could be seen as a South American country, weak, female, waiting to be conquered and enlightened:

> When considered in the context of rapidly changing gender roles in American culture at the turn of the twentieth century, these imperialistic enterprises could be regarded as a gendered phenomenon wherein male anxieties over women's growing autonomy at home found release in a traditionally masculine enterprise: the conquest and domination of new lands whose populations were often culturally constructed as feminized, exotic Other." (Davis & Knight, 2004:166)

Gilman's fantasy novel *Herland* stands opposite the overpowering "masculine world of the naturalist novel" (Davis & Knight, 2004:168), popular in the USA at the beginning of the twentieth century. As mentioned before, the novel does not only criticize the patriarchal structure of the outside world (American society, in particular), but it also criticizes its culture and its domineering tendencies as well. Listing and analyzing the benefits of the Western civilization (which eventually prove to be shortcomings) it seems that Gilman's matriarchate of Herland sheds a negative light on patriarchal America: "Gilman's utopian vision is courageously and wittily recounted and deals frankly with the shortcomings of Western "civilization"..." (Clemons, 1999:12).

Apart from being a cultural feminist (Gilman believes that women are the true founders of human society), Gilman does not approve of male tendencies to fight, conquer, and to see each situation in life as a sort of combat. Therefore, male impostors cannot conquer "weak" bodies and minds of women in Herland. "Her governing principle being growth and not combat, her main tendency being to give and not to get" (Gilman, 1911:405), Gilman shows us how stupefied men are when they realize that a flawless social system could exist without any competition and desire to fight for power. The author vividly depicts a society where women use their "womanfully" attributes (their strength of body and will combined) for the betterment of the world, compared to faulty, "cocksure" (male) social order and organization: "It is inconceivable also, that in the management of a nation, honesty, efficiency, wisdom, experience and love could work out good results without any element of combat" (Gilman, 1911:334).

Gilman was against the belief in the original sin, vengeful god, eternal punishment and heavenly reward. Her heroines belong to and practise the religion of "Maternal Pantheism". They had chosen to practise and believe in love and human ideals: "Such high ideals as they had! Beauty, Health, Strength, Intellect, Goodness – for those they prayed and worked" (Gilman, 1915:61). *Herland* expresses Gilman's firm belief that there is no presence of evil in the world, only things that people hold on to and that are close to human wrong (e.g. individualism, competition, jealousy etc.). The morality of Herland could be summarized as follows: "To Be (survive), To Re-Be (reproduce), To Be Better (improve) (Allen, 1988:128). Herlanders, therefore, have no

horrid ideas, and they do not worry about the past but march boldly towards the future, all the while being "inconveniently reasonable".

"Appropriating Darwinian ideas in the service of women's rights, Gilman argued from biology that life-giving women were naturally superior to men, whose behavior reflected a primitive aggression" (Freedman, 2002:83). Finding examples in the nature, Gilman concluded that: "We [women] are the only race where the female depends on the male for a livelihood" (Gilman, 1911:90). In the same book (*The Man-Made World: Or Our Androcentric Culture*, 1911), she gives the example of a common misconception of women at that time: "As one English scientist put it, in 1988, 'Women are not only not the race – they are not even half the race, but a subspecies told off for reproduction only'" (Gilman , 1911:19). This female ability, even though essential for the world and population growth, is by patriarchal system characterized as negative and demeaning. The Herlanders are unpleasantly surprised to learn how females are treated in the "civilized" world:

> "Then we explained that – well, that it wasn't a question of fathers exactly; that nobody wanted a – a mother dog; that, well, that practically all our dogs were males – there was only a very small percentage of females allowed to live." (Gilman, 1915:53)

In Gilman's opinion, this [maternity] is the very difference between men and women that goes in favour of women and shows their superiority: "Government by women, so far as it is influenced by motherhood, and that would mean care, nurture, provision, education" (Gilman, 1911:277). Therefore, the philosophy and religion of the Herlanders focuses on motherhood. As they nurture and provide for their children, Herlanders behave in the same fashion towards their society and their economy. Being taught always to give instead of get, and to respect and follow the laws of the nature, they cannot grasp on the ideas presented to them by men from the "civilized" and "highly-developed" world:

> [on milk industry] "Has the cow no child?" asked Somel earnestly.
> "Oh, yes, of course, a calf, that is."
> "Is there milk for the calf and you, too?" (Gilman, 1915:50)

However, no matter how important motherhood is for Gilman and the Herlanders, that is not the sole purpose of women. Gilman encouraged her contemporaries, as she described in *Herland*, to pursue careers other than being housewives and mothers, and to improve their intellectual abilities.

In order to provide a reasonable explanation for the existence of Herland, Gilman, once again, resorted to nature. To avoid the unavoidable conflict between men

and women (that would, surely, lead to the extinction of men) and justify the continuance of female population, Gilman introduces the phenomenon of parthenogenesis (asexual reproduction). This miraculous occurrence prevents the extinction of the surviving women, once again proving the superiority of the "weaker" sex and their ability to function without men. Losing half of their population forced them to consciously improve themselves, that is, to improve their female nation. Even though they all descend from the same ancestral mother, Herland is a variety of women in terms of physical appearance. This variety Herlanders explain by their constant education and natural laws of mutation.

At first, a young woman bore a child. This incredible virgin birth, the Immaculate Conception of a sort, was accepted only when it was proved that there were no men involved, and the woman gave birth to four more children – daughters. Those five daughters themselves gave birth to five more girls each, and the creation of the new nation had begun. Centuries later Herlanders realized that this exponential growth of the population would lead to overpopulation, therefore, lack of food and deterioration of the standard of living. Being extremely rational and sensible, women of Herland decided to resort to "negative eugenics" and appeal to their countrywomen not to have children. In most cases, they would appeal to women who were seen as inappropriate "material" for reproduction and for passing on their genes.

Even though motherhood is the highlight of their lives, the children do not "belong" only to women who gave them birth, but to all women in Herland. The whole nation functions as "one big happy family", where any kind of individualism is frowned upon: "To them the country was a unit – it was theirs. They themselves were a unit, a conscious group; they thought in terms of the community" (Gilman, 1915:81). Following the teaching of Mary Wollstonecraft, Gilman argued for the importance of education for women, as education is the only way to correct and improve the society. In *Herland* women are very conscious of the importance of education and improvement of their intellectual abilities. Therefore, they focus on their children and put a lot of emphasis on their continuous education:

> Motherhood – yes, that is maternity, to bear a child. But education is our highest art, only allowed to our highest artists. [...]
> The care of babies involves education, and is entrusted only to the most fit, she repeated. (Gilman, 1915:85)

Being criticized by men that they bereave mothers of their babies, we get further explanation of the motherhood of Herland:

> It is her baby still – it is with her – she has not lost it. But she is not the only one to care for it. There are others whom she knows to be wiser. (Gilman, 1915:86)

Gilman believed that: "What is required in organized society is the specialization of the individual, the development of special talents, not always of immediate benefit to the man himself, but of ultimate benefit to society" (Gilman, 1911:83). It does not come as a surprise that women in Herland specialize and improve their talents both for educating and bringing up children and for the improvement of their society as a whole. The lack of men in Herland is seen as an advantage for the system of education: "So the conclusion must be that without competition [a manly feature] education exists in its purest form, learning" (Klaehn, 22). Educational system, as known in the Western world, does not exist. It is more an organized form of life-long learning through games (which are often changed and improved) and joining with nature. Formal schooling is replaced with individual development in the service of the nation: "The women cultivate the mind and body so that ignorance is calmly eliminated" (Klaehn, 19).

As animal mothers teach their young, Gilman points out that education in its purest form is maternal. "Play in the educational sense should be encouraged or discouraged to develop desired characteristics" (Gilman, 1911:162), but all the games have to have the purpose and to be in accordance with the environment and nature:

> Large soft ropes, running across here and there, within reach of the eager, strong little hands, would strengthen arms and chest, and help in waking. A shallow pool of water, heated to suitable temperature, with the careful trainer always at hand, would delight, occupy and educate for daily hours. A place of clean, warm sand, another of clay, with a few simple tools, these four things water, sand, clay and ropes to climb on would fill the days of happy little children without further toys. (Freedman, 2002:114, Gilman in *No Turning Back, The History of Feminism and the Future of Women*)

Following the misconceptions on the nature and intellectual abilities of women, the male visitors in Herland are forced to admit they had been mistaken to believe that Herlanders were as ignorant as children or savages. The women in Herland analyze and rationalize everything, choosing the most sensible and advantageous option: "What we had been forced to admit, with growing acquaintance, was that they were ignorant as Plato and Aristotle were, with a highly developed mentality quite comparable to that of Ancient Greece" (Gilman, 1915:88). Herlanders create a powerful nation through educating their children:

> They had faced the problems of education and so solved them that their children grew up as naturally as young trees; learning through every sense; taught continuously but unconsciously – never knowing they were being educated. (Gilman, 1915:98)

Once again, the power of this female nation mirrors in the development of one's abilities for the benefit of all. Although seen by men as "uncivilized", this female society had managed to eradicate diseases, weeds, control the population growth etc. Van, Terry and Jeff realize how faulty their rigid system of education is and, faced with seemingly innocent questions from Herlanders, they realize how impractical their scarce knowledge is.

"In stark contrast to conventional Western educational models, the Herlanders also possess the freedom to take up new educational and vocational pursuits at any time" (Clemons, 1999:4). The men in Herland cannot grasp on the idea of free independent women working, let alone on the idea of them changing professions in accordance with their desires and potentials. They try to explain to women (with little success) why the women are "protected"in their world:

> We do not allow our women to work. Women are loved – idolized – honored – kept in the home to care for the children. [...]
> But Zava begged: "Tell me first, do NO women work, really?"
> "Why, yes," Terry admitted. "Some have to, of the poorest sort."
> "About how many – in your country?"
> "About seven or eight million," said Jeff, as mischievous as ever. [...]
> "About one-third, then, belong to the poorest class," observed Moadine gravely. [...] This inferior one-third have no children, I suppose?"
> Jeff – he was getting as bad as they were – solemnly replied that, on the contrary, the poorer they were, the more children they had. (Gilman, 1915:63,65)

The feminist heaven of Herland where all HUMANS are equal, does not recognize sub-communities or any class distinctions. A country where motherhood is a blessing cannot accept the world where maternity is seen as a punishment for the poor. Herland does not allow selfish individualism precisely because it leads to the stratification of society. All feminists (as early as Mary Wollstonecraft) advocate for equality between men and women. However, the inequalities between men and women in the "civilized" world are obvious in the very language:

> "Among mating animals, the term VIRGIN is applied to the female who has not mated," he answered.
> "Oh, I see. And does it apply to the male also? Or is there a different term for him?"

> He passed this over rather hurriedly, saying that the same term would apply, but was seldom used. (Gilman, 1915:48)

Consequently, as there is MOTHERHOOD there should be FATHERHOOD as well. The men, however, do not accept this term as giving birth to and taking care of their offspring is solely women's responsibility. Mary Wollstonecraft wrote about the importance of men and women being equal in the society: "The conclusion which I wish to draw is obvious; make women rational creatures, and free citizens, and they will quickly become good wives and mothers; that is – if men do not neglect the duties of husbands and fathers" (Wollstonecraft, 1796:412). However, men obviously are not ready (not even in the all-female society) to take on themselves the fair share of responsibilities.

Truth be told, developed without men the Herlanders are not familiar with the concept of a family as a smaller unit of the society. For them the nation is the family. However, rationally thinking that two sexes are better than one and that together they can prosper, the menless society of Herland accepts the opportunity to revive the society of men and women. Three girls accept to marry their male visitors. They are ready to be a part of a loving union and a partnership of equals, but they are not prepared for a patriarchal notion of a family:

> The patriarchate, with its proprietary family, changed this altogether. The woman as the property of the man was considered first and foremost as a means of pleasure to him; and while she was still valued as a mother, it was in a tributary capacity. (Gilman, 1911:42)

The Herlanders cannot understand the importance of a surname as a sign of belonging to a certain person/family, as they are taught to belong only to a big family of women. They are reluctant to accept the "owner" and to be reduced to a mere commodity: "Friendship does not need a "head". Love does not need a "head". Why should a family?" (Gilman, 1911:59) The girls are shocked to find out that men desire sexual intercourses without the purpose of procreation. For them, each act in life is rational and with a specific purpose, any other sentimental and impractical deed is seen as a waste of time and resources.

Although Gilman's *Herland* was widely praised for its endorsement of feminism in a form of a bold statement of patriarchal repression of women, that praise did not come until decades after its original publication: "While Gilman's Herlanders deconstruct the patriarchal ideology of marriage, sex, motherhood, love and education, Gilman herself reconstructs that ideology in the shape of her novel" (Lant, 1990:297). Ground-breaking as it was, both her ideology and her novel received criticism too. Even though Gilman claimed to be blind for racism and class distinction, her utopian Herland that lauded equality also promoted inequality among women. All Gilman's heroines are

strong, tall and fit, which imposes the idea that only those "superior" women could be the pillars of a society. Also, her socialist system is quite repressive: it does not allow certain women to procreate, and when it allows it is one child only (except for exceptional women). Finally, Gilman founded her ideology of superior, able women and sustainable all-female society following the laws of nature. However, the downside of that ideology was that she only used the positive examples from nature which served her purpose of popularizing female strength and potential.

Be that as it may, *Herland* (though neglected for long) is invaluable both for being the first female utopian novel and for the reflection of the first-wave feminist philosophy. Herself being a feminist and a socialist, Gilman embedded her own ideology into the plot of *Herland* and also the ideology of feminist predecessors (Mary Wollstonecraft) and the American suffragists at the beginning of the twentieth century. Gilman did not negate the role of motherhood, but she urged women to use their potential to the fullest extent:

> To be woman means to be mother. To be mother means to give love, defense, nourishment, care, instruction. Too long, for too long has motherhood neglected its real social duties, its duties to humanity at large. Even in her position of retarded industrial development, as the housekeeper and houseworker of the world, woman has a contribution of special value to the state. (Gilman, 1911:361-362)

Following the footsteps of Mary Wollstonecraft, she insisted on the importance of education for both men and women. Gilman did not only advocate for equal position of women in the society, but she emphasized that through education, equal participation and sharing the responsibilities it is possible to create a perfect, fully functioning society. Gilman proposed certain changes in the architecture of households and the country as a whole, but her main contribution lies in the fact that she broke the tradition of misconceptions of the nature of humans (both male and female) and suggested a new, alternative, and, at the same time, sustainable reality.

Gilman's utopian society avoids any kind of physical violence and oppression, and celebrates the existence of HUMANS. Although there are some inconsistencies in her philosophy, Gilman incorporated her firm beliefs into this literary work. This feminist utopia promotes unity and community as opposed to individualism that creates gaps between people. Gilman promoted women and encouraged them to develop, without trying to undermine the role of men, but trying to urge both sexes to complement each other. Therefore, *Herland* is of a great importance for the feminist and utopian thought. It provides a valuable insight into a society of free women allowed to develop their body and mind, showing their real power and potential that could be used for the benefit of all HUMANS.

References

Allen, P.W. (1988). *Building Domestic Liberty: Charlotte Perkins Gilman's Architectural Feminism.* University of Massachusetts Press.

Davis, C.J. & Knight, D.D. (ed.) (2004). *Charlotte Perkins Gilman and Her Contemporaries – Literary and Intellectual Contexts.* Tuscaloosa: The University of Alabama Press.

Freedman, E.B. (2002). *No Turning Back, The History of Feminism and the Future of Women.* New York: Ballantine Books.

Gilman, C.P. (1915). *Herland.* Retrieved from: http://gutenberg.org/

Gilman, C.P: (1911). *The Man-Made World: Or Our Androcentric Culture.* Retrieved from: http://gutenberg.org/

Lant, M. (1990). *"The Rape of the Text: Charlotte Gilman's Violation of Herland".* Tulsa Studies in Women's Literature, Volume No. 2, p.291-308.

Lefkowitz-Horowitz, H. (2010). *Wild Unrest, Charlotte Perkins Gilman and the Making of "The Yellow Wall-Paper".* Oxford University Press.

Wollstonecraft, M. (1796). *A Vindication of the Rights of Woman: With Strictures on Political and Moral Subjects.* Retrieved from: http://books.google.com/

Web sources

Clemons, T. (2000, November 28). Feminism in Herland: A Utopian Vision of Charlotte Perkins Gilman. Retrieved from: http://www.womenwriters.net/domesticgoddess/pdf/clemons.pdf. [15.04.2015.]

Klaehn, D. The Montessori Method and the Educational Utopia of Charlotte Perkins Gilman's Herland. Retrieved from: https://www.wtamu.edu/webres/File/Academics/Sybil%20B.%20Harrington%20College%20of%20Fine%20Arts%20and%20Humanities/Department%20of%20English%20Philosophy%20and%20Modern%20Languages/Tracks/One/Klaehn.pdf. [24.06.2015.]

Salinas, H. (2004, April 7). A Sociological Analysis of Charlotte Perkins Gilman's Herland and With Her in Ourland. *1st Annual Conference – Workshop of the Social Theory Forum.* Boston: University of Massachusetts. Retrieved from: http://www.okcir.com/DSP%20Pdfs/2004-Fall/Salinas.pdf. [24.06.2015.]

West, L. (2015, March 30). The Guardian: Herland: the forgotten feminist classic about a civilisation without men. Retrieved from: file:///D:/Acer/Desktop/CPG/herland-forgotten-feminist-classic-about-civilisation-without-men. [02.06.2015.]

Wilde, L. Spaces of Utopia: An Electronic Journal, 2nd series, No. 2: Charlotte Perkins Gilman's Herland and the Ethics of Care. Nottingam Trent University. Retrieved from: http://ler.letras.up.pt/uploads/ficheiros/11758.pdf. [26.05.2015.]

Кристина Ж. Виштица

ФЕМИНИСТИЧКО УРЕЂЕЊЕ *ЗЕМЉЕ ЖЕНА*

Резиме: *Земља жена* (1915) Шарлот Перкинс Гилман се означава као први феминистички утопијски роман. Гилманова је покушала да инкорпорира у овај роман елементе феминистичке и социјалистичке идеологије за које се залагала и у стварном животу. Ишавши стопама Мери Вулстонкрафт, „мајке феминизма“, Гилманова се такође залагала за једнакост жена и мушкараца, пре свега, у погледу образовања. *Земља жена* описује функционално друштво жена где је свака жена тј. сваки ЧОВЕК једнак по правима и могућству остваривања својих потенцијала за добробит читаве нације. Индивидуалност и надметање, као типично мушке особине, се обесхрабрују јер не воде добробити нације, али се охрабрује коришћење и развијање индивидуалних потенцијала са циљем развоја друштва у целини. У *Земљи жена* акценат је стављен на материнство у коме лежи будућност нације и образовање које траје читавог живота. Засновавши роман на дарвинистичкој филозофији еволуционог развоја, Гилманова гради женско друштво у складу са природом. Жене се, поред улоге мајке, остварују и у другим професијама, показујући да мајчинска љубав и брига, рационално размишљање и делање, могу довести до савршено организованог друштва. Континуирани физички и ментални развој, уз практиковање вере Материнског Пантеизма, довели су до искорењивања проблема који постоје у цивилизацији Запада. Овим романом Гилманова жели да покаже да је у праву када сматра да су жене супериорније у односу на мушкарце, и да их је природа предодредила да буду лидери. Иако постоје одређене недоследности у Гилмановој филозофији, ово дело је и читав век касније значајно за феминистичку и утопијску мисао. *Земља жена* пружа увид у друштво какво би могло да постоји да је женама дозвољено да слободно развијају, и стога је овај роман био и остао својеврсни феминистички манифесто.

Кључне речи: феминистичка утопија, феминизам, образовање, социјалистичко друштво.

Датум пријема: 30.6.2015.
Датум исправки: /
Датум одобрења: 17.7.2015.

ОРИГИНАЛНИ НАУЧНИ РАД
УДК: 821.111(73).09-93-31

Robert D. Tindol[1]
Guangdong University of Foreign Studies
Faculty of English Language and Culture
Guangzhou, China

A DELEUZIAN READING OF THE WHIPPING BOY IN *THE PRINCE AND THE PAUPER*

Abstract: The role of the whipping boy in Mark Twain's 1881 novel *The Prince and the Pauper* can be explained via an application of Gilles Deleuze and Felix Guattari's *Capitalism and Schizophrenia*. A reading of the plot reveals that neither Edward Tudor (the crown prince of England) nor Tom Canty (a street urchin) would normally be inclined to enact the type of social disruption that Deleuze/Guattari identify as a "deterritorialization." However, they both manage to do so only because of their unlikely exchange of roles, which is further enabled by the crown prince's official whipping boy and by a disenfranchised member of the peerage who performs a similar function. Thus, the whipping boy acts as a catalyst who enables the deterritorialization to take place.

Keywords: Mark Twain, Gilles Deleuze, Felix Guattari, Anti-Oedipus

A minor character by any fictional standards, the whipping boy from the 1881 comic novel *The Prince and the Pauper* seemingly gets little more regard from author Mark Twain than he receives from the courtiers who beat him whenever the studies of the young Prince of Wales go poorly. With only two appearances in the short novel to his credit -- neither of which involves a beating, mercifully -- poor Humphrey Marlow could almost be dismissed as a sideline joke on Twain's part. After all, the historical role of the whipping boy is to receive the punishment intended for the crown prince, with the presumed assumption that suffering on the part of the former will result in soul-searching and self-motivated improvement on the part of the latter. Today, as in Twain's time, we tend to dismiss the very role of the whipping boy as farcical humor at best, if not downright mockery.

---

[1] roberttindol@hotmail.com

Comic effect was likely what Twain had in mind when he devised the role of the whipping boy as a servant for the future Edward VI. One may recall that Twain is the fellow who once dropped a watermelon on the head of his best friend and travel companion from the upper deck of a steamboat, so a bit of rambunctious joking was certainly not beneath him.[2] However, we may also ponder the question of whether Humphrey Marlow serves some paradigmatic purpose in the narrative. Even though I have characterized *The Prince and the Pauper* as a comic novel, the action can also take exceedingly grim turns, so it is more proper to say that the novel readily blends the ridiculous with the horrific, and does so literally in the space of a few words. This is a book in which people are burned alive for no good reason, but also one in which a nefarious kinsman gets his come-uppance in a classic comedic resolution. But is the whipping boy merely a touch of sardonic or even dark humor and no more, or does he really provide a narrative continuity that serves a larger purpose? My purpose here is to argue that the latter can be explained via the notion of "deterritorialization"[3] from Gilles Deleuze and Felix Guattari's *Capitalism and Schizophrenia* series, but first it is necessary to review other critical commentary on the novel.

As one might expect, the critical literature on *The Prince and the Pauper* is relatively scanty when compared to that of other Twain novels, especially *Huckleberry Finn*. Dedicated readings of the novel are even more sparse, with many critics opting to reference *The Prince and the Pauper* along with other works. Will Kaufman, for example, argues that "Twain was groping towards a psychological definition of the conscience" in many of his novels, and that his familiar preoccupation with twins and

---

[2] Twain recounts this story in his autobiography *Roughing It (*2014): "One day this editor gave me a watermelon which I made preparations to devour on the spot, but chancing to look out of the window, I saw John standing directly under it and an irresistible desire came upon me to drop the melon on his head, which I immediately did. I was the loser, for it spoiled the melon, and John never forgave me and we dropped all intercourse and parted…"

[3] I have in mind a fairly straightforward definition of "deterritorialization" as the sort of individual disruptions that can result in social change. In other words, the young prince is "deterritorialized" because he gains new knowledge of the lower classes that simply does not let him continue in the former blissful ignorance of his opulent life of luxury. This is not to say that he abjures luxury after his adventure as a "pauper," but merely that his former attitude has been deterritorialized. An example from Deleuze and Guattari is far more eloquent than any attempt to paraphrase them: "Each of these becomings brings about the deterritorialization of one term and the reterritorialization of the other; the two becomings interlink and form relays in a circulation of intensities pushing the deterritorialization ever further" (Deleuze, 1987: 10).

other closely-linked pairs was in part a means of addressing various conflicts through "his radical splitting of the psyche into a 'sound heart' and an 'ill-trained' or 'deformed' conscience (2006: 464). Kaufman is primarily addressing Huck's inner conflicts, but he nonetheless notes that the twin issue shows up in *The Prince and the Pauper* as well (2006: 465). Jeffrey Bilbro, in a reading of *A Connecticut Yankee in King Arthur's Court* as an elaborate hoax, notes in passing that the various madcap circumstances in so many of Twain's writings are in fact aimed at encouraging his audience to dive "into the center of a story's action" in order "to see their implicit beliefs from a different perspective." This may result in an enhanced ability "to see life from a different social position," and Bilbro cites *The Prince and the Pauper* as a characteristic example (2011: 216). Christopher Morris, in an essay on Twain and Charles Dudley Warner's *The Gilded Age,* sees the novel as a complication of the word "age" in order to elicit a double-meaning. In other words, "age" refers to "the times," in both *The Gilded Age* and in the Renaissance of *The Prince and the Pauper,* but also to the observation that the main characters in both are "people at the age of deciding their future" (2011: 227). Thus, it is possible to see *The Gilded Age* as a critique of "speculative capitalism" as well as a biting satire -- and perhaps one can see the duality in *The Prince and the Pauper* as well. After all, the gilding of an object involves the placement of real gold foil on a surface, so the question of what is valuable and what is phony becomes a bit complicated.

Undoubtedly the most extensive reading of the novel in recent years is Bill Brown's 2003 book *A Sense of Things: The Object Matter of American Literature.* Brown is especially interested in commodity fetishism as a dimension of the novel and how the object has been inadequately imagined in the past by critics. Playing on the famous confusion of the Royal Seal as a simple nutcracker, Brown posits that the complicated duality between a material object and the human society in which it finds usage is a fertile avenue to deciphering Twain's nuanced sense of comic irony. This is the novel, Brown explains, "where Twain strives to imagine, within history but also (as it were) beyond history, one dialectic by which human subjects and inanimate objects may be said to constitute one another" (2003: 25). The comic misplacement of the Roayl Seal is the final episode in the novel, and its unveiling leads to the restoration of the rightful king. All's well that ends well, as someone once said, and the novel indeed ends with a comedic resolution -- except for the presence of that half-sister waiting in the wings.

In sum, these and various other critical readings have either focused on or stipulated that Twain tends to ride an interesting line between comedy and paradox. My original question about the whipping boy, then, is whether his minor presence can be dismissed as a merely comical moment of confusion, or whether he represents a deeper narrative intent. One way the answer can be resolved is by looking at *The Prince and*

the Pauper in general and the whipping boy in particular as an Anti-Oedipal text. The aforementioned two-volume *Capitalism and Schizophrenia* series by Giles Deleuze and Felix Guattari may be employed to suggest that the more serious side of the whipping boy's function is constructed in such a way that the future Edward VI is led by external circumstances to become a "deterritorialization" that leads to a "plateau," in Deleuze and Guattari's way of thinking. In other words, the young prince is in normal circumstances an absolute monarch who is brought up to have little true regard for the sufferings of ordinary people – or at least other commoners aside from the whipping boy. But the unique circumstances of his switching roles with the pauper of the story, Tom Canty, along with his prior sensitization to moral responsibility as clarified by his observation of Humphrey Marlow's occasionally taking his punishment, results in an amalgamation that lead to a historic plateau. He may in the future rule England as a near-absolute monarch, just as his father and ancestors have all done, but at least he will be a monarch with a modicum of insight into the needs of the common people.

An interesting review of the relevant history of Edward VI is included in a scientific commentary published in 2001 in the *New England Journal of Medicine*. According to the authors, Edward VI was already displaying tremendous political promise during his mid-teen years before he died at the age of 15 in an "untimely and tragic" manner, in no small part because his demise left open the pathway for the accession of the aptly-named Bloody Mary (Holmes, 2001: 60). The somber history of heads rolling and flesh burning in the Bloody Mary years is too familiar to discuss here, although Twain also alludes to the brutal career of Edward VI's half-sister at the end of the novel. However, the *NEJM* writers also proffer the observation that the young king's death was markedly different because of the poor medical knowledge during his lifetime. As the writers put it, today's "'princes' of the developed world are better protected now than in the time of Henry VIII; it is the 'pauper' children of some developing nations who may still suffer the fate of young King Edward VI" (Holmes 2001: 61).

Regardless of how promising young Edward VI may have been, Twain does not justify the monarchy as an alternate form of government for America. Instead he delves in the possibilities of outward mutations of the power structure, which can apply to a presidency, an absolute monarchy, or a powerful corporate monopoly alike. To demonstrate the argument, one may consider the very name of the two-volume series, *Capitalism and Schizophrenia*. While my argument is by no means that any character in the novel should be lionized because he or she confronts the world of commodity consumption with a bit of "craziness," the works by the two French philosophers nonetheless point at a pathway departing from the "state-sanctioned" philosophizing by which the powers-that-be invariably run the world. Deleuze and Guattari suggest that it

is the very breach of decorum that the world of power imposes on us that allows a way around the seeming inevitability of a state-sanctioned capitalist society.

Now, lest the objection be made that the novel is set in Tudor England at a time before the brand of capitalism that Karl Marx wrote about even existed, it should also be pointed out that *The Prince and the Pauper* is an American novel, even though monarchy has never existed in the United States at all. The reason that the *Capitalism and Schizophrenia* argument works is not because the novel concerns the specific fiats of the young hereditary monarch in the story, nor because of the economic system that was dominant in his time, but rather because a certain madcap set of circumstances converged in such a way that alteration of the social system appeared possible, if only for a moment. As Deleuze and Guattari's English translator and commentator Brian Massumi explains, "schizophrenia is the enlargement of life's limits through the pragmatic proliferation of concepts" (1992: 1). The *Capitalism and Schizophrenia* series was ostensibly intended to explain the peculiar circumstances following the celebrated French protests of 1968 when students perplexed their leftist elders by rejecting both the established order and the Marxist alternative simultaneously (Buchanan, 2008: 2). Nonetheless, the work has broader implications that readily extend to a nineteenth-century novel concerning the chaotic exchange of a crown prince with a street urchin who happens to resemble him physically. In short, the *Capitalism and Schizophrenia* project suggests a way in which an established power can be altered through a unique set of circumstances that are relatively independent of the workings of the traditional power base. The theorist Fredric Jameson, in discussing the work of Deleuze and Guattari, states the following in *The Political Unconscious:*

> What is denounced is…a system of allegorical interpretation in which the data of one narrative line are radically impoverished by their rewriting according to the paradigm of another narrative, which is taken as the former's master code or Ur-narrative and proposed as the ultimate hidden or unconscious meaning of the first one. (1981: 6)

Thus, the novel discoveries of the young Edward Tudor are not provided free reign via his natural predilections, but rather by the inadvertent hijacking of his accustomed story-line by a second narrative imposed by an outside agent who is equally as unlikely to wander out of his own comfortable preconceptions. Edward may be sensitized by his angst over the previous beatings of his whipping boy, but it is only when he loses total control of his circumstances that the possibility of a new relationship between the powerful and powerless is impressed upon him.

But even though the actors themselves are pushed toward reterritorialization,[4] the economic underpinnings remain the same, as Humphrey Marlow himself reminds Tom Canty. When the death of King Henry VIII makes the advancement of Edward imminent, Humphrey fears that the education of the crown prince may have come to an end:

> "Then I will speak it out, for it lieth near my heart. Sith thou art no more Prince of Wales but King, thou canst order matters as thou wilt, with none to say thee nay; wherefore it is not in reason that thou wilt no longer vex thyself with dreary studies, but wilt burn thy book and turn thy mind to things less irksome. Then I am ruined, and mine orphan sisters with me!" (Twain, *Prince*)[5]

And why would Humphrey worry about such a consequence, considering that it also entails the cessation of his occasional beatings? The answer he gives Tom is quite telling:

> "My back is my bread, O my gracious liege! If I go idle, I starve." (Twain, *Prince*)

In the space of a few sentences, Humphrey not only explains his role but also stitches it permanently together with economic exigency. In addition to the function of the whipping boy in catalyzing a deterritorialization, he is also inextricably linked to the economy. Furthermore, he is one of the lowly proletariat who is eager to sell his services for remuneration -- perhaps in hopes of his own advancement, but nonetheless in a manner that comports with Marx's understanding of capitalism. The analogy may not be perfect, but in a manner of speaking, Humphrey is selling his services to the brokers of capital.

With this explanation in mind, it is necessary to back up just a bit and provide a general outline of the plot. Young Edward Tudor, the son of King Henry VIII and his third wife, Jane Seymour, is about nine years old at the time of the novel and is living a luxurious but somewhat sheltered life in the palace. In one of those coincidence that can

---

[4] "Reterritorialization" is used here as a diametric opposite of "deterritorialization" as explained in the third footnote. The previously quoted passage by Deleuze and Guattari from *A Thousand Plateaus* is once again helpful in describing the symmetry of the two terms.

[5] All quotations are from the Gutenberg on-line edition of the novel; hence, no page numbers.

occur only in a fictional work, the prince encounters a young urchin boy one day near the palace gate and invites him inside. The two boys look so much alike that the prince persuades his new friend to exchange places for a few hours, but circumstances quickly prevent them from reassuming their rightful places. Their respective families are fooled by dint of their identical appearance, and while neither displays the knowledge of family and other matters he should possess, the families of both merely assume that the odd-acting boy is suffering from a touch of mental derangement.

The novel then launches into a series of adventures in which the respective experiences of the two boys proceed in sharp contrast. Tom Canty is treated royally -- quite literally -- and takes rather naturally to the prerogatives of the high office he has assumed when his "father," King Henry VIII, suddenly dies. Meanwhile, Edward Tudor embarks on an adventure in which he experiences and learns more about his own country than a sheltered monarch could possibly learn in a lifetime of luxury and privilege. Edward returns to the palace a changed individual, having experienced first-hand the social inequalities of which he never otherwise would have become aware. When he eventually assumes his hereditary title as Edward VI, he resolves to correct as many social ills as his power will allow.

The novel is therefore a comedy of errors in which the comedic resolution of the conflict works in such a way that the world becomes a better place -- at least in some ways and for a certain period of time. But to explain how the whipping boy himself fits into the scheme necessitates a closer perusal of the plot development after the swapping of places has occurred. Although the situation is portrayed as having its comic and farcical elements, Edward's dilemma becomes glaringly real when the ruffians amongst whom he is thrown --those would normally be dismissed as minor characters who are indeed "comical or grotesque" -- are suddenly able to cuff the king to their heart's content simply because they do not recognize him as king. By the same token, Tom Canty receives the privileged treatment of royalty rather than be dismissed as an equally minor dose of comic relief who would otherwise reside at the periphery of both the palace and the reader's cognizance.

If the situation is so absurd, then what keeps the plot from flying apart? Why is Tom not locked away as a hopelessly insane young heir who must be supplanted by his elder half-sister Mary? How does young Edward avoid pushing the ruffian associates of his villainous "father" a bit too far with his back-talk and thereby suffering even more serious consequences? In both cases the answer is that the two are well served by their whipping boys -- Humphrey Marlow in the case of Tom Canty, and Miles Hendon in the case of Edward. Both characters provide assistance at crucial times that serves to normalize and stabilize the respective situations of the two boys. Simply put, Humphrey agrees to instruct Tom in the ways of the court so that he will minimize the awkward encounters that lead others to think he is crazy, while Miles humors Edward and treats

him as royalty in his presence, but secretly considers the boy to be deranged and in need of assistance from a hostile and uncaring world. The responses of the two characters are thus diametrically opposed -- the former proffering assistance as part of a subterfuge in which he and his master willingly cooperate, and the latter providing his master no clue as to his motivations -- but the end result is exactly the same. The two boys not only survive, but both survive long enough to learn new lessons and gain new insights which will allow them to change social circumstances and correct social ills insofar as it is within their power to do so. But how these inequalities came about in the first place is hardly the focus; rather, it is sufficient if an occasional hybridization leads to social progress. This is the economic ideology of *The Prince and the Pauper*.

In this sense, Twain's story embodies a version of capitalism akin to the "robber barons" who were steadily gaining economic and political power when the novel appeared in the early 1880s.[6] Just as Twain's novel appeared in a world in which the underlying reasons for the economic changes in the wind were ineffable, the young prince and pauper are born in a world in which social classes are already highly polarized and privileges understood to be literally divine right. And even though Twain cannot help himself in poking a bit of fun at the opulence of the court when he describes the dressing of the young prince with the help of some two dozen servants, his cynical tone abates somewhat in the description of the royal processional following the death of Henry VIII. A bit of quotation from Chapter XI ("At Guildhall") illustrates the argument quite well:

> The royal barge, attended by its gorgeous fleet, took its stately way down the Tames through the wilderness of illuminated boats. The air was laden with music; the river banks were be ruffled with joy-flames; the distant city lay in a soft luminous glow from its countless invisible bonfires; above it rose many a slender spire into the city, incrusted with sparkling lights, wherefore in their remoteness they seemed like jeweled lances thrust aloft; as the fleet swept along, it was greeted from the banks with a

[6] "Robber baron" is a disparaging term for the venture capitalists who quickly rose to prominence in the latter part of the nineteenth century, at a time when the United States itself was rapidly gaining in global power and influence. A modern conservative would probably argue that the robber barons were not robbers and certainly not barons, but rather were highly capable businessmen who merely used their resourcefulness to take advantage of money-making opportunities that presented themselves. Those of a different political stripe, however, might well counter that these were the individuals who best exemplified the dangers of capital that Marx predicted in his various works.

> continuous hoarse roar of cheers and the ceaseless flash and boom of artillery. (Twain, *Prince*)

The reason for these sights and sounds, and more pointedly, for the enormous expenditure on frivolities at a time when people are still living in squalor? The answer is that the king has died and that ancient institutions and conventions mandate an ostentatious show in his honor. Little surprise, then, when we discover that the palace and various other places on the royal circuit such as Westminster Abbey are equally adorned and equally immune to the second-guessing of those who would ask how such disequilibria in public spending can be justified. The answer in the age of the robber-barons is that this is the way things are.

However, the next question is whether the glaring disequilibria can be minimized in order to alleviate human suffering and social injustice. The answer within *The Prince and the Pauper* is a qualified yes: perhaps just a bit of balance can be restored if the proper catalyst allows the requisite interactions to take place. Thus, the madcap bouncing back and forth from the opulence of the king's place to the squalor of the streets draws a bright contrast between the two worlds, but at the same time provides no insights into the underlying reasons for the differences. Certainly the privileges of the crown prince and the other royalty have accreted in time, and just as surely, the squalor of the inhabitants of the crowded city has also increased. Such disequilibria is independent of ideology in this particular fictional world, but "just is" in the circumstances in which we find the prince and the pauper. Only a madcap misadventure will allow the disequilibria to abate ever so slightly, and even this will require the unlikely addition of a catalyst -- in this case, the literal whipping boy in the castle and the metaphorical whipping boy on young Edward's adventure through London and the surrounding countryside.

To return to the argument of Deleuze and Guattari, the whipping boy catalyzes a unique brand of production that allows a freedom from the normal constraints imposed by the offices of the crown prince (and now king), as well as those suffered by the young street urchin. As Deleuze and Guattari explain by invoking Freud's Oedipus complex, such normally oppressive socializations as these can occasionally be lightened under unique circumstances to allow for plateaus -- in this case, the social progress initiated by Tom, who cannot abide the glaring injustices he witnesses, and then by Edward, who assumes his hereditary kingship having acquired the same distaste for social ills. This is not to say that young Edward VI is suffering from an Oedipus complex, and certainly not from a literal dysfunction within his nuclear family, for in fact he never knew his mother and was barely acquainted with his father. Rather, the notion is that one's upbringing and early socialization result in a confinement that is difficult to transcend; to do so is often considered a bit "crazy," but may nonetheless lead inadvertently to some alteration. Anti-Oedipus is inherently postmodernist because

the god-like exigencies of the father figure and the almost inescapable constraints of the family dynamic are not, in fact, an underlying level of truth, but are transitory social constructs themselves. Thus, the Oedipus complex is an onerous infection of sorts rather than an eternal truth – and hence the name "Anti-Oedipus."

On the other hand, one can hardly say that *The Prince and the Pauper* is in any way a postmodernist text, in large part because the underlying ethos clearly imagines a world in which social evils can be ameliorated and society improved. *The Prince and the Pauper* joins the various other texts and historical periods analyzed in the *Capitalism and Schizophrenia* volumes as new cultural interactions and hybrids involving not primordial unities, but rather amalgams of other interactions that have occurred in the past. Further, the analogy holds because the "getting of wisdom" on the part of both the prince and the pauper -- further catalyzed and exacerbated by their respective whipping boys -- is a deterritorialization in Deleuzian/Guattarian parlance. In both Twain's fictional world and in the world of the various other plateaus critiqued by Deleuze and Guattari, there is always a rhizome that connects living things through an interlocking system.

To extrapolate, the prince and the pauper enjoy their respective adventures in a manner that neither presupposes a heightened unity and clarity (although they both achieve these), nor a nostalgia for a "golden age" when the world was in better order, nor even a better world to come. Instead, their experiences have led directly to a new plateau involving a reterritorialization, which in this case is a momentary and probably temporary revoking of certain judgments on those who show insufficient fealty to the crown by committing some vulgar misdemeanor or other.

Nor is the disruption of normal routine always unambiguously good, either in Deleuze/Guattari or in *The Prince and the Pauper*. In fact, one of the more noteworthy minor characters in the novel is the ex-monk who refers to himself as the Archangel. Now a hermit after having lost his comfortable berth due to Henry VIII's dissolution of the monasteries, the Archangel not only believes the young king's story, but attempts to murder him out of revenge. But surely such bad deterritorializations are to be expected if no foundation exists. As Jameson says in explaining Deleuze and Guattari's Anti-Oedipus, we should get away from the idea of Ur-narratives.

However, in the case of Edward VI and Tom Canty, all has worked out for the best -- at least in this particular instance. A slightly smaller number of people will be burned alive in the coming years, and fewer juvenile pickpockets will be hanged. But as Twain clearly tells us at the end of the story, the liberalizations of Edward VI will come to an abrupt end just a few years after the story takes place, and Bloody Mary will make up for lost time and diminished corpse-counts, perhaps putting that Royal Seal once used to crack nuts to the figurative use of cracking heads. At best, the temporarily exchanged roles of prince and pauper will lead to further deterritorializations and

reterritorializations. The most one can hope for is a few moments that compare to the plateau that occurred when the prince and pauper briefly traded places -- and furthermore, a plateau that is helped along by a convenient whipping boy to provide the proper backing.

Summary

Mark Twain's 1881 comic novel *The Prince and the Pauper* concerns a fictional encounter between the historical crown prince of sixteenth-century England, Edward Tudor, with Tom Canty, a young boy from the lower classes who bears an identical resemblance. The boys decided to temporarily change roles, but circumstances then separate them and force each to assume the other's life for several days. The crown prince has a whipping boy named Humphrey Marlow who provides Tom with crucial information to allow him to maintain the subterfuge, while Edward falls in with a good-hearted but disenfranchised member of the peerage named Miles Hendon who also serves to protect his young friend whom he secretly considers deranged. In both cases, the role of the whipping boy can be explained via an application of Gilles Deleuze and Felix Guattari's *Capitalism and Schizophrenia*. A reading of the plot reveals that neither Edward Tudor (the crown prince of England) nor Tom Canty (a street urchin) would normally be inclined to enact the type of social disruption that Deleuze/Guattari identify as a "deterritorialization." However, they both manage to do so only because of their unlikely exchange of roles, which is further enabled by the crown prince's official whipping boy and by a disenfranchised member of the peerage who performs a similar function. Thus, the whipping boy acts as a catalyst who enables the deterritorialization to take place.

References

Bilbro, J. (2011). "That Petrified Laugh": Mark Twain's Hoaxes in the West and Camelot. *Journal of Narrative Theory* 41.2: 204-234.

Brown, B. (2003). *A Sense of Things: The Object Matter of American Literature.* Chicago: University of Chicago Press.

Buchanan, I. (2008). *Deleuze and Guattari's Anti-Oedipus.* London: Continuum.

Deleuze, G., & Guattari, F. (1987). *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia.* Trans. Brian Massumi. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Deleuze, G., & Guattari, F. (1977). *Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia*. Trans. Robert Hurley, Mark Seem, and Helen R. Lane. New York: Penguin.

Holmes, G., Holmes, F., & McMorrough, J. (2001). The Death of Young King Edward VI. *New England Journal of Medicine* 345.1: 60-61.

Jameson, F. (1981). *The Political Unconscious*. London: Routledge.

Kaufman, W. (2006). Mark Twain's Deformed Conscience. *American Imago* 63.4: 463-478.

Massumi, B. (1992). *A User's Guide to Capitalism and Schizophrenia.* Cambridge, Mass.: MIT Press.

Morris, C. (2011). Hermeneutic Delusion in Mark Twain and Charles Dudley Warner's *The Gilded Age*. *Nineteenth-Century Literature* 66.2: 219-243.

Twain, M. (2014, July 18). *Roughing It. Project Gutenberg*. Retrieved from: http://www.gutenberg.org/files/3177/3177-h/3177-h.htm [07.07.2015]

Twain, M. (2014, July 18). *The Prince and the Pauper. Project Gutenberg.* Retrieved from: http://www.gutenberg.org/files/1837/1837-h/1837-h.htm [28.02.2015]

Robert D. Tindol

ДЕЛЕЗИЈАНСКО ТУМАЧЕЊЕ ИЗВУКОВИЋА У ДЕЛУ *КРАЉЕВИЋ И ПРОСЈАК*

Резиме: Роман Марка Твена из 1881. године под називом *Краљевић и просјак* бави се фиктивним сусретом између историјске личности енглеског престолонаследника из шеснаестог века, Едварда Тјудора, и Тома Кентија, дечака из нижих слојева који му је физички идентичан. Дечаци одлучују да привремено замене улоге, али их онда околности раздвоје и присиле да неколико дана воде замењене животе. Престолонаследник има извуковића Хемфрија Марлоуа, дечака који уместо њега прима батине, и он Тома снабдева информацијама неопходним да избегне разоткривање, док се Едвард спријатељује с доброћудним али обесправљеним припадником племства по имену Мајлс Хендон, који такође служи да заштити свог младог пријатеља, кога потајно сматра поремећеним. У оба случаја, улога извуковића може се објаснити применом *Капитализма и шизофреније* Жила Делеза и Феликса Гатарија. Анализа фабуле открива да ни Едвард Тјудор (енглески престолонаследник) ни Том Кенти (улични деран) не би иначе имали тежњу да учествују у врсти друштвеног ремећења коју Делез и Гатари називају „детериторијализација“. Обојица, међутим, у томе успевају само услед замене улога, коју даље омогућују престолонаслеников званични извуковић и обесправљени члан племства који има сличну функцију. Стога, извуковић служи као катализатор који омогућава да се детериторијализација догоди.

Кључне речи: Марк Твен, Жил Делез, Феликс Гатари, Анти-Едип

Датум пријема: 9.7.2015.
Датум исправки: 8.10.2015.
Датум одобрења: 20.10.2015.

ПРЕГЛЕДНИ РАД
УДК: 821.111(73).09-31

Marko Lukić[1]
Sveučilište u Zadru
Odjel za anglistiku

LIBRA I SEDAM SEKUNDI OSWALDOVOG IDENTITETA

Apstrakt: Pitanje identiteta unutar konteksta suvremenog društva, njegova tvorba i mnogostruki segmenti te društveno-kulturološki fenomeni koji pogoduju njegovom razvoju ili pak svojevrsnoj de-evoluciji istog, predstavlja jednu od glavnih preokupacija Dona DeLilla. Od posebnog interesa je pritom način pristupanja pitanju identiteta unutar romana *Libra*, u sklopu kojeg lik Leeja Harveyja Oswalda biva kreiran, oblikovan i usmjeren sukladno potrebama različitih prikrivenih sustava moći prisutnih u samoj srži američkog sna. Njegov identitet, u potrazi za fiksnim značenjem i priželjkivanom povijesnom ulogom, opetovano se prilagođava različitim narativima koji neumitno vode ka „sedam sekundi koje su slomile kičmu američkog stoljeća“. Predložena analiza, uzimajući kao početnu, odnosno završnu točku, brutalno umorstvo američkog predsjednika Johna F. Kennedyja, ukazuje putem analize sada fikcionalnog lika Leeja Harveyja Oswalda na postojanje ne samo alternativnih oblika nasilja, već i alternativnih povijesnih narativa, čija je funkcija kontrola, ponovno ispisivanje i u konačnici očuvanje konstrukta američkog sna.

Ključne riječi: Don DeLillo, Libra, JFK, identitet, američki san

Definiranje uloge nasilja unutar romana Dona DeLilla, odnosno unutar njegovog iščitavanja Amerike i američkog sna, može biti svedeno na svojevrsno dihotomijsko poimanje tog društvenog i kulturološkog konstrukta. Dihotomija se pritom svodi na „javno“ predstavljanje Amerike zaokupljene svakodnevnim životom, subjektivnim potrebama pojedinaca, i iznad svega prilagodbom tih istih pojedinaca širim grupama i prihvaćanjem vrijednosti potrošačkog društva, točnije vrijednosti koje u DeLillovoj fikciji u konačnici izjednačavaju idealizirani američki san s idealiziranim potrošačkim ritualima, odnosno jasnom pozicijom pojedinca unutar američkog društvenog poretka.

[1] mlukic@unizd.hr

Ideja dihotomije upotpunjuje se jednom „drugom“, DeLillovom Amerikom, uvjetovanom i definiranom od strane struktura moći čija je funkcija filtriranje i prilagođavanje povijesnih događaja, te kreacija svojevrsne umjetne povijesti ili pak umjetne zbilje. Namjera ove analize jest preispitivanje trenutka preobrazbe i prilagodbe eksplicitnog nasilja u nešto što može biti definirano kao sustav prikrivenih oblika moći. Fokus analize je pritom usmjeren na DeLillov roman *Libra*, čije imanentno čitanje ukazuje na nezaustavljiv porast, te u konačnici dominantnost prikrivenih oblika moći koji nesvrsishodno nasilje prilagođavaju i zamjenjuju postupcima usmjeravanja pojedinaca, grupa ili pak cijelog društva ka specifičnom obliku ponašanja.

Unatoč višestrukoj zasebnosti DeLillovog romana *Libra* naspram njegovih ostalih narativa, gotovo je nemoguće ne uočiti jednako tako prepoznatljive preokupacije autora vezane za suvremeno američko društvo. U slučaju romana *Libra* fokus je na autorovoj neprekidnoj težnji ka promatranju pozicije pojedinca naspram potrošačkog ustroja, nevidljivih struktura moći te sveprisutnog utjecaja medija (poglavito televizije) u procesu stvaranja svakodnevice, ili pak, kao što je riječ u navedenom romanu pitanje konstrukcije i svojevrsne fluidnosti identiteta u odnosu na DeLillovo opetovano stvaranje umjetne realnosti. *Libra* je tako autorov pokušaj stvaranja historijskog romana čija je glavna preokupacija život Leeja Harveyja Oswalda te umorstvo američkog predsjednika Johna F. Kennedyja. Unatoč svojoj slojevitosti, naracija uobličava centralni slijed događaja koji će do samoga kraja romana biti obilježen nizom manjih klimaksa poput predsjednikovog ubojstva ili nešto kasnije atentata na samog Oswalda.

Ono što je čin „običnog“ (iako pomno planiranog) umorstva, unatoč tome što se radi o umorstvu američkog predsjednika, promatra se, u jednoj narativnoj liniji, kao čin pojedinca unutar određenog vremenskog i društvenog konteksta. Daljnjim utjecajima medija, te društvenim promjenama uvjetovanim ovim činom nasilja, usprkos tome što zadržava svoj prvotni oblik umorstva, umorstvo ovdje poprima u potpunosti drugačiju simboličku vrijednost prvenstveno uslijed raznovrsnih medijskih i društvenih „filtracija“. Povijesni trenutak opisan od samog autora riječima – „sedam sekundi koje su slomile kičmu američkog stoljeća“ (DeLillo, 2006: 181), dovoljno objašnjava intenzitet događaja koji su pogodili SAD 22. studenog 1963. godine. No sam roman nije tek zasebna „epizoda“ unutar DeLillovog opusa. Značaj ubojstva JFK-a i posljedice koje je to ubojstvo imalo za cijelu naciju predstavljaju možda jedinu neprekinutu nit koja povezuje sve dotadašnje autorove romane. Tako u romanu *Americana* glavni lik David Bell završava svoju „regresiju“ i potragu za iskonskom Amerikom vožnjom pored spremišta knjiga u kojem se nalazio Oswald, pored Dealey Plaze i na kraju kroz notorni trostruki podvožnjak. Bell posredstvom poprišta atentata poistovjećuje „vlastiti podvojeni osjećaj sebstva s napuklinom u američkoj povijesti koja se odigrala u Dallasu“ (Green, nav. u Duvall, 2008: 94). Slično tome roman *Running Dog* ukazuje na „sjenu“ koju umorstvo i kasniji događaji bacaju na društvo. Supruga senatora Lloyda

Percivala provodi gotovo devet godina čitajući dokumentaciju komisije Warren[2] za koju i sam autor u razgovoru vezanom za stvaranje romana *Libra* navodi:

> ...*Warrenov izvještaj* istovremeno predstavlja rječnik umorstava u izdanju, primjerice, Oxford Pressa i roman joyceovskog tipa. Ovo je dokument koji obuhvaća bogatstvo, bezumlje i značaj tog događaja... (nav. u DePietro, 2005: 98)

DeLillo ne zaobilazi prizivanje lika JFK-a ni u romanu *White Noise* (*Bijela buka*) te ovdje kao i u prethodnim romanima donosi tek fragmentirani prizor koji evocira konstantnu „sjenu“ događaja u Dallasu koja visi nad američkom svakodnevnicom. Opisani trenutak u kojem Gladney po dolasku u bolnicu na zidu opaža sliku koja prikazuje Kennedyja kako se drži za ruke s Papom Ivanom XXIII u raju, nesumnjivo doprinosi humorističnom tonu romana, no komentar koji slijedi, „Nebo je bilo djelomično oblačno mjesto“ (DeLillo, 2005: 325), može biti shvaćen kao izravni komentar na post-kennedyjevsku Ameriku. Posljednji korak, i sublimaciju DeLillovog (svjesnog ili nesvjesnog) naglašavanja iznimnosti ubojstva predsjednika, autor ostvaruje romanom *Libra*, koji ne samo da prepričava život Leeja H. Oswalda te kasniju smrt JFK-a, nego pruža uvid u segment američke povijesti, odnosno, sukladno autorovoj interpretaciji, u nastojanje prikrivanja onoga što bi se moglo nazvati pravom poviješću. Lomljenje „kičme američkog stoljeća“ (DeLillo, 2006: 181) pritom ne proizlazi isključivo iz činjenice umorstva američkog predsjednika ili pak društvenog mita sazdanog oko pojedinca kao karizmatičnog predsjednika. Važnost događaja, kako to DeLillo neprekidno naglašava, proizlazi iz kreacije alternativnih verzija američke povijesti stvarajući više mogućih interpretacija čije postojanje uvjetuje osjećaj nacionalne nesigurnosti godinama nakon umorstva. Korijeni ove nesigurnosti prožimaju prije svega elemente samog događaja. Kao što i sam autor naglašava u članku naslovljenom „American Blood: A Journey through the Labyrinth of Dallas and JFK“, objavljenom u časopisu *Rolling Stone* (12. 8. 1983.), usprkos postojećoj snimci, velikom broju očevidaca, te nizu drugih okolnosti, do današnjeg dana nije ostvaren konsenzus po pitanju različitih aspekata atentata. Nemogućnost točnog utvrđivanja broja strijelaca, broja hitaca, vremenskog raspona između hitaca, te detalja poput broja kola

[2] Punim nazivom *The President's Commision on the Assassination of President Kennedy* – komisija koju je predsjednika Lyndon Baines Johnson zadužio za provođenje istrage o ubojstvu predsjednika Kennedyja. Prvotni izvještaj sastojao se od 888 stranica, zajedno s 26 tomova popratne dokumentacije u kojoj su sakupljene izjave 552 svjedoka te iznimno velik broj drugih dokaza. (http://www.archives.gov/research/jfk/ 5.5.2015.)

hitne pomoći ili vrste ozljeda mozga (DeLillo, 2006: 22) prije svega doprinosi razvoju teorija zavjere koje dodatno naglašavaju mogućnost postojanja paralelne povijesti. Konačna potvrda prisutnosti „viših sila“ upletenih u umorstvo, sukladno različitim interpretacijama moguće zavjere, ostvaruje se Oswaldovim ubojstvom dva dana nakon Kennedyjevog, kojim se na taj način sprječava detaljniji uvid u njegove postupke, ali i američkoj naciji onemogućuje osjećaj zadovoljštine i smislenosti.

Roman *Libra*, iako izgrađen na dokumentarnim činjenicama i autorovom iznimno detaljnom proučavanju svih dostupnih povijesnih izvora, predstavlja tek jednu od verzija mogućeg slijeda događaja. Daleko važnije jest DeLillovo nastojanje evidentiranja i praćenja različitih „sudbina“ unutar romana čija je egzistencija i funkcija podređena stvaranju jedne verzije povijesti. *Libra* tako kao svoj glavni predmet „izučavanja“ ima život Leeja Harveyja Oswalda počevši od njegova djetinjstva u Bronxu i New Orleansu, pa sve do njegova iskustva u marincima, egzila u Rusiju, povratka u Ameriku i konačnih događaja u Dallasu. Usporedno se razvija naracija koja objedinjuje različite političke i interesne frakcije, koje, svaka na svoj način, nastoje utjecati na političke odnose SAD-a i Kube, posebice nakon propale invazije u Zaljevu svinja. Nukleus zavjerenika, sastavljen od užeg kruga bivših i sadašnjih operativaca CIA-e te pripadnika anti-Castro pokreta i mafije, isprva namjerava organizirati prividni atentat na američkog predsjednika od strane kubanskih agenata, osiguravajući na taj način zaoštravanje odnosa između dviju zemalja. No ubrzo, s rastućim brojem pojedinaca upletenih u zavjeru, uključenim s namjerom ostvarenja što veće distanciranosti između izvornih zavjerenika i samog čina, dolazi do nestajanja premise simulacije. Uslijed niza fragmentiranih zbivanja zavjera poprima vlastitu egzistenciju te se otima kontroli svojih tvoraca. Rezultat svega postaje proces kojeg DeLillo prepoznaje prije svega kao proces stvaranja alternativne verzije povijesti, koja svojom kompleksnošću i višestrukom nedorečenošću nikada ne dopušta potpuno shvaćanje. Ključni primjer ovog konspirativnog procesa upotpunjeno je trećim narativnim slijedom romana, Delillovim uvođenjem lika Nicholasa Brancha, umirovljenog agenta CIA-e čiji je zadatak sastavljanje tajne povijesti atentata. Branch se nalazi izvan vremenskog slijeda prve ili pak druge naracije, odnosno u razdoblju kasnih osamdesetih. Branchova funkcija je proučavanje i istraživanje sve dostupne dokumentacije vezane za atentat. „Šest cijelih devet sekundi topline i svjetla“ (DeLillo, 2006: 15) predstavlja Branchov birokratski okvir za događaje u Dallasu, no ono što slijedi jest početak rekonstrukcije povijesnog trenutka sa svrhom realiziranja prihvatljivog:

> Sazovimo sastanak i analizirajmo nejasnu sliku. Posvetimo naše živote razumijevanju ovog trenutka, razdvajanju elemenata svake pojedine nagomilane sekunde. Razvit ćemo teorije koje će sjajiti poput idola od žada, intrigantne sustave pretpostavki, s četiri lica, elegantne. (DeLillo, 2006: 15)

No rekonstrukcija i ideja apsolutnog objedinjavanja svih dostupnih podataka od strane Agencije višestruko nadilazi ionako iznimno iscrpno izvješće komisije Warren, prerastajući tako u neprekidni slijed podataka postepeno proširivan dokumentima koji čak uključuju opise snova svjedoka ubojstva ili pak sve romane objavljene na temu atentata u prethodnih dvadeset i pet godina. Funkcionirajući kao autorov alter-ego, ponajviše zbog sličnog obima istraživačkog posla kojemu je i sam DeLillo bio izložen, Branch služi i kao autorov glasnik komentator čije misli i reakcije nastoje definirati obrise post-kennedyjevske Amerike. „Iznimno je važno savladati podatke," (DeLillo, 2006: 442) uvijek iznova naglašava Branch, no ni pred sam kraj romana objašnjenje se ne nazire. Ono što preostaje, kao što sam DeLillo napominje u predgovoru, a ponavlja Branch pri kraju romana, jest nada u tehnologiju i njezin napredak, pomoću koje će biti moguće detaljno i konačno analizirati snimku atentata,[3] te empirijski utvrditi i potvrditi neke od bezbroj ponuđenih teorija. Istovremeno činjenica postojanja filma doprinosi ironiji čitave situacije. Sam autor na upit o koincidenciji postojanja takve snimke odgovara:

> Još uvijek postoji element snenog užasa. A jedan od užasnih snova je umorstvo našeg najfotogeničnijeg predsjednika zabilježeno na filmu. No postoji nešto neizbježno vezano za Zapruderov film. Moralo se dogoditi na takav način. Taj trenutak pripada dvadesetom stoljeću i kao takav morao je biti zabilježen na filmu. (nav. u DePietro, 2005: 104)

Film je, dakle, ne samo izniman i vjerodostojan dokument, unatoč vlastitoj podatkovnoj nedorečenosti, već postaje i simbolom nadolazećih promjena unutar društva te najavljuje početak novog, medijski uvjetovanog društvenog poretka.

Unatoč nastojanju, zavjera i dalje ostaje neriješena, a do fiktivnog trenutka tehnološkog uznapredovanja koje će omogućiti bolje razumijevanje događaja preostaje jedino „pojedinac u sobi" – u ovom slučaju Nicholas Branch, posvećen analizi onoga što Osteen naziva „američki *mysterium magnum*" (2000: 153). Branchova kafkijanska uloga nije izdvojeni slučaj u DeLillovim romanima. Sukladno sistemima moći i kreaciji prostora/svjetova u sklopu kojih je pozicija pojedinaca često striktno definirana, DeLillo opetovano poseže za prizorom izdvojenog pojedinca u potrazi za izlaskom iz (ili otklonom od) propisanih okvira. Modus takvog oslobođenja je najčešće nasilje, kao što o tome svjedoče slični likovi ostalih DeLillovih romana. S izuzetkom Davida Bella u romanu *Americana,* koji vlastiti bijeg iz društvenog konformizma i ustroja potrošačkog

[3] Jedinu konkretnu snimku atentata napravio je Abraham Zapruder pomoću svoje osam-milimetarske kamere.

društva pokušava ostvariti simboličkim potraživanjem iskonskih američkih vrijednosti u sklopu mitološki definiranog pograničnog prostora – koji je opet sam po sebi definiran prije svega nasiljem - ostali likovi poput Glena Selvyja (*Running Dog*) ili pak Jacka Gladneyja (*Bijela buka*) istinski odmak od ograničenja suvremenog društva nalaze tek kroz nasilje. Svaki je od likova prije ili kasnije, unutar nametnute mu „izolacije“, prisiljen na svojevrsnu katarzu koja se u većini slučajeva manifestira putem nasilja. Sam autor na upit o prisutnosti određenih osebujnih američkih realnosti unutar njegova rada sažima povezanost između konzumerističkih normi, izolacije pojedinaca i nasilja:

> Gledam na svakodnevno nasilje kao na oblik podrugljivog odgovora na obećanje potrošačkog ispunjenja u Americi. Ponovno se vraćamo na te ljude koji ne mogu izaći iz svojih malih soba i koji su primorani organizirati svoj očaj i svoju samoću, koji moraju tome dati neku sudbinu i koji često to čine putem nasilnih dijela. Promatram ovaj očaj u čijoj se pozadini nalazi raznobojna ambalaža i proizvodi svjetlih boja, zajedno s potrošačkim zadovoljstvom i svakim obećanjem koje američki život čini dan za danom, svake minute, svugdje kuda prolazim. (nav. u DePietro, 2005: 66)

Ideja izdvojenosti zajedno s posljedicama koje iz takve situacije proizlaze tako je i dominantna tema romana *Libra*. Unatoč tematskoj usmjerenosti na ubojstvo američkog predsjednika, velik dio romana posvećen je razvoju lika Leeja Harveyja Oswalda, koji od samih početaka nije u stanju postati dio zapadnjačkog (američkog) „sistema“. Oswald, za razliku od nekih drugih DeLillovih likova, poput primjerice Jacka Gladneyja, nije u mogućnosti ostvariti osjećaj vlastite valorizacije putem potrošačkih „obreda“ ili poput Selvyja svođenjem svakodnevice na striktno definirane i ritualizirane segmente. Izdvojenost je prije svega uvjetovana financijskim teškoćama kojima je mladi Oswald, zajedno sa samohranom majkom, neprestano izložen. Jedini preostali način bijega predstavljaju knjige čiji utjecaj na povodljivog i ne pretjerano inteligentnog Oswalda uvjetuje ostatak njegova života. Marksistički orijentirani naslovi pružaju Oswaldu objašnjenje za sve aspekte njegove financijski ugrožene egzistencije i isključenosti iz američke priče, čineći ga dijelom „nečeg“:

> Promatrao je sebe kao dio nečega beskrajnog i neprekidnog. Bio je proizvod neprekidne povijesti, on i njegova majka, zatočeni u jednom procesu, sistemu novca i vlasništva koji je umanjivao njihovu ljudsku vrijednost svakim danom, poput znanstvenog zakona. Knjige su ga činile dijelom nečeg. Nešto je prethodilo njegovoj prisutnosti u ovoj sobi, upravo u ovoj koži, i nešto će uslijediti. (DeLillo, 2006: 41)

No izostankom ispunjenja „obećane“ sudbine, Oswald, sada već ogorčen, sve intenzivnije pribjegava svijetu mašte kao obliku bijega, neprestano iščekujući „velike događaje“ koji bi mu omogućili potvrdu vlastite vrijednosti. Bijeg uskoro postaje ciklus permutacija u kojima Oswald uvijek iznova pronalazi novu inačicu sebe. DeLillo pritom ni u jednom trenutku ne doprinosi idealiziranju Oswaldovog lika do kraja romana osuđenog na promašaje, što se još jednom u konačnici potvrđuje i krajnje nepreciznim gađanjem predsjedničke kolone. Oswald ostaje vječno nedorečen, uvijek u bezuspješnom pokušaju pronalaska osobne ravnoteže, kontinuiranoj oscilaciji između lijeve i desne političke opcije, odnosno između „stroge doktrine marksizma i zavodljive retorike američkog sna“ (Dewey, 2006: 95). Usporedno s Oswaldovim „evolutivnim“ procesom moguće je pratiti proces razvoja same zavjere koju predvodi i provodi Win Everett – bivši agent CIA-e prisiljen na odlazak u mirovinu nakon neuspjele invazije na Kubu i akcije u Zaljevu svinja 1961. godine. Everett se ne nameće kao dominantni lik, već ga se može promatrati kao metaforu nadzornog sustava koji je u ovom slučaju posvećen konstruiranju zavjere i pronalaženju pogodnog subjekta čija će funkcija biti preuzimanje krivnje za događaje koji će se tek dogoditi. Konačna interakcija između ove dvije naracije zbiva se tek pri samom kraju romana kada se dvije „sudbine“ (predsjednikova i Oswaldova) konačno isprepliću kroz niz koincidencija i s kobnim završetkom, no interakcija, makar na simboličkom nivou, neprekinuta je kroz cijeli roman.

Lee Harvey Oswald, zahvaljujući svojim karakternim osobinama, nudi se kao idealan „subjekt“ neovisno o sustavu unutar kojega se nalazi. Tri odvojene karakteristike se pritom nameću definirajući i potvrđujući Oswaldovu nemogućnost bijega iz predodređene mu „povijesti“ i mogućnosti konstruiranja vlastite subjektivne inačice povijesti, ali i vlastitog identiteta. Kao prvo obilježje nameće se njegova podčinjenost okolini koju Oswald pokazuje u svim segmentima svojega života. Društvena izolacija, zajedno sa sporadičnim zlostavljanjem, započinje već u djetinjstvu kada, stigmatiziran siromaštvom, ali i vlastitim osebujnim ponašanjem i povučenošću, postaje metom svojih vršnjaka. Na sličan modus ponašanja i društvenih uloga nailazi se i nešto kasnije u opisu Oswaldovog vojnog iskustva za vrijeme kojeg, ponovno uslijed neuobičajenog ponašanja, postaje predmetom zlostavljanja vojne policije i cjelokupnog vojnog aparata. Sva kasnija iskustva, od bijega u Rusiju, povratka u SAD i do samog konačnog pogibeljnog susreta sa Jackom Rubyjem, uvijek iznova potvrđuju Oswaldovu nemogućnost uklapanja u bilo koji od mogućih sustava. Upravo suprotno, svako nastojanje rezultira stvaranjem otpora i opetovanim Oswaldovim bijegom u jedan od konstruiranih svjetova. Na činjenicu izolacije, podčinjenosti i pokušaju metaforičkog bijega izravno se nadovezuje DeLillov koncept „muškaraca zatvorenih u malim sobama“. „Pokušao je osjetiti povijest u ćeliji“ (DeLillo, 2006: 100), rečenica je kojom Oswald započinje opis prostorije/ćelije u vojnom zatvoru u kojem još jednom

proživljava zamišljenu vezu između zatočeništva/mučenja i predodređenosti za povijesnu sudbinu. „Veza“ je naravno proizvod marksističke literature i karizmatičnih opisa ličnosti poput Lenjina i Trockog u kojima Oswald pronalazi retoriku potrebnu za objašnjavanje i prihvaćanje njegove životne situacije:

> Tamnica je izmišljena samo zbog njega. Bilo je to samo drugo ime za zakržljale sobe u kojima je proveo život. (DeLillo, 2006: 100)

„Sobe“ se na sličan način pojavljuju i kasnije, s jedinom razlikom što sada postaju Oswaldov svjestan odabir, prostor koji svojom skučenošću osigurava osjećaj sigurnosti i kontrole. Neposredno prije prvih hitaca na Kennedyja, i trenutka priželjkivane „povijesne afirmacije“, Oswald još jednom pronalazi utjehu u prostoru koji ga okružuje:

> Stajao je na jugoistočnom prozoru okružen kartonskim kutijama. One veće sačinjavale su zid visok pet stopa, donoseći sa sobom sjećanje, osjećaj ugodnog dječačkog skrovišta, čineći da se osjeća izdvojeno i sigurno. (DeLillo, 2006: 395)

Konačni trenutak spoznaje neodvojive povezanosti prostora i Oswaldove sudbine događa se za vrijeme Oswaldovih posljednjih trenutaka u pritvoru odmah nakon Kennedyjevog umorstva. Predsjednik je mrtav, a Oswald još jednom započinje ciklus eskapizma projicirajući zatočenost kao indikator vlastite važnosti unutar povijesnog konteksta:

> Lee Harvey Oswald bio je budan u svojoj ćeliji. Počinjao je shvaćati da je pronašao posao svog života… Dat će mu papira za pisanje i knjiga. Ispunit će svoju ćeliju knjigama o slučaju… Ljudi će ga dolaziti posjećivati, najprije odvjetnici, zatim psiholozi, povijesničari, biografi. Njegov život sada ima jedinstven i jasan predmet pod nazivom Lee Harvey Oswald… Što više vremena bude proveo u ćeliji postajat će sve jači... Nije više promatrao zatvor kao životno prokletstvo. Pronašao je istinu o sobi. Mogao je komotno živjeti u ćeliji upola manjoj od ove. (DeLillo, 2006: 434-435)

Treći element koji upućuje na Oswaldovu „osuđenost“ na poziciju podređenog „subjekta“ unutar bilo kojeg od dostupnih mu sistema predstavlja sraz dvaju arhetipa DeLillove književnosti: osamljenog pojedinca u sobi i televizijskog ekrana, ali istovremeno i šireg američkog ideološkog konteksta odnosno „američkog mita o Americi“ (Mott, 1994: 133). DeLillovo poigravanje i manipulacija američkom ikonografijom, poglavito onim aspektima koji dolaze do ciljanog subjekta putem medija, prisutni su i u romanu *Libra*, no za razliku od, na primjer, romana poput *Bijela*

buka, kod *Libre* izostaje konfuznost trivijalnog kolaža poruka i prizora karakterističnih za *Bijelu buku*. Ideja Oswaldovog neuklapanja u širi kontekst potrošačkog društva nije iznimno naglašena unutar same naracije, pogotovo ukoliko se u obzir uzme zastupljenost jednog drugog koncepta. Radi se naime o ideji „usamljenog strijelca" čija je relevantnost podjednako naglašena i prisutna unutar cjelokupne teorije zavjere vezane za ubojstvo JFK-a, ali i općenito same američke popularne kulture. Unutar konteksta ubojstva predsjednika koncept „usamljenog strijelca", između ostalog više puta naglašen unutar romana, od presudne je važnosti kao faktor koji determinira postojanje, odnosno, ne postojanje zavjere sukladno izvješću komisije Warren i službenj interpretaciji atentata. Iznimnu važnost negiranja postojanja zavjere unutar okvira nacionalne svijesti objašnjava i Mott navodeći:

> Mogućnost zavjere narušava naše tradicionalno poimanje sebe. Zavjere se događaju u drugim državama… Europljani su drugačiji. Mi se možemo definirati kao njihova suprotnost; oni su oni *izvan*. Njihove vlade su zasnovane na mudrim prijevarama i savezima. Naša se vlast zasniva na vrijednosti pojedinca. (1994: 133)

Ostvareni efekt je glorifikacija pojedinca i njegovih djela neovisno o dosegu individualnog čina. Na ovakav način promatranja pojedinca unutar društvenog sistema nadovezuje se i kulturalna dimenzija koncepta „usamljenog strijelca" koja u sebi objedinjuje daleko kompleksniju strukturu čiji korijeni sežu u američku „mitološku prošlost". „Mitologija" odmetnika, zajedno s nizom kasnije proizašlih inačica i interpretacija, posebice u sklopu američke filmske industrije, doprinosi stvaranju kompleksnog lika čije objedinjavanje određenih odlika čini od njega utjelovljenje svih pozitivnih vrlina zemlje kao što je Amerika.

Ogledni primjer ovakvog simbola, odnosno ikone američkih odlika, DeLillo provodi uvođenjem svojevrsnog živućeg prototipa navedenih vrlina – američkog glumca Johna Waynea. Wayne, za vrijeme svoje filmske karijere, perpetuira dominante muške likove definirane prije svega odlučnošću i nepokolebljivošću. Nasilje koje se pritom odigrava idealizirano je i romantizirano i kao takvo poželjno unutar većine ideoloških konteksta. Sukladno tome, fiktivni Wayneov i Oswaldov susret, uprizoren na Filipinima prilikom glumčeva posjeta tamo stacioniranim vojnicima, uzrokuje trenutno poistovjećenje vječno nedefiniranog Harveyja Leeja. Wayne je „dvostruko istinit" (DeLillo, 2006: 93), iskren i ne ostavlja mogućnost razočarenja. „Kada se John Wayne smije, Ozzie se nasmiješi, ozari i praktično nestane u vlastitom sjaju," (2006: 93) navodi DeLillo uvijek iznova ističući Oswaldovu potrebu za pronalaženjem referentne točke unutar svojeg okruženja. Zajednička točka većine Wayneovih interpretacija jest upravo usamljeni pojedinac („strijelac" u slučajevima kada se radilo o žanru vesterna) i Oswald trenutno „poseže" za poznatom mu kulturalnom referencom evocirajući prizor iz filma

Crvena rijeka i „duboki siguran glas ostarjelog Johna Waynea“ (DeLillo, 2006: 94) koji ovladava prostranstvima i zapovijeda ljudima koji ga okružuju. Konkretan sraz ideje pojedinca i televizije pojavljuje se u romanu nešto kasnije, neposredno pred sam atentat, u prizoru u kojem se Oswald poistovjećuje s prikazanim na televizijskom ekranu. Dva prikazana filma, *Suddenly* i *We Were Strangers,* prepričavaju pokušaje umorstva istaknutih ljudi na vlasti. Glavni lik u filmu *Suddenly*, bivši ratni veteran, ima zadatak izvršiti atentat na američkog predsjednika. Pokušaj završava neuspjehom, no unatoč tome, promatrajući glavnog glumca kako zauzima položaj na prozoru s puškom u ruci i iščekuje prolazak predsjednika, Oswald osjeća povezanost s „događajima na ekranu“ (DeLillo, 2006: 370). Televizijski ekran, evocirajući na trenutak ideju *bijele buke* i postojanja „...mreže signala i odašiljačkih pojaseva“posredstvom kojih se dostavljaju naredbe, postaje medij putem kojeg „...oni šalju poruku kroz noć u njegovu kožu“ (DeLillo, 2006: 370). Kroz jednak proces prožimanja Oswald prolazi tijekom sljedećeg prikazanog filma koji prepričava nastojanja američkog revolucionara na Kubi 1930-tih godina da smakne diktatora zajedno s njegovim kabinetom. Prikazano nije ništa više od „starog nevještog filma“ no unatoč tome film predstavlja sublimaciju Oswaldovih nakana i želja pružajući mu osjećaj „savršenosti bijesa“ i „savršenosti kontrole“ (DeLillo, 2006: 370) i omogućujući još jednom iluziju izravnog obraćanja. I jedan i drugi film pritom predstavljaju tek izraz holywoodske fikcije, no prema Oswaldovom shvaćanju njihov značaj prerasta u vizualno aktualiziranje njegovih priželjkivanja i još jedan pokušaj bijega iz vlastite stvarnosti. No, unatoč svim njegovim nastojanjima, bijeg ipak nije moguć. Oswaldova pozicija unutar društvenog poretka ili pak unutar sustava moći ostaje konstantno nepromijenjena usprkos njegovim nastojanjima ostvarenja osobne povijesne važnosti. Književno-povijesne ili pak medijski inducirane fantazije, kojima Oswald neprestano pribjegava, s vremenom postaju ekvivalent soba u kojima postoji mogućnost nametanja određene kontrole no ne postoji mogućnost istupanja iz već predodređenih okvira.

Jedna od ključnih činjenica koje se naziru pri proučavanju DeLillove verzije Oswalda jest izostanak trenutka spoznaje u kojem glavi lik shvaća vlastitu poziciju i vlastita ograničenja. Oswaldovo konstantno ponovno definiranje sebe ni u jednom mu trenutku ne omogućuje formuliranje stabilnog identiteta. Umjesto toga, u nastojanjima da se prilagodi svojem okruženju, Oswald u jednom trenutku traži svoj glas u političkoj retorici ljevice, ali i desnice, da bi već trenutak kasnije postao zaokupljen vojno-obavještajnim sustavima poput zrakoplovstva ili pak statusom dvojnog agenta/obavještajca u službi jedne od tadašnjih svjetskih sila. Željeno sudjelovanje u povijesnim zbivanjima postaje tako tek splet okolnosti u kojima DeLillov lik ispunjava uvjete koji ga čine idealnom „žrtvom“ zavjere. Unatoč neuspjelom pokušaju ubojstva predsjednika koje završava trećim hicem drugog strijelca, nakon čega Oswald napokon shvaća svoju realnu ulogu u slijedu događaja, započinje njegov prijelaz iz statusa

nepoznanice u poziciju priželjkivane povijesne ličnosti, omogućujući mu po prvi puta afirmaciju bez potrebe za konformizmom. Segment prijelaza, odnosno izlaska iz predodređenih okvira konzumerizma, ideoloških ustroja ili pak nadzornih sistema nužno je uvjetovan činom nasilja, točnije on prati DeLillovo opetovano naglašavanje uloge medija, spregom najprije filma, a kasnije i televizije, s nasiljem. Od iznimne je važnosti pritom uočiti razliku između filmske snimke – poznatog Zapruderovog filma za čije se postojanje u javnosti saznalo tek godinama kasnije i televizijskog prijenosa umorstva Leeja Harveyja Oswalda u garaži policijske stanice u Dallasu. Činjenica limitirane distribucije Zapruderovog filma, i tek kasnije javnog otkrića postojanja takvog dokumenta, predmnijeva da je utjecaj filma, unatoč šokantnim prizorima, uočljiv tek u kasnijem razdoblju američke povijesti. Od daleko veće važnosti, kao što to uočava i naglašava i DeLillo unutar romana, jest umorstvo Oswalda izravno preneseno diljem Amerike putem televizije koje tako označava početak novog doba:

> Mogao se vidjeti ustrijeljenog dok ga je kamera snimala. Kroz bol je gledao televiziju… Jedina stvar koja je preostala bila je rugajuća bol, prizor iskrivljenog lica na televiziji. (DeLillo, 2006: 439-440)

Oswaldovo „sazrijevanje“ do priželjkivanog statusa povijesno relevantne osobe zbiva se tako ne za vrijeme njegova života, već putem medijskog pokrića njegove smrti, čineći iz njega „medijskog zombija“ (Geoff, 2002: 655) i povezujući njegovu smrt sa samim gledateljima. Prema Geoffovom objašnjenju posljednjih trenutaka DeLillovog Oswalda, sudjelovanje televizijskih gledatelja predstavlja neophodni korak u upotpunjavanju posljednje inačice njegova lika. Gledatelji pružaju ubojici „okvir i slavu koju je potraživao, dijeleći krivicu u trenutku kada se izvođačev pogled susretne s pogledom publike“ (Geoff, 2002: 655-656). Oswaldovom javnom egzekucijom narušava se paradigma „usamljenog strijelca“ i zatvara mogućnost da cijela nacija pronađe smislen zaključak i odgovor na ubojstvo omiljenog predsjednika, te se istovremeno širi ideja zavjere. Televizija, sukladno DeLillovoj interpretaciji, posredovanjem i usmjeravanjem nasilja na milijune upaljenih televizijskih ekrana ima dvojaki utjecaj. S jedne strane uvjetuje još jednu Oswaldovu reinterpretaciju u kojoj promatrani subjekt proživljava konačni trenutak samospoznaje kao predmet nasilja dijeleći vlastitu svijest na dva dijela, promatrača događaja koji ga okružuju i promatranu žrtvu. Kraj romana, kako navodi Green, umjesto objašnjenja teorija zavjere konstruiranih tijekom romana nudi tek „dolazak kaosa i nasumičnosti“ (nav. u Duvall, 2008: 107). Drugi se pak utjecaj očituje na promatrače prikovane za televizijske ekrane koji promatranjem predočenih događanja ulaze u novu eru shvaćanja i percipiranja vlastite okoline ili pak služeći se još jednom riječima Jeremyja Greena nagovještava se „...era traumatizirane javne svijesti, odnosno javne svijesti kreirane iz traume“ (Duvall, 2008: 107).

Literatura

DeLillo, D. (2005). *Bijela buka.* Prev. Ljubo Pauzin. Zagreb: Lunapark.

DeLillo, D. (2006). *Libra*. London: Penguin Books.

DePietro, T., ur. (2005). *Conversations with Don DeLillo*. Jackson: University of Mississippi.

Duvall, J., ur. (2008). *The Cambridge Companion to Don DeLillo*. Cambridge: Cambridge University Press.

Dewey, J. (2006). *Beyond Grief and Nothing: A Reading of Don DeLillo*. Columbia: University of South Carolina Press.

Geoff, H. (2002). Oswald's Wake: Representations of JFK's Alleged Assassin in Recent American Literature. *University of Toronto Quarterly*, 71, 651.

Mott, C.M. (1994). Libra and the Subject of History. *Critique*, 35, 131.

Osteen, M. (2000) *American Magic and Dread: Don DeLillo's Dialogue with Culture*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Marko Lukić

LIBRA AND SEVEN SECONDS OF OSWALD'S IDENTITY

Abstract: The question of identity within the context of contemporary society, its formation and multiple layers, as well as the socio-cultural phenomena that contribute to its development, or to its possible de-evolution, represents one of Don DeLillo's major preoccupations. A particularly interesting aspect of approaching the issue of identity can be observed within the novel *Libra*, in which the character of Lee Harvey Oswald is being created, shaped and manipulated according to the needs of different hidden systems of power located at the heart of the American dream. His identity, in search of a fixed meaning and historical relevance, repeatedly adjusts itself to different narratives that lead inexorably to the "seven seconds that broke the backbone of the American century." The proposed reading, which takes the brutal assassination of John F. Kennedy as its starting and/or ending point, indicates through the analysis of the fictionalized character of Lee Harvey Oswald the existence of not only alternative forms of violence, but also of alternative historical narratives, whose function is to control, rewrite and ultimately conserve the construct of the American dream.

Key words: Don DeLillo, *Libra*, JFK, identity, American dream

Датум пријема: 4.9.2015.
Датум исправки: 22.11.2015.
Датум одобрења: 23.11.2015.

ОРИГИНАЛНИ НАУЧНИ РАД
УДК: 811.111'255.4
81'42

Тијана В. Парезановић[1]
Алфа БК универзитет у Београду
Факултет за стране језике

ПРОСТОРНИ ЕЛЕМЕНТИ ФИКЦИОНАЛНОГ СВЕТА КАО МОГУЋИ ИНДИКАТОРИ СЛОБОДНОГ НЕУПРАВНОГ ДИСКУРСА И ЊИХОВ ЗНАЧАЈ ЗА КЊИЖЕВНО ПРЕВОЂЕЊЕ

Апстракт: Иако се значај слободног неуправног дискурса препознаје у новијим наратолошким студијама, ова хибридна појава, везана првенствено за модерну и савремену књижевност и питање фокализације, представља чест проблем при превођењу књижевних текстова са енглеског на српски језик. Главни узрок томе јесу непрецизност и двосмисленост маркера слободног неуправног дискурса, као и непостојање текстуалних смерница које би указале на његову неопходну употребу. Читање романа Ијана Макјуана *Искупљење* [*Atonement*] на изворном и циљном језику, посебно поглавља која се услед променљиве фокализације одликују изразитом наратолошком слојевитошћу, указало је на могућност тумачења односа фокализатора и фикционалног простора као показатеља слободног неуправног дискурса. У овом раду се фикционалном простору приступа као елементу модално структурисаног света књижевног текста, који служи као фиксни оријентир у сплету различитих спољашњих и унутрашњих перспектива. Резултати показују да детаљно ишчитавање фикционалног простора може указивати на промену перспективе/фокализације, а самим тим и на употребу слободног неуправног дискурса, чија је појава везана за унутрашњу или, према Мике Бал, комбиновану спољашњу и унутрашњу фокализацију. Овај аспект читања књижевног текста потенцијално је од великог значаја

[1] tijanaparezanovic@gmail.com

за студије превођења, јер пружа нове могућности идентификације слободног неуправног дискурса, које би помогле правилном граматичком и семантичком преношењу ове форме са енглеског на српски језик.

Кључне речи: слободни неуправни дискурс, нарација, простор и место, модално структурисани свет, књижевно превођење, *Искупљење* Ијана Макјуана.

О слободном неуправном дискурсу (СНД)

Једна од препознатљивих карактеристика постмодерне и модерне прозе на енглеском језику, која умногоме доприноси њеној наративној и значењској слојевитости, јесте честа употреба слободног неуправног дискурса (*free indirect discourse*). Познат и као доживљени или представљени говор, слободни неуправни дискурс одређује се у наратологији и стилистици као хибридна врста представљања говора или мисли, која граматички и миметички посредује између неуправног и управног дискурса (Rimmon-Kenan, 2005: 112-13; Verdonk, 2002: 48). Наратологија и стилистика током последњих неколико деценија посвећују велику пажњу проучавању СНД-а. Трансдисциплинарност ове хибридне форме није, међутим, ограничена само на ове две дисциплине, те се СНД поставља и као предмет изучавања лингвистике (McArthur, 1992: 314-15),[2] првенствено због неуобичајене употребе глаголских облика и деиктичких речи (Banfield, 2015: 65-67; Leskiv, 2009: 52). Примера ради, СНД у енглеском језику користи глаголске облике према правилима слагања времена, те у том случају садржи основне маркере неуправног дискурса иако се заправо не ради о неуправном дискурсу јер је исказ независан и ослобођен од односа субординације према изричној реченици (која у случајевима СНД-а не постоји). Област у оквиру које СНД у домаћој науци завређује детаљнија проучавања, теоријске, практичне или методолошке и дидактичке природе, јесу студије превођења, које се свакако у великој мери ослањају на лингвистику и – посебно у књижевном превођењу – наратологију и стилистику. Примарни (иако не једини) значај правилног идентификовања СНД-а за студије превођења налази се управо у његовој лингвистичкој и граматичкој димензији: препознавање неуправности СНД-а у енглеском тексту, која се манифестује кроз слагање времена, док је истовремено скривена услед недостатка уводне изричне реченице, неопходно је ради исправног преношења временских

[2] Том Мекартур [Tom McArthur] уместо *дискурса* користи термин *говор*, којим обухвата све оно што је изречено, записано или помишљено (1992: 314). Још једна могућа одредница је и слободни неуправни *стил* (Katnić-Bakaršić, 1999: 40).

односа симултаности, антериорности и постериорности према правилима српског језика. Идентификовање СНД-а је, и поред значаја за превођење са енглеског на српски језик, отежано најпре чињеницом да лингвистички маркери СНД-а нису апсолутно поуздани јер истовремено означавају и друге граматичке појаве,[3] а затим и у пракси наставе превођења приметно честим дефинисањем СНД-а као унутрашњег монолога, који се од СНД-а разликује и формално.[4]

Шломит Римон-Кенан [Shlomith Rimmon-Kenan] издваја шест лингвистичких карактеристика по којима се препознаје СНД: 1) брисање уводног глагола и везника из конструкције у неуправном говору; 2) слагање времена као у неуправном говору; 3) пребацивање заменица за прво и друго лице у заменицу за треће лице; 4) непромењене деиктичке речи, тј. задржавање временске и просторне проксималности која би у неуправном говору постала дисталност; 5) инверзија субјекта и помоћног глагола у упитним реченицама; 6) употреба вокатива, уметнутих речца, одређеног регистра или дијалекатских израза (2005: 114-16). Док прва, друга и трећа карактеристика указују на присуство неуправног дискурса у СНД-у, четврта, пета и шеста преузете су из управног, чиме се наглашава на почетку поменута хибридност СНД-а, на коју указују сви аутори који говоре о његовој комбинованој, дуалној или поливокалној, метатекстуалној или бахтиновски дијалошкој природи (Nørgaard, Montoro and Busse, 2010: 90; Bal, 2000: 131-35; Rimmon-Kenan, 2005: 117, 119; Katnić-Bakaršić, 1999: 39). Хибридност се, што је још важније, огледа и у уплитању различитих гласова и перспектива у линеарни ток свезнајућег приповедања, чије омогућавање представља основну функцију СНД-а у књижевном тексту.

У занимљивом покушају да на основу примера из две приче Сомерсета Мома направи структурално-семантичку класификацију типова СНД-а, Алина Лескив [Alina Leskiv] долази до статистичког податка да у 80,9% примера не

[3] На пример, слагање времена као маркер СНД-а лако се, због изостанка изричне реченице, може погрешно схватити као означитељ временске употребе глаголских облика којима се изражава прошлост.

[4] Унутрашњи монолог (*interior monologue*) је, према Римон-Кенану, најтипичније представљен у форми слободног *управног* дискурса (Rimmon-Kenan, 2005: 113), који је по свему, изузев интерпункције (знака навода), идентичан обичном управном дискурсу. Унутрашњи монолог не подлеже, дакле, слагању времена, па самим тим глаголски облици не представљају проблем при превођењу са енглеског на српски језик. Сам СНД је, и поред непоузданости лингвистичких маркера, у наратолошком смислу често дефинисан као маркер књижевног текста, у којем се јавља далеко чешће него у другим врстама текстова (Leskiv, 2009: 53; Banfield, 2015: 68; Rimmon-Kenan, 2005: 118).

постоји никаква текстуална смерница која би указала на предстојећу употребу СНД-а, те да његово препознавање мора стога зависити од контекста (2009: 57),[5] или барем, како у истраживању посвећеном превођењу СНД-а са енглеског на српски наводи Ивана Палибрк, од „показатељ[а] емотивно-експресивне лексике, односно лексике субјективне оцене, несвојствене наратору“ (Палибрк, 2010: 148). Недостатак прецизних текстуалних, граматичких, графичких или семантичких указатеља на СНД захтева окретање ка разматрању хибридности СНД-а која се заснива на вишеструким перспективама. Слободни неуправни дискурс као „начин директног уласка у ум књижевног лика“ (Nørgaard, Montoro and Busse, 2010: 90)[6] неизоставно је везан за појмове перспективе, тачке гледишта или фокализације.[7] Сва три појма садрже визуелну компоненту коју Ен Банфилд [Ann Banfield] препознаје као саставни део СНД-а, који се манифестује „кроз описне детаље или утиске који се могу приписати једино ограниченом видном пољу одређеног лика“ (према Leskiv, 2009: 53).[8] Процес посматрања и визуелног опажања је, према Ји Фу Туану [Yi-Fu Tuan], у блиској вези са размишљањем (2001: 10), које се у књижевном тексту најчешће изражава кроз СНД. Што је још битније за анализу у

[5] Алина Лескив издваја најпре два основна типа СНД-а: изговорени и неизговорени СНД (Leskiv, 2009: 54), који су слични слободном неуправном говору и слободној неуправној мисли (према Вердонку). У оквиру првог типа, ауторка издваја конкретни говор, скривени говор и наведени говор, као и „говор у говору“ који не разрађује у довољној мери (Leskiv, 2009: 54-55), док у други тип СНД-а уврштава и унутрашњи монолог и ток свести (Leskiv, 2009: 55-56), поред унутрашњег дијалога и унутрашњег промишљања, „најраспрострањенije врсте неизговореног СНД-а“ (Leskiv, 2009: 55).

[6] “a more direct way of entering into the character’s mind.” Сви преводи у чланку, изузев грађе из романа *Искупљење*, дело су ауторке чланка.

[7] Док је термин *фокализација*, након што га је Жерар Женет [Gérard Genette] први пут употребио 1972. године, постепено постао део наратологије, *тачка гледишта* задржала се у стилистици (Nørgaard, Montoro and Busse, 2010: 93).

[8] “descriptive details or impressions which are attributable to the limited visual perspective of a particular character.“ Видно поље, визуелизација и гледање проблематизовани су у оквиру једног од традиционалних наратолошких спорова. Данас у великој мери прихваћен Женетов термин *фокализација* настао је из потребе да се избегне визуелна димензија на коју упућују термини *тачка гледишта* или *перспектива*, указујући на наратолошко изједначавање феномена „ко гледа?“ и „ко говори?“ (Nørgaard, Montoro and Busse, 2010: 91). Термин *фокализација* подразумева приступ тексту у којем говорник/приповедач може да преноси садржај који визуелно не перципира он, већ неко од ликова, чиме се указује на везу СНД-а и фокализације.

овом раду, чуло вида је, поред чула додира, једино које утиче на стварање осећаја простора (Tuan, 2001: 12). Под претпоставком да сваки од ликова књижевног текста, чије мисли могу у мањој или већој мери бити заступљене кроз СНД, обухвата видним пољем одређени део простора, креће се кроз тај простор, или заузима у њему одређени положај и ступа у просторно одређене односе са окружењем и другим ликовима, просторни елементи књижевног текста намећу се као могући показатељи СНД-а. Као таквим им у наставку приступамо кроз теоријски оквир модално структурисаног света (*modally structured universe*) као фикционалног света чији су елементи распоређени на основу одређене перспективе (Ronen, 1994: 176, 180).

Фокализација и простор фикционалног света

Фикционални свет представља свет књижевног дела који је испуњен различитим ентитетима: ликовима, предметима, местима, као и догађајима, доживљајима и односима између ентитета, док његова модална структура почива на фокализацији, као „принципу на основу којег су елементи фикционалног света распоређени из одређене перспективе или из одређеног положаја“ (Ronen, 1994: 179).[9] Нарација је „начин на који су процес и предмети опажања вербализовани“ (Ronen, 1994: 179),[10] те тако модалност структуре фикционалног света чини исход поступака фокализације и нарације (Ronen, 1994: 180). Просторни положај фокализатора битан је утолико што сваки фикционални свет садржи просторне елементе, чија је основна карактеристика уочљивост, која је пак делом везана за положај фокализатора, а делом од њега независна:

> Будући да су места[11] уочљиви ентитети, она су, с једне стране, подложнија изобличавању и манипулацијама перспективе. Ова особита природа места указује на могућност његове апропријације од стране субјективне перспективе, при чему место ипак не губи своја својства. Другим речима, док перспектива врши уређење фикционалног домена простора, не сме се заборавити да одређена

[9] “a principle according to which elements of the fictional world are arranged from a certain perspective or from a specific position”

[10] “the mode of verbalizing the perceiving process and the objects of perception”

[11] Разлика између простора и места одређује се према прихваћеној Туановој дефиницији: простор (*space*) је неисписано пространство које означава слободу и отвореност (попут мора или града); људским присуством, искуствима и активностима у простор се симболички уписује значење и на тај начин простор постаје место (*place*) (Tuan, 2001: 3-5).

> места у простору несумњиво поседују фикционалну егзистенцију независну од перспективе, која се кроз ту перспективу – која пружа информације о месту – тек филтрира. (Ronen, 1994: 181)[12]

Независна егзистенција места служи као стратегија идентификовања манипулације коју спроводи перспектива. У контексту овог истраживања, одређено фикционално место, које је донекле непромењиво и фиксирано, користи се као референтна тачка за посматрање интеракције између различитих фокализација и фикционалних светова које оне уређују.

Рут Ронен [Ruth Ronen] се у одређивању фокализације ослања радије на Мике Бал [Mieke Bal] него на Женета, јер се Женетова класификација[13] заснива на количини приступа психологији ликова, а класификација Мике Бал на физичком положају фокализатора и ономе што он из тог положаја види. Мике Бал фокализацију одређује у вези са опажањем, као „однос између презентованих елемената и визије кроз коју су они презентовани“ (Bal, 2000: 119),[14] а слободни неуправни говор изједначава са ситуацијом у којој екстерни фокализатор гледа заједно са ликом (интерним фокализатором), али не даје фокализацију том лику у потпуности (Bal, 2000: 133). Ослањајући се оквирно на одређење фокализације Мике Бал, Рут Ронен описује различите начине наратолошке организације простора, које у наставку ради боље прегледности класификујемо на следећи начин:[15]

---

[12] Being perceptible entities, places are, on the one hand, more susceptible to perspectival distortions and manipulations. Yet this particular nature of places enables them to sustain appropriation by a subjective perspective without losing their properties. To put it differently, the perspectival arrangement of places, perceived as an operator over the fictional domain of space, should be complemented by the apparent fact that places seem to have a fictional existence apart from, though filtered through, the perspective conveying information about them.

[13] Жерар Женет издваја три типа фокализације: нулту (која се најчешће манифестује кроз присуство свезнајућег приповедача), унутрашњу (кроз лика-рефлектора), која може бити стална, променљива и вишеструка, и спољашњу, у којој је посредовање сведено на минимум, па се рецептору дела пружају само екстерно доступни подаци (Genette, 1980: 189-90).

[14] При чему се визија односи на „оно што особа види или *на неки други начин перципира*“ (Bal, 2000: 118, мој курзив).

[15] Скраћенице нису преузете из књиге Рут Ронен, већ успостављене у овом чланку како би се олакшало одређивање различитих врста фокализације на примерима који следе.

(1) СФР (спољашња фокализација радње): тачан положај фокализатора се не може одредити, али фокализација прати „логику радње“ и са њеним одвијањем повезује низ места која се смењују; „промена локације је условљена захтевима узрочно-последичних веза у следу догађаја“ (Ronen, 1994: 186).[16] Ову фокализацију Рут Ронен назива наративним фокусом (*narrative focus*), чија је намена да „открије да фокализатори и ентитети могу ступати у интеракцију независно од перцепције“ (Ronen, 1994: 186);[17]

(2) СФО (спољашња фокализација описа): фокализација која „проистиче из описа“[18] и у којој се описани просторни детаљи не могу приписати видном пољу ниједног од ликова, или чак ниједном људском бићу (Ronen, 1994: 187). Овде спадају, на пример, панорамски описи предела (Ronen, 1994: 189) и у овој фокализацији не постоје ограничења видног поља, а када год „наратор додели некоме од ликова моћ фокализације, видно поље се истог тренутка сужава“ (Ronen, 1994: 187),[19] а прелаз са пространства на конкретно место обично се схвата као промена од спољашње ка унутрашњој фокализацији и обратно (Ronen, 1994: 191). Овај прелаз тако служи као *сигнал за очекивани СНД*, у којем конкретно место служи као подстицај за усмеравање пажње фокализатора и наратолошку организацију према правилима слободног индиректног дискурса.

У оба случаја спољашње фокализације *вероватноћа употребе СНД-а је мала*, али може се претпоставити да и први и други случај, будући да могу претходити сужавању видног поља и концентрацији на одређено место, служе као увод у унутрашњу фокализацију, где се може очекивати појава СНД-а. У случајевима СФО може искрснути још један проблем: детаљни и богати описи каткад садрже лексику која би се погрешно могла окарактерисати као субјективна[20] и самим тиме погрешно навела на помисао да СФО садржи слободни неуправни дискурс.

(3) УФМ (унутрашња фокализација и ментална активност): просторни детаљи или конкретна места која фокализатор опажа комбинују се са сећањима,

---

[16] “change of location is then dictated by the demands of causal relations in a sequence of events”

[17] “reveals that focalizers and entities can interact on nonperceptual grounds”

[18] “emerges from the description”

[19] “a narrator delegates the power of focalization to a character, there is an immediate restriction on the perceptual field”

[20] На пример, пун текст СФО-а из примера 3) у наставку, где би се опис фонтане, са употребом речи попут „мишићави“, „јадан“, „снажан“ (Makjuan, 2008: 21), могао приписати Сесилији као главном фокализатору у том делу текста и њеним субјективним ставовима и преокупацијама.

маштом, фантазијама, сновима, или било каквим менталним радњама датог фокализатора (Ronen, 1994: 189, 193);

(4) Унутрашња фокализација која је условљена искључиво физичким положајем фокализатора. Ситуације у којима лик као фокализатор успева да обухвати видним пољем широка пространства (УФП – унутрашња фокализација простора) врло су ретке: ово се, на пример, дешава у случају „погледа са куле“ (Ronen, 1994: 190).[21] Видно поље фокализатора, као и њен или његов положај у простору, везани су чешће за конкретно место (УФК – унутрашња фокализација конкретног места).

У оба случаја унутрашње фокализације *вероватноћа присуства СНД-а је велика*.[22] Иако не тако честа појава у књижевном тексту, „поглед са куле“ указује на употребу СНД-а у представљању призора који одређени фокализатор из датог положаја види, а СНД се такође може очекивати у ситуацијама када интерни фокализатор представља широка пространства која физички не види, али их замишља.

Корпус за анализу односа простора и унутрашње фокализације која садржи СНД преузет је из другог, трећег и осмог поглавља романа *Искупљење* Ијана Макјуана [*Atonement*, Ian McEwan]. Будући да пружају полазиште за разматрање проблема стварности, фикције и метафикције, којима се Макјуан бави у овом делу, ова поглавља спадају међу кључна за тумачење романа, што пак превазилази оквире овог истраживања. Овде је битно нагласити да се у датим поглављима описују индивидуални доживљаји истог догађаја, који се фокализује три пута (кроз Сесилију, Брајони и Робија као фокализаторе). Намера овог рада није ни детаљна анализа или критика награђеног превода,[23] за шта би зацело било потребно више простора него што овај текст пружа, већ читање фикционалног простора као показатеља СНД-а, са указивањем на начине на које је СНД преведен на српски језик.

---

[21] “a view from a tower”

[22] У трећем случају се такође може очекивати употреба унутрашњег монолога. Иако поставља питање да ли се менталне активности (на које се односи трећи случај) могу легитимно сматрати делом чулне перцепције, Рут Ронен наговештава да су чулна перцепција и ментална активност комплементарне, јер обе дају фикционалном свету једнаки степен аутентичности (Ronen, 1994: 191-92).

[23] Награда „Милош Н. Ђурић“ Удружења књижевних преводилаца Србије за 2003. годину.

Однос СНД-а и простора у *Искупљењу* Ијана Макјуана

Читање је обављено у преводу романа због поменутог значаја СНД-а за превођење књижевних текстова, а засновано је на дескриптивном моделу Катарине Рајс [Katharina Reiss], према којем евалуација превода мора узети у обзир текст оригинала.[24] На основу овог модела, *Искупљење* сврставамо у „текст фокусиран на форму“ (Reiss, 2000: 25),[25] чија се језичка димензија карактерише као естетичка (Reiss, 2000: 26). Упоредно читање превода и изворног текста показује да се у наведеним поглављима СНД, чија дужина варира између тек једне синтагме, или чак речи, и неколико спојених пасуса, јавља 75 пута. У 67 случајева СНД је директно везан за просторне елементе фикционалног света као условно фиксиране ентитете, док је у преосталих 8 узрокован непосредном интеракцијом фокализатора са другим ликовима, као у следећим примерима:[26]

1а) превод на српски

„Чоколадерског милионера. Ма није ваљда! А ти ћеш му предати цвеће!“

Ово јој је измамило осмех. ***Да ли*** он то ***глуми*** да је љубоморан како би прикрио да јесте? Више ****није могла да га разуме***. У Кембрицу ***су се*** потпуно ***удаљили***. Све друго ****изискивало би*** превише напора. Она реши да промени тему. (Makjuan, 2008: 27)

1б) изворни текст

“The chocolate millionaire. Oh no! And you’re giving him flowers!”

She smiled. ***Was he pretending to be jealous to conceal the fact that he was? She no longer understood him. They had fallen out of touch at Cambridge. It had been too difficult to do anything else.*** She changed the subject. (McEwan, 2002: 26)

---

[24] Према којем је, осим тога, *ауторска намера* најбитнији параметар процене превода: превод, наиме, мора доследно изражавати намеру аутора оригиналног текста. Не упуштајући се у дебату о намери аутора и намери текста, која за потребе овог чланка није релевантна, а узимајући у обзир чињеницу да се Макјуанов роман бави питањима метафикције, дометима фикције, ауторства и аутентичности, могућностима књижевног представљања реалности, аспектима сећања и тачкама гледишта (Марковић, 2011; Finney, 2004; Hidalgo, 2005), можемо рећи да, у бројним пасусима у којима се појављује, СНД на нивоу микроконтекста одражава основну тематику романа и замисао аутора.

[25] “*form-focused* texts”

[26] Астериском је означен СНД који није адекватно пренет у српском преводу.

2а) превод на српски
„Просто чаробно. Како си се само тога досетила. И збиља си све ово сама направила?“

Брајони је посумњала да се иза беспрекорних манира њене старије рођаке крију рушилачке намере. Можда ***се*** Лола ***узда*** у близанце да безазлено растуре представу, па јој ***је довољно*** и да само мотри из прикрајка. (Makjuan, 2008: 34)

2б) изворни текст
“How marvellous. How awfully clever of you, Briony, to think of that. Did you really make it all by yourself?”

Briony suspected that behind her older cousin’s perfect manners was a destructive intent. ***Perhaps Lola was relying on the twins to wreck the play innocently, and needed only to stand back and observe.*** (McEwan, 2002: 34)

Први пример преузет је из другог поглавља (Сесилија), а други из трећег (Брајони); у осмом поглављу (Роби) СНД који проистиче из интеракције са ликовима јавља се само у једном случају, уједно јединому којем фокализатор није Роби, већ његова мајка Грејс. Податак указује на то да су три главна фокализатора више од осталих везана за просторне елементе, и то: простор који се перципира чулом вида; кретање кроз простор (Tuan, 2001: 12); „положај и структуру људског тела и односе између (блиских или удаљених) људских бића“ (Tuan, 2001: 34).[27] Табеларни приказ изгледао би овако:

Врста фокализације која користи СНД		II (Сесилија)	III (Брајони)	VIII (Роби)
УФМ	видно поље	2	1	1
	кретање фокализатора	1	1	4
	структура/положај тела	9	1	18
УФК	видно поље	4	-	6
	кретање фокализатора	3	-	2
	структура/положај тела	-	10	1
УФП	видно поље	-	3	-
	кретање фокализатора	-	-	-
	структура/положај тела	-	-	-

Табела 1. Однос унутрашње фокализације и простора фикционалног света у II, III и VIII поглављу *Искупљења*.

[27] “the posture and structure of the human body, and the relations (whether close or distant) between human beings”

Одмах треба напоменути да је унутрашња фокализација повезана са менталним активностима прилично слична унутрашњој фокализацији на конкретно место, јер се у великом броју примера дешава да СНД започиње тако што фокализатор описује одређено место, да би се недуго потом на тај опис надовезале њене или његове мисли о другим стварима. Разлику илуструјемо упоређујући примере из другог поглавља (УФМ), у којем се Сесилијина улога фокализатора заснива на *положају* њеног тела и односу са предметима који је окружују, са примером из трећег поглавља (УФК), у којем Брајони приступа *структури* тела као предмету размишљања, при чему се сама структура конструише као конкретно место:

3а) превод на српски (II поглавље)
(СФО) Тај мишићави кип [...] У туђинском северном поднебљу био је далеко од куће, али је на јутарњој светлости изгледао заносно, једнако као и четири делфина испод шкољке таласастих ивица у којој је седео. (СФР) Загледала се начас у бајковиту крљушт на телима делфина и Тритоновим бедрима, а затим се осврнула према кући. (УФК) Најкраћи пут до салона ***водио би*** преко травњака и терасе, па кроз стаклена врата. (СФР) Али њен друг из детињства и познаник са студија, Роби Тарнер, клечао је и плевио коров око живице од јапанских ружа, (УФМ) а она није ****била расположена*** да се упушта у разговор с њим. Понајмање ****тог тренутка***. Откад се вратио из Кембрица, вртна архитектура ****била је*** последња, или бар претпоследња, његова манија. ****Сад се помињао*** и медицински факултет, што ****је*** после дипломе из књижевности ***деловало*** помало претенциозно. Па и дрско, пошто ***ће*** све то ***морати да плаћа*** њен отац. (Makjuan, 2008: 21)

3б) изворни текст
The muscular figure [...] In an alien northern climate he was a long way from home, but he was beautiful in morning sunlight, and so were the four dolphins that supported the wavy-edged shell on which he sat. She looked at the improbable scales on the dolphins and on the Triton's thighs, and then towards the house. ***Her quickest way into the drawing room was across the lawn and terrace and through the French windows.*** But her childhood friend and university acquaintance, Robbie Turner, was on his knees, weeding along a rugosa hedge, and ***she did not feel like getting into conversation with him. Or at least, not now. Since coming down, landscape gardening was his last craze but one. Now there was talk of medical college, which after a literature degree seemed rather pretentious. And presumptuous too, since it was her father who would have to pay.*** (McEwan, 2002: 18-19)

Подвучени сегмент служи као просторни показатељ који Сесилијино тело смешта у одређени положај, из којег она врши интеракцију са оближњим ентитетима фикционалног света – фонтаном, травњаком и Робијем, кућом. Перцепција путем чула вида садржана је у глаголима „загледати се“ и „осврнути се“, на основу чега би се овај, као и многи други примери УФМ-а, могао сврстати под категорију „видног поља“. То, међутим, нисмо учинили јер унутрашња фокализација која се усредсређује на Робија није заснована на Сесилијином посматрању Робија; из текста, штавише, закључујемо да она не гледа њега, већ кућу. Фокализација је заснована на њеном положају између фонтане, травњака на којем је Роби и куће, при чему сам положај не садржи СНД и дат је кроз спољашњу фокализацију (СФР),[28] као показатељ и увод у предстојећи СНД у оквиру унутрашње фокализације. Унутрашња фокализација у датом примеру није оријентисана на конкретно место, јер Сесилија не размишља о Робијевом физичком, већ животном, положају у датом тренутку. СНД се у тим размишљањима манифестује кроз употребу деиктичког *сада* (у изворном тексту два пута), кроз субјективни став изражен последњим двема реченицама, као и кроз појаву – чије приметно често присуство у СНД-у ипак није предмет овог истраживања – елиптичних реченица које не садрже никакав глагол у финитном облику.

У примеру из трећег поглавља, фокализација служи као принцип организовања конкретног места, које је уједно тело фокализатора:

> **4а) превод на српски** (III поглавље)
> (СФР) Брајони је села на под, наслонила се на високи плакар за играчке, па узела да хлади лице листовима свога комада. (СФО) У кући је владала мукла тишина – (УФК) из приземља се ***нису чули** ни гласови ни кораци, чак ни гргољење из водоводних цеви; једна мува заточена у подигнутом клизном прозору ***одустала је*** од борбе, док ***је*** напољу, на јари, течни цвркут птица једноставно ***испарио***. (СФР) Она испружи ноге и загледа се у превоје своје беле муслинске хаљине и присне, дирљиве наборе коже око сопствених колена. (УФК) ***Требало је јутрос да промени*** хаљину. (СФР) Помисли (УФК) како би морала више бринути о свом изгледу, као Лола. (УФМ) ***Детињасто је*** не обраћати пажњу на такве ствари. Али колико ***је*** само труда ***потребно***. (СФО) Тишина јој је шиштала у ушима и све је видела благо изобличено – (УФК) рођене шаке у

[28] Ово је поткрепљено и употребом спољашње фокализације којом се описује где се Роби налази и шта ради.

крилу ***изгледале су** јој необично крупне и у исти мах удаљене, као да их ***посматра*** са огромног растојања. (СФР) Подигла је руку, промрдала прстима и запитала се, не први пут, (УФК) како ли се догодило да тај предмет, та справа за хватање, тај меснати паук на крају њене подлактице, припадне њој, да је у свему слуша? Или можда и он ***има*** неки свој мајушни живот? (СФР) Савила је прст па га исправила. (УФК) Тајна ***је*** у оном делићу секунде који ***претходи*** покрету, у преломном тренутку између некретања и кретања, кад њена намера ***почне да делује***. То ***је исто*** као разбијање таласа. Само кад ***би доспела*** на брег таласа, (СФР) помисли, (УФМ) можда ***би открила*** тајну властитог бића, оног дела себе који заиста ***води*** игру. (Makjuan, 2008: 34-35)

4б) изворни текст

Briony sat on the floor with her back to one of the tall built-in toy cupboards and fanned her face with the pages of her play. The silence in the house was complete – ***no voices or footfalls downstairs,***[29] ***no murmurs from the plumbing; in the space between one of the open sash windows a trapped fly had abandoned its struggle, and outside, the liquid birdsong had evaporated in the heat.*** She pushed her knees out straight before her and let the folds of her white muslin dress and the familiar, endearing, pucker of skin about her knees fill her view. ***She should have changed her dress this morning.*** She thought ***how she should take more care of her appearance, like Lola. It was childish not to. But what an effort it was.*** The silence hissed in her ears and her vision was faintly distorted – ***her hands in her lap appeared unusually large and at the same time remote, as though viewed across an immense distance.*** She raised one hand and flexed its fingers and wondered, as she had sometimes before, ***how this thing, this machine for gripping, this fleshy spider on the end of her arm, came to be hers, entirely at her command. Or did it have some little life of its own?*** She bent her finger and straightened it. ***The mystery was in the instant before it moved, the dividing moment between not moving and moving, when her intention took effect. It was like a wave breaking. If she could only find herself at the crest,*** she thought, ***she might find the secret of herself, that part of her that was really in charge.*** (McEwan, 2002: 35)

У четвртом примеру се први и трећи подвучени индикатори односе, као и у трећем, на чуло вида („загледа се“ и „видела је“). Преостали индикатори су

[29] Као и у претходном примеру, и овде се као маркер СНД-а јавља елиптична реченица.

(„помисли“, „запитала се“, „помисли“) нешто проблематичнији: премда је јасно да представљају увод у унутрашњу фокализацију са СНД-ом, они по облику одговарају правом неуправном дискурсу. На овај начин прави неуправни дискурс добија функцију прелазне форме од наративног фокуса или спољашњег описа ка унутрашњем фокусу и СНД-у. Присуство СНД-а заиста постаје приметније на крају ових реченица, у субјективном додатку „као Лола“, који даје израз Брајониној заокупљености Лолиним ликом, или паратаксичком низању мисли у друге две реченице, које се претаче у једном случају у упитну реченицу са инверзијом (што представља један од маркера СНД-а). Посматрајући своје тело – колена, шаку, прст – Брајони га доживљава као засебни ентитет, најпре предмет, затим животињу, а на крају поистовећује са таласом, што је у складу са антропоцентричним схватањем света, по којем просторно уређење осликава структуру људског тела, а „тело не само да заузима простор, већ путем намере такође управља њиме и уређује га“ (Tuan, 2001: 35).[30] Своје тело Брајони посматра овде као свет у малом, одраз свеопштег просторног уређења, што се потврђује и њеним замишљеним удаљавањем од тела, током којег Брајони (фокализатор) постоји независно од свог тела (конкретног места у простору).

У четвртом примеру издваја се још један могући до сада непоменути маркер СНД-а – интерпункција. Црта која се користи испред два издвојена примера СНД-а означава истицање, наглашавање, или некакву промену, у овом случају фокализације. Сличну функцију истицања делова реченице који су са реченичном целином слабије повезани врше и тачка и зарез, рецимо у следећем примеру:

5а) превод на српски
(СФР) [...] Сесилија Талис је са цвећем у наручју потрчкивала путем који је водио обалом реке [...] Пожуривало ју је и оних неколико летњих недеља нагомиланог мировања после дипломског испита; (УФМ) откад се вратила кући њен живот ***је тапкао** у месту, а овај диван дан ***испуњавао** *ју* је неким немиром, који ***није био** далеко од очаја. (Makjuan, 2008: 21)

5б) изворни текст
[...] Cecilia Tallis half ran with her flowers along the path that went by the river [...] The accumulated inactivity of the summer weeks since finals also hurried her along; ***since coming home, her life had stood still and a***

[30] “the one not only occupies the other but commands and orders it through intention”

fine day like this made her impatient, almost desperate. (McEwan, 2002: 18)

Иако се дати пример слободног неуправног дискурса у УФМ-у везује за кретање фокализатора Сесилије (која овде брзим кретањем покушава да надомести статичност лета на породичном имању), Сесилија најчешће иступа као фокализатор у зависности од специфичног положаја који њено тело заузима. Исти је случај и са Робијем, који у 18 примера СНД-а функционише као фокализатор у зависности од *положаја* у којем се физички налази. На овај начин се кроз сличан тип фокализације додатно учвршћује веза између Сесилије и Робија, а продубљује јаз између њих двоје и Брајони, која структуру свог тела посматра као свет у малом.[31] Простор у оквиру којег Роби одређује свој положај прилично је скученији од Сесилијиног простора, чиме се указује на различите позиције које њих двоје заузимају не само просторно, већ и у друштвеном смислу:

6а) превод на српски
(УФМ) ***Мораће*** с њом ***да поразговара***, што пре то боље. (СФР) Најзад је устао из каде и стресао се, потпуно свестан (УФМ) да се у њему ***одиграва*** велика промена. (СФР) Прошао је наг кроз радну собу и ушао у спаваћу. (УФК) Ненамештени кревет, разбацана одећа, пешкир на поду, тропска врућина у соби, све ****је било изнурујуће чулно***. (СФР) Опружио се на кревет, загњурио лице у јастук и гласно јекнуо. (УФМ) Тако нежна, тако мила, другарица из детињства, а ***сада прети*** опасност да постане недостижна. [...] (СФР) Преврнуо се на леђа, гледајући у празно, и препустио се биоскопској маштарији: (УФМ) она га ***удара*** песницама по реверима а онда уз стидљиви јецај ***пада*** у његов сигурни загрљај и ***допушта*** му да је пољуби; ****није му опростила***, само ****је одустала*** од борбе. (Makjuan, 2008: 70-71)

6б) изворни текст
He would have to speak to her soon. He stood up at last from his bath, shivering, ***in no doubt that a great change was coming over him.*** He walked naked through his study into the bedroom. ***The unmade bed, the mess of discarded clothes, a towel on the floor, the room's equatorial warmth were disablingly sensual.*** He stretched out on the bed, facedown into his pillow, and groaned. ***The sweetness of her, the delicacy, his childhood friend, and now in danger of becoming unreachable.*** [...] He

[31] Штавише, у једином примеру у којем се у трећем поглављу унутрашња фокализација са елементима менталних активности усмерава према положају тела (а не структури), фокализатор није Брајони, већ Џексон, мали рођак Талисових.

> rolled onto his side, eyes fixed and unseeing, and indulged a cinema fantasy: ***she pounded against his lapels before yielding with a little sob to the safe enclosure of his arms and letting herself be kissed; she didn't forgive him, she simply gave up.*** (McEwan, 2002: 80)

У овом одломку, као и у наставку текста, кратке реченице са спољашњом фокализацијом, које указују на промене положаја Робијевог тела, испрекидане су краћим или дужим унутрашњим фокализацијама са СНД-ом. На нивоу радње долази до веома малих промена – „поново је јекнуо", „преврте се на бок", „најзад је устао" (Makjuan, 2008: 71), које уједно служе као показатељи предстојећег СНД-а, док се у Робијевом модално конструисаном свету одвија цео његов однос са Сесилијом, од детињства до неке неодређене будућности замишљене из његове перспективе. Модални глагол *would* на почетку одломка служи као прецизан маркер СНД-а, с обзиром на то да се у датој реченици његова употреба не може повезати са изражавањем уобичајене и понављане радње у прошлости, већ означава референцу на будућу радњу – а у овом смислу се *would* користи једино у неуправном дискурсу. Једини пример унутрашње фокализације на конкретно место у датом одломку поклапа се са већ наведеном дефиницијом СНД-а коју даје Мике Бал, будући да у њему дато место могу видети и унутрашњи и спољашњи фокализатор. Овај пример се услед тога испоставља као проблематичан, утолико што је теже препознати СНД у њему, а може се посматрати и као пандан примерима спољашње фокализације која проистиче из описа. Док у другом случају, како је већ наведено, СФО може садржавати елементе који потенцијално указују на субјективну лексику, те самим тим и на СНД, у првом се реални опис фикционалног места може поистоветити са оним што види спољашњи фокализатор. Да је реч о унутрашњој фокализацији (и СНД-у), овде нам говори најпре испрекидана синтакса, а затим и изразито субјективна синтагма „изнурујуће чулно", која указује на специфично искуство које може проистећи једино из унутрашњих доживљаја фокализатора. У сличном примеру УФК-а, у којем је просторни показатељ СНД-а пак пре видно поље него положај тела, као (у преводу непрепознати) маркер СНД-а јавља се први кондиционал „померен" у неуправном дискурсу:

> **7а) превод на српски**
> (УФК) Тај призор, или један његов делић, ****могао је видети*** и Роби Тарнер кроз свој кровни прозор ***ако би се потрудио*** да устане из каде, мало почучне и извије врат. (Makjuan, 2008: 69)

7б) изворни текст
The scene, or a tiny portion of it, was visible to Robbie Turner through a sealed skylight window if he cared to stand up from his bath, bend his knees and twist his neck. (McEwan, 2002: 78)

Како се први кондиционал односи на будућност, један од могућих исправних превода био би потенцијал „могао би видети“, што и јесте случај код другог глагола.

У делу осмог поглавља у којем Роби напушта кућу и одлази на вечеру код Талисових, унутрашња фокализација, иако задржава елементе менталне активности, бива условљена кретањем:

8а) превод на српски
(УФМ) [...] Током наступајућих година ***често ће се враћати*** у ове тренутке, кад је ходао кроз храстову шуму пречицом што избија на главни пут недалеко од завоја према језеру и кући. [...] Ни наставнички позив – кроз петнаестак година, шеф кабинета за англистику, г. Р. Тарнер, мр хум. (Кембр.) – ***није у тој причи***, као ни каријера на универзитету. Упркос бриљантној оцени, изучавање енглеске књижевности ****сада је видео*** као узбудљиву друштвену игру, а читање књига и изграђене ставове о њима тек као пожељни зачин цивилизованог живота. (Makjuan, 2008: 79)

8б) изворни текст
[…] ***In the years to come he would often think back to this time, when he walked along the footpath that made a shortcut through a corner of the oak woods and joined the main drive where it curved toward the lake and the house.*** […] ***Schoolmastering—in fifteen years' time, Head of English, Mr. R. Turner, M.A. Cantab.—was not in the story either, nor was teaching at a university. Despite his first, the study of English literature seemed in retrospect an absorbing parlor game, and reading books and having opinions about them, the desirable adjunct to a civilized existence.*** (McEwan, 2002: 90-91)

Модални глагол *would* функционише као маркер на исти начин као у примеру 6), док измештање из скученог простора куће даје Робијевим мислима ширину, тако да се оне крећу ка његовом будућем животу паралелно са Робијевим физичким кретањем ка кући Талисових. Истовремено и примери СНД-а постају знатно дужи, па се протежу и на неколико везаних пасуса. Ширина мисли приказује се и

кроз редак пример унутрашње фокализације панорамског описа („погледа са куле“) у Брајонином поглављу,[32] у чијем преводу је доследно препознат СНД:

9а) превод на српски
(СФР) Стигла је до једног од широм отворених прозора и биће да је слику видела коју секунду раније него што јој је допрла до свести. (УФП) У том пределу лако ***се могао замислити***, барем негде у даљини, и неки средњовековни замак. На миљу-две иза имања Талисових ***уздижу се*** Саријска брда прекривена непомичним, густо збијеним крошњама храстова, чије зелене боје ***делују*** мекше кроз млечну измаглицу врелине. Нешто ближе, парк самог имања, данас некако сасушен и диваљ, спечен попут саване, с оштрим затупастим сенкама усамљених стабала и високом травом којом ***се већ прикрада*** лавље жутило зрелог лета. Ближе кући, ограђен балустрадом, ***види се ружичњак*** и, још ближе, Тритонова фонтана, крај чије ограде ***стоје*** њена сестра и Роби Тарнер. ***Има*** нечег званичног у његовом ставу, у размакнутим ногама и забаченој глави. Као да је ***проси***. Брајони ***се*** томе ***не би зачудила***. Па и сама ***је написала*** причу у којој један скромни дрвосеча ***спасава*** принцезу из подивљалих таласа да би се на крају њоме оженио. Ова сцена под прозором добро ***се уклапа***. (Makjuan, 2008: 36-37)

9б) изворни текст
She had arrived at one of the nursery’s wide-open windows and must have seen what lay before her some seconds before she registered it. ***It was a scene that could easily have accommodated, in the distance at least, a medieval castle. Some miles beyond the Tallises’ land rose the Surrey Hills and their motionless crowds of thick crested oaks, their greens softened by a milky heat haze. Then, nearer, the estate’s open parkland, which today had a dry and savage look, roasting like a savanna, where isolated trees threw harsh stumpy shadows and the long grass was already stalked by the leonine yellow of high summer. Closer, within the boundaries of the balustrade, were the rose gardens and,***

[32] Тумачење овде условно назване „ширине“ има значаја за анализу самог романа, на нивоу на којем долази до поређења Брајони и Робија, кроз њихов однос према књижевности. Одричући се студија књижевности, Роби се окреће практичнијим наукама, док Брајони бива све више заокупљена писањем. Оваква расподела је и узрок Робијеве немогућности да оствари фокализацију „погледа са куле“, обично додељену спољашњем фокализатору. Брајони, која у томе успева, приближава се на тај начин спољашњем фокализатору и, у Макјуановом поигравању са метафикцијом, до краја романа то заиста и постаје.

> ***nearer still, the Triton fountain, and standing by the basin's retaining wall was her sister, and right before her was Robbie Turner. There was something rather formal about the way he stood, feet apart, head held back. A proposal of marriage. Briony would not have been surprised. She herself had written a tale in which a humble woodcutter saved a princess from drowning and ended by marrying her. What was presented here fitted well.*** (McEwan, 2002: 37-38)

Као показатељ СНД-а у датом примеру служи глагол „видети", тачније, простор који је обухваћен видним пољем фокализатора. На српском је унутрашња фокализација додатно наглашена указивањем на призор који „допире до свести", у преводу глагола *register*, чије се значење на енглеском ослања и надовезује на визуелно опажање. Глаголски облик *was* у другој реченици би на српском био преведен садашњим временом; ово је, међутим, избегнуто кроз употребу природније конструкције из које је глагол у потпуности искључен. Сви остали глаголи изражени су у садашњем времену или потенцијалу, осим првог, „се могао замислити", који поштује временски однос антериорности у енглеском споју модалног глагола са прошлим инфинитивом, и „је написала" у претпоследњој реченици, што је у складу са енглеским текстом где исти глагол опет изражава антериорну радњу.

Како детаљна анализа превода романа *Искупљење* није била циљ рада, тако није ни статистичка анализа којом би се утврдило да ли је (не)препознавање СНД-а у чвршћој вези са употребљеним начином фокализације којом се уређује простор. На основу посматране грађе могао би се извести општи (и очекивани) закључак да је у случају УФМ-а лако препознати СНД, као и у случају УФП – који на њега указује можда управо чињеницом да је у књижевним текстовима неуобичајен. Додатне примедбе односиле би се на већ поменуто отежано препознавање СНД-а у случајевима УФК, где се видно поље може приписати и спољашњем и унутрашњем фокализатору (примери 4), 5) и 6). У светлу основног циља чланка, битно је, након прегледаних примера, нагласити значај који елементи фикционалног простора, као дела основног модално структурисаног света књижевног текста (кроз који се ликови крећу и ступају у интеракцију), могу служити као прилично верне смернице и показатељи употребе слободног неуправног дискурса, који се појављује у спрези са одређеним начинима унутрашње фокализације. Унутрашња фокализација на тај начин ствара сопствене, изведене модалне светове унутар основног фикционалног света, а СНД који се у њој користи служи као средство организације тих светова, условљених просторним односима који постоје у основном фикционалном свету.

Даљи смерови у читању фикционалног простора и СНД-а

Даље могућности тумачења везе између елемената фикционалног простора и фокализатора имале би најпре значаја за књижевну критику, у оквиру које би се могла анализирати учесталост појединих облика просторне интеракције код одређених ликова. У конкретној анализи романа *Искупљење*, одговор на питање зашто Сесилија често иступа као фокализатор услед положаја у коме се налази имао би импликација за тумачење њеног тренутног положаја у кући Талисових, у којој се, као и у трећем наведеном примеру, налази између студентских дана и неке замишљене будућности – у положају у којем покушава да одреди себе кроз односе са познаницима са студија, породицом и људима које ће, попут Пола Маршала, упознати у будућности. Девојчица Брајони, која у току дугог СНД-а у трећем поглављу своје тело доживљава редом као независни ентитет, широко пространство и текст, могла би се читати као антиципација оне старије Брајони из које ће на крају романа изронити ауторски глас. Робијево иступање из скученог простора кућице у којој живи и шетња кроз пространу шуму били би метафора његових амбиција и жеље за самоусавршавањем, а његово одбацивање студија књижевности зарад медицине нашло би места у читању комплексног односа фикције и стварности којим роман обилује. Оваква анализа се свакако не ограничава само на дато књижевно дело, већ је примењива на стваралаштво великог броја аутора, првенствено двадесетог века, који са развојем модернизма и касније постмодернизма све наглашеније користе променљиву или вишеструку фокализацију у нарацији, а такође, услед историјских фактора урбанизације и деколонизације, као и све присутнијих различитих теоријских начина концептуализације простора, комбинују ова два елемента у специфичан стилско-наративни израз.[33]

Проучавање елемената фикционалног простора могло би имати великог значаја и за превођење са енглеског на српски, посебно за потребе идентификације слободног неуправног дискурса. Поред указивања на маркере СНД-а, који су често непоуздани, обука књижевних преводилаца требало би да обухвати и комплекснији приступ слојевима књижевног текста, који би у крајњем

[33] Неки од аутора које овде можемо поменути јесу Вирџинија Вулф (чији романи *Ка светионику* и *Госпођа Даловеј* већ пружају окосницу за анализу у оквирима многих наратолошких студија), Џејмс Џојс, Едгар Морган Форстер и Елизабет Боувен, као и савременији стваралаци попут Питера Акројда, Антоније Сузан Бајат и многих других. И други романи Ијана Макјуана, као што су *Утеха странаца*, *Црни пси*, *Амстердам* или *Чезил бич*, могу се читати – и преводити – у овом кључу.

допринео очувању ауторског стила у преводу, а исто тако и обогатио текст на циљном језику значењски обојеним наративним поступцима. Тумачење просторно фиксираних ентитета фикционалног света као подстрекача промене фокализације и путоказа ка СНД-у могло би да послужи као један од таквих приступа.

Извори

Makjuan, I. (2008). *Iskupljenje*. Prevela Arijana Božović. Beograd: Paideia.
McEwan, I. (2002). *Atonement*. London: Vintage Books.

Литература

Bal, M. (2000). *Naratologija: teorija priče i pripovedanja*. Prevela Rastislava Mirković. Beograd: Narodna knjiga – Alfa.

Banfield, A. (2015). *Unspeakable Sentences: Narration and Representation in the Language of Fiction*. Boston, London, Melbourne and Henley: Routledge & Kegan Paul.

Finney, B. (Winter 2004). Briony's Stand against Oblivion: The Making of Fiction in Ian McEwan's *Atonement*. *Journal of Modern Literature*, 27, 68-82.

Genette, G. (1980). *Narrative Discourse: An Essay in Method*. Transl. Jane E. Lewin. Ithaca, New York: Cornell University Press.

Hidalgo, P. (Winter 2005). Memory and Storytelling in Ian McEwan's *Atonement*. *Critique*, Vol. 46, Issue 2, 82-91.

Katnić-Bakaršić, M. (1999). *Lingvistička stilistika*. Budapest: Open Society Institute, Electronic Publishing Programme. Доступно преко: http://rss.archives.ceu.hu/archive/00001017/01/18.pdf [20.07.2015]

Leskiv, A. (2009). The Literary Phenomenon of Free Indirect Speech. *Seria Filologiczna Studia Anglica Resoviensia* 6, Sveska 60, 51-58. Доступно преко: https://www.ur.edu.pl/file/1333/sar_v6_04.pdf [15.11.2014]

Марковић, М. (2011). Покајнички палимпсест Брајони Талис: наративни слојеви и непоуздани приповедач Макјуановог *Искупљења*. У *Савремена проучавања језика и књижевности*, Година II, Том 2 (233-239). Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет.

McArthur, T. (ed.) (1992). *The Oxford Companion to the English Language*. Oxford, New York: OUP.

Nørgaard N., Montoro R. and B. Busse. (2010). *Key Terms in Stylistics*. London and New York: Continuum International Publishing Group.

Палибрк, И. (2010). О преводу слободног неуправног говора у романима *Госпођа Даловеј* и *Ка Светионику*. *Наслеђе: часопис за књижевност, језик,*

уметност и културу, година VII, број 15/1, 143-151. Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет.

Reiss, K. (2014). *Translation Criticism – the Potentials and Limitations*. Transl. Erroll F. Rhodes. London and New York: Routledge Taylor & Francis Group.

Rimmon-Kenan, S. (2005). *Narrative Fiction*. London and New York: Routledge Taylor & Francis Group.

Ronen, R. (1994). *Possible Worlds in Literary Theory*. Cambridge: CUP.

Tuan, Y. (2001). *Space and Place: The Perspective of Experience*. Minneapolis, London: University of Minnesota Press.

Verdonk, P. (2002). *Stylistics*. Oxford: Oxford University Press.

Tijana V. Parezanović

SPATIAL ELEMENTS OF FICTIONAL WORLD AS POSSIBLE INDICATORS OF FREE INDIRECT DISCOURSE, AND THEIR RELEVANCE TO LITERARY TRANSLATION

Summary: This paper provides an interdisciplinary approach to the hybrid phenomenon known as free indirect discourse (FID). The significance of FID, which is inextricably linked with focalization and features prominently in much of modern and postmodern literature in English, to the extent that one of its main functions is to mark the literariness of a text, has been recognized in the last decades in numerous research studies in narratology, stylistics and linguistics. FID is, however, largely neglected in the theory, practice and methodology of literary translation from English into Serbian, primarily due to the fact that FID markers are often ambivalent and imprecise, and also because no clear textual indicators for the obligatory use of FID have so far been identified. Reading Ian McEwan's *Atonement* (2002), as well as the novel's translation into Serbian (2003), particularly chapters II, III and VIII which contain numerous examples of shifting focalization and many narrative layers, has suggested a possibility of interpreting the relations and interconnectedness of focalizers and fictional space as indicators of the presence of FID. The here presented research is based on Ruth Ronen's premise of fictional space as an element of the modally structured universe of a literary text – an element that presents a relatively fixed entity in a tangle of different internal and external perspectives. Research results have shown that in-depth analysis of fictional space could be used to signal the change in perspective/focalization, and hence indicate the necessary use of FID, whose presence is connected with internal focalization or, according to Mieke Bal, the combined use of internal and external focalizations. This approach to interpreting literary texts potentially bears significant relevance for translation studies, as it offers new possibilities for identifying free indirect discourse, thus also providing methodology for a more semantically consistent and gramatically precise translation of FID from English into Serbian.

Keywords: free indirect discourse, narration, space and place, modally structured universe, literary translation, Ian McEwan's *Atonement*

Датум пријема: 17.8.2015.
Датум исправки: 13.11.2015.
Датум одобрења: 15.11.2015.

ОРИГИНАЛНИ НАУЧНИ РАД
УДК: 82.09:141.72

Ненад М. Кнежевић[1]
Универзитет у Београду
Факултет политичких наука
Центар за студије рода и политике

АПРОПРИЈАЦИЈА ПРОФЕТСКОГ КАО ЕЛЕМЕНТ ПРОТОФЕМИНИЗМА У ДЕЛОВАЊУ ХИЛДЕГАРД ИЗ БИНГЕНА

Апстракт: У раду се представља анализа преписке између средњовековне књижевнице,монахиње Хилдегард из Бингена, и Бернара од Кл ервоа, једног од најзначајнијих представника и реформатора средњовековног монастицизма на Западу, како би се указало на протофеминистичке елементе у деловању ове представнице средњовековне женске мистике. Анализом дискурса Хилдегардини искази садржани у писму упућеном Бернару тумаче се као парадигматични за један од начина на који је ова ауторка, али и поједине друге образоване жене, унутар специфичног контекста средњовековних конвентуалних заједница, активно преузимала друштвене улоге резервисане за мушкарце и стицала ванредан ауторитет ослањајући се на постојећи репертоар хришћанских наратива реторичких средстава. Посебно се скреће пажња на топос скромности као дискурзивни елемент у изградњи пророчке ауторепрезентације. Рад се темељи пре свега на критичкој рецепцији стваралаштва Хилдегард из Бингена унутар литературе из области феминистичке књижевне историје, у којој је уочен посебан значај ове ауторке за историју средњовековне књижевности коју су писале жене. Рад садржи и ауторов превод поменуте преписке са латинског оригинала.

Кључне речи: Хилдегард из Бингена, Бернар од Клервоа, протофеминизам, средњовековна женска мистика, топос скромности, феминистичка књижевна критика, средњовековни латинитет

---

[1] nenad.knezevic@aol.com

Увод

У протеклих неколико деценија културно стваралаштво средњовековних женских манастира привукло је пажњу феминистичке историографије и књижевне историје, из више разлога. Током низа векова, женски манастири су представљали једно од ретких места на којима је, с обзиром на родна ограничења, женама било могуће да стекну приступ вишем образовању. Уједно, женске монашке заједнице су пружале простор за интелектуални рад и стваралаштво који световним женама по правилу нису били доступни те управо из манастира потиче највећи део сачуваних дела средњовековне књижевности која су написале жене. Оставши дуго на маргинама историје књижевности, далеко од канона, а често и потпуно заборављена, нека од тих дела су тек у савремено доба дочекала критичку рецепцију, обогаћујући фонд знања који поседујемо о средњовековној култури уопште.

Имајући у виду висок степен ригидности који је подразумевала средњовековна слика света, као и дубоко патријархалан карактер феудалног поретка, очигледно је да су жене живеле и стварале унутар вишеструко рестриктивног друштвеног оквира. Упркос тој чињеници, данас знамо за имена многих жена које су успевале да створе просторе аутономног стваралаштва, ма колико ограничене, и стекну неочекивано велики углед.[2] У неконвенционалном деловању неких од њих савремена западна феминистичка историографија препознаје и елементе протофеминизма – концепата блиских феминистичким, а који су хронолошки претходили настанку феминизма у 19. веку.

Једно од имена које се често помиње управо у том контексту је Хилдегард из Бингена [Hildegard von Bingen] (1098-1179), једна од најзначајнијих ауторки из периода високог средњег века са простора Рајнске области у данашњој Немачкој. Сем монашког звања, била је песникиња, лекарка, композиторка, али славу је стекла најпре захваљујући гласу који се пронео о њеним мистичним визијама и божанским објавама, заслуживши репутацију која је, током 12. века, далеко превазилазила оквир њене монашке заједнице и локалне средине. „Рајнска Сибила” и „тевтонска пророчица” неки су од назива по којима је још за живота била позната широм Европе (Schipperges 2004: 24), док се данас сматра једном од најзначајнијих представница средњовековне женске мистике, као засебног правца

[2] Највећи допринос сличним новијим истраживањима у контексту српске књижевне историје пружила је Светлана Томин (в. Томин 2007).

средњовековне мисли са препознатљивим теолошким посебностима.[3] У свом претходном раду о Хилдегард из Бингена (Кнежевић 2011: 101-106) пружио сам кратак осврт на неколико карактеристичних својстава њеног стваралаштва који су привукли пажњу досадашњих феминистичких тумачења, пре свега теолошких, док овај текст представља даљу разраду тек једног од њих: Хилдегардине пророчке улоге.

Поред бројних биографских података који су доступни у различитим изворима, остао је сачуван низ њених текстова, од литургијске поезије, преко списа из области медицине и ботанике, до неколико књига хришћанске мистике. Не без иницијалног отпора црквене хијерархије, утемељила је два женска манастира, Рупертсберг [Rupertsberg] и Ајбинген [Eibingen], бавила се компоновањем музике, ушла је и у језичку историју као творкиња низа до данас непротумачених лексема на вештачком језику на чијем осмишљавању је радила, као и тајновитог писма, *litterae ignotae*, чија сврха није до краја разјашњена (King-Lenzmeier 2001: 119). Осим тога, била је чувена и по својеврсним проповедничким турнејама по рајнској области, које су имале и непосредну политичку димензију, јер је њихов циљ често било агитовање против субверзивних јеретичких покрета.[4] Сви подаци указују на једну снажну и утицајну личност велике енергије, креативности, као и извесног политичког утицаја. Утолико је приметнији контраст са дискурсом који је сама градила о себи.

Аутобиографским елементима присутним у њеним текстовима, Хилдегард се доследно представља као сасвим неугледна особа, потпуно необразована и неупућена у прилике ван своје монашке заједнице. Мотиви онемоћалости и слабости врло су изражени, уз потенцирање женске природе као њиховог извора. У својим текстовима редовно се представља као *paupercula* (слабашна женица), *paupercula feminea forma* (слабашан женски лик), *debilis et infirma* (слаба и нејака), *indocta* (неука) и слично. Оваква ауторепрезентација која је у упадљивом раскораку са стварношћу, карактеристична је и за поједине друге средњовековне ауторке, и обично се тумачи као топос скромности чији примери нису необични за европску књижевност тог периода. У контексту монашке литературе, овакви самоунижавајући искази традиционално се тумаче као

[3] Иако је средњовековна женска мистика дуже од једног века предмет озбиљних истраживања, тек 1980-их долази до већег интересовања за ову област (Stoudt 2010: 959), делом захваљујући утицају женских, односно родних студија.

[4] Ово је нарочито занимљиво у светлу чињенице да у том периоду, најблаже речено, није охрабривано деловање жена као проповедница (Muessig 1998: 12).

примери аутентичне скрушености ауторâ. У случају Хилдегард, то би могло бити додатно поткрепљено и чињеницом да су скромност и понизност међу темељним врлинама специфичне духовности бенедиктинског реда коме је припадала (Emerson 1998: 85). С друге стране, на савремена филолошка тумачења највише је утицао Ернст Роберт Курцијус [Ernst Robert Curtius] који је овај топос тумачио као средњовековну књижевну конвенцију, а њено порекло пратио је до позноантичког маниризма (Curtius 2013: 412).

Иако нема сумње да Хилдегард користи исто реторичко средство примећено и код других средњовековних ауторки и аутора, у овом раду њену употребу топоса скромности доводим у везу са ширим контекстом њеног јавног деловања: емфатичне исказе инфериорности тумачим као дискурзивни елемент у поступку изградње представе о себи као пророчкој личности, а сврху тог поступка видим у апропријацији моћи каква би у уобичајеним околностима била доступна искључиво мушкарцима. Оваквим тумачењем се не доводи нужно у питање аутентичност мистичних искустава које је тврдила да је искусила, што представља посебну тему која превазилази оквир овог рада, већ се апострофира начин на који су та искуства употребљена у циљу афирмације сопствене друштвене позиције.

Преписка са Бернаром из Клервоа: контекст и значај

Након низа година наизглед мирног манастирског живота, средином четврте деценије 12. века Хилдегард отпочиње својеврсну кампању за званичним признањем својих мистичних искустава као правоверних и у складу са учењима Цркве, обраћајући се писмима низу црквених ауторитета, укључујући и папу Евгенија III. Све по чему је данас позната - књижевна дела, проповеди, медицински текстови - датирају из година након што је Синод у Триру 1147/48. године званично одобрио садржај Хилдегардине прве књиге визија, *Scivias*, што указује на висок степен контроле који је црквена хијерархија имала над интелектуалним животом монахиња и њиховим књижевним стваралаштвом. Уједно, управо је тај Синод пресудно утицао да се широм Европе пронесе глас о Хилдегардином пророчанском дару, чиме је омогућен почетак њеног јавног деловања (Logan 2002: 176).

У наставку рада пружићу један пример Хилдегардиног конструисања представе о личној немоћи и неукости, непосредно повезане са њеним позивањем на пророчки дар, а са самих почетака њене обимне кореспонденције. Из године 1146. или 1147. потиче једно Хилдегардино писмо упућено Бернару из Клервоа [Bernard de Clairvaux], чувеном црквеном реформатору и у том тренутку највећем

ауторитету европског монаштва на Западу. У то време, она је била *magistra* женског манастира у Дисибоденбергу - позиција на коју је дошла избором монашке заједнице након смрти претходне игуманије, Јуте.[5] Бернару се, као неупитном ауторитету, обраћа поводом својих мистичних визија, тражећи савет да ли о њима треба да говори отворено, или да их, по цену нарушавања здравља, задржи за себе.

Следи превод интегралног текста писма са латинског оригинала:[6]

> Часни оче Бернарде, ти који под стегом светог крста, са пламтећом страшћу и горућом љубави према Сину Божјем окупљаш људе за борбу у хришћанској војсци против варварског беснила[7], и од кога треба да стрепи сва поквареност овога света; ти кога Бог високо цени, у име живога Бога молим те да ме саслушаш.
>
> Оче, у великој сам бризи због визије коју видех, не очињим видом, већ у мистичном духу. Ја, јадна и бедна као жена, од детињства сам виђала велика чудеса која се језиком не дају описати. Дух Божји ме је уверио да се у њих поуздам. Оче, који си оличен у својој одлучности и благости, одговори у својој доброти, недостојној слушкињи твојој, која од свог детињства ниједан час није живела у спокоју. Побожно и мудро погледај у своју душу, како те је Дух Свети научио, и из срца пружи утеху слушкињи твојој. Због тог виђења које је моје срце и душу дотакло попут живе ватре, изнутра сам спознала значења Псалтира, Еванђеља и осталих књига. То сазнање нисам стекла читајући књиге на немачком језику. Образована нисам, умем да читам тек једноставне ствари, без дубљег промишљања. Реци ми свој суд о овоме, јер особа сам неука, без икакве школе и образовања, али подучена изнутра, у духу. Отуда и говорим овако, несигурно.

---

[5] Дисибоденберг је био женски манастир, али припојен и подређен већем, мушком. Као *magistra*, Јута, а затим и Хилдегард, нису биле опатице, то јест игуманије *stricto sensu*; њихова задужења била су везана пре свега за увођење искушеница у монашку заједницу и њихово образовање (Elkins 1999: 905), на шта упућује и сам латински термин (срп. учитељица). Да је и у њено време та функција доживљавана врло блиском звању игуманије, сведочи једно писмо Фридриха Барбаросе, који Хилдегард технички погрешно назива *abbatissa* (Brück 1979: 40).

[6] Превод је настао на основу издања: Hildegardis Bingensis (1991). *Epistolarium*. Lieven Van Acker and Monika Klaes-Hachmoller (eds.). Turnhout: Brepols.

[7] Помињање варвара односи се на Бернарово активно учешће у припремама за Други крсташки рат.

Твоје мудре и побожне речи пружиће ми утеху. Толико је много јереси међу људима, како чујем, те се не усудих да о овим стварима икоме говорим - изузев једном монаху у чији примеран живот сам се уверила. Њему сам поверила све своје тајне и он ме је утешио, јер реч је о великим и страшним стварима. Желим, оче, за љубав Бога, да ме утешиш и бићу спокојна. Пре више од две године видела сам те у једном приказању. Указао си ми се као човек који неустрашиво гледа право у сунце. Плакала сам тада, јер сам сама веома стидљива и плашљива. Добри и благи оче, предата сам твојој души, да ме кроз ову преписку упутиш да ли да о овим стварима говорим отворено, или да ћутим. Много се мучим око оне визије и око тога колико да откријем о ономе што сам видела и чула. У међувремену, због тог виђења остала сам везана за кревет, посве онемоћала. Нисам у стању да станем на ноге, а све то зато што ћутим.

Од туге плачем пред тобом, по природи сам нејака и то ме притиска попут муљаче за грожђе - тог дрвета које води корен до Адама кога је Ђаво преварио и учинио прогнаником на овом чудном свету. Но, сада устајем, трчим ка теби и обраћам ти се: ти си јак и увек подижеш ту стегу. У души си победник који не уздиже само себе ка спасењу, већ и читав свет. Ти си орао који гледа право у сунце!

Очевим те миром молим и Његовом чудесном речју и милином најдубљег покајања[8] и Духом истине и светим звуком којим одзвања цела васељена и оном истом Речју из које се родио свет и узвишеношћу Оца који је слатком плодоносношћу[9] Реч послао у утробу Девице унутар које се напајала телом попут меда окруженог кошницом:[10] нека тај звук, Очева сила, допре до твог срца и уздигне ти душу, тако да без оклевања одговориш на ове речи,

---

[8] Милином најдубљег покајања (лат. *per suavem humorem compunctionis*): у средњовековној монашкој литератури проминентан је појам *compunctio* који се односи на осећање искреног кајања. Дословно је то убод, подразумева се оштрице савести (McNamer 2010: 213). Као и поједини други средњовековни аутори, Хилдегард га представља као *humor* – термин који се у средњовековној медицини користи за претпостављене телесне течности од чије равнотеже зависи функционисање и здравље организма.

[9] Плодоносност: о латинском појму *viriditas*, који код Хилдегард поприма различите и сложене конотације, в. Кнежевић (2011): 104-105.

[10] Слика коју Хилдегард гради у складу је са средњовековном представом о размножавању пчела партеногенезом, отуда употреба пчеле као симбола за Марију, Исусову мајку (Lamia 1998: 479).

тражећи од Бога савет о мени, или за тајну о којој сам писала; док пролазиш кроз капију своје душе, да све те ствари у Богу спознаш.

Буди добро, ти и душа твоја. Нека те Бог оснажи у борби. Амен.

У писму је уочљиво Хилдегардино раније поменуто позивање на сопствену неукост и необразовање. Морамо их довести у питање, јер је као *magistra* манастира Дисибоденберг - посао који је подразумевао не само ауторитет у духовним стварима, већ и адекватан степен знања неопходних за учешће у вођењу монашке заједнице - ипак морала имати сасвим пристојно образовање стечено у оквиру манастира. На то додатно указује и чињеница да је писмо писано на латинском, као и сви други Хилдегардини текстови. Премда се то не види из превода, писмо у латинском оригиналу садржи необичну синтаксу, што би читаоце овог писма упућивало тек на приученост том језику. Узимајући у обзир цео корпус њених текстова, можемо се запитати да ли су неке од присутних грешака, сасвим намерне, како би и на тај начин додатно потенцирала своје наводно незнање.

Поред „неукости", Хилдегард се представља и као необавештена. Помињући постојање јереси, додаје да о њима зна тек посредно, на основу онога што је чула од других. Међутим, зна се да је била не само добро упозната, већ да је, у годинама после ове преписке, и сама учествовала у отвореној борби против неких од јереси, и путем низа проповедничких путовања (Ennen 1999: 118), и преко својих текстова (Kerby-Fulton 1998: 74). У том контексту, њена најчешћа мета ван Цркве био је дуалистички верски покрет Катара[11], а осврталa се и на нежељене појаве унутар Цркве, попут симоније (Embach 2003: 219); сви сачувани њени текстови на ове теме сведоче о њеном непосредном искуству и добром познавању ових појава.

Оно знања што је стекла, Хилдегард приписује Богу и искуству мистичне визије, описане као подука изнутра, а у опозицији према знању стеченом путем формалног образовања које је тада, и вековима касније, по правилу било омогућено само мушкарцима. Изрази којима се служи у писму далеко су од ученог дискурса теологије и филозофије: иако говори о духовним стварима, призори слаткоће, меда, плодности имају више везе са чулним; Ен Хант [Anne

[11] Појава Катара обично се везује за области јужне Француске и северне Италије. У средњем веку били су пристуни и на простору данашње Немачке, премда су њихове епископије деловале са прекидима и са далеко мање успеха него на југу Европе (Grundmann 1978: 26).

Hunt] назива их „божански инспирисаним презасићењем чула,”[12] што и иначе представља препознатљиво својство Хилдегардиног стила.

Бернар је био захвална публика за позивање на ауторитет духовних искустава, с обзиром на његов властити спор са Пјером Абеларом око природе и функције образовања, а који је у Хилдегардино време био веома актуелан. Наиме, 12. век представља време када, раније доминантне, манастирске школе убрзано губе пред продором нове врсте учености која се развија у тек насталим средњовековним универзитетским средиштима. За разлику од Абелара који је истицао примат рационалне мисли, Бернар је бранио старије становиште о првенству вере - спор који је рефлектовао крупне друштвене и интелектуалне промене унутар средњовековног друштва тог времена (Novikoff 2013: 84).

Значај позивања на мистичне визије, присутног у целом једном правцу средњовековне мисли - женској мистици - лежи у преузимању ауторитета који је унутар средњовековног поретка, женама био порицан. Као *mulierculae*, слабашне женице, оне нису могле да полажу готово никакво право на јавни утицај; међутим, као *prophetissae* стицале би глас који је носио божанску санкцију. Тако је и Хилдегард, упркос евидентном поседовању завидних световних знања, пре свега из области средњовековне медицине и ботанике, свој ауторитет унутар патријархалног поретка заснивала превасходно на мистичним искуствима. Писмом Бернару ствара фиктивну представу убоге монахиње, стављајући у први план своју упућеност на Бога и знање стечено натприродним путем.

Узимајући у обзир раније поменуто Бернарово становиште спрам образовања, његов одговор на Хилдегардино обраћање мора да није био сасвим изненађујући:[13]

> Вољеној кћери у Христу, Хилдегарди, брат Бернар, опат од Клервоа: ако је молитва грешнога од икакве помоћи.
>
> Твоје мишљење о нашој скромности је далеко од онога што би нам допустила савест и верујем да потиче из твоје сопствене скромности. Одговарам на твоје писмо милосрдне љубави, иако ме мноштво обавеза приморава да то буде краће него што бих желео. Радујемо се благодети Божјој која је у теби. Охрабрујем те и молим, колико могу, да пригрлиш ту благодет и да свим бићем на њу одговориш понизно и предано, знајући да се „Господ супротставља

[12] “divinely inspired supersaturation of senses” (Hunt 2010: 37)

[13] Превод је настао на основу издања: Hildegardis Bingensis (1991). *Epistolarium*. Lieven Van Acker and Monika Klaes-Hachmoller (eds.). Turnhout: Brepols.

поноситима, док пониженима даје благодет."[14] У вези осталог, тамо где постоји унутрашња ученост и помазање које подучава свим стварима, шта бисмо ми могли да подучимо или саветујемо? Понизно те молимо да нас пред Богом држиш у мислима, као и оне који са нама чине једну духовну заједницу у Господу.

У поређењу са осталим писмима из Бернаровог обимног епистоларног корпуса, оно је веома кратко, делује као типско, садржећи више општих места и формула, почевши од „ако је молитва грешнога од икакве помоћи" (*si quid potest oratio peccatoris*).[15] Очигледан је диспаритет у погледу међусобног обраћања и стила: за разлику од Хилдегардиних прекомерних излива ласкавог страхопоштовања, не без патетике, Бернар одговара сажето и помало загонетно; додаје да нема времена за опширнији одговор. Фиона Медокс [Fiona Maddocks] његов одговор описује као стандардни образац са стола неког високог чиновника (Maddocks 2001: 80); охрабрујући али стриктно формалан.

Без обзира на утисак који може да остави, Бернаров одговор је представљао израз личне подршке која је, с обзиром на његов углед и утицај, за Хилдегард била од пресудног значаја. Деценијама након што је почела да прима прве мистичне визије, у време када је писање *Scivias* - прве од неколико књига визија - већ у току, добија охрабрење да о њима отворено говори. Тренутак у коме тражи и добија ову подршку такође је значајан: с обзиром на растући број проповедника који су у то време деловали без званичног допуштења, Црква је почела да заузима све ригиднији став према таквим случајевима. Управо је из тог разлога за Хилдегард на Синоду у Триру 1147/48. године уприличено детаљно испитивање садржаја њених мистичних објава (Keller 2000: 209). Врло је упитно да ли би добила одобрење црквене хијерархије, да није било Бернарове експлицитне подршке поновљене и том приликом.[16]

---

[14] Јаков 4:6

[15] У питању је реторичко питање које је често у Бернаровој преписци и најчешће не стоји у нарочитој вези са садржајем писама. Оно сведочи о Бернаровој преокупацији молитвом и с њом повезаним теолошким питањима (Evans 2000: 130).

[16] Синодом је председавао папа Евгеније III. Индикативно је да су два Хилдегардина писма упућена њему, писана у приближно исто време, на исту тему и са истом молбом као писмо Бернару, остала без одговора. (Schaus 2006: 365).

Женска маргинализованост као основа за пророчку ауторепрезентацију

Попут Бернара, и Хилдегард фигурира као представница старије монашке духовности, дајући примат мистичним искуствима и молитвеном животу, пре него световној учености. С обзиром да су жене биле у потпуности искључене из рада првих средњовековних универзитета, за афирмацију аутономног женског стваралаштва манастири су у 12. веку постали још и значајнији, као и очување традиционалног, предсхоластичког поимања знања - концепта чија је епистемологија била отворена за мистична искуства, визије и пророчанства; другим речима, за традицију средњовековне женске мистике. Имајући то у виду, Хилдегардино потенцирање сопствене инфериорности и позивање на знање стечено мистичним путем тумачим као два међусобно повезана елемента стратегије у борби за стварање и одржање простора женске интелектуалне аутономије унутар једног дубоко патријархалног поретка.

Хилдегард се служи емфатичним инсистирањем на личној - али недвосмислено родно условљеној - слабости, немоћи и незнању, што је, као што је поменуто, топос присутан и у делима појединих других средњовековних ауторки. Овај топос не служи истој сврси код сваке од ауторки које су га примењивале, али сматрам да је код Хилдегард пре свега у функцији додатног потврђивања најснажнијег и конзистентно грађеног темеља њеног личног ауторитета - њене пророчке улоге. Када се анализирају примери великих библијских пророка, могу се уочити неке заједничке карактеристике: они су по правилу на неки начин слаби, било да је реч о неугледном пореклу, младости и несигурности попут Јеремије у тренутку примања првих објава (Јер. 1:4-8), или друштвеној маргинализованости, као у случају Језекиља - избеглице (Јез. 1:4-8), или је реч о особама обележеним вишеструком маргинализацијом, каква је у патријархалним друштвима карактеристична за искуство жена.[17]

Ако бисмо Хилдегардине исказе посматрали интертекстуално, што је свакако упутно с обзиром на њено непрекидно позивање на референце из Библије као примарног текстуалног ауторитета, онда постаје очигледним њено надовезивање на канонски освештану пророчку традицију. Семјуел Гледен [Samuel Gladden] тако закључује да су Хилдегардина „безвредност и пасивност у

[17] Везано за последње, библијски текстови бележе постојање пророчица, како у Старом Завету, тако и у Новом, премда њихово присуство у библијским текстовима остаје на нивоу тек узгредног помињања. Шест жена се изричито наводи са тим звањем: Миријам (2. Мој. 15: 20-21), Девора (Суд. 4:4), Олда (2. цар. 22:14 и 2. дн. 34: 22), Ноадија (Нем. 6:14), Исаијина неименована жена (Ис. 8:3) и Ана (Лк. 2:36).

складу са ‘феминином’ природом дугог низа пророка и мистика који су дошли пре и после ње.”[18] Другим речима, топос скромности није тек у функцији маркирања неравноправног друштвеног положаја, или побожног пренаглашавања сопствених хришћанских врлина; тачније, није само то, већ представља саставни елемент Хилдегардине ауторепрезентације као пророчке личности, а у складу са успостављеним дискурсом о пророчком ауторитету који је хришћанска култура наследила из библијских наратива. Фемининост тако парадоксално постаје предност, јер као што указује Сабина Фланаган [Sabina Flanagan], женска инфериорност испоставља се као један од предуслова за профетску вокацију (Flanagan 1998: 11), која тада постаје механизам за стицање ауторитета којим женски субјект превазилази наметнута родна ограничења.

Надаље, сматрам значајним што се Хилдегардина мистична искуства не састоје од падања у транс или екстазе својствене духовном искуству појединих других хришћанских аутора и ауторки, а на која је средњовековна Црква често гледала са подозрењем или скепсом (Elliott 2012: 197). Иако и у случају Хилдегард постоје тумачења њених искустава као психосоматског феномена,[19] на основу неких показатеља може да се донесе закључак о рационалном поступку који има сасвим прагматичан учинак. У ту сврху може да послужи и једна занимљива илуминација који се налази на рупертсбершком кодексу прве збирке њених визија, *Scivias*.

[18] “Thus Hildegard’s unworthiness, her passivity, is consistent with the ‘feminine’ nature of a long line of prophets and mystics who came before and after her.” (Gladden 1993: 221)

[19] На основу Хилдегардиних описа личног доживљаја мистичних искустава, у савременој медицинској литератури она се најчешће објашњавају симптоматологијом мигренозних напада (Davidoff 2002: 52).

Илуминација приказује Хилдегард у карактеристичном тренутку примања визије. На воштаној таблици скицира призор који види „у мистичном духу", како је описала тај доживљај у раније наведеном писму Бернару, остајући притом потпуно свесна и прибрана. Опис визије диктира монаху који стоји до ње и тај опис чиниће један од интегралних делова коначне верзије визије која ће се наћи у манускрипту. У конкретном случају, приказани монах је Волмар [Volmar], игуман манастира Дисибоденберг [Disibodenberg], Хилдегардин исповедник (Caviness 1996: 115). Иако би у редовном монашком поретку он требало да буде њен надређени, ситуација божанске објаве ремети уобичајени ред: средишње место на илуминацији заузима Божја пророчица, док је игуман сведен на готово маргиналну функцију њеног личног писара. Како објашњава Кимберли Бенедикт

[Kimberley Benedict], у овом примеру колаборативног писања, Хилдегард је та која поседује „наративну привилегију”, док је Волмар тек неми саучесник без сопственог гласа (Benedict 2004: 21).

Овај последњи пример, визуелна представа илуминације са манускрипта, верно представља раније описан Хилдегардин поступак и њену позицију. С једне стране, она је дубоко урођена у хришћанску културу и њен појмовни апарат; у њеним теолошким интервенцијама нема суштинског одударања од важеће доктрине; и када износи необичне погледе на теолошка питања, остаје у оквирима званичних учења. С друге стране, управо вештим коришћењем црквених учења и библијског предања, како је оно разумевано у средњем веку, Хилдегард остварује позицију којом постиже трансгресију друштвено конструисаних ограничења. Тако позивање на акт примања божанске визије посредује потпуној инверзији очекиваних родних улога.

Закључак

Према конвенционалним тумачењима стваралаштва средњовековне монахиње Хилдегард из Бингена, она остаје пример узорне монахиње, а то је представа о Хилдегард која је успостављена као канонска и ватиканским документом, тачније апостолским писмом из 2007. године, којим се Хилдегард проглашава црквеном научитељицом (лат. *Doctor Ecclesiae*) (Benedictus XVI 2012: 2). У њему је описана традиционалним, хагиографским терминима, без назнака да би у њеним делима могло да буде нечег субверзивног. Са друге стране, последњих деценија развија се битно другачија рецепција Хилдегардиних дела, пре свега унутар области феминистичке теологије и књижевне историје, где се истиче иновативност њеног мишљења у реконцептуализацији родних улога и теолошкој афирмацији фемининог, укључујући и њено сопствено прекорачење успостављених родних ограничења, уочљиво како у њеним текстовима, тако и у доступним биографским и аутобиографским подацима.

С обзиром на величину Хилдегардиног опуса, у овом раду фокус је био тек на једном од елемената присутних у њеном стваралаштву, а који би могли да се означе као протофеминистички. Топос скромности препознат је као дискурзивни елемент у градњи профетске ауторепрезентације, која је протумачена као средство за преузимање позиције - за жену - ванредног ауторитета. Посматран унутар средњовековне слике света, као и контекста родно засноване маргинализације својствене феудалном поретку, овај пример из 12. века указује на један рани и успешни покушај учвршћивања аутономије женског стваралаштва кроз креативну употребу постојећих реторичких средстава и идеолошких предложака.

Литература

Benedict, K. M. (2004). *Empowering Collaborations: Writing Partnerships between Religious Women and Scribes in the Middle Ages.* New York: Routledge.

Benedictus XVI (2015, 4. јун). *Littera apostolica quibus sancta Hildegardis Bingensis monialis professa Ordinis Sancti Benedicti, Doctor Ecclesiae universalis renuntiatur*. Доступно преко http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/la/apost_letters/documents/hf_ben-xvi_apl_20121007_ildegarda-bingen.html

Brück, A. P. (1979). *Hildegard von Bingen, 1179-1979.* Mainz: Gesellschaft für Mittelrheinische Kirchengeschichte.

Caviness, M. H. (1996). Anchoress, Abbess and Queen: Donors or Patrons or Intercessors and Matrons? In June Hall McCash, *The Cultural Patronage of Medieval Women* (105-154). Athens: University of Georgia Press.

Curtius, E. R. (2013). *European Literature and the Latin Middle Ages.* Princeton: Princeton University Press.

Davidoff, R. A. (2002). *Migraine: Manifestations, Pathogenesis, and Management*. New York: Oxford University Press.

Dronke, P. (1984). *Women Writers of the Middle Ages.* Cambridge: Cambridge University Press.

Elkins, S. H. (1999). Daily Lives of Religious Medieval Women. In Helen Tierney (ed.), *Women's Studies Encyclopedia*, Vol. 2 (903-906). Westport: Greenwood Press.

Elliott, D. (2012). Raptus/Rapture. In Amy Hollywood and Patricia Z. Beckman (eds.), *The Cambridge Companion to Christian Mysticism* (189-199). New York: Cambridge University Press.

Embach, M. (2003). *Die Schriften Hildegards von Bingen*. Berlin: Akademie Verlag GmbH

Emerson, J. (1998). A Poetry of Science: Relating Body and Soul in the *Scivias.* In Maud Burnett McInerney (ed.), *Hildegard of Bingen: A Book of Essays* (77-102). New York: Gardland Publishing, Inc.

Ennen, E. (1999). *Frauen im Mittelalter.* München: C. H. Beck.

Flanagan, S. (1998). *Hildegard of Bingen: A Visionary Life*. New York: Routledge.

Gladden, S. L. (1993). Hildegard's awakening: a self-portrait of disruptive excess. In Bonnie Wheeler (ed.), *Representations of the Feminine in the Middle Ages* (217-234). Dallas: Academia Press.

Grundmann, E. (1978). *Ketzergeschichte des Mittelalters: ein Handbuch.* Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

Hildegardis Bingensis (1991.). *Epistolarium*. Lieven Van Acker and Monika Klaes-Hachmoller (eds.). Turnhout: Brepols.

Keller, H. E. (2000). Absonderungen. Mystische Texte als literarische Inszenierung von Geheimnis. In Walter Haug (ed.), *Deutsche Mystik in abendländischen Zusammenhang* (195-222). Tübingen: Niemeyer.

King-Lenzmeier, A. H. (2001). *Hildegard of Bingen: An Integrated Vision*. Collegeville: The Liturgical Press.

Кнежевић, Н. (2011). Протофеминизам у 12. веку: Хилдегард из Бингена. *Филолог: часопис за језик, књижевност и културу*, Бања Лука, 4: 101-106.

Lamia, S. (1998). Labor / Trades / Occupations. In Helene E. Roberts (ed.), *Encyclopedia of Comparative Iconography* (475-482). Chicago: Fitzroy Dearborn Publishers.

Logan, F. D. (2002). *A History of the Church in the Middle Ages*. London: Routledge.

Maddocks, F. (2001). *Hildegard of Bingen: The Woman of Her Age.* New York: Random House.

McNamer, S. (2010). *Affective Meditation and the Invention of Medieval Compassion.* Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Muessig, C. (1998). What is medieval monastic preaching? In: Carolyn Muessig (ed.), *Medieval Monastic Preaching* (3-18). Leiden: Brill.

Novikoff, A. J. (2013). *The Medieval Culture of Disputation: Pedagogy, Practice, and Performance*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Schaus, M. (2006). *Women and Gender in Medieval Europe: an Encyclopedia*. New York: Routledge.

Schipperges, H. (2004). *Hildegard von Bingen*. München: C. H. Beck.

Stoudt, D. (2010). Mysticism. In Albrecht Classen (ed.), *Handbook of Medieval Studies: Terms, Methods, Trends* (939-966). Berlin: Walter de Gruyter GmbH & Co.

Nenad M. Knežević

APPROPRIATION OF THE PROPHETIC AS AN ELEMENT OF PROTOFEMINISM IN THE WORKS OF HILDEGARD OF BINGEN

Summary: The paper analyses the correspondence between two of the most prominent 12th century monastics, Hildegard of Bingen and Bernard of Clairvoix, contrasting stylistic characteristics and devices employed by the two authors. The exchange is situated within the broader context of the period, and interpreted by relying mainly on the theoretical framework of feminist literary criticism. The subject of Hildegard's letter – seeking endorsement for her claim to the prophetic calling - is posited to be a tactic of

transcending gender-based limitations imposed by the androcentric feudal order. The paper explains how certain elements of discourse identified in her writings, such as the humility topos, are more than rhetorical devices: they build upon a much older and firmly established biblical understanding of prophethood, where the idea of personal inferiority is taken as a prerequisite for the prophetic role. By rhetorically owning typically medieval notions of the feminine as lesser, weaker and intellectually inferior, Hildegard is claimed to subvert them by skilfully building the platform for her subsequent successful public activity as a renowned prophetess. Although frequently at odds with the established gender roles and expectations, her position remained autonomous and secure by means of calling on the prophetic authority. The author's conclusion is that Hildegard's carefully devised and consistently executed tactic can be taken as an example of medieval protofeminism.

Key words: Hildegard of Bingen, Bernard of Clairvoix, protofeminism, medieval women mystics, humility topos, feminist literary criticism, medieval Latin

Датум пријема: 6.8.2015.
Датум исправки: 30.9.2015.
Датум одобрења: 15.10.2105.

ОРИГИНАЛНИ НАУЧНИ РАД
УДК: 821.111.09

Sibylle Gruber[1]
Department of English
Northern Arizona University
Flagstaff, Arizona, USA

ETHICAL VIRTUES, CONTACT ZONES, AND REPRESENTATION IN TRAVEL WRITING: EXPLORATIONS PAST AND PRESENT

Abstract: The article focuses on the importance of placing our writing in the context of what Aristotle terms "ethical virtues." This is especially important when writing about different communities and peoples, their customs, religions, histories, and language. After showing Aristotle's approach to ethical virtues, I use as an example the travel writing of Harriet Martineau, a nineteenth century British woman writer who used nineteenth century philosophy, economy, and social thought to express her views on the American women's movement and her aversion to slavery, and to express her attitudes toward colonialist behavior in her work on *Eastern Life, Present and Past* where she explores her views on Egypt, Palestine, Syria. I then show the importance of engaging in representational travel writing and adapting ethical virtues to current-day century sensibilities so that we move away from the "genre of the empire" in current travel writing. I conclude by exposing assumptions in twenty-first century travel writing and providing a theoretical framework for applying ethics in travel writing that allow us to see the connections to other people without assuming that we can achieve symmetrical reciprocity in our interactions with people in our own communities or communities abroad.

Key words: historical travel writing; Aristotle's ethical virtues; current-day travel writing; colonialism; contact zones; ethical virtues and travel writing

---

[1] Sibylle.Gruber@nau.edu

Introduction

Travel writing, according to Barbara Korte (2000), focuses on "the interaction of the human subject with the world" (p. 5). The recounting of these interactions often shows the writer's understanding of the history, the political system, and the social relationships. Writers recount cultural differences, use master narratives about travels to a specific country, and discuss their encounters with locals. These accounts, Korte reminds us, "are never objective; they inevitably reveal the culture-specific and individual patterns of perception and knowledge which every traveller brings to the travelled world" (p. 6).

My interest in travel writing, and especially in the ethics of travel writing became especially pronounced after reading historical narratives of visits to foreign lands. Lady Mary Wortley Montagu's letters on her travels to Turkey, Mary Kingsley's writing on West Africa, Mary Hall's recounting of her travels from the Cape to Cairo were only a few of the stories that started my own explorations into current discussions of colonial and postcolonial writing, and how the empire still strikes back when writers attempt to explore the cultures and customs of a different country.

In this chapter, I focus specifically on the importance of placing our writing in the context of what Aristotle terms "ethical virtues." This, I show, is especially important when writing about different communities and peoples, their customs, religions, histories, forms of government, and language. After showing Aristotle's approach to ethical virtues, I first use the narratives of Harriet Martineau as an example to highlight the importance of seeing travel writing, and any writing, in its historical and cultural context. As Manfred Pfitzer so aptly pointed out, "the traveller's perception of [a country and its people] is filtered through the home country as a perceptual foil of comparison and contrast, and scripted through established routes and canonized sights" (p. 4). As a 19th century British woman writer, Martineau used her understanding of 19th century philosophy, economy, and social thought to express her views on the American women's movement and her aversion to slavery. Additionally, she expressed her attitudes toward colonialist behavior in her work on *Eastern Life, Present and Past* (1848) where she explores her views on Egypt, Palestine, and Syria. The importance of applying ethical virtues in representational travel writing, I show in the second part of the chapter, is still essential in current travel writing if we want to move away from colonial undertones in current representations of people and countries visited. I conclude by exposing assumptions in 21st century travel writing and providing a theoretical framework for applying ethics in travel writing that rejects the notion of "the-monarch-of-all-I-survey" (Pratt, 1992: 202) and instead allows us to see the connections to other people without assuming that we can achieve symmetrical reciprocity (Young, 1997) in our interactions with people in our own communities or communities abroad.

Travel Writers, Ethos, and World Views

Rhetoric scholars often discuss the rhetorical practices we use in order to convince our audience to take action and improve a current situation. In addition to teaching our students that any rhetorical situation consists of what Lloyd Bitzer (1968) termed exigence, constraints, and audience (p. 4), we also focus on the role of the author, and how the writer's ethos influences the audience's willingness to engage in serious discussions about a problematic situation that needs to be addressed. Our starting point for such discussions is often Aristotle's exploration of ethical virtues, and his argument that ethics needs to be studied to improve human well-being. Ethical virtues, we tell our students, are complex rational, emotional and social skills. To learn these skills, we need to learn how our actions are supported by reason, not only by following general rules but by exploring how general rules are applied to different situations. And because situations differ, ethical virtues cannot be applied by following predetermined procedures. Instead, a person who is ethical has to be good at deliberation and rational inquiry. Ethical virtue, such as being just, courageous, and generous, then, is "determined by *logos* ('reason,' 'account') and in the way that the person of practical reason would determine it" (Aristotle, 1107a1–2).

Aristotle's exploration of ethical virtues acknowledges the existence of easily identifiable unethical emotions (such as spite, shamelessness, and envy) and actions (such as adultery, theft, and murder). However, he emphasizes that most ethical virtues cannot be easily categorized and implemented. Instead, most situations require us to make decisions grounded in theoretical and practical reason. To ensure that such decisions will lead to happiness, Aristotle concludes that human beings have to live in communities that encourage good habits and provide the basic equipment of a well-lived life.

Ethical virtues, then, are not practiced in a vacuum, but are dependent on the political system of the state, the religious practices of the community, and the social organization of the extended and nuclear family unit. In other words, ethical virtues shift over time because our understanding of the world shifts with new political movements, new industrial and technological developments, or new social developments. For example, Victorian culture imposed perceptions of womanhood that confined women to the domestic sphere. This representation of women and of sexual difference, Mary Poovey (2009) argues, influences and shapes a country's "social institutions, the organization of its most basic economic and legal relations, and … the rationalization of its imperial ambitions" (p. 2). Imperial ambitions, largely accepted and supported by 19th century Britain, took as their privilege the domination of subordinate cultures, often justified by "converting local knowledges (discourses) into European national and continental knowledges associated with European forms and

relations of power" (Pratt, 1992: 198). Pratt terms such behavior as "the monarch-of-all-I-survey," imposing the "social and material value of … the explorer's home culture" (p. 201). Now, in the age of postmodernism, post-colonialism, and post-industrialism, what is considered right and wrong, and what is considered ethical, includes new knowledge that was not available to Victorian women or 19th century British explorers.

Some of our students might find it disconcerting that Aristotle advocates for qualifying ethical virtues. However, most can grasp that their virtues have political, social, temporal, and religious underpinnings. Moving to the next step, that contemporary communities—in the same country and across the globe—adhere to different ethical values based on historical events, social conventions, religious affiliations, or political systems, is more contentious. For example, wearing the hijab, engaging in free sex, or supporting circumcision lead to heated debates on whether such practices and behaviors are ethical, whether different political systems allow for ethical virtues to develop, and whether it is our role to change practices that we consider unethical but that might be seen as ethical in the community that adheres to these practices—no matter whether we consider the political system as flawed.

Such discussions are especially pertinent when we examine travel writing. Whether we analyze historical travel writing, or whether we reflect on our own travels and on how we want to write down our experiences, we need to evaluate how our rational, emotional and social skills—leading to our ethical virtues—influence us when we travel to places whose political system is diametrically opposed to our values, whose religious practices we consider restrictive and limiting, and whose social system is based on practices that we fought against in our own community. We need to ask ourselves whether we can approach a country's history without imposing absolute ethical standards, and whether we can move to embracing ethical virtues that expand our own thinking about what is right and wrong. In other words, is our political, social, or religious system the best indicator of building ethical virtues? How do we present ourselves, and how do we represent our experiences to our readers? And finally, how do we place ourselves within a complex and expanding system of ethical virtues without losing our ability to exercise our rational, emotional, and social skills grounded in personal and communal values that increase the happiness of humanity? Harriet Martineau's travel writing is only one example that can be used to explore the questions on what is ethical behavior in Victorian England.

Ethical Virtues in Historical Context: An Example from the Past

An avid writer and traveler, Harriet Martineau (1802-1876) had to push the boundaries of virtuous—or ethical—behavior in early 19th century England. Her life, according to Diana Postlethwaite (1989), "offers a radical challenge to the stereotype of the Victorian woman writer as a subjective, emotive novelist or poet, a Lady of Shalott weaving her

web of words in isolation from the larger concerns of the masculine world" (p. 583). Similarly, Margaret Oliphant (1877) points out that ""as a born lecturer and politician she was less distinctively affected by her sex than perhaps any other, male or female, of her generation" (p. 479). Martineau's autobiography, as well as her fiction and non-fiction works, focus on economics, sociology, travel, history, and philosophy, even though such topics were considered more fitting for men's explorations while writing about romance and domesticity were considered the realm of women's writing. She introduced feminist perspectives in her writing, became a supporter of abolitionism, and supported Darwin's theory because it was based in secularism and not in theology.

As a British traveler contending with 19th century British sensibilities, Martineau was part of a new wave of travelers who could, even though with difficulties, participate in new adventures that were now no longer exclusively the privilege of "Grand Tourists", described by Paul Fussell (1987) as young men accompanied by a governor, "probably a minister of the Church of England" (p. 130). Instead, because of more affordable train travel and a democratization of travel, a larger number tourists could explore different countries. Women travelers, however, were expected to behave and write in such ways that did not impinge on the Victorian understanding of "true womanhood," a concept that included the notion of the "angel in the house." Aptly described by Virginia Woolf in 1942, the Victorian angel in the house was

> …intensely sympathetic. She was immensely charming. She was utterly unselfish. She excelled in the difficult arts of family life. She sacrificed herself daily ... in short she was so constituted that she never had a mind or a wish of her own, but preferred to sympathize always with the minds and wishes of others. Above all ... she was pure. Her purity was supposed to be her chief beauty. (p. 2)

Without suffrage rights, and without rights to own property, women's roles were dependent on a paternalistic system, and a system that resisted women travelers, and often pitied women who traveled on their own. Despite these restrictions, Martineau traveled widely, including an extensive trip to the United States. This trip was initiated, as Deborah Logan (2013) points out in her close analysis of Martineau's writing on Martineau's transatlantic abolitionism, because of "her passion for [America's] ideology and admiration for its citizens" (p. 220). In her volumes dedicated to American travel (*Society in America*, 1837, 3 volumes), Martineau described her visit with President James Madison, her experiences at Boston girls' schools, and her understanding of the importance of women's education. As she wrote in *Society in America,* ""The intellect of women is confined by an unjustifiable restriction of... education... As women have none of the objects in life for which an enlarged education is considered requisite, the education is not given... The choice is to either be 'ill-educated, passive, and

subservient, or well-educated, vigorous, and free only upon sufferance" (1837: 157). Additionally, she made clear her abhorrence of slavery in much of her writing on the U.S. political and social system. She became an avid supporter of the abolitionist movement that she addressed eloquently in *The Martyr Age of the United States,* published in 1839*:*

> There is a remarkable set of people now living and vigorously acting in the world, with a consonance of will and understanding which has perhaps never been witnessed among so large a number of individuals of such diversified powers, habits, opinions, tastes and circumstances. The body comprehends men and women of every shade of color, of every degree of education, of every variety of religious opinion, of every gradation of rank, bound together by no vow, no pledge, no stipulation but of each preserving his individual liberty; and yet they act as if they were of one heart and of one soul. Such union could be secured by no principle of worldly interest; nor, for a terms of years, by the most stringent fanaticism. A well-grounded faith, directed towards a noble object, is the only principle which can account for such a spectacle as the world is now waking up to contemplate in the abolitionists of the United States. (p. 4)

Martineau's strong commitment to the antislavery movement in the United States can, to use Aristotle's concept of community influence in a person's development of ethical virtues, be connected to Britain's abolishment of slavery in the colonies in 1833. Furthermore, women's rights in England had already been addressed by Mary Wollstonecraft who, in 1792 in her treatise titled *A Vindication of the Rights of Woman,* argued for equal educational opportunities, and "rights to humanity" for all (qtd in Lauren, 2003: 32). Wollstonecraft's and her contemporaries' work, and Stuart Mills' 1869 work on women's rights to vote was largely influential in shaping discussions on the subjection of women in Britain. Martineau's rational, emotional, and social skills can certainly be seen as part of a larger fabric that already had addressed, and continued to address throughout the 19th century, dissatisfaction with the current treatment of women and the treatment of slaves.

Martineau's travel narratives were not confined to her extensive work on her American travels. She also published her impressions of *Eastern Life, Past and Present* (1848), which specifically focused on her travels to Egypt, Syria, and Palestine. Martineau, a member of British society, not only described her first desert journey but also included her controversial understanding of faith and her impressions of the slave trade in Aswan. Deborah Logan sums up Martineau's argument on theology succinctly, pointing out that Martineau argued that "the parallels and intersections shared by ancient Egyptian religions, Judaism, Christianity, and Islam, evidence theological

evolution, with each succeeding religion representing a step in a progressive evolutionary process" (2009: 174), a position strongly opposed by her brother James Martineau who fervently argued that "The Theological world can not but hate a book which treats of theological belief as a transient state of the human mind" (qtd in Logan, 2009: 174).

In addition to her controversial position on theology, Harriet Martineau also included her impressions of the slave trade in Aswan which, she points out, "is no more defensible here than elsewhere" (1848: 98), continuing her anti-slavery stance she had clearly expressed in her writings about American slavery. Martineau's discussion also includes her group's treatment of the native peoples on her trip. She points out that "we do not agree with travelers who declare it necessary to treat these people with coldness and severity – to repel and beat them" (p. 50). However, Martineau's discussion leaves 21st century sensibilities, and she continues to point out that "we treated them as children; and this answered perfectly well" (p. 50). She continues to let the reader know that "they were always manageable by kindness and mirth" (p. 50). Such treatment, based on her comments, is highly preferable to the treatment meted out by other travelers. Martineau's comments place her directly within 19th century sentiments on the treatment of the colonized, notwithstanding her anti-slavery rhetoric employed in her American travel writing. Termed "infantilization trope" by Ella Shohat and Robert Stam (2014), Martineau shows " the political immaturity of colonized… peoples" who suffer from "an inbred dependency on the leadership of White Europeans" (p. 140). Martineau exercised, as Allison Russell puts it, a "knowing gaze or privileged point of view that simultaneously colonizes the landscape and its indigenous population" (p. 5). In other words, she used "imperial eyes" (Pratt, 1992) which focus on the "other" as inferior and unequal to the colonizer. However, she made sure that her actions did not lead to the kind of abuse she could see used by other travelers who come in contact with the colonized.

Maria Frawley (1994), in her work on travel writing by Victorian women, sees Martineau's comments in accordance with 19th century beliefs that women were the "social and psychological superior" and "international disciplinarians in places of English colonization" (p. 119). As 21st century readers, we might be disappointed by Martineau's reaction to who she clearly considers as inferior to herself; however, if we go back to connecting ethical virtue with the rational, emotional, and social skills that are encouraged by the political framework that exists, Martineau's response is a vast improvement to the treatment of "the other" described in the literature of the time which used racialized stereotypes of the brutish and barbaric savage to defend colonialism. Rudyard Kipling (1899) expressed this wide-held belief in his poem "The White Man's Burden" where he describes colonized Filipinos as "new-caught, sullen peoples, half devil and half child" (Kipling, 1899). John A. Hobson continued this argument in 1902

when he wrote:

> Probably everyone would agree that an Englishman would be right in considering his way of looking at the world and at life better than that of the Maori or the Hottentot, and no one will object in the abstract to England doing her best to impose her better and higher view on these savages…Can there be any doubt that the white man must, and will, impose his superior civilization on the coloured races? (II.II.14)

Martineau's reaction to the colonized people should not surprise us, especially when we look at her ethical virtues through the eyes of her experiences as a British woman who was born into a political system that focused on expanding its imperial power. To be virtuous, for Martineau, meant to treat those inferior to her with kindness. In her worldview, it did not mean to give up imperial power, decolonize, and withdraw from the colonized territories. This certainly does not justify Martineau's stance on the "inferior race," but it helps us explain why such a stance can be taken by a woman whose many treatises include new views on theology, support of anti-slavery, support of women's rights, support of new laws for the poor, and support of Darwin's theory of evolution.

Ethical Virtues and Current Sensibilities: Theories of Representational Travel Writing

As an example of shifting ethical virtues, Martineau's work highlights the importance of closely examining not only the writing, but also the context in which writing takes place. To explore Aristotle's ethical virtues in connection with current approaches to travel writing, I turn to Stuart Hall's (1997) introduction to his excellent work on *Representation* where he points out that "representation connects meaning and language to culture" (p. 15). Using a constructionist perspective, he underscores the importance of connecting three aspects of culture: "what we might broadly call the world of things, people, events and experiences; the conceptual world - the mental concepts we carry around in our heads; and the signs, arranged into languages, which 'stand for' or communicate these concepts" (p. 61). To arrive at meaning when we interact with different communities and cultures, then, necessitates translation and interpretation. What complicates successful communication--even if we understand that every communicative act is based on connecting people, events and experiences without pre-conceived notions or absolute ethical virtues that we carry with us, and then express ourselves through language—is the temporary nature of our relationships with each other and with the cultures with which we interact. According to Hall, such temporality influences our ability to encode messages, and it influences how our audience decodes these messages (p. 62). Because we participate in communicative acts in shifting

contexts, meaning also shifts over time and from one culture to the next.

Such shifts in meaning—over time or from one culture to another—should not deter us from engaging in successful communicative acts. Instead of taking Hall's awareness of the temporality of discursive acts and the shifting construction of meaning as a hindrance to interacting with different communities and cultures, his insightful comments provide intercultural communicators—which I consider a prerequisite for travel writers—with the impetus to pay attention to how we interpret what we hear and what we see. They help us to become aware that encoding and decoding messages are not linear processes but instead have to be seen within ever-changing contexts influenced by the speaker's and listener's backgrounds, political affiliations, gender, race, economic background, religious affiliation, and age. Iris Marion Young (1997) helps us understand the shifting and asymmetrical nature of communication practices when she points out that

> A condition of our communication is that we acknowledge the difference, interval, that others drag behind them shadows and histories, scars and traces, that do not become present in our communication. Thus we each must be open to learning about the other person's perspective, since we cannot take the other person's standpoint and imagine that perspective as our own. (p. 53)

Egalitarian reciprocity, she argues, does not mean that we can walk in each other's shoes—something she considers impossible to achieve. Instead, it is an acknowledgment of the asymmetry between communicators that makes it possible to imagine that we are not all the same and that, even if there are "similarities and points of contact" when we communicate, we also need to understand that "each position and perspective transcends the others, goes beyond their possibility to share or imagine" (p. 50). This transcendence is especially important to keep in mind when we want to be successful in our understanding that "each [participant] brings to the relationships a history and structured positioning that makes them different from one another, with their own shape, trajectory, and configuration of forces" (p. 50). For this reason, Young insists, it is important to acknowledge difference and be open to learn about the other person's perspective. This is possible, she argues, if we approach interactions and communication with others with a sense of wonder and moral respect in order to achieve an enlarged understanding of the world. As she succinctly instructs her readers,

> Have the moral humility to acknowledge that even though there may be much I do understand about the other person's perspective through her communication to me and through the constructions we have made common between us, there is also always a remainder, much that I do not understand about the other person's experience and perspective. (p. 53)

Such moral humility is especially pertinent in our exploration of the conflicting perspectives on travel writing. Debbie Lisle (2006) points out that a cosmopolitan vision of travel writing—a vision that most of us would like to embrace—attempts to be critical of using "imperial eyes" and instead attempts to examine "what values might cut through cultural difference and make it possible to develop a global order based on shared understandings, norms and sensibilities" (p. 5). In other words, as travel writers, we want to celebrate diversity, see difference as positive, and not judge based on my understanding of what is good and attainable.

However, despite good intentions to strive for a "cosmopolitan vision," it is easy to bring in remnants of orientalism, colonialism, and empire building in travel writing. Based on our own positions as participants in political, social, and cultural environments, we establish, often unwittingly, that we are the social, cultural, historical, political and psychological superior of those we describe in our writings. Lisle sees this "production of difference" in the travel writing that she explores. According to her,

> it is easy to see how contemporary travel writing continues in the colonial tradition: it reproduces a dominant Western civilization from which travel writers emerge to document other states, cultures, and peoples. In this sense, travel writers continue to secure their privileged position by categorising, critiquing and passing judgment on less-civilised areas of the world. (p. 3)

Even though we might see ourselves as post-colonialists, Lisle's comments are reminiscent of Harriet Martineau's descriptions of her treatment of slaves in Aswan, showing us that our own perspectives are often less cosmopolitan than we consider possible. Edward Said (1993) in *Culture and Imperialism* supports Lisle's statement when he points out,

> What one cannot do in one's own Western environment – where to try to live out the grand dream of a successful quest is only to keep coming up against one's own mediocrity and the world's corruption and degradation – one can do abroad. Isn't it possible in India to do everything? be anything? go anywhere with impunity? (p. 42)

Of course, we don't need to visit former colonized countries to pass judgment on the "other," to see ourselves as superior, or to try and reinvent ourselves. We can visit Rome and see the evils of unions when the whole country is on strike and no train leaves the train station. We can feel superior because of our home country's medical system, and we can vilify Britain's system of socialized medicine because we have heard how long the wait is in any of England's doctor's offices. Our perspectives, in other words, are never objective. As Barbara Korte (2000) points out, "Accounts of

travel … inevitably reveal the culture-specific and individual patterns of perception and knowledge which every traveller brings to the travelled world" (p. 5). For travel writers, then, the question is not whether we can objectively recount our experiences, but how we can find points of connections that will illuminate political, social, and cultural understandings, and that will allow us to explore our own preconceived notions while also paying attention to why these notions might limit our appreciation of religious practices, political systems, or cultural practices.

Limitations to efforts of finding such points of connection are often presented long before travel to another country begins. Travelers are often confronted with a myriad of preconceived notions about the country they will visit, and the people who will welcome them—or will dislike them. Comments are wide-ranging, but they express an opinion formed from a single trip, or from conversations with friends, or from media portrayals of the places in question:

> *"You'll love France. It's so beautiful. But be careful of the Parisians. They are so rude."*
>
> *"Why would you go to Bilbao? Isn't it an industrial city in the middle of the Basque country? Aren't you afraid of the terrorists?"*
>
> *"I'd love to go to Machu Picchu. It's such an amazing site."*
>
> *"I wouldn't go to Mexico right now. The drug cartels are everywhere. I heard this story on the news where an American got killed in the cross fire."*
>
> *"Where in Africa? Aren't they fighting a war right now?"*
>
> *"I have heard so much about a Safari tour. You'll get to stay in a tent that has everything you'd ever want to have. It looks just like this scene in* Out of Africa*."*

Such portrayals, and the assumptions they highlight, restrict our understanding of the complexity inherent in any culture that we visit. They also restrict our ability to arrive at a more cosmopolitan and postcolonial approach to travel writing. The wide brush strokes with which different cultures are often painted leave out the nuances that characterize the members of any community. In our own country, we take for granted that we will be seen as individuals living in a specific community, with commonalities but also with wide-ranging differences. We acknowledge what Susan Leigh Star (1991) points out in her efforts to show that culture is not a monolithic idea but a complex system. As she puts it, "we are all marginal in some regard, because we are all members of more than one community of practice and thus of many networks, at the moment of action we draw together repertoires mixed from different worlds." (p. 85).

If we emphasize that we are members in many communities and participate in many worlds, it is easier to question our own assumptions of a "one-size-fits-all" approach to peoples from different countries. It allows us to see cultures as "contact

zone." As Marie Louise Pratt (1992) points out, "A contact perspective emphasizes how subjects are constituted in and by their relations to each other. It treats the relations among colonizers and colonized, or travelers and 'travelees,' not in terms of separateness or apartheid, but in terms of copresence, interaction, interlocking understanding and practices" (p. 7).

Pratt's exploration of relations between subjects is especially useful if we understand that our differences do not separate us but instead allow us to get to know a person more closely. Similar to Young's (1997) concept of asymmetrical reciprocity, Pratt wants to ensure that even though we cannot know the other person, we can try to interact, and we can focus on overlapping interests. If we acknowledge asymmetrical reciprocity in our interactions, we need to approach each other with a sense of wonder in order to arrive at an "enlarged understanding of the world" (Young, 1997: 59). Without a sense of wonder for the new and unexpected, and a heightened knowledge of how we can make "moral and political judgments" (p. 59), we are prone to follow in the footsteps of colonial writing practices.

Ethical Virtues and Current-Day Contexts: An Example from the Present

When we travel, we bring with us what Pfister (1996) termed "preconceptions, prejudices, stereotypes, anticipations and preferences" (p. 4) that are based on our experiences, our understanding of the world around us, and our perceptions of what we will experience in our travels. For example, when we arrived in Bilbao, Spain, we were prepared to embrace an "enlarged understanding of the world." (Young, 1997: 59). We did not want to pass judgment without understanding a new community. We came as teachers who would share with our hosts what we knew about teaching American students, and we would learn different approaches to teaching from our host community. We embraced Iris Marion Young's (1997) concept of "egalitarian reciprocity," and we were curious about the new community that we called home for four months. We were eager to learn about Franco's dictatorship from those he ruled and from those he hated the most. We had read about the horrors of Gernika, but we knew that we had only learned a part of the history that was part of the daily lives of the Basque people in whose country we would live for four months. We were ready to learn more about ETA (Euskadi Ta Askatasuna), the Basque separatist movement that to us was mainly a terrorist group whose attacks injured thousands and killed hundreds of innocent people. We were also eager to learn more about the daily life, food, cultural and community events, and about current political perspectives in Bilbao and surrounding areas.

Our interest in learning more about the new community that we were entering enabled us to accomplish what Susan Leigh Star (1991) encourages us to consider. We were able to "draw together repertoires mixed from different worlds" (p. 90) to arrive at

a new understanding of the culture, history, and the politics that defined our host country. We were told about the horrors that the Basque community experienced under Franco's reign. We met people who remembered when their father was taken to prison and never returned. We talked to people whose mother was on her way to the market when Gernika was brutally bombed by the German Luftwaffe and with Franco's support, on April 26, 1937, and who was, with thousands of other civilians, killed on that day. We met ETA supporters and ETA opponents, and we learned about ETA's long and complicated history from an activist student group that opposed Franco's dictatorship to a group that has been classified as a terrorist group by the European Union and the United States.

We saw ourselves as successfully participating in a new community because we expressed what Iris Marion Young (1997) calls a "sense of wonder" and what we considered curiosity in our host country's history, politics, and culture. We were happy to change our eating habits to fit those of the community we called home. We had lunch at 3:00 p.m., and dinner at 10:00 p.m., and we went out after dinner to join hundreds of Bilbao's children and adults for an evening stroll. We politely ate food that we would not eat at home because we were invited to people's homes and we wanted to express our appreciation for their efforts, whether it meant to eat mayonnaise with every dish, red meat, eel, or octopus.

What happens, however, when we consider it important to be accepting, curious, and open to new experiences, and when such a sense of wonder, as Iris Marion Young calls it, is not reciprocated? The people we met, and the people who invited us to dinner, did not show much interest in learning new perspectives about the United States, or about us. They wanted to show us who they were, and they wanted to make sure that we understood how difficult it was for them to survive under Franco. They also wanted to make sure that we realized how much better Basque food was to American food, and how much more cultured Basque people were compared to Americans. Our "education" about our own shortfalls as a country and as a people was conducted in Spanish (Castellano). And even though one of us is fluent in Spanish, it was considered the wrong, Latin-American Spanish. They were not worried that they might offend us with their racist comments about newly immigrated Africans, Chinese, or Latin Americans, even though they knew that one of us was Latina.

Our hosts knew us long before they got to know us. They were not interested in discussing language differences but instead saw the differences as "lack of understanding of correct Spanish." They didn't think they could learn from us because, to use a metaphor employed by Paulo Freire (1970), we were empty vessels that needed to be filled with information that only they could provide. We were not equals, but in their eyes we needed to be educated about what was right, in politics, history, and culture. In retrospect, we realized that they treated us like Harriet Martineau treated the

natives of Egypt, Syria, and Palestine. Our hosts might easily have repeated what Martineau wrote in her travel writing: "We do not agree with travelers who declare it necessary to treat these people with coldness and severity – to repel and beat them. We treated them as children; and this answered perfectly well" (1848: 50). We were indeed treated well – as children who needed to be told that U.S. politics are plain wrong, that our way of life in the U.S. is wrong, and that our education system leads to violence.

If we apply Mary Louise Pratt's (1992) concept of the contact zone, we did not achieve "copresence, interaction, interlocking understanding and practices" because our efforts were one-sided. We did learn much, and our understanding of the culture in which we participated increased manifold. We were successful in practicing what we considered to be a cosmopolitan view of traveling—learning from the host country and appreciating difference without judging it as better or worse. We did not, however, get a chance to show that we are not as one-dimensional as our hosts thought we were—as a country and as individuals from that country. We failed to elicit interactions where, as Young (1997) points out, "we each must be open to learning about the other person's perspective." (p. 53). To our hosts, it was not important what we thought because they already knew more about the U.S. than we could know ourselves.

Looking back: Ethical Virtues Reconsidered

Our understanding of our travel experiences leads us back to Aristotle's definition of ethical virtues as complex rational, emotional and social skills. What is considered right and wrong, according to Aristotle, depends on politics, on historical events, on religious practices, and on social systems. Our ethical virtues change depending on changes in the system. Our ethical virtues at the time of our visit included the belief that interactions should be reciprocal. These ethical virtues, however, were different from the virtues practiced by our host community. From our perspective, reciprocity was necessary to make sure that we didn't engage in colonial and empire-building practices. From our host community's perspective, it was right and true that we needed to be schooled so that we could understand why U.S. politics are wrong. We do not agree with what we see as a one-dimensional perspective on who we, as individuals are. However, we do agree with Aristotle that ethical virtues are acquired in context, and that the U.S. context is different from the Basque context. We know that the Basque community strongly opposed the U.S. support of Franco, and clashed with the U.S.'s classification of ETA as a terrorist organization. The United States had a long history of being an opposing power to the Basque community, which contributed to our hosts' unwillingness to engage with us on a reciprocal basis.

On our next visit, our approach to learning about the people we meet and the cultures we enter might be different, and our host community might be more curious about the U.S. because their new experiences allow for different interactions. Barbara

Korte (2000) points out that “accounts of travel let us participate in acts of (inter)cultural perception and cultural construction, in processes of understanding and misunderstanding” (p. 5). The current exploration of past and present travels is a contribution to our quest for understanding intercultural communication in context, and understanding how rational, emotional and social skills are influenced by and influence our interactions during our travels and at home. As Maya Angelou (1993) tells us, “Perhaps travel cannot prevent bigotry, but by demonstrating that all peoples cry, laugh, eat, worry, and die, it can introduce the idea that if we try and understand each other, we may even become friends” (12).

Summary

The article focuses on the importance of placing our writing in the context of what Aristotle terms "ethical virtues." This is especially important when writing about different communities and peoples, their customs, religions, histories, and language. After showing Aristotle's approach to ethical virtues, I use as an example the travel writing of Harriet Martineau, a nineteenth century British woman writer who used nineteenth century philosophy, economy, and social thought to express her views on the American women's movement and her aversion to slavery, and to express her attitudes toward colonialist behavior in her work on Eastern Life, Present and Past where she explores her views on Egypt, Palestine, Syria. To move the discussion to current-day writing, I show the importance of engaging in ethical representational travel writing to move away from the "genre of the empire" in current travel writing. I conclude by exposing assumptions in twenty-first century travel writing and providing a theoretical framework for applying ethics in travel writing that allow us to see the connections to other people without assuming that we can achieve symmetrical reciprocity in our interactions with people in our own communities or communities abroad. I refer back to Aristotle’s definition of ethical virtues as complex rational, emotional and social skills. What is considered right and wrong, according to Aristotle, depends on politics, on historical events, on religious practices, and on social systems. Our ethical virtues change depending on changes in the system.

References

Aristotle. *Nichomachean Ethics*. Translated and edited by Roger Crisp (2000). New York: Cambridge University Press.

Angelou, M. (1993). *Wouldn't Take Nothing for My Journey Now*. New York: Random House.

Bitzer, L. F. (1968). The Rhetorical Situation. *Philosophy & Rhetoric* 1, 1-14.

Frawley, M. H. (1994). *A Wider Range: Travel Writing by Women in Victorian England.* Rutherford, N.J.: Fairleigh Dickinson University Press.

Freire, P. (1970). *Pedagogy of the Oppressed*. New York: Continuum.

Fussell, P. Ed. (1987). *The Norton Book of Travel*. New York: Norton.

Hall, M. (1907). A woman's trek from the Cape to Cairo. Methuen, London.

Hall, S. Ed. (1997). *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications,.

Hobson, J. A. (1902). *Imperialism: A Study.* New York: James Pott &Co. Retrieved from http://www.econlib.org/library/YPDBooks/Hobson/hbsnImp.html [25.5.2015]

Kingsley, M. H. (1897) Travels in West Africa. Virago, London.

Kipling, R. (1899). The White Man's Burden: The United States & The Philippine Islands. *Rudyard Kipling's Verse: Definitive Edition* (1929). Garden City, New York: Doubleday.

Korte, B. (2000). *English Travel Writing from Pilgrimages to Postcolonial Explorations.* New York: St. Martin's Press.

Lauren, P. G. (2003). *The Evolution of International Human Rights: Visions Seen*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Lisle, D. (2006). *The Global Politics of Contemporary Travel Writing*. New York: Cambridge University Press.

Logan, D. A. (2009). 'I Am, My Dear Slanderer, Your Faithful Malignant Demon': Harriet Martineau and the *Westminster Review*'s Comtist Coterie. *Victorian Periodicals Review* 42(2), 171-191.

Logan, D. A. (2013). 'My Dearly-Beloved Americans': Harriet Martineau's Transatlantic Abolitionism. *Nineteenth-Century British Travelers in the New World*. Ed. DeVine, C. Burlington, VT: Ashgate. 203-220.

Martineau, H. (1848). *Eastern Life: Present and Past*. Volume 1. London: Edward Moxon. Retrieved from http://archive.org/stream/easternlifeprese01martrich#page/n13/mode/2up

Martineau, H. (1837). *Society in America*. London: Saunders and Otley.

Martineau, H. (1839). *The Martyr Age of the United States*. New York: John S. Taylor. Retrieved from http://archive.org/details/martyrageofunite00martrich

Montagu, M. W. (1967). *The complete letters of Lady Mary Wortley Montagu.* Ed. Halsband, R. Clarendon Press.

Oliphant, M. (1877). Harriet Martineau. *Blackwood's* 121, 472-96.

Pfister, M. (1996). Introduction. *The Fatal Gift of Beauty: The Italies of British Travellers: An Annotated Anthology.* Ed. Pfister, M. Atlanta, GA: Rodopi. 1-21.

Postlethwaite, D. (1989). Mothering and Mesmerism in the Life of Harriet Martineau. *Signs*, Vol. 14(3), 583-609

Poovey, M. (2009). *Uneven developments: The ideological work of gender in mid-Victorian England*. Chicago: University of Chicago Press.

Pratt, M. L. (1992). *Imperial eyes: Travel Writing and Transculturation*. Routledge.

Russell, A. (2000). *Crossing Boundaries: Postmodern Travel Literature.* New York: Palgrave.

Said, E. W. (1993). *Culture and Imperialism*. New York: Knopf.

Shohat, E, & Stam, R.. (2014) *Unthinking Eurocentrism: Multiculturalism and the Media.* New York: Routledge.

Star, S. L. (1991) "Invisible Work and Silenced Dialogue in Knowledge Representation." *Women, Work, and Computerization*. Eds. I.V. Eriksson, B.A. Kitchenham, and K.G. Tijdens. North-Holland: Elsevier Science Publishers. 81-92.

Woolf, Virginia. (1942) "Professions for Women." *The Death of the Moth and other Essays.* Virginia Woolf and Leonard Woolf. New York: Harcourt. 235-242.

Young, I. M. (1997). *Intersecting Voices: Dilemmas of Gender, Political Philosophy, and Policy.* New Jersey: Princeton University Press.

Sibylle Gruber

ЕТИЧКЕ ВРЛИНЕ, ЗОНЕ КОНТАКТА И РЕПРЕЗЕНТАЦИЈА У ПУТОПИСНОЈ КЊИЖЕВНОСТИ: ИСТРАЖИВАЊА У ПРОШЛОСТИ И САДАШЊОСТИ

Резиме: Рад се фокусира на значај постављања књижевности у контекст онога што Аристотел назива „етичким врлинама”. Ово је посебно важно када се пише о различитим заједницама и народима, њиховим обичајима, религијама, историјама и језику. Након приказа Аристотеловог приступа етичким врлинама, као пример користим путописну прозу Харијет Мартино, британске списатељице из деветнаестог века. Она је помоћу филозофије, економије и друштвене критике деветнаестог века изразила своје мишљење о женском покрету у Америци; исказала је аверзију према робовласништву и колонијалистичком понашању у делу *Живот на истоку у прошлости и садашњости*, где је представила своје виђење Египта, Палестине, Сирије. Расправу потом преносим на савремену књижевност, показујем значај бављења етичком репрезентационом путописном књижевношћу ради удаљавања од „жанра империје” у данашњој путописној књижевности. Рад закључујем излагањем претпоставки путописне прозе двадесет

првог века и давањем теоријског оквира за примену етике у путописној књижевности, што нам омогућава да видимо везе са другим људима без претпостављања да можемо постићи симетричан реципроцитет у интеракцији са људима у нашим заједницама или заједницама изван наше земље. Поново се враћам Аристотеловој дефиницији етичких врлина као комплексним рационалним, емоционалним и друштвеним вештинама. Шта се сматра исправним и погрешним, према Аристотелу, зависи од политике, историјских догађаја, религиозне праксе и друштвених система. Наше етичке врлине се мењају у зависности од промена у систему.

Кључне речи: историјска путописна књижевност; Аристотелове етичке врлине; савремена путописна књижевност; колонијализам; зоне контакта; етичке врлине и путописна књижевност

Датум пријема: 29.7.2015.
Датум исправки: 12.11.2015.
Датум одобрења: 20.11.2015.

ОРИГИНАЛНИ НАУЧНИ РАД
УДК: 821.411.21.09

Dallel M. Sarnou[1]
University of Abdelhamid, Mostaganem, Algeria
Ibn Badis, Faculty of Foreign Languages
Department of English Studies

ARABS SPEAKING FROM THE MARGIN: WHEN ENGLISH LITERATURE HAS GOT *ARABIZED*

Abstract: Non-native English literatures have recently captured the attention of literary critics and researchers involved in different areas like cultural studies, minorities and post-colonialism. An explosion of books of fiction and non-fiction alike published by writers who are not natives of mainstream Anglo-Saxon countries was followed by a mass of new theorizations, new explorations, new criticism and therefore new literatures that are written in English but by non-English writers. Authors with African, Asian and Arab names (Nigerian-born Ben Okri, Indian-born Arundhati Roy, Japanese-born Kazuo Ishiguro and Egyptian-born Ahdaf Soueif) are now making a difference in the literary scene by dragging their works from the margin to the center of English literature. Their Englishes may no more be considered as peripheral, to refer to Braj Kachru's *Other Englishes*, and their works are now forming a parallel canon that should have similar appreciation as other canonic texts of all times. In this article, a special consideration of non-native English literature is given to Arab Anglophone writings which are polemic more than any other minority narratives, because of the geopolitical conflict that is persisting between the Arab world and the United States and other Western countries . The focus is going to be, then, on the minority aspect of these writings by presenting examples and extracts from different Arab English works.

Key words: Arab Anglophone literature, minor literature, Arab Diaspora, non-native English literature.

---

[1] sar_dalal@yahoo.fr

In recent years, bookstores' shelves across the globe have been marked by hundreds of books with English titles, but Arab names of authors. Male and female writers of Arabic origins have finally decided to move from the margin of the international literary scene to compete with mainstream authors, whether with books originally written in English or with translations of their Arabic books. However, and although scores of books have looked at Anglophone literature around the globe, critics tend to make scant reference to the contribution of Arab writers in 'coloring' other mainstream literatures, notably English (and French). While the literature of the Caribbeans, the West Africans, and the Indians, for instance, have been introduced to the world, investigated and analyzed, anthologies and critical scholarship approaching Anglophone Arab writings remain insufficient, except for some few books –Almaleh (2009), Nash (2005, 2007, 2012), Wail Hassan (2011), Zaiha Smail Salhi and Ian Richard Netton (2006) and others – doctoral and MA dissertations such as the JordanianYusuf Awad's PhD thesis entitled "Cartographies of Identities: Resistance, Diaspora, and Trans-cultural Dialogue in the Works of Arab British and Arab American Women Writers" (Manchester University, 2011), which explores essential divergences and convergences in Arab Anglophone literature.

In fact, although many non-mainstream English authors as Bharati Mukherjee, Zadie Smith, Monica Ali and Anita Desai among others have produced works of fiction that are in process of canonization[2], no similar recognition is dedicated to significant Anglophone Arab writers –Jamal Mahjoub, Sam Hamoud, Robin Yassine-Kassab, Ahdaf Soueif, Fadia Faqir, and Diana Abu Djaber to name only few – whose fiction is still marginalized in literary criticism. Therefore, it is high time literary critics paid more attention to this new coming-of-age literature which may also represent another parallel canon. Thus, in this paper I invoke the historical, cultural and linguistic particularity of a new literary phenomenon: the Anglophone Arab literature. To comprehend this specificity, I sought to begin with a historical overview where a chronological mushrooming of this literature is presented.

[2]John Thieme, in his work *Postcolonial Con-texts: writing back to the canon (2001)*, studies the mode of writing which is usually identified as "writing back", "counter-discourse", "oppositional literature" or "con-texts'' defined as a body of postcolonial works that take a classic English text as a departure point, where canonical works function as pre-texts. However, by my use of the term 'parallel canon', we mean postcolonial works that have been acknowledged as much as classical English works of Shakespeare, Dickens, Orwell and others, are acknowledged internationally. Examples are Achebe's *Things Fall Apart*, Salman Rushdie's *Satanic Verses(1988)* and Kiran Desai's *The Inheritance of Loss*.(2006)

Arabs have been using English as a medium of literary expression for different reasons since the beginning of the past century. However, a significant Anglophone Arab literary revival has taken place only in the last few decades, and thus it is now waiting for a full legitimate acknowledgment both academically and critically. Arab American, Arab British, and even Arab-Australian or Arab Canadian authors have been trying hard to make their voices heard, to make their identities shown up and to make their agonies translated to the *Other* Westerner with originality and confidence. They aim to "carve a niche for themselves within other emerging literatures" (Al Malah, 2009: 7).

On the burgeoning of an Anglophone Arab literature, most critics – Wail Hassan (2011), Geoffrey Nash (2007) and Layla al-Maleh (2009) among others – assert that the emergence of Arab English writings go back to early Middle Eastern immigrants who sailed in big masses to the United States of America by the late nineteenth century and early twentieth century. Those immigrants were generally coming from the Levant: Syria, Lebanon, Jordan, or historical Palestine, and the majority of these migrants were Christians seeking refuge and temporary residence in the U.S. and having the intention to come back home one day.

Referring to Anglophone Arab literature, it is of high importance to highlight two main categorizations: Arab American and Arab British[3]. Yusuf Awad, in his monograph *The Arab Atlantic: Resistance, Diaspora, and Trans-cultural Dialogue in the Works of Arab British and Arab American Women Writers (2012),* explores the controversy that stems out of the differences existing between Arab British and Arab American writers. He argues that there is a tendency among Arab British novelists to foreground and advocate trans-cultural dialogue and cross-ethnic identification strategies in a more pronounced approach than their Arab American counterparts who tend, in turn, to employ literary strategies to resist stereotypes and misconceptions about Arab communities in American popular culture. He also maintains that these differences result from two diverse racialized Arab immigration and settlement patterns on both sides of the Atlantic. (54-55)

Arab American literature dates back to the turn of the last century –when the first Arabs who emigrated to the U.S. had to struggle with the language and culture of the host country. Wail Hassan (2011) states that it was in America that writers like Gibran Khalil Gibran and Ameen Rihani produced the first Arab Anglophone poetry collection, the first play, and the first novel –*The Book of Khalid* by Ameen Rihani,

[3]I may also add Arab Canadian, Arab Australian and Arab New Zealandian literatures, but these literatures are not widely acclaimed.

which was first released in 1911 (Almaleh, 2009). Rihani's *The Book of Khaled*, an autobiographical novel, narrates the story of two Lebanese sojourners (Khalid and Shakib) who immigrate to the United States of America at the turn of the century and experience in New York a weird process of both dislocation and assimilation, to end up loving the meeting of the two cultures in this city. This Arab English novel can be considered as one of the first literary productions where English and Arabic are fused: "Al Fatiha[4], The *Howda*[5] of Falsehood, the *Kaaba* of Solitude, Alkhatimah[6]", which are main chapters in *The Book of Khaled* (originally published in 1911 and a recent edition was published in 2012). Also, the idea of how Arabs in the West feel marginalized is an essential theme Rihani developed in his book.

Early Arab American writers are considered to be the first cultural mediators between the Arab world and the West, as they found themselves in the conciliatory position through the medium of English, to dispel misgivings about each culture and establish genuine intellectual *rapprochement* between the two traditions, the Arab one versus the Western one (Almaleh 2009:4). Nonetheless, since these early beginnings, little attention was paid to English literary texts produced by Arab American or Arab British writers until the 9/11, as I am going to evoke a few paragraphs later.

As for Arab British literature, it is a literature that has emerged from what Edward Said called "the Arab English encounter" (Nash 2007). In contrast to Arab American literature, it may be traced back to works by travelers rather than immigrants or descendants of immigrants in Britain. Said used the appellation of Arab English encounter in his review of Ahdaf Soueif's novel *In the Eye of the Sun* (1992), and he complained of the lack of English language novels written by Arabs, mentioning the Lebanese Jabra Ibrahim Jabra and the Egyptian Waguih Ghali as Soueif's predecessors. Said's designation, indeed, describes Assaad Y. Khayat's[7]autobiography *A Voice from Lebanon* written as early as 1847.

As for Jabra, he is a well-known novelist, a literary critic and a translator of Shakespeare's, but he wrote only one novel in English – *Hunters in a Narrow Street* (1960) –about a Palestinian refugee who settles in Baghdad in the early 1950s.

---

[4] Arabic word for introduction.
[5] Arabic word for howdah.
[6] Arabic word for conclusion.
[7]Khayat was a chief interpreter to the British Consul in Syria. He visited England three times and gave a number of lectures there when he was surprised by his British audience's lack of knowledge about his Arab background, and he resolved to write his life story so as to "give information respecting details little known, and to interest the public feeling [in England] in favour of Syria" (Hassan 2011:14).

However, Jabra's work did not gain enough critical or historical attention regarding its importance in the evolution of Arab British literature as a trend. The other early founding father of Arab British literature is Waguih Ghali, the author of *Beer in the Snooker Club* (1964); this novel is mainly about the life of the élite in Cairo's in the late 1950s and early 1960s. Again, Waguih remains unrecognized among other early Arab British writers.

British Arab literature refers, thus, mainly to works of immigrants or their descendants. Following Edward Said's and Geoffrey Nash's description of this trend as 'Anglo-Arab encounter', our intention in daring to use the appellation of British Arab literature stems from our focus on narratives of Arab immigrants in Britain as being different from those of Arab Americans, and at the same time distinct from those of early travelers to Britain. In fact, 'British Arab' is an attribute that denotes an identity that is fused, hybrid, and subversively mixing together constructs that can no longer be imagined as monolithic (Wail Hassan 2011: 87). This implies that the experience of immigrants in Britain is one of cultural mixture and interpenetration. It is also an experience that adds extra dimensions to the task of cultural translation to "the encounters" depicted in Said's review of Ahdaf Soueif's *In the Eye of the Sun* (1992).

However, prior to contemporary British Arab writers and subsequent to early Arab travelers to Britain, Edward Atiyah (1903-64) is to be considered as the first British Arab writer. Atiyah was a British-educated Lebanese who settled in England after a career in the British intelligence service in Sudan. He published his autobiography, *An Arab Tells his Story*, in1946, and he went further by writing and publishing as an Englishman in crime novels[8]. As such, Atiyah represents the colonial period of British Arab literature while Ahdaf Soueif, Fadia Faqir and Leila Aboulela represent the postcolonial period of this literature.

In fact, diasporic Anglophone Arab writers are often caught in an in-between space. I thereby contend that they hold a hybrid/hyphenated identity. My argument is that this identity is positioned within a third space which is, to Homi Bhabha (1994), "an ambivalent site where cultural meaning and representation have no primordial unity or fixity" (Bhabha 1994:176). Arab Anglophone writers' potential is with their innate knowledge of 'transculturation' (Taylor, 1997), their ability to transverse both Anglophone and Arab culture and to translate, negotiate and mediate affinity and difference within a dynamic of exchange and inclusion. Their discourse is, after Bakhtin

[8]Crime novels are literary sub-genres that fictionalize crimes, detection and the life of criminals. It might be quite for an Arab writer like Atiyah to write about crimes in a foreign language because such a sub-genre necessitates a conceptual framework that is basically technical, and a mastery of the socio-cultural conditions where crimes happen.

(1978), double-voiced. Such a discourse also falls within the *borderland* zone Gloria Anzaldúa describes as the space and place where a meeting of identities is born.

In this regard, one may argue that the fiction produced by Arab writers living in the Diaspora differs from that of those who write from the Arab world. Diasporic Arab authors write from and about *a third space* (Bhabha 1994) that is in-between home and Diaspora, i.e. a marginal and peripheral space. Being dislocated from home is a significant feature of distinctiveness of Arab Anglophone narratives produced and published in the Diaspora by immigrant Arab writers or hyphenated Arab writers. This displacement is not always physical; it can also be linguistic and ideological. In fact, dislocated people and/or immigrants hold a position that is specific to them: it is the margin, the border or the threshold that joins and separates the two spaces (home vs. Diaspora) at the same time.

Arab Anglophone authors –particularly Arab Americans and Arab British – produce a literature that is different from mainstream English and Arabic literatures. To borrow Bhabha's concept, it is a 'hybrid' literature[9] where the two languages –Arabic and English –are blended and the two cultures are fused to give birth to a unique literary tapestry. This hybrid literature may also represent a space where host cultures converge, intersect and even clash, resulting in a third culture that situates itself in a third space, that of the Diaspora. However, the body of criticism produced to locate this literature is still inadequate and needs to mushroom. In fact, through my reading of previous works of Edward Said, Geoffrey Nash, Wail Hassan and Al-maleh (to name only few), I have come up with a set of different appellations to refer to English works of literature produced by Arabs or Foreign citizens who have Arab roots: Arab English encounter (according to Said), Arab Anglophone literature (according to Al-maleh) and immigrant narratives as minor literature (according to Wail Hassan). Nevertheless, a more specific categorization needs to be made when dealing with a highly heterogeneous body of literature. Other areas in the humanities can also fit to the re-location of Arab English narratives. I am particularly referring to Gloria Anzaldùa's *borderland* as I am going to explain further in this paper.

[9]According to Bhabha (1990), postcolonial writings are linguistically hybrid as much as postcolonial subjects are culturally hybrid. A most interesting aspect of Bhabha's reasoning is the prospect of encounters to actually result in something *new* and substantially *different* than just conglomerates of new and old elements (Bhabha 1990:210). Anglophone Arab narratives represent this something new: there is a linguistic blending of Arabic into English, and a cultural blending where the context could be both Arabic and foreign settings.

The specificity of Arab Anglophone literature lies in the fact that they are written by diasporic writers who, in different ways, feel displaced and marginalized, then caught at the very contact zone of many cultures at the same time. As a matter of fact, this characteristic, I argue, brings an important element of distinctiveness and individuality to English Arab narratives. Through their writings, Anglophone Arab authors, hyphenated or hybrid, defy any categorization and speak articulately to the diversity of Arab people wherever they are – to their ideas, desires, emotions and strategies for survival.

The other issue that is peculiar to this literature is that of the audience. In fact, by excluding the relatively small bilingual readership who is able to read in English and Arabic, this group of writers must assume an audience predominantly Anglo-American or European in their cultural perspective; this may lead to more thematic variation. Choosing to address such a readership necessitates a cultural translation which brings about problems inherent in trying to present an alien culture to the globally dominant one, i.e. the Arabic culture to the Western one. It is the hardest task Arab writers of the Diaspora could do when stereotypes and misrepresentations of Arabs in the Western media have gone viral since decades. In his pioneering book *Reel Bad Arabs: How Hollywood Vilifies a People* (2009), the Arab American critic and academic Jack Shaheen explains how through Hollywood movies, and through media in general, a vilified image of Arabs has been transmitted to the mainstream community and to the world: "What is an Arab?" In countless films, Hollywood alleges the answer: Arabs are brute murderers, sleazy rapists, religious fanatics, oil-rich dimwits, and abusers of women. 'They [the Arabs] all look alike to me,' quips the American heroine in the movie *The Sheikh Steps Out* (1937). 'All Arabs look alike to me,' admits the protagonist in *Commando* (1968)" (Shaheen, 2009: 2).

According to Hassan, Anglophone Arab writings are considered as immigrant literature, and immigrant literature is a minor literature "[that] does not come from a minor language; it is rather that which a minority constructs within a major language" (Deleuze and Guattari, 1986:16). Employed by the French scholars Deleuze and Guattari in their book *Kafka: Toward a Minor Literature*, minor literatures have a set of characteristics. Because a minor literature does not come from a minor language, and it is rather that which a minority re-constructs within a mainstream language, English writings produced by Arab immigrants or Americans and/or British citizens of Arabic descents, share the characteristics of minority literatures. Such a literature, for Deleuze and Guattari, has three main characteristics: The deterritorialization of language, the connection of the individual to a political immediacy and the collective assemblage of enunciation.

In the same line as Wail Hassan, I also assert that Arab Anglophone writings are essentially a minority literature. Attributing the label of minor literature to Arab

Anglophone literature as new coming-of-age narratives, is basically from a linguistic and cultural perspective. English, be it the major language, in the hands of writers like Kahf, Elkhemir, Alalami, Faqir, Soueif, Aboulela, Nye and all Arab and/or Muslim Anglophones, has been deterriteriolized and metamorphosed to meet the cultural specificity of Arab writers who traverse worlds, cultures and languages. In the following extract from Parker Bilal's (Jamal Mahjoub)[10] *Golden Scales: A Makana Mystery* (2012), one can notice how English is transmuted into a language that bears Arabic traits and accept Arabic words to be merged into its vocabulary:

> 'This is Cairo. Everyone's business is common knowledge'. He gestured with a wide sweep of the hand that encompassed their entire surroundings. It was true. Life was lived on the streets here. Hadn't she admired the carved wooden *mashrabyia* screens over the old windows and wondered at the veils covering the faces of some of the women on the street feeling their eyes sear through her flimsy clothes like hot pokers? (Mahjoub 2012: xiii)

In another context, the Arab American poet Naomi Shehab Nye re-shapes her English according to her Arabic origins in most of her poems and prose writings. In her poem '*Blood',* from her collection of poetry *Nineteen Varieties of Gazelle*(2002: 136), she uses her English to introduce the Arab blood as in this stanza:

> Years before, a girl knocked,
> wanted to see the Arab.
> I said we didn't have one.
> After that, my father told me who he was,
> "Shihab"—"shooting star"—
> a good name, borrowed from the sky.
> Once I said, "When we die, we give it back?"
> He said that's what a true Arab would say.

[10]Parker Bilal, a hyphenated name, is indeed the penname of the British-Sudanese acknowledged novelist and writer Jamal Mahjoub. Born in London, Mahjoub was raised in Khartoum where the family remained until 1990. He was awarded a scholarship to study in England and attended university in Sheffield. He has lived in a number of places, including the UK, Denmark and currently, Spain. He writes in English. *Dogstar Rising* (2013) and *The Golden Scales* (2012) are Mahjoub's most famous productions.

In discussing Deleuze and Guattari's theory, I have also traced the figure of immigrants who stand between the culture of origin and that of the *adoptive* country. In fact, equipped with first-hand knowledge of both, these immigrants assume the role of mediators, interpreters, cultural translators or a double-sight observers of the two cultural entities. There is indeed a state of liminality that these hyphenated Arabs live, since they often perceive their position on a threshold of two worlds rather than belonging to their countries of origin or their host countries.

What is interesting in Arab English writings is that English – as a major language – in the hands of these minority writers is defamiliarized – as I have demonstrated few lines before – through its fusion with words, expressions, rhetorical figures, speech patterns, ideological intentions, and the worldview of the author's minority group, which differentiate the writer's language from that of the mainstream culture, producing all kinds of estranging effects. This idea was also explored by the Indian linguist Kachru with his 'other Englishes' (or world Englishes) theory[11].

Furthermore, to understand the state of in-between-ness Anglophone Arab writers represent, I also ought to refer to the Chicana feminist scholar Gloria Anzaldúa, who has brought to the area of cultural studies a new conception of how people of two cultures, culturally hybrid after Bhabha, perceive their geographical and psychological space. Anzaldúa was working on a variety of interlinked theories, including "geography of selves", when Anzaldúa says "I am a wind-swayed bridge, a crossroads inhabited by whirlwinds. Gloria, the facilitator, Gloria the mediator, straddling the walls between abysses." (Anzaldúa,1999: 4). Arab authors writing from the diaspora in English can also be considered as *borderland* mestizos and *mestizas*, i.e. people of mixed cultures. This identification can be made on most Anglophone Arab writers; A. Soueif, for instance, is a cultural mediator between two worlds: Britain and Egypt, the ex-colonizer and the ex-colonized, the West, and the Orient.

In this respect, most of Arab Anglophone works of fiction portray a state of oscillation between the two sides of the border that could be geographical, cultural or linguistic. In Ahdaf Soueif's *The Map of Love* (1999), for example, the central character Amal El-Ghamrawi, represents a borderland woman who brings closer borders of

[11]Kachrure presents the idea of world Englishes in three concentric circles of the language: An inner circle which refers to UK, US, New Zealand and English-speaking Canada; An outer circle which refers to ex-colonies of the British empire like India Kenya and Pakistan; and an expanding circle which encompasses countries where English plays no historical or governmental role, but where it is, nevertheless, widely used as a foreign language or lingua franca. See: Braj Kachru (1992). The Other Tongue: English across cultures, Illinois University Press.

generations, geographies, and cultures. For Anzaldúa, living between cultures results in 'seeing' double, first from the perspective of one culture, then from the viewpoint of another. Seeing from two or more perspectives simultaneously renders those cultures transparent.

Another instance is Faqir's *My Name is Salma* (2007), a story set between the Middle East and Britain. It investigates immigration to a Western country – Britain – not only as a new theme in terms of the central character Salma, who is an unskilled Bedouin woman, but also in terms of raising questions about the future of Arabs who live in Britain. Salma is cut off from her country of origin and arrives in Britain for a permanent stay; as such, the novel portrays conflicts of forced dislocation, integration, assimilation, racism and the settlement experience. Salma is constantly dislocated to a new place, that is a new home, but it was for a permanent stay in England, a completely different country that seems to be different in culture and religion.

It is in Exeter, in a new home(-land), that Salma goes through a process of forming a new identity, with a new name, Sally Asher, and a new language in which she fuses Arabic, while she is still haunted by past experiences echoing from Hima, her home village. Undertaking a brutal process of acculturation, Salma's identity is changeable to the point of fragmentation. "A few years ago, I had tasted my first fish and chips, but my mountainous Arab stomach could not digest the fat […] Salma resisted, but Sally must adapt". (Faqir 2007:9) These lines quoted from the first chapter of the novel sum up a long process of deterritorialization dislocation, acculturation and assimilation the Bedouin Arab woman victim Salma goes through.

On the other side of the Atlantic, Arab American writers like Sam Hamoud, Naomi Shehab Nye, Diana Abu Jaber and Fady Joudah have been recently dealing more with conflicting messages about their Arab identity. For instance, in his poem "The Tea and Sage" Joudah expresses some of the agonies Arab Americans face their host country, America. He refers to the way Arabs are being looked at as suspicious in airports. In the following stanzas, Joudah articulates how Arabs are belittled and vilified:

An officer asked
My father for fingerprints,
And myfather refused,

So another offered him tea
And he sipped it. The teacup
Template for fingerprints.

My father says, it was just
Hot water with a bag.
My father says, in his country,

Because the earth knows
The scent of history,
It gave the people sage.

Joudahand many other Arab American contemporary writers often throw a light on the problems of displacement, exile and Diaspora in the present global scene.They are more concerned with the conflict that has appeared on the two sides of their hyphen: how to be both a good American citizen and a loyal Arab descendant.

To conclude, Anglophone Arab literature, mainly the one produced by women, is a promising scope of literary, cultural and discursive research, not only because it is a minority literature but also because it represents an important bridge of communication between the West and the Arab/Muslim world. Due to their cultural blending and linguistic tapestry, these narratives offer an opportunity for Western readers to have a more authentic account of the Arab world – its traditions, history, religious diversity and how Arab women are treated in the MENA region – away from falsified representations transmitted to them through manipulated media channels and Arabophobic works of art – particularly Hollywood movies and many orientalist books.

Summary
The present paper aims at offering readers a detailed critical description of one of the most contentious non-native English literatures of the contemporary era. Anglophone Arab writings have become of much interest for many critics because of other geopolitical and historical factors including particularly the war on terror and the Palestinian-Israeli conflict that have put Arabs under focus wherever they are. Anglophone Arab literature vividly portrays the state of marginalization Arabs in the Diaspora are experiencing. They also often aim at reconstructing bridges of communication between the West and the Arab/ Muslim world in an era where the tension is growing higher between the two sides. Due to their cultural blending and linguistic tapestry, these writings offer an opportunity for Western readers to have a true image of the Arab world, and mainly the Arab Muslim woman away from a false representation given to them through manipulated media channels. They are voices from a marginal position, a third space that is neither in the home country nor in the Diaspora. Voicing these margins back home and in the Diaspora has become, in many cases, a main theme dominating these narratives. They are also addressing the issue of conflicts within a hyphenated/hybrid identity, which may give birth – in most cases – to marginalization, deterritorialization and dislocation on the two sides of their actual localization

References

Aboulela, L. (1999)*The Translator*. Edinburgh: Polygon.

Al Maleh, L. (2009) Anglophone Arab Literature: an Overview. Arab Voices' *in Diaspora: Critical perspectives on Anglophone Arab Literature*. Ed. Layla Al Maleh. Amsterdam & New York: Rodopi. 1-56

Anzaldúa, G. (1999)*Borderlands/La Frontera: The New Mestiza.* 2nd ed. San Francisco : Aunt Lute. Print.

Awad Y. (2012) *The Arab Atlantic: Resistance, Diaspora, and Trans-cultural Dialogue in the Works of Arab British and Arab American Women Writers.*LAP LAMBERT Academic Publishing. Web.

Bakhtin, M.M & Medvedev, P.N. (1978)*The Formal Method in Literary Scholarship: A Critical Introduction to Sociological Poetics*.Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press

Bhabha, H.(1990) *Nation and Narration*. Routledge.

----------(1994)*The Location of Culture*. London: Psychology Press.

Deleuze, G.&*Guattari, F*. (1986)*Kafka: Toward a Minor Literature*.Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.

Faqir, F. (2007)*My Name is Salma*. London: Doubleday.

Ghazoul, F. (2008) Writers in English. *ArabWomen Writers: A Critical Reference Guide 1873-1999*. Ed. Radwa Ashour, Ferial Ghazoul and Hasna Reda-Mekdashi. Cairo: The American University in Cairo. (345-55).

Hassan,W. (2011) *Immigrant Narratives:Orientalism and cultural translation in Arab American and Arab British literature*. Oxford University Press.

Hillauer, R. (2005)*Encyclopedia of Arab Women Filmmakers*. Cairo: AUC Press.

Kachru, B. B. (1992). *The Other Tongue: English across cultures*. Illinois University Press

----------(1997) World Englishes and English-using communities. *Annual Review of Applied Linguistics.* Oxford press.1997. (66-87).

Mahjoub J. 2012. *The Golden Scales: A Makana Mystery*. London: Bloomsbury Publishing. Print.

Nash, G., P.(2007)*The Arab Writer in English: Arab Themes in a Metropolitan Language, 1908-1958*. Brighton & Portland, Oregon: Sussex Academic Press.

Nye N. S. 2002. *Nineteen Varieties of Gazelle.* HaperCollins Publishers. Print.

Rihani A. 2012. *The Books of Khaled*. Melville House Publishing. Print.

Shaheen, J. (2009)*Reel Bad Arabs: how Hollywood vilifies a people*. Massachusetts :Olive Branch Press.

Soueif, A. (1992)*In the Eye of the Sun.* London: Bloomsbury.

----------.(1999)*The Map of Love*. London: Bloomsbury.

Taylor,V, & Whittier N, E. (1992) Collective identity in social movement communities:Lesbian feminist mobilization. *Frontiers in social movement theory*, eds A. D. Morris and C. M. Mueller. New Haven, CT: Yale University Press.

Thieme, J. (2001). *Postcolonial Con-texts: writing back to the canon.* New York: Continuum.

Dallel M. Sarnou

ГЛАС АРАПА СА МАРГИНЕ: КАДА ЈЕ ЕНГЛЕСКА КЊИЖЕВНОСТ *ПОАРАБЉЕНА*

Резиме: Циљ овог рада је да читаоцима пружи детаљан критички опис једне од најконтроверзнијих књижевности савременог доба писаних на енглеском као нематерњем језику. Англофона арапска књижевност је изазвала велико интересовање критичара због других геополитичких и историјских чинилаца, укључујући првенствено рат против тероризма и конфликт између Палестине и Израела који су ставили Арапе у средиште пажње где год се налазили. Англофона арапска књижевност даје живе описе маргинализације коју Арапи у дијаспори доживљавају. Често, њихов циљ је и поновно успостављање мостова комуникације између Запада и арапског/муслиманског света у ери у којој је тензија између ове две стране све већа. Због мешања култура и лингвистичке потке, ова дела пружају западним читаоцима могућност да виде праву слику арапског света, а посебно арапских муслиманки, различиту од лажног представљања изманипулисаних медијских канала. Она су гласови са маргине, из трећег простора који није ни отаџбина ни дијаспора. Давање гласа овој маргини у отаџбини и у дијаспори постало је, у многим случајевима, главна тема која доминира овим наративима. Они се баве и питањима конфликата унутар хифенираног/хибридног идентитета, што може – у већини случајева – довести до маргинализације, детериторијализације и дислокације на обе стране њихове стварне локализације.

Кључне речи: арапска англофона књижевност, књижевност мањина, арапска дијаспора, књижевност на енглеском као нематерњем језику

Датум пријема: 2.8.2015.
Датум исправки: 29.9.2015.
Датум одобрења: 2.10.2015.

Sibelan Forrester[1]
Swarthmore College
Pennsylvania, USA

ON TRANSLATING ISIDORA SEKULIĆ'S STORY "BURE"

On a visit to Vojvodina in 2002, I spoke with scholars and writers I met about my hope to translate Isidora Sekulić into English. Sekulić (1877-1958) was the first well-known woman writer in Serbian literature, a friend of Nobel Prizewinner Ivo Andrić and an extremely interesting personality; her prose works are regularly reprinted, and her essays have been compared to those of Virginia Woolf. And yet a bit of research showed me that there was only one brief translation of her writing available in English—"Little Church on Topčider"—and not a very good translation at that. I had read some of Sekulić's works in graduate school and had given a few talks about her at conferences and a job interview. I was especially impressed by *Kronika palanačkog groblja*, although when I made a rough initial translation of just a few pages I saw how much her language differed from what I acquired after living for several months in Zagreb and reading authors like Miroslav Krleža or Dubravka Ugrešić.

A number of people told me that instead of *Kronika* I should start with the story "Bure"—as one man called it, a beautiful description of a girl's formation and coming of age. I was less taken with it than with *Kronika*, but the translation was a pleasure to make. The vocabulary was less of a challenge than *Kronika*'s (though many phrases were new to me), and the elegiac tone called for a gentle, slightly old-fashioned lexicon. The story first appeared in her first book, a volume of stories published in 1913, *Saputnici* [Fellow Travelers].[2]

Each of the substantial chapters of Sekulić's *Kronika* offers a broad and rich view of the society in which it is set. The author spends a long time with every major

---

[1] sforres1@swarthmore.edu

[2] See Isidora Sekulić, *Saputnici. Pripovetke I* (Novi Sad: Stylos, 2001), pp. 7-19. I was somewhat gratified to see that this edition includes a glossary of words and cultural references!

character, and the lengthy sections often see them from childhood into adulthood or from young adulthood into old age. “Bure” on the other hand covers just one season in the narrator’s life. A girl (who has lost her mother) creates an imaginary world inside an old barrel that stands in her yard and then must confront its wreck when winter approaches. There are strong undertones of family unhappiness and hints that precisely this unhappiness and the sense of being an outsider everywhere else but in books and in the barrel are what made the narrator into a writer. She creates a world of triumphant imagination on the page, more durable than the barrel in which the story’s narrator has created a refuge, though shot through by an immutable sadness. As far as I know, this story is the first place such a theme of female loss while growing up appears in Serbian literature, though it feels rather familiar to a western reader, as if we have been there before. Many readers know similar, earlier para-biographical works by Anglophone women writers. Yet how interesting to see the same set of delights and regrets emerge from this very specific story, as it describes life in a town in Vojvodina in the late 19th century.

Sekulić is far too little known in the west, and I hope that others will translate her as well! This story exists in English thanks to the well-meaning advice of readers: many Serbian readers consider the story typical of Sekulić or especially revelatory of her personality as a writer. If you have not yet read “Bure,” at least not in English, I hope this version will please you.

Датум пријема: 20.9.2015.
Датум исправки: 21.9.2015.
Датум одобрења: 22.9.2015.

УДК: 821.163.41.09

Sibelan Forrester[1]
Swarthmore College
Pennsylvania, USA

THE BARREL
ISIDORA SEKULIĆ
(translated from the Serbian by Sibelan Forrester)[2]

You can immediately recognize those unhappy little children: they come home from school to an empty house, they know *Robinson Crusoe* by heart, and they read *Life and Suffering in Siberia* and *The Road to the Land of Vashucolumb* at nine years old.

You can tell the poor little things who lost their mothers too soon, who hide their heads under their pillows when a hearse drives by, who are afraid when the clock strikes at night, who have pale, thin faces and long thin arms.

*

Homework assignments didn't give me much trouble. They were all simple and easy, and I could study and memorize them before I left school for the day. But my brother misbehaved and acted like a little barbarian. He would build "a fortress on the Bojana River at Skadar"[3] and imprison all my dolls, he would pull ants apart to look for their skeletons, harness grasshoppers to a paper wagon, and he walked on his hands more than on his feet.

So I would sit alone all day in some corner and flip through the bright, luminous illustrations in lexicons and natural science books. There you could see the blaze of the aurora borealis, there were those strange tropical plants with wild animal faces; the sea rustled and great galleys full of Assyrian oarsmen sailed upon it. Egyptian soldiers went to war, each one the same as all the rest, with arrows poised and that

---

[1] sforres1@swarthmore.edu
[2] With thanks to Svetlana Tomić of Alfa BK University.
[3] Refers to a folk epic in which the *vilas* kept ruining a bridge under construction until a living woman was immured in the bridge as a sacrifice.

strange sharp profile, head turned while both shoulders faced forward. There Charon ferried dead men's souls, there was the scowling silence of the icy north and terrible death in sand that gives no water. There the eyes of regal tigers flashed like sharp swords, and the kind eyes of white Scandinavian hawks gleamed with a tender blue.

It was like that today, like that yesterday, like that in winter, like that in summer — first in the bedroom, then the hallway, then the attic, then the garden, then finally in the barrel.

I called it a barrel, but really it was just a huge tub, all dried out, a crumbling tub standing at the bottom of the yard and gradually rotting and falling apart with no apparent purpose. The staves still held up the sides somehow, but they were dried and cracked. There was no bottom below, but the lid was turned upwards as a roof — everything was riddled with holes, you could move every board, and several large boards were completely missing.

For a long time I had felt a fondness for that dilapidated old palace. I would peer into it between the boards, I would prod and touch the huge rock-hard fungus, move the leaves of the thick dull-green weeds, and I loved to listen to the grey melody of silence and calm.

I thought at first that I would wait and penetrate the cask while other people were there, but I reconsidered and decided to investigate it myself and conquer it Robinson Crusoe style.

One early summer morning I grabbed a small ladder, a hammer and a hatchet, I climbed on the lid and shifted the boards on it so the sun could get inside, then I knocked out a rotten board on the side as well, so that I myself could enter.

The rotten, dead wood didn't make much of a protest under my blows, but the tub cracked anyway, and a kind of many-stranded commotion and rustling began in the thick tangled weeds, the way the earth seethes and crackles when the sun bursts out again after the rain.

First I stood outside, and pulled up and cut the weeds standing there, then when I had cleared a fair area I went inside and, out of desire or fear, by lunchtime I had thinned and annihilated all the forests and groves of the ants and lizards. I left, but pruned, one row of turnip greens; the big fungus remained. On the inside, where water had been trickling down, a row of tiny red and white mushrooms remained, and I left one masterfully woven spider web.

The ground was damp and black as a grave, those little mushrooms looked as if they were sick with smallpox, and the rotten boards gave off some kind of choking milky vapor. But that all changed quickly. The enemy of the damp and dark soon arrived. July came in with its hot dry breath, and the next day the earth already had a crust, the mushrooms fell away like dry scabs, and the tangled, loosened turnip leaves smiled in a greener hue.

That day I moved into the barrel. First I took in a little chair and opened over it an old faded umbrella that the younger people would take to market in the fall. Then I dragged in my whole garden in pots, among other things two lovely tall ficus plants, which looked like palm trees inside the barrel.

Immediately after that came a mass of thin wooden cigar boxes, which I feverishly collected and even bought, because at the time I spent all day designing and cutting out boats and galleys.

After that I hammered in several nails and hung up a little saw, a mallet, some old shears, a small can, a box with nails and cords, and I dragged in, finally, one old English history book full of sketches and carvings from Theban and Egyptian tombs depicting the sea, storms, galleys, and seafarers.

In the beginning I felt some childish fear, and I would jump out of the barrel fairly often, to go back in after a short pause for careful listening. But I quickly acquired the habit, and I couldn't be separated from my barrel. If they needed to look for me, they would look for me in the barrel, and if they had to find me they would find me in the barrel. What's more, later on I took the board I had moved to make an entrance and leaned it back in place from inside, so that except for the open roof I was completely walled in and completely alone. The entrance was barred to dogs and cats, it was too cramped in the barrel for my brother, but winged guests would come in to me from above.

A light, soft, quiet fantasy bloomed in this perforated and shriveled courtyard, and while the other children were making a racket outside and one summer ran from fence to fence after a butterfly, the pale little girl dreamed her saga of Robinson Crusoe in the barrel.

I dreamed of high seas where coral reefs swayed like hanging baskets of flowers. Regions where the sun's rays fall to the earth in thick heavy tendrils, and where there is no shade and freshness except when the sea birds unfurl their wings and sprinkly the flowers with water from their feathers. I dreamed of the terrible frost and glaciers whose crevasses give off a strange blue light, and I felt that the roots and elements of true eternity might lie there in the north, in those frozen energies.

In that decaying little cabin I learned to love what I couldn't see, what I didn't have, and what was fated to pass away.

I loved the sun, the light, the butterflies, the bugs and crickets. I loved them anxiously and with a tremor, for I saw that the sun was sinking, and I knew that in a day or a week the colorful, mad butterflies would die, and in a short time the exhausted little crickets would fall. They would fall, and the heat would dry them to a crisp, and I myself might step on the dry little corpses of my merry singers.

The child's small heart, which hadn't yet known even the present time, sensed that there was passing and a past, that there is a moment when things fade and fall and

grow cold, that a moment comes when the proud dragonflies who dart there high under the sun are just the same as dull blind worms crawling beneath the ground.

The sorrow of those who never believe that they will return to a place as they are leaving it, and who doubt that what has passed will ever come again, unfolded in the child.

With my body I felt the fall of evening, and like a sunflower I turned my little face towards the sun. There is, it must be, some curse meaning that nothing beloved can remain. A bird flies past, bright as an exploded star, and it never exists again. Some butterfly flits by, bright as if it just flew through a rainbow, and then it never exists again.

Perhaps some insects experience feelings like these. They drink the sun and bathe in the sun, they're quiet and don't make a sound. In the barrel I also learned how to keep as quiet as an insect. Even now I love that world that loves, takes revenge, kills and dies in noble silence. Where man grows brutal as a beast, they are restrained and mute as a passion overcome. The mysteries of love and death are silently consummated under a veil of dead leaves.

For a while, every morning at one and the same hour, a funny little bird, timid and silent, would come to the same board on the roof, I don't know where from. It would nod its head towards every side of my barrel, its body would tremble as if every feather meant to take flight on its own, and after a few minutes it would vanish.

I tried leaving crumbs in a dish, bread, cake, fruit or sugar, but the bird always behaved just the same way and never touched anything. Why did that animal come, what attracted her, what was she looking at and what did she see? I couldn't riddle out the reasons, but I loved that bird the way you love a symbol of love and goodness.

One marvelous summer day, when all the beauty of one season is bound up in a single morning, when the pigeons looked massive, sculptural and heavy, when the sun's criss-crossing rays rang like silver, when speech sounded like laughter, when the light was so thick that the flies and butterflies had to beat their way through it with their wings, when I was happy and merrily ran up to my barrel—the bird didn't come. Not then, and not ever after.

I waited for many days more and felt very sorry. But what had caught the fancy of the little girl then was the god Tammuz, who had twenty-nine names and just as any wings and lives.

I dug one sagging side of the floor even deeper, lined it with brick, filled it with water, and refilled it as it gradually dried out with my little can.

That was the sea, the great sea which was always called Red or Yellow, and I saw all the shades of that color on the dead surface of my little puddle. In the evening, in my bed, I would imagine ripples of bright-colored water singing and chasing one another there below.

And all around, on the rough and rotten sides of my barrel, I drew the whole world and everything in the world with thick strokes of white and green chalk and various gouged-out illustrations.

The continents, the seas, the islands, everything in one line of a child's handwriting practice books, where New York and Čačak, Jagodina and Formosa stood right next to each other. And on the water, I used a slender cord to tow the fantastic little boats, carefully carved and glued, which held twenty paper oarsmen in parallel rows, each exactly like the others, all with motionless slender wooden oars. I would row them for a whole afternoon, always through the same sea, now to Brazil and then to Madagascar, and then again to *there*, with the snow and sleighs, reindeer and hoarfrost.

Up and down, back and forth, my galley would glide to the automatic rhythm of the crickets who, intoxicated with the sun and heat, sang a song without verses or vacation, sang the poetry of a short life, sang the dreams of a pale girl who wanted to go far, far away!

Oh, little crickets that I never saw! How I always dreaded that you would move away, that you would die of hunger, that you would stop singing. But then one singer perched behind every leaf, and the powerful chirping outsang my beautiful and heartfelt concern.

Oh my little crickets, oh my great illusions! For there are no crickets in the winter, for a cricket doesn't need grain because he can't swallow it, he needs nothing but sweet, sun-ripened juice, because he doesn't eat anything either. Oh my beautiful illusions, which I can no longer enter, in whose locks all keys crumble, and whose doors no longer open.

And after the boat had long ago arrived, and the sun had set, and all the perfumes and sweets and crowns of happiness and joy which come with them in the sun's rays had left the earth again, all the same I heard my little singers, singers of harmless joy in life. A cricket! A little scrap of mud who holds something good, a gift of love and joy, an atom that lives and utters its joy in life.

From the great heat and burning, the fragile, rotten boards dried and crumbled, and the narrow black cracks grew brighter and wider. All of a sudden some bright four-winged thing would pass through them, then another one chasing it, and then a whole swarm of butterflies who had been loving in the sun, and charged into the half-dark shade of solitude, seething and mad from the sun and love. They would land on the wide cool leaves of the ficus, and they stood out on the blackish green in their bright garb, in their light and gleaming colors, as if they had bathed in liquid metal and drops of molten gold and platinum were still sliding down their wings. And then they would take a firmer stand on the leaves, rest for a moment or two, twist their spiral proboscis in, and flee back outside, repelled by the ficus's bitter scent.

And a society of little flies, winged insects and six-legged walkers poured out on the sunny side of the barrel, from a hole in the corroded wood and from the hot dry earth. Sometimes a lizard too, a caterpillar with its squinting, clouded gaze, and a beetle with large protuberant eyes like telescopes.

I liked being in the barrel, and it was hard for me to come out of it.

Even the rain didn't trouble me. When I noticed that bad weather was coming, I could climb the ladder and move the boards on the roof closer together, crouch under the umbrella on my little chair, and watch the birds rip through the air like black bolts of lightning. I would laugh at the harsh rain, whose big drops rang against the boards the way nuts shake and crack in a sack.

I would even have been glad to see a blizzard strike from somewhere, and if soft white snow had packed all the holes and exits shut, and if my galleys and boats had all frozen in the ice. For I had a much stronger sympathy for the poetry of smoky Siberian huts and the hard life of northern peoples, who were always fighters and heroes, than for the insipid and gaudy south with its torpid stifling winds and its warmed, pampered residents.

And therefore here, so to speak in the immediate vicinity of my little puddle, hot as Senegal, I dreamed an icy white fantasy of the north.

I covered an area with powdered chalk, little piles of white dust, I stuck in a few half-dried fir twigs, and I made a high pointed Koriek hut out of paper with an entry in the top. And then the icy wind of Siberia began to blow from the daydreams of a little girl, and to sweep so much snow that it broke the branches. And the good-hearted Korieks squatted around the fire, wrapped in fur.

There, in their homeland, where death always threatened outside the hut and hunger inside the hut, people there have to live as simply as in fairytales, and they have to be kind to one another and good, as in the kingdom of unborn children.

Snow and frost and the blizzard, a great red flame inside which was never extinguished, and seething coals like a dragon's mouth.

The flame and light were relatives and came from the same magical land. There were lots of pictures and tales in the flame, and all the good, simple-hearted people know that the winter flame gives everything you lack and returns everything that you mourn for and desire. The winter flame is a dragon that dozes during the day, but when evening comes he spreads his fiery wings and shakes his flaming curls, and the story, story, for the frost-bitten squatting Koriek, the story, softly and warmly, the story crackles and warms them until it carries them away, until they grow drowsy, lie down and fall asleep, and the fire constantly roars in just the same way, and it's warm and comfortable. Meanwhile outside there's open space and freedom, there are no streets or neighbors anywhere, and no one is any poorer than anyone else, and there are no

servants and, while the winds and beasts whistle and shriek, in the Koriek huts there is peace, peace, peace.

The August sun is baking, and the little girl squats on the ground under an umbrella, looks at the handfuls of chalk, and sees snow geese pass in their white slippers and snowy owls with golden eyes, and from time to time polar doves fly past, come to visit in new yellow boots.

And afterwards the reindeer's antlers begin to clatter, and you can smell the hot breath of their frosted muzzles, pressing through around the snow-drifted tents of their masters, and everywhere all around a thin film of fluid freezes.

But where the dried fir branches were stuck in, there stands a great kingdom of northern conifers with white crowns on their heads, in snowy draperies with wide sleeves and icy braided trim.

And just as in tropical regions old trees embrace one another, so the tiny creeping plants can more easily run up them, so the criss-crossed brushy muscles of all the northern giants lull and tend tiny, tender moss, under which good dwarfs in vermilion trousers and little light blue coats, with long beards and some kind of rattling language like dried peas tapping against glass, leap and rub their hands.

But there are no female ones, there are no women dwarfs. The little girl was surprised that it wasn't written anywhere and wasn't drawn anywhere that among the dwarves, in the land of goodness, patience and mercy, there were also female dwarves, that they had wives. All those little lost princes and princesses, and all those unfortunate stepchildren who had been driven out were taken in, hosted, fed and supplied with wise advice only by little men in vermilion red trousers, little men who always chuckled and who had no women among them.

*

One day, the rain broke out at dawn and poured over my barrel until evening. Everything soaked up its fill of damp and water, and I couldn't go to my barrel all day. That was an unusually long time for me, and as soon as the drops grew a bit less frequent I ran to peek in and see how things were inside.

The sea had flooded over and was all muddied, everything else was drooping and had turned black, and the only sounds were the painful tones of leaking. A true dead island where black butterflies, like candle-shears, had extinguished their gleam in the color of the flower they fell into.

It stopped raining just at dusk, and the yard filled again with that good blue of a sky in late summer. The moon danced on the border of the evening twilight and the long summer day, which was reluctant to be extinguished.

The first thing I wanted to do was to run and put my head into the barrel. A breeze you couldn't even feel from outside passed through some small opening in the cracks of the barrel, and you could hear something, as if a fiddle-bow was being drawn over a dragonfly's glassy wings.

Above the sea, around Brazil, some tepid, soft, creeping vapor, and the greenness held the daunted respiration of plants at sunset. Things had tipped sideways and gone crooked, the little chair seemed to be rocking, and something green and transparent like a moonlight vampire was coming down the ladder.

But the child smiled and loved the rain and the kind summer night and her good barrel.

*

Deep and shallow, great and small, my galleys multiplied from day to day, and a whole fleet sailed on cords of various lengths.

But the days were growing shorter, the dawn woke more and more reluctantly, and my boat to Brazil departed later and later.

One morning I set out in my little autumn coat, and I was cold, and I couldn't get warm even in Brazil. That very same day, just before evening, a little butterfly with torn and tattered wings suddenly fell into the barrel, miserable and all numb. I took fright at that wounded creature as if at death, and I picked him up from the ground with trembling hands. He hardly moved, he was as pitiful as some little acrobat in a pink leotard with golden sequins who had fallen from the trapeze just a moment ago and broken both legs.

Then the butterfly died, and that was the first sign of autumn. It was the first death I saw in the cask. From that day on I began to fear that part of autumn that lies and deceives with its fruits and colors, but kills butterflies and swallows.

One September night a horrible storm came up. It boomed and cracked in the sky and on the ground. I slept restlessly, I was afraid, and I woke my father several times.

That September night my summer dream withered. The gale broke the roof of the barrel, loosened and picked off the boards on the sides, ruined and shattered my household goods, drowned the little boats and wiped away Madagascar and Brazil.

The flowerpots were tipped over and broken, there were lots of dead bugs, and my little chair, like a *dodola*,[4] was buried under wet, cold, dead twigs…

My father held my hand and said the barrel couldn't be repaired, the storm had destroyed it, and winter was coming now anyway. And I screamed. I screamed and shook with that sick despair of a motherless child the neighbor women kiss, who spends the summer in a barrel.

When the cask had fallen apart and lay flat, a child sobbed over its wooden corpse. The dead thing had found its little poet.

*

That place has been sold, along with the house and the yard.

If only I could buy it, build a tower around it, and lock the tower with nine keys, from time to time I would close myself away in it. In the darkness and silence I would madly imagine that the traces of dead days could be surrounded with a wall.

Датум пријема: 20.9.2015.
Датум исправки: 21.9.2015.
Датум одобрења: 22.9.2015.

[4] A girl who goes from house to house during a drought, wearing and carrying branches, singing ritual songs meant to bring the rain.

НАУЧНА ГРАЂА
УДК: 378.147:811.41

Анђелка Н. Митровић[1]
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за оријенталистику

ДЕВЕДЕСЕТИ РОЂЕНДАН КАТЕДРЕ ЗА ОРИЈЕНТАЛИСТИКУ

Апстракт: Семинар за оријенталну филологију у Београду, прва универзитетска катедра на Балкану, на којој су се од самог почетка рада предавали оријентални језици: арапски и турски, као и арапска, турска и персијска књижевност, основана је 1926. године на Филозофском факултету, заслугом професора Фехима Бајрактаревића, бечког студента и докторанда. Половином седамдесетих година на Катедри су отворени лекторати за кинески и јапански језик који су 1985. прерасли у наставне групе. Године 1955, отварањем Групе за оријенталну филологију – варијанта Б, покренуте су студије хебрејског језика и књижевности, врло брзо угашене због малог интересовања. Оне су обновљене 1990. године, нажалост поново неуспешно. Школске 1999/2000. године отворен је и Лекторат за персијски језик, а курсеви овог индоевропског, али и оријенталног језика веома су популарни међу студентима читавог Филолошког факултета.

Кључне речи: Катедра за оријенталистику, арабистика, туркологија, иранистика, јапанологија, синологија, језик, књижевност, култура

Петовековно присуство Османског царства и исламске цивилизације на Балканском полуострву, оставило је дубок траг у материјалној и духовној култури свих његових народа, због чега су се ови простори у Европи сматрали и сматрају Оријентом и у културно-цивилизацијском смислу. Оријентално наслеђе у великој мери је одредило културни идентитет балканских народа, па је отуда оријентална компонента на балканским просторима незаобилазна и трајно присутна тема више

[1] andjelkam@fil.bg.ac.rs

националних наука – историје, књижевности, етнологије, културне историје, историје архитектуре и других, а пре свега оријенталне филологије и оријенталистике. И поред тога, значајније оријенталистичке институције у овом делу света настале су тек у 20. веку, неколико векова касније у односу на Европу где је прва световна катедра за арапски језик отворена још у 16. веку.[2]

Током 19. и почетком 20. века, постепеним ослобађањем балканских територија, њиховим изласком из османског административног система и релативно брзом европеизацијом стварају се основни предуслови за настанак научне оријенталистике на јужнословенским просторима. У првим деценијама 20. века оријенталистика је на југоистоку Европе „још увек у повојима. Па ипак, кад узмемо у обзир, да се у Румунији тек почело помишљати на њу, а у Албанији и Грчкој да се на њу уопште и не мисли, можемо рећи да је катедра за оријенталне језике на универзитету у Београду до сада једини светионик те науке на Балкану, а први организатор тог студија проф. Др. Фехим Бајрактаревић једини научни оријенталиста, који је са неколико добрих радова већ уведен у ред светских оријенталиста“.[3]

Прва универзитетска катедра на Балкану основана је у Београду, 1926. године,[4] а њен оснивач, уједно и утемељивач наше научне и универзитетске

[2] Научно занимање за Исток у Европи има веома дугу историју. Више о томе види нпр.: M. Rodinson, „The Western Image and Western Studies of Islam“ / *The Legacy of Islam*, Oxford, 1974, 9-62; A. Mitrović, „Nauka o Orijentu – neodvojivi deo evropske naučne i kulturne tradicije“ / *Tragovi: Trideset godina sinologije 1974- 2004*, Beograd, 2004, 7-45.

[3] Т. Окић. „Оријенталистика у Југославији“ / *Преглед*, VIII, X, 127-128, (1934), 403-404.

[4] Више о историјату Катедре види пригодне текстове објављене поводом ранијих катедарских јубилеја: A. Mitrović, „80 godina Katedre za orijentalistiku“ / *Nur*, 15, 49/50 (jesen/zima 2006), 21-33; „75. rođendan Katedre za orijentalistiku – 75. rođendan jugoslovenske iranistike“ / *Nur*, 10, 32 (zima 2002), 52-57; „Sedamdeset godina Katedre za orijentalistiku“ / *Orijentalistika 70: zbornik radova*, Beograd, 1997, 21-28; Rade Božović, „Zašto proslave nije bilo: još nešto povodom 60 godine orijentalistike“ / *Kulture Istoka*, IV, 12 (1987), na str. 5; Darko Tanasković. „Šest decenija orijentalistike na beogradskom Univerzitetu“ / *Kulture Istoka*, 10 (oktobar/decembar, 1986), 51-52; „Prema daljim uspjesima: Pola vijeka orijentalistike u Beogradu“ / *Odjek*, XXX, 10 (1986), na str. 13 i 23; M. Đukanović, „Katedra za orijentalnu filologiju“ / *Sto godina Filozofskog fakulteta*, Beograd, 1963, 477-484 i u: *Orijentalistika 70: zbornik radova*, Beograd, 1997, 15-20.

оријенталистике, био је др Фехим Бајрактаревић.[5] Као потпуно оформљени и у Европи афирмисани научник Ф. Бајрактаревић је 1925. године, на позив Богдана Поповића, дошао у Београд, и на Филозофском факултету, на Катедри за светску књижевност почео да предаје два предмета – Персијску књижевност и Турски језик. Већ следеће године основао је и самостални Семинар за оријенталну филологију (Указ од 15. јула 1926. године), на коме је провео читав радни век и предавао више стручних арабистичких, турколошких и иранистичких предмета. Објавио је око 350 научних и стручних радова – књига, студија, огледа, есеја и приказа из области иранистике, арабистике, туркологије, оријенталистичке компаратистике и исламологије.[6] Својим преданим вишедеценијским наставним и научним деловањем у нашој средини професор Бајрактаревић је много учинио на развоју и популаризацији југословенске, а тиме и српске науке о Оријенту. Посебно је значајан његов допринос афирмацији наше оријенталистике у Европи и свету кроз континуирано учешће на најзначајнијим европским научним оријенталистичким скуповима као што су међународни конгреси оријенталиста, кроз суделовање у различитим интернационалним пројектима (нпр. *Енциклопедија ислама*), кроз сарадњу са најзначајнијим европским научнним друштвима (Deutsche morgenländische Gesellschaft, Société asiatique, Concordance de la Tradition musulmane) и са бројним радакцијама најугледнијих оријенталистичких научних гласила, као што су: *Journal asiatique* (Paris), *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* (Wiesbaden), *Orientalistische Literaturzeitung* (Berlin), *Miteilungen zur osmanische Geschichte* (Berlin), *Oriens*

---

[5] Фехим Бајрактаревић (Сарајево, 1889 – Београд, 1970) завршио је класичну гимназију у Сарајеву, а потом је студирао оријенталне језике – арапски, персијски и турски – са словенском филологијом на Филозофском факултету у Бечу, где је и докторирао 1918. године са тезом о преисламском песнику Абу Кабиру ал-Худалију код чувеног професора Рудолфа Гејера (R. Geyer). Теза представља критичко издање најпознатије песме овог песника – „La Lāmiyya d'Abū Kabīr al-Hudalî", а објављана је у угледном научном часопису *Journal asiatuque* (Paris, 1923, CCIII, 59-115). Већ следеће, 1919. године обрео се на специјализацији у Лондону (University College), а од 1922. до 1924. године боравио је у Алжиру (Faculté des Letters), код угледног иранисте A. Масеа (A. Masé) који је највише заслужан за Бајрактаревићево интересовање за персијску књижевност, која је током читавог његовог радног века заузимала најистакнутије место и у научном и у педагошком деловању. За ванредног професора изабран је 1929. године, а за редовног 1939. године.

[6] Више о научном опусу оснивача београдске Катедре за оријенталистику види: А. Митровић, *Научно дело Фехима Бајрактаревића*, Београд, 1996.

(Leiden), *Bibliotheca Orientalis* (Leiden), *Der Islam* (Berlin) и други. Писањем радова за поменуте часописе често је обезбеђивао књиге за катедарску библиотеку.[7]

При оснивању Семинара професор Бајрактаревић се определио за тада у Европи актуелан класични оријенталистички модел – исламолошку оријенталну филологију, у чијим оквирима се и сам образовао и стасавао као научник. Концепција исламолошке оријенталне филологије, цивилизацијски и културолошки структурисана, подразумава изучавање језика, књижевности и култура народа исламског цивилизацијског круга, првенствено, Арапа, Персијанаца и Турака, који су највише допринели стварању и уздизању исламске цивилизације.

> „Под пресудним утицајем западноевропског филолошког модела и метода XIX века, југословенска научна оријенталистика израста из својих преднаучних домаћих корена и уобличава се, као оријентална филологија, првих деценија нашег столећа. Сви, за сада малобројни, хроничари и историчари наше оријенталистике једногласни су у оцени да она концепцијски почива на филолошкој визији културно-историјски и гео-политички условљених научних и практичних потреба и могућности југословенске заједнице. Другачије опредељење у оно време тешко би се могло и замислити јер је филолошки приступ био доминантан у тадашњој европској оријенталистици, а и у матичним језикословним традицијама источних народа“ (Tanasković 1986: 56).

Будући да је та цивилизација, у свом синкретичком, османском руху, оставила дубок и неизбрисив печат на нашим просторима, оријенталистика, свакако, представља националну дисциплину, а поменути концепт који највише одговара нашој културној традицији, ствараној на размеђи цивилизација, остаје трајно релевантан за нашу, али и за све балканске земље. План и програм студија Семинара за оријенталну филологију нису направљени „према узорима неке друге стране катедре него више према нашим научним потребама и могућностима. Како је наша земља вековима била у непосредним односима с Турцима, који су оставили трага не само на материјалној него и у њеној духовној култури, та чињеница се узима као полазна тачка за стварање плана студија на овој катедри:

[7] Више о међународном ангажману Ф. Бајрактаревића види: D. Tanasković, „S kućom u svet, a sa svetom kući“ и A. Mitrović, „Međunarodna afirmacija Fehima Bajraktarevića i jugoslovenske orijentalistike“ / *Nur*, 12, 40, (2004), 24-37 и 53-62.

ради бољег изучавања наше историје, језика, фолклора и књижевности, где су утицаји Турака били најјачи, нужно је изучавати турски језик и књижевност. Но како су Турци били често само посредници једног ширег, исламског утицаја, који је трајао, бар у извесним нашим областима, до балканских ратова, то је за боље разумевање и самог турског језика и турске културе уопште, која је носила изразит исламски печат, нужно познавање и арапског језика. И најзад, како је персијска књижевност имала пресудан утицај на развој турске књижевности, ова се не може разумети без основних знања из персијске литературе. А када је у питању персијаки језик, који би као трећи на овој групи, свакако значио оптерећење, предаваће се уз турски језик, као посебан курс, персијски елементи у турском језику. Тако је, у овим оквирима, и створена студијака група за оријенталну филологију у ужем смислу, обухватајући језике и књижевности народа у сфери исламског утицаја. Турски и арапски језик, према плану групе, предавали су се осам семестара, књижевности (персијска, арапска и турска) по два семестра, а увод у оријенталну филологију само један семестар“ (Ђукановић 1963: 478).

Поред наведених предмета у том раном периоду, повремено су увођени и поједини специјалистички курсеви из османске дипломатике и арапске метрике.

Године 1955. Катедра је проширена отварањем Групе за оријенталну филологију – варијанта Б, на којој су се предавали: Јеврејски језик, Библијско-арамејски језик, Јеврејска књижевност, Оријентална археологија и Класична археологија. Хебраистичке предмете предавао др Душан Глумац. Ова Група се угасила 1960. године због малог броја студената.

Академске 1960/1961. година основан је Филолошки факултет у Београду издвајањем из Филозофског факултета у самосталну наставно-научну институцију. На Катедри за оријенталистику, тада се, поред Групе за оријенталну филологију, на којој су се паралелно, све четири године изучавали арапски и турски и њихове књижевности, формирају и две нове јединица: Група за арапски језик и књижевност и Група за турски језик и књижевност.

Десетак година касније на Филолошком факултету, при Катедри за оријенталистику, почело је систематско бављење далекоисточном филологијом. Године 1974. године отворен је Лекторат за кинески језик, а 1976. и Лекторат за јапански језик, на којима су наставу изводили Дејан Разић (†1986), Љиљана Ђуровић и контрактуални лектори. Ова два лектората су 1985. године прерасла у наставне групе, које су, упркос великим тешкоћама, првенствено кадровске природе, опстале и, данас, заједно са арабистиком и туркологијом спадају међу најпопуларније и најтраженије студијске програме на Факултету.

Године 1990. на Катедри су обновљене хебраистичке студије отварањем Лектората за хебрејски језик, који је 2001. године престао да ради због кадровских проблема.[8]

Лекторат за персијски језик отворен је школске 1999/2000. године. Од самог почетка, курсеви персијског језика веома су популарни на Факултету, а захваљујући одличној сарањи Катедре и Културног центра Исламске Републике Ирана створени су неопходни кадровски и сви други услови (квалитетни уџбеници) за ефикасну наставу персијског као изборног језика. Даљи развој иранистике и прерастање Лектората у наставну групу, били би за нашу науку од изузетног значаја, будући да је ова научна дисциплина својеврсна спона између оријенталистике и индоевропеистике. Тиме би на нов начин био васпостављен мултудисциплинарни и интердисциплинарни концепт оријенталне филологије вишеструко значајан за нашу научну заједницу.

Од шездесетих година, због спољне политике Југославије и њене све веће привредне сарадње са арапским земљама, нагло је порасло интересовање за студије арапског језика. Наредних тридесетак година број студената је непрестано растао, а преводиоци-арабисти врло лако су налазили посао. Нови сарадници који су тада пристигли на Катедру настојали су да се што боље уклопе у нову ситуацију постепеним променама студијских програма, увођењем нових предмета, окретањем савременом арапском језику и практичним проблемима наставе, обогаћујући је новим садржајима, наставним материјалом и савременим методама.

Реформа образовног система спроведена крајем седамдесетих година на Универзитету у Београду унела је доста новина у наставне планове и програме катедара на Филолошком факултету, а највећа је била увођење смерова, при чему је преводилачки смер на Групи за арапски језик и књижевност био врло тражен због великих потраба југословенске привреде за арабистима-преводиоцима. Тада су наставни планови обогаћени с више нових предмета као што су: Основи исламске цивилизације, Културна историја Арапа, Савремена политичка историја Арапа, Савремена економска географија арапског света, Теорија превођења, Контрастивна анализа српскохрватског и арапског језика. Неки од поменутих предмета присутни су и данас у настави, оживљени на нов начин.

Током реформе спроведене осамдесетих године просветне власти су, због „окрупњавања образовних профила“, укинуле Групу за оријенталну филологију.

---

[8] Више о томе види: A. Mitrović, „Hebraistika u Jugoslaviji: juče i sutra“ / *Glossa*, 1, 3 (1995), 35-39.

Она је нешто касније година враћена, али ипак није успела да опстане. Деведесетих година је дефинитивно укинута што је велика штета јер су стручњаци који подједнако добро познају и арапски и турски језик, особито османски, потребни нашој науци.

Потписивањем *Болоњске декларације* на састанку европских министара образовања у Берлину (18-20. 9. 2003. године), Србија се прикључила европској академској заједници, па је стога уследио нови процес реформе високог образовања. *Болоњска декларација* (Болоња, 19. јун 1999) и остала акта (*Лисабонска конвенција о признавању квалификација у високом образовању у земљама Европе* – Лисабон, 11. април 1997; *Студентска декларација* – Гетеборг, 25. март 2001; *Прашки коминике* – Праг, мај 2001) промовишу стварање јединствене *Европске зоне академског образовања* до 2010. године, наглашавајући, при томе, очување појединачних националних, језичких и културних обележја и специфичноси, побољшање академске комуникације и сарадње, а пре свега модерно образовање које траба да обезбеди конкретна и примењлива знања. У оквиру новог европског система образовања значајно место заузела је и настава страних језика. Познавање страних језика у интересу је развијеног друштва из економских, политичких, културних, цивилизацијских и других разлога, будући да се данас у свету не може пословати без солидног знања страних језика и познавања других културних традиција. Отуда су надлежна тела Савета Европе поклонила особиту пажњу овом сегменту и издала корисни приручник *Заједнички европски оквир за живе језике*,[9] који промовише квалитетну и ефиксану наставу страних језика, у смислу њене организације, реализације и достизања одређених нивоа језичких компетенција, а у први план ставља комуникативне потребе и комуникативну компетенцију.

Наставници студијских група Катедре за оријенталистику врло озбиљно и савесно прихватили су се писања нових планова и програма и изналажења нове ефикасне методике наставе за оријенталне језике, при чему су у настави направљени радикални заокрети и унети модерни наставни модели. Група за арапски језик и књижевност имала је, а и данас има највише студената на Катедри. Током деведесетих година прошлог века интересовање за студије арапског језика у нашој средини донекле је опало због трагичног распада Југославије, али је арабистика данас поново постала једна од најтраженијих група

[9] *Заједнички европски оквир за живе језике: Учење. Настава: Оцјењивање*, Подгорица, 2003.

на Филолошком факултету. Уосталом, таква је ситуација и у великом броје европских земаља и у Америци.

Арапски језик говори данас око 160 милиона људи и он је службени језик у десетак држава северне Африке и предње Азије. На том подручју данас живе различите етничке и религијске групације, постоје разнолике културне и духовне традиције. Тај део света је колевка великих древних цивилизација – сумерске, асирско-вавилонске, египатске, феничанске, арамејске и других које су бројним тековинама материјалне и духовне културе унапредиле читаво човечанство. Ту су поникла прва класна друштва, настали први уређени градови, први закони, први календар, први системи за наводњавање, прве алатке и оруђа, први системи нотације, прве књиге, прве библиотеке, прве енциклопедије... На том простору настале су и три велике монотеистичке религије – јудаизам, хришћанство и ислам, чију је објаву Алах спустио на арапском језику. Нажалост, ово подручје је и поприште вишедеценијских ратова и конфликата, а у новије време и извориште исламског екстремизма и најбруталнијег тероризма. Блиски исток је изузетно значајан и с економске и геополитичке тачке гледишта због великих природних богатстава, посебно нафте. Све то скупа допринело је да курсеви арапског језика постану све масовнији свуда у свету.

Избор и креирање ефикасног наставног модела за арапски језик јесте велики проблем због веома сложене социолингвистичке реалности арапске говорне заједнице коју карактерише веома изражена диглосија, тј. истовремене употребе два функциконално и формално потпуно одвојена језичка варијетета, „вишег“, писаног стандарда, јединственог за све Арапе (ар. al-fushâ),, и „нижег“, који обухвата бројне регионалне дијалекте (ар. al-ʿāmiyya). Вишем варијетету, књижевном арапском језику, вековима је у наставу, свуда у свету, давана предност јер он представља добру основа за стицање и развијање укупних језичких компетенција – морфолошке, лексичке, различитих комуникативних итд. Последњих деценија двадесетог века настава савременог књижевног/стандардног арапског језика у Европи је суштински модернизована увођењем у наставни процес и главних говорних дијалеката.

При састављању нових наставних планова и програма за студије арабистике код нас узета је у обзир и ова чињеница, па су у наставу уведени курсеви египатског, сиријског, ирачког и магрепских дијалеката арапског језика. По угледу на наставне програме релевантних светских арабистичких катедара, и наш наставни модел базиран је на примени лингво-културолошког приступа и обогаћен је већим бројем атрактивних обавезних и изборних предмета, чији су садржаји допринели паралелном развијању и изграђивању укупних језичких и социо-културних компетенција студената на Групи за арапски језик, књижевност и културу. Ти предмети сврстани су у три области. У првој су курсеви везани за

језик, где језгро чине мофологија, морфосинтакса и синтакса арапског језика, а надградња су: Пословни арапски језик и кореспонденција, Језик арапских медија, Арапски језик – граматичка терминологија, Арапски језик – стручна терминологија, Теорија превођења, Вештина превођења, као и Историја арапског језика и Арапска лексикографија на дипломским академским мастер студијама. У оквиру књижевне арабистике изучавају се: Класична арапска књижевност и Модерна арапска књижевност, као обавезни предмети, а као изборни: Савремена књижевност Магреба, Драмска књижевност код Арапа, Мемоарска проза код Арапа, и други. У циљу што свеобухватнијег упознавања арапске говорне заједнице, арапско-исламске цивилизације и арапског света уопште, уведен је обавезни предмет Основи исламске цивилизације, као и изборни: Основи исламског права, Ислам и хришћанство, Исламски фундаментализам, Расколи у исламу, Исламска филозофија, Исламска уметност, Исламска калиграфија, Исламска архитектура, Економска географија Блиског истока, као и Неарапски ислам и Европски колонијализам и арапски свет на мастер студијама (Mitrović 2006). У оквиру докторских студија постоје три предмета, врло широко постављена у циљу бољег повезивања с темама докторских дисертација – Лингвистичка арабистика, Књижевна арабистика и Исламска цивилизација/култура на Балкану.

Најзначајнији ефекат овако конципирана настава базиране на новом програму и савременој и ефикасној методици наставе знатно је допринела унапређење комуникативне компетенције и говорне продукције, односно стицању темељних и широких знања неопходних за професионални ангажман у различитим гранама привреде – грађевинарству, трговини, туризаму, нафтној индустрија, водопривреди, пољопривреди, затим у новинарству, дипломатији...

И на другим групама Катедре за оријенталистику уведено је мноштво нових занимљивих предмета, посебно оних везаних за одговарајуће оријенталне културе, и то на сва три нивоа студија.

Настава турског језика, такође, је од великог значаја за нашу земљу – османског за поједине националне науке и културу, савременог турског из економских и геополитичких разлога будући да је Турска „велика, динамична, перспективна, знатно модернизована и европеизована држава једне самосвесне, историјски потврђене нације која амбициозно сматра да има права на, и носивости за, значајну улогу у будућности Евроазије, при чему Турци чврсто намеравају да остану Турци, а одскора све више и муслимани, што је, дакако, сасвим

разумљиво и легитимно. Она је и балканска држава, регионална сила, наш незаобилазни политички, економски, безбедоносни и културни партнер“.[10]

На Групи за турски језик, књижевност и културу, поред стручног, општеобразовног предмета Увод у туркологију, нашли су се још и: Контрастивна анализа турског и српског језика, Турски фолклор, Културна историја Турске, Историја Османског царства, а на мастер студијама: Покрет језичког пуризма у турском језику, Турцизми у српском језику, Османизми у савременом српском језику, Османска баштина на тлу Србије, Традиционална и савремена турска уметност...

На Групи за јапански језик, књижевност и културу, било је, чини се, највише иновација – Увод у јапанологију, Граматика јапанског језика, Ортографија јапанског језика, Превођење јапанског текста, Тумачење јапанског текста, Јапан и свет, Јапанска економија, Историја азијско-пацифичке регије, Проучавање јапанске цивилизације, Јапанска култура и друштво, Уметност у периоду Хеиан, Уметност у периоду Меиђи, Уметничка баштина Азије, Будистичке скулптуре у периоду Камакура, Будистичке скулптуре у периоду Нара, Запад и јапанска књижевност...

На Групи за кинески језик, књижевност и културу, балансираним избором нових курсева, представљене су прошлост и садашњост ове велике далекоситочне цивилизације. На списку нових предмета нашли су се: Увод у синологију, Увод у кинеско писмо, Превођење кинеских текстова, Chengyu идиоми, Кинески свет кроз пиктографе, шаре, слике и боје, Преглед кинеске историје, Кинеска култура, Тумачење прошлости у кинеском филму итд. Године 2006. на Филолошком факултету у Београду је отворен и Институт Конфуције, који се, у оквиру сарадње с НР Кином, врло успешно и ангажовано бави промовисањем кинеске културе и кинеског језика.

Саставни део Катедре за оријенталистику су и катедарске библиотеке, које располажу изузетно богатим књижним фондовима и вредним збиркама стручних и популарних домаћих и страних оријенталистичких часописа. Заслугом првих библиотекара, Катарине Ашковић и Зоре Пантелић, сви фондови су на узоран начин сређени и каталогизовани кроз сва четири каталога – ауторски, предметни, децимални и топографски. Данас је библиотека компјутеризована, а библиотекари, Катарина Јајић (данас у пензији), Снежана Генчић, арабиста и Јелена Анић, турколог, стручно су оспособљени за обраду фондова на нов начин,

[10] Д. Танасковић, „Турска поново анте портас“ / *Савиндан*, XV, 15 (27. јануар, 2005), 16.

као и за укључивање у шире информационе системе. Јапанолошку библиотеку води Бранислав Вучуровић, а синолошку мр Далибор Врцељ.

*

Рођендан Катедре је свакако и прилика да се сетимо свих наставника и сарадника, свих драгих учитеља који су, свако на свој начин, допринели подизању импозантног деведесетогодишњег катедарског задања. Професор Фехим Бајрактаревић био је једини наставник на Катедри од оснивања све до школске 1950/1951. године, када Катедра добија свог првог асистента, Марију Ђукановић (1923-1983), уједно и првог докторанда (докторска теза *Римована аутобиографија Варвари Али-паше*, одбрањена 1956). У научном и педагошком раду професор Марија Ђукановић се првенствено усмерила на књижевну туркологију и фолклористику, али се успешно бавила и другим оријенталистичким дисциплинама и предавала је низ различитих предмета.

Уз Марију Ђукановић, првим послератним генерацијама сарадника на Катедри припадају још и др Љубинка Рајковић (†2006), која је предавала османски језик, као и др Душанка Бојанић-Лукач (†2004), чији су научни радови високо оцењени у европској и светској османистици, а која је, као гостујући професор, у више наврата на Катедри предавала предмете као што су: Османска дипломатика и палеографија и Основи исламске цивилизације. Године 1959. за асистента за турски језик и књижевности изабран је Славољуб Ђинђић (†2000), који се подједнако успешно бавио и књижевном и лингвистичком туркологијом, као и оријенталистичком компаратистиком. Иза себе је остави изузетно значајан турколошки опус, у коме се посебно издвајају *Udžbenik turskog jezika* (Beograd, 1977. и друга издања) и турско-српски речник (*Tükçe-sırpça Sözlük* – у коауторству с М. Теодосијевић и Д. Танасковићем – Анкара, 1997).

Први сарадник на Групи за арапски језик и књижевност био је Хасан Калеши (†1976), у чијем научном опусу доминира балканска димензија оријенталистике, а у педагошком раду савремени арапски језик и савремена арапска књижевност. Он је 1973. основао Одсек за оријенталистику на Филозофском факултету у Приштини. Потом је дошла Азра Мехмедбашић-Јевтић, која је после краћег ангажмана у настави арапског јазика преселила у Америку. Шездесетих година, на Групу за арапски језик и књижевност дошли су сарадници: Милан Поповић (†1994), асистент за арапски језик, Милан Адамовић, који је касније постао угледни турколог (од 1972. предавао на Универзитету у Гетингену), а који је више година предавао и арапски језик, Раде Божовић (данас редовни професор у пензији), арабиста који се највише посветио књижевној арабистици и подарио нашој средини низ успешних превода арапске прозе и поезије, али и више радова из области културне историје Арапа, фолклористике и арапског језика (*Udžbenik savremenog arapskog jezika*, Sarajevo, 1984. и друга

београдска издања), цењени лектори – Војислав Симић и Ајша Ђулизафревић-Симић (†2011), окренути практичној настави класичног и савременог арапског језика.

Крајем педесетих и током шездесетих година Катедра добија и прве контрактуалне лекторе за арапски језик: Египћане, Кемала ал-Бухија (радио 1959-1964) и Сејида Абдел Алима (†1993), а за турски Мехмеда Ајдина (од 1965).

Почетком седамдесетих година на Катедру долази Дарко Танасковић, оријенталиста широких знања и интересовања, превасходно за исламологију, лингвистичку и књижевну арабистику, туркологију... Он је, поред универзитетске, направио и успешну дипломатску каријеру (амбасадор у Турској, Ватикану и данас при УНЕСК-у).

Извесно време на Групи за арапски језик радили су и асистенти Тамара Ракић и Иван Пановић (докторске студије завршио на универзитету у Оксфорду 2009. године, данс доцент на Универзитету у Сингапуру), асистент-приправник Марија Обреновић и лектор Бешар Ибрахим ал-Хадла.

Данас у извођењу наставе на Групи за арапски језик, књижевност и културу учествују: др Анђелка Митровић, редовни професор за оријенталну филологију, која се превасходно бави лингвистичком арабистиком, историјом оријенталистике и савременом историјом арапског света, доценти: др Ивана Мали, др Драгана Ђорђевић и др Ада Шоштарић, асистенти: мр Мејсун Гараибе Симоновић и ма Јелена Бабић, виши лектор Иман ел Хабаши и лектори: Мухамед Билал и Дајана Ајуб. Поред њих за неколико предмета ангажовани су и гостујући наставници: др Ема Миљковић, редовни професор, др Драган Ћаловић, ванредни професор и др Војислав Станимировић, доцент.

На Групи за турски језик, књижевност и културу предају редовни професори: др Мирјана Теодосијевић, стручњак за савремени турски језик, и др Љиљана Чолић, стручњак за османски језик и османску дипломатику, ванредни професори: др Ксенија Ајкут и др Мирјана Маринковић, асистенти Радосав Микић и ма Смиљана Ристић Бојанић, виши лектор др Саша Брадашевић и страни лектори.

Тим наставника и сарадника на групи за јапански језик, књижевност и културу предводе редовни професори: др Љиљана Марковић и др Кајоко Јамасаки (Kayoko Yamasaki), а ту су још и др Дивна Тричковић, ванредни професор, доценти: др Данијела Васић, др Далибор Кличковић, др Марина Јовић и др Марко Грубачић, асистент др Милица Јотов и лектор др Дива Глумац, као и контрактуални лектори.

Екипу наставника и сарадника на групи за кинески језик, књижевност и културу чине: др Радосав Пушић, редовни професор, доценти: др Мирјана

Павловић, др Зоран Скробановић и др Ана Јовановић, асистент мр Јелена Гледић, виши лектор Ћин Сјаолеи и лектори из Кине.

Наставници и сарадници Катедре објавили су велики број теметски и жанровски врло различитих радова,[11] и извели бројне генерације оријенталиста, арабиста, турколога, синолога и јапанолога. На Катедри је одбрањено мноштво магистарских и докторских дисертација,[12] а последњих година и мастер радова. Београдска Катедра за оријенталистику је „пружила нашој култури и науци значајне кадрове и резултате, бројна научна и стручна дјела. Велики је број актуелних посленика у области арабистике и оријенталистике уопште који су се школовали на овој Катедри, стицали своје стручне и научне степене, остајали у Београду или одлазили у друге центре да наставе и унаприједе оно што су овде започели. Извјестан број њених некадашњих студената постали су наши најеминентнији научни радници-оријенталисти, а и сами наставници те Катедре су дали озбиљан прилог нашој арабистици. Најзад знатан број некадашњих студената ове Катедре ради успјешно на пословима у јавном животу наше земље, у науци, култури, образовању, информацијама, привреди, трговини, у друштвено-политичким организацијама, у представништвима у иностранству" (Grozdanić 1975: 37).

Литература

Vasić, Danijela. (1998). „Studije japanskog jezika i književnosti na Filološkom fakultetu u Beogradu" / *Glossa*, IV, 2: 63-71.

Grozdanić, Sulejman. (1975). „Arabistika u socijalističkoj Jugoslaviji (1945-1975)" / *Orijentalistika*, I: 36-41.

Ђукановић, Марија. (1963). „Катедра за оријенталну филологију" / *Сто година Филозофског култета*, Београд: 477-484.

Mitrović, Anđelka. (2006). „Nastava arapskog jezika i reforma obrazovanja" / *Nastava jezika i reforma obrazovanja*: *zbornik radova*, Nikšić: 138-160.

[11] Више о томе види: Библиографије наставника и сарадника у: *Анали Филолошког факултета* св. 1, 2, 3 (2012), св. 17 (1986), св. 13 1979); библиографије које су саставиле К. Јајић и С. Генчић у: *Orijentalistika 7O: zbornik radova*, 133-167; Bisera Nurudinović, *Bibliografija jugoslovenske orijentalistike I, II, III*, Sarajevo, 1968, 1981, 1986.

[12] Види: A. Mitrović, „Doktorske disertacije"; Pajo Avirović, „Spisak magistarskih radova odbranjenih na Katedri za orijentalistiku Filološkog fakulteta u Beogradu" / *Orijentalistika 70...*, 177-180; 181-182, као и сајт Филолошког факултета – Центри и институти: Центар за постдипломске студије.

Митровић, Анђелка. (1996). *Научно дело Фехима Бајрактаревића*, Београд.

Mitrović, Anđelka. (2004). „Nauka o Orijentu – neodvojivi deo evropske naučne i kulturne tradicije“ / *Tragovi: Trideset godina sinologije 1974- 2004*, Beograd: 7-45.

Mitrović, Anđelka.(2002). „75. rođendan Katedre za orijentalistiku – 75. rođendan jugoslovenske iranistike“ / *Nur*, 10, 32 (zima 2002): 52-57.

Mitrović, Anđelka. (1997). „Sedamdeset godina Katedre za orijentalistiku“ / *Orijentalistika 70: zbornik radova*, Beograd: 21-28.

Ramić, Jusuf. (1987). „Izučavanje arapskog jezika kod nas“ / Zbornik radova Islamskog teološkog fakulteta u Sarajevu, Sarajevo: 237-268.

Tanasković, Darko. (1986). „Jugoslovenska orijentalistika između filologije i lingvistike“ / *Treći program Radio-Sarajeva*, XIV, 51: 55-76.

Anđelka N. Mitrović

THE NINETIETH ANNIVERSARY OF THE DEPARTMENT FOR ORIENTAL STUDIES IN BELGRADE

Summary: The systematically study of university-level oriental disciplines began in our region since 1925 after introducing a course in Persian literature and Turkish language at Facultu of Philosophy in Belgrade. A mere year later have been established an indipendent Seminar for Oriental Philology (by the July 15, 1926 decree). The founder of the Dipartment for Oriental Philology is Fehim Bajraktarevich (1889-1970), the Orientalist of Viennese, London and Alger school and a scholar who already gaind renown in Europe. In the course of four decades of his scholarly and pedagogical activity Bajraktarevich reised and brought up numerous generations of philologists dealing with the Oriental Studies and created a great and diverse scholarly work. The bibliography fo his works consists of 350 items from the field of widely understood traditional Oriental Studies.

In studying and doing research on the oriental languages and literatures, as well in studying cultural and historical relations between european literatures and the Orient Bajraktarevich took to the positivistic method adapting it to the needs of Oriental Studies which he considered ih their traditional form, as studies dealing with the languages, literatures and culture of the people of the Islamic civilization circule.

Besides Bajraktarevich’s pioneer works, his strong activity on the popularization of Oriental Studies in our country is obvious as well as the affirmation of Yugoslav Oriental Studies in Europa, through systematic collaboration with a number of outstanding oriental magazines and publications such as “Orientalistische

Literaturzeitung", "Oriens", "Der Islam" etc. and specially *The Encyclopaedie of Islam* (first edition) and with regular participation in the International Experts Meetings.

During the school year 1960/1961, the Faculty of Philology was separated from the Faculty of Philosophy. In the same year, new study groups were introduced, including the Steam for Arabic language and literature and Steam for Turish language and literature, which continued along the lines of concept of the classical philological Oriental studies.

In the year 1955, when professor Dusan Glumac arrived, the new Group was formed at the Department, thereby introducing the study of Hebrew language and literature. This attempt at further specialization towards Semitics however failed at the group discontinued work five years later. But in the year of 1990, the two-year course of Hebrew was opened.

A large qualitative step in the development of Yugoslav Oriental Studies is to be founded in the introduction of Far Eastern Philology. The two-year courses of the Chinese language (established in 1974), and on the Japanese language (established in 1976), in the course of school year 1985/1986 became indipendent Study Groups.

In the year of 1999, the two-year course of Persian was opened. The necessary conditions for teaching and learning process have been obtained including staff as well as the corpus of suitable textbooks.

Key words: Department of Oriental Studies, Arabistics, Turkology, Iranistics, Japanology, Sinology, language, literature, culture

Датум пријема: 19.11.2015.
Датум исправки: /
Датум одобрења: 20.11.2015.

Светлана Е. Томић[1]
Алфа БК универзитет у Београду
Факултет за стране језике

Напомена приређивача рукописа *ПРЕДШКОЛСКО ВАСПИТАЊЕ У ДОКУМЕНТИМА СФРЈ*

Милојка Радојичић (1921-2014) је била угледна стручњакиња за предшколско образовање и истакнута управница првих вртића основаних после Другог светског рата у центру Београда. Учествовала је на међународним конгресима ОМЕП-а (Organisation Mondiale pour L'Éducation Préscolaire) - Светске организације за предшколско васпитање, сарађивала је у стручним часописима, и била једна од ретких управитеља вртића који су дозвољавали стручну праксу и практично усавршавање ученица за рад са децом. За своју пожртвовану бригу о деци током Другог светског рата одликована је медаљама, а највећа признања, између осталог и Доситејеву награду, добила је за стручни допринос развоју предшколских установа у Београду.

Овај чланак представља само први део дипломског рада који је Милојка Радојичић 6. јуна 1975. године одбранила са највишом оценом на Педагошкој академији за образовање васпитача предшколских установа у Београду. Испитивач је била проф. др Милана Перишић. Након оригиналног рада, приложен је обиман документарни материјал Службених листова, али и новинских чланака о проблемима и успесима предшколских установа анализираног периода. Ту су прекуцани и чланци из других стручних листова и дневних новина, али и *Библиографија чланака о предшкослком васпитању у листу „Просветни преглед“ (1966-1974).* На захтев менторке, проф.Милане Перишић, написан је и хронолошки преглед са конгреса КПЈ и СКЈ од ослобођења до 1974. године.

Објављујемо први део рада у целини, сматрајући да ће бити од користи истраживачима, педагошким радницима и знатижељним читаоцима не само зато што је настао из угла особе која је ову тему познавала из праксе, већ посебно због тога што су после 40 година од настанка ове студије ретка нова разматрања поменуте проблематике.

---

[1] svetlana.tomic@alfa.edu.rs

Слика 1. М. Радојичић (ђачки дани)

Слика 2. М. Радојичић (2014)

НАУЧНА ГРАЂА
УДК: 373.21(497.1)

Милојка Р. Радојичић

ПРЕДШКОЛСКО ВАСПИТАЊЕ У ДОКУМЕНТИМА СФРЈ

Увод

По мишљењу психолога, педагога и педијатара, предшколски узраст је један од најважнијих периода у развоју личности, тада се постављају његове основе. У то доба не завршава се ни развој, ни раст, као ни процеси интелектуалне, вољне и емоционалне природе. Сви они налазе се у стадијуму почетног формирања. То су и одлучујуће године за формирање основних црта карактера и разноврсних навика социјалног понашања које остају за цео живот. Зато се значај предшколског васпитања мери значајем који има предшколско доба за будући развој личности.

Захваљујући пластичности нервног система предшколског детета, сваки утицај који се врши на њега оставља дубок траг, а утисци из детињства најдуже се памте. Интелектуални развој је, према већини научних истраживања, у овом периоду најбржи. Већина предшколских класика истиче значај дечје радозналости, која се изражава у мноштву дечјих питања, а што је значајно за развој елементарних и мисаоних процеса.

Савремена педијатрија и педагошке науке тврде да се у предшколском периоду постављају темељи дечјем здрављу и моралном расуђивању, зато се физичком и моралном васпитању у овом узрасту мора поклонити изузетна пажња.

Физичко васпитање је камен темељац за целокупни психосоматски развој личности а класична максима „Mens sana in corpore sano“ („У здравом телу - здрав дух“) има трајан значај. Неки савремени теоретичари модификују је новим садржајем „Mens sana in societate sana“ („У здравом духу – здраво друштво“) истичући одлучујући значај социјалне средине за општи развој детета. Иако наслеђе има свој удео у изграђивању личности, ипак средина има одлучујући значај за општи развој детета, и она је кључни фактор за формирање дечје свести и карактера. Оправдано је гледиште да се дете понаша у животу онако како се његова околина понаша према њему.

Имајући у виду значај предшколског доба за развој будуће структуре личности, потребно је организовати такву средину која ће омогућити правилан социјални развој детета. Додуше, породица је још увек незаменљива за првобитну

социјализацију детета. Али, породица сведена само на родитеље и децу, у условима када су најчешће оба родитеља запослена, не може више да задовољи све основне потребе детета, нити да створи услове за његов оптимални психофизички развој.

У савременом друштву породица доживљава темељне промене услед којих се мења и њена васпитна функција, али је утицај родитеља и данас незаменљиви стваралачки фактор за изградњу дечје личности.

Поред породичног васпитања, неопходно је да предшколско дете већ од треће године живота проводи један део дана и у предшколској установи, где ће му бити обезбеђено потребно друштвено васпитање. Дете се налази у фази развоја када у друштву вршњака открива своју индивидуалност и стимулира развој латентних снага и способности. Оно се су свом „малом дечјем свету“ ослобађа уских афективних веза ограничених само на породицу и ствара и проширује нове везе и односе са децом, усклађујући своје жеље и интересе са интересима деце и групе у целини. У томе и јесте значајна васпитна вредност заједничких игара које својим правилима делују на дечји карактер, јер им се сва деца прилагођавају. То дисциплинује вољу детета и ствара код њега нове преокупације и односе, јер своје жеље и хтења усклађује са жељама и хтењима друге деце. У заједничкој игри остварује се врло деликатна еволуција међусобних односа, што доцније омогућује правилно социјално прилагођавање детета, не само у школи, него и у животу и спремно је за сарадњу.

На основу свега изложеног, јасно је да је предшколско васпитање од огромног значаја, не само ради правилног усмеравања и припреме детета за оспособљавање за живот и полазак у школу, него и ради омогућавања родитељима, у првом реду мајкама, пуно учешће у привредном и друштвеном животу заједнице и изградњи социјализма у нашој земљи на основама самоуправног социјалистичког уређења.

Лењин је рекао: „колективне мензе, јасле, и дечји вртови... ево једноставних свакодневних средстава коај не захтевају ништа помпезно, громогласно, али која су способна да стварно ослободе жену, спсобна да стварно смање и униште њену неједнакост с мушкарцем у погледу њене улоге у друштвеној производњи и у друштвеном животу.“ (Лењин, 1972).

Зато је окупљање предшколске деце императив данашњег развоја нашег друштва, где је запосленост жена веома велика и све је већа из године у годину.

С друге стране, као што је наглашено, и сам развој детета на данашњем ступњу развоја друштва, захтева неопходност друштвеног васпитања. Однос између породичног и друштвеног васпитања не може се код нас посматрати у аспекту искључивости, нити у алтернативи – или породица, или друштво. Ове две установе се морају допуњавати у циљу спровођења јединства васпитног деловања.

Социјалистичком друштву није, и не сме да буде свеједно како ће мајке васпитавати своју децу пре поласка у школу, поготову што већина њих нема потребно психолошко и педагошко образовање да би могле да прате развој своје деце и да га правилно усмеравају. Зато је потребно породично васпитање допуњавати васпитањем у предшкослким установама.

Истичући значај раног детињства за развој личности Коменски је рекао: „Младо дрвеће лакше је окренути да расте у овом или оном правцу, него велико дрво; на тај начин још пре може да се упути ка свему добром омладина у првим годинама њеног живота него доцније.“

Надежда Крупска, говорећи о значају васпитања предшколске деце пише: „Први дечји утисци остављају трага на цео живот и зато је важно баш у овим годинама приступити васпитању смишљено.“

Отуда, организовано предшколско васпитање је неопходна потреба друштва. Оба становишта, психолошко-педагошко и економско налажу да се питању предшколског васпитања придаје исти значај као и основношколском а и осталим ступњевима институционалног рада са малдом генерацијом.

На основу изнетих ставова о значају предшколског васпитања, покушаћу да извршим анализу нормативне и друге делатности у СФР Југославији и СР Србији. У раду ћу обрадити следећа питања:

1.Брига о васпитању младе генерације у току НОБ-а

2.Предшколско васпитање у савезним документима од 1944. до 1958.године

3.Резолуција III пленума ЦК КПЈ (1950) и активност у области предшколског васпитања

4.Предшколско васпитање у документима СР Србије од 1948. до 1957. године

5.Законодавно регулисање предшколског васпитања у СР Србији

6.Предшколско васпитање у документима од 1958. до 1975.године

1. Брига о васпитању младе генерације у току НОБ-а

У току НОБ-а нема званичних докумената о организацији предшколског васпитања као институционалног окупљања деце. Почетак овог процеса био је, истина, у самој народноослободилачкој борби, у часу када је народ спонтано водио бригу о деци, када је било која партизанска породица постала дом за децу угрожену ратним страхотама. У часопису „Предшколско дете“ 4/72 говори се о раду другарице Татјане Маринић, која је са својим ученицама из „малих школа“ у Рудом, организовала дечју заштиту, оснивајући домове да би спасавала децу у току офанзива, а има и других облика заштите деце на слободној територији.

На заседању АВНОЈ-а 27.новебра 1942.године изабран је Извршни одбор АВНОЈ-а са својим одсецима, па је образован и Просветни одсек, који је почео са радом 25.децембра 1942.године. Рад Просветног одсека у прво време био је усмерен углавном на ликвидацију неписмености и образовања кроз три типа школа на слободној територији: народна основна школа, течај за неписмене и народни универзитет. У раду овог Одсека није било програма и задатака из области предшкослког васпитања („Настава и васпитање“ 7-8/63).

2. Предшколско васпитање у савезним документима од 1944. до 1958.године

Одмах по ослобођењу земље, предшколско васпитање постало је интегрални део друштвене, социјалне, здравствене и васпитне заштите деце. Оно је добило и посебан друштвени значај јер је организована дечја заштита нужан услов напретка друштва. То се види и по томе што је организовање васпитања и бриге о деци био саставни део програма народне власти. Сви органи и организације учествују у заштити ратне сирочади, незбринуте избегличке деце и друге социјално угрожене деце без породичног старања.

Пошто нисмо имали искуства од којих бисмо почели при организовању и регулисању предшколског васпитања, то је период од ослобођења до 1945. године, када је донет први документ из ове области, био период активног рада и програма масовних организација, Партије и народне власти, по њиховој иницијативи.

Да би се и нормативно регулисала ова делатност, доносе се документа где су основе биле југословенске и републичка, па ћемо их у даљем излагању тако и представљати.

2.1. Први документи о предшколском васпитању савезног карактера су следећи:

1. Одлука о организацији групних дечјих домова и концентрисаних дечјих насеља;

2. Упутство за организацију и рад у забавиштима (дечјим вртићима);

3. Упутства за организацију васпитног и опште просветног рада у обдаништима и у дечјим домовима за децу предшколског узраста;

4. Уредба о оснивању дечјих јасала и дечјих вртића;

5. Опште упутство о примању и издржавању деце и омладине у установама за заштиту и васпитање;

6. Упутство за израду годишњег плана рада дечјих вртића с нарочитим освртом на планирање васпитног рада;

7.Резолуција III пленума ЦЈ КПЈ о проблемима васпитања и образовања;

8. Решење о финансирању јасала и дечјих вртића.

2.2. Одлука о организацији групних дечјих домова и концентрисаних дечјих насеља („Службени лист ДФЈ“ бр.3/45)

По овој одлуци, све установе су државне, вођене од Повереништва социјалне политике федералних јединица, ИОНО-а и заједници са војним делегатом Врховног штаба НОБ-а и ПОЈ-а при Црвеном крсту. Одлука је давала велике могућности за коришћење напуштених замкова, манастирских конака, напуштених зграда и имовине непријатеља народне власти, те је брзо никао велики број домова и предшколских установа.

Одлука је регулисала и питања капацитета домова, здравствену заштиту, васпитни кадар, организацију васпитног рада, поделу деце по узасним групама. Постојали су домови за одојчад, предшколску и школску децу.

У тој одлуци пише: „Одељење за заштиту матера, деце и младежи Повереништва за социјалну политику у заједници са стручним органима Повереништва за просвету АСНОС-а и са Централним одбором УСАОЈ-а организоваће стручне ударничке екипе за просветно-културни рад, које ће руководити и изводити ново васпитање деце и младежи збринуте у групним дечјим домовима и концетрисаним дечјим колонијама, нарочито преваспитавање све оне деце под јавном заштитом чије су душе за три године ропства прилично затроване непријатељским фашистичким васпитањем вршеним од стране окупаторских слугу.

Под руководством ових ударничких екипа за просветно-културни рад с децом која се налазе под јавном заштитом, имају се у заједници са Централним одбором УСАОЈ-а организовати у склопу групних дечјих домова и концентрисаних дечјих насеља као и у Београду низ течајева за изградњу педагошко-културних сарадника, који ће се бирати из редова наших омладинаца,првенствено бораца НОБ-а и ПОЈ-а, који су због оронулог здравља и инвалидитета повучени од Главне комисије са бојишта.“

Дечја забавишта и обданишта наслеђена од старе Југославије нису одговарала послератним потребама друштва, како по броју тако и по програму и садржају васпитно-образовног рада. Забавишта, као облик рада са децом, датирају још од 1898. године, када је Закон о народним школама први пут регулисао њихов задатак „да забавом поучавају и васпитавају децу мушку и женксу у узрасту од навршене 5. до 7. године и да их припремају за основну школу“ (*Школство и просвета у Србији у XIX веку*). Од тада па до 1945. године, постоје документа из 1904. и 1929. године који су регулисали рад забавишта.

Одмах по ослобођењу, са постојећим кадровима забавиља, почео је рад забавишта и обданишта. Омладинска организација и АФЖ организовали су

једномесечне курсеве како би се у првим данима пружила помоћ мајкама које су се активно укључиле у фабрике, радионице и друге службе. Да би се тај рад нормативно регулисао, Министарство просвете Савезне владе донело је:

2.3. Упутство за организацију и рад у забавиштима (дечјим вртићима) („Службени лист ДФЈ“ бр. 57/45 од 18.јула 1945.године)[2]

Овим упутством дат је нов назив дечјим установама - дечји вртић. Обданишта, која су имала карактер прихватилишта за сиромашну децу, замењена су установама где су смештена деца и ту се, сем бриге о здрављу, посвећивала брига о васпитању деце преко дана док су им мајке на раду. При сељачким радним задругама и државним добрима оснивају се сезонски дечји вртићи – забавишта.

У овом периоду отварају се и прве јасле за децу до три године старости. Оне су најчешће биле уз фабрику или предузећа која су их финансирала.

У том упутству, забавишта, обданишта, дечји ртвићи, одређују се као установе за предшколско васпитање, са циљем да се „унапређује и развија телесни и душевни развој, да се деца васпитавају у духу животне радости и љубави према домовини и њиховим херојима, да се према способностима детета стварају основе за његово доцније образовање, да вртићи помажу породици у васпитању и неговању детета...итд.“

У забавиштима се примају деца од навршене 4.године до поласка у школу. Упис није обавезан. Рад је бесплатан. Издржавање, избор кадрова и организацију рада врше Федералне јединице. Отварање забавишта је обавезно за градове и индустријска места. Руковођење и надзор врше исти органи који то раде и за школе. Васпитање је засновано на тековинама НОБ-а, братства и јединства народа, демократичности, социјалистичкој идејној усмерености и световности итд.

Дате су и основе васпитно-образовног рада, те се истиче значај телесног васпитања, игре, упознавања околине, музичког васпитања, развитка говора, развитка основних математичких представа и др.

У забавишту – вртићима раде забавиље које су завршиле:

а) ниже средње, или њој равне школе и забавиљску школу;

б) учитељице основних школа које су завршиле течај за рад са децом предшколског узраста;

[2] Видети *Предшколске установе VI*, Педагошки музеј.

в) забавиље, помоћнице, из редова омладинских или младих жена, са најмање завршеном основном школом и завршеним течајем за рад са децом предшколског узраста.

На основу упутства Савезног министарства просвете, Федерална министарства просвете доносе планове и програме школа за забавиље и течајева за рад са децом предшколског узраста.

И поред великих тешкоћа које су стајале пред младом државом, опустошеном фашистичком окупацијом и радом на обнови земље, савлађивању економске и културне заосталости, веома много се ради на подизању, унапређивању дечје заштите и предшколског васпитања. Друштвене организације, нарочито организације жена и синдикат, имале су значајан политички утицај да се организованије прође решавању проблема васпитања предшколске деце запослених мајки.

Породицама су више одговарала обданишта него забавишта, па је њихов број растао. Све предшколске установе финансирале су се из буџетских средстава, нека обданишта издржавале су фабрике, предузећа, установе. У овом периоду, у развоју ових установа, наглашена је социјална страна. Чак је претила опасност да се занемари васпитна улога. Забавишта су у том периоду била у кризи, и поново се обнављају у периоду преласка обданишта на самостално финансирање 1951/1952 године.

У листу „Просветни преглед“ из 1945.године има доста података о стварању обданишта. У чланку „Дечје питање у светлости тековина народноослободилачке борбе“ од 4.јула 1945.године, писало је: „Ми хоћемо да вам створимо такву домовину, такву земљу у којој ћете бити срећни и задовољни“ – Тито.

„16. јула 1945. године основано је прво обданиште у Земуну, за ону децу чији родитељи раде по фабрикама и радионицама.“

„3. августа 1945. године основано је 18 обданишта за децу чије мајке раде ван куће са 2.100 деце. Обданишта су необично важна са социјалног, економског и педагошког становишта. Она су подједнако потребна и корисна родитељима и деци. Она треба да помогну мајкама које раде по фабрикама и дравним надлештвима да се потпуно могу предати своме послу и ни тренутка не брину за своју децу. Она треба да помогну домаћицама, мајкама са више деце, да дођу до слободног времена које ће посветити свом културном, политичком изграђивању и најзад у тим обдаништима, осим што ће деца бити склоњена са улице, она под

руководством добрих васпитачица треба да се припреме за будуће свесне и корисне чланове наше друштвене заједнице.“(„Просветни преглед“ бр.2/45).

„У Београду је отворено прво обданиште за циганску децу.[3] Социјално старање ИОНО-а уз пригодан програм створило је прво обданиште за циганску децу у Пашманској улици на Пашином брду. Никада до сада циганска деца, чији су родитељи сиромашни и запослени, нису уживали социјалну заштиту. Од сада по начелу равноправности и циганска деца, као и сва деца осталих народа којима је социјална помоћ и заштита потребна, имаће све услове да се правилно развијају. Овим обдаништем за циганску децу руководе оспособљене васпитачице, лица која ће им омогућити правилан психофизички развој.“ („Просветни преглед“ од 3. X 1945.)

Комитет за школе и науку при Влади ФНРЈ бр. 7020 од 25.новембра 1946.године доноси:

2.4. Упутства за организацију васпитног и опште просветног рада у обдаништима и у дечјим домовима за децу предшколског узраста (*Предшколске установе VI*, Педагошки музеј)**.**

Упутства садрже следећа поглавља:

I Задаци васпитног и опште просветног рада;

II Дневни распоред запослења деце;

III Како се саставља план рада са децом (недељни, месечни, дневни);

IV Организација васпитног и опште-просветног рада;

V Дужности радника на васпитању и заштити деце; управник васпитног особља,помоћног особља;

VIПедагошки савет: управитељ, васпитно особље, лекар, економ, представник месне организације;

VII Одбор родитеља и антифашистичких организација;

VIII Годишњи план рада.

Задаци васпитног и опште просветног рада су: старање о здрављу деце, правилан умни развој, уметничко васпитање, љубав према домовини. Обданиште је „живи пример правилног васпитања деце предшколског узраста,деца треба да се осећају у дому, обданишту, као у својој кући, у породици.“

Дневни распоред запослења деце истиче значај правилног смањивања одређених активности,радног времена, поделе деце на узрасне групе и број

[3] Данас се користи назив Роми. Пошто је овде реч о цитату, није извршена промена у главном тексту.(прим.прир.)

васпитача у групи (по два васпитача са шесточасовним радним временом). Дневни распоред мора бити усклађен према интересима породице.

Планирање рада је месечно, недељно и дневно. Облици рада са децом су: игра, занимање и боравак на ваздуху. Поклања се велика пажња и индивидуалном раду са децом.

У организацији васпитног и опште-просветног рада велику улогу имају обданишта у раду и са средином као помоћ сеоском и околном становништву у опште-просветном раду. Посебан акценат је стављен на радно васпитање и правилан однос према средствима за рад.

Учешће родитеља и других представника масовних организација је први облик друштвеног управљања у организованом предшколском васпитању у овом периоду развоја нашег друштва.

2.5. Уредба о оснивању дечјих јасала и дечјих вртића („Службени лист ФНРЈ бр. 81/48“)

Уредбу о оснивању дечјих јасала и дечјих вртића донео је председник Комитета за заштиту народног здравља Владе ФНРЈ, Влада ФНРЈ 22.септембра 1948. године. У њој је значајно следеће:

У члану 1.стоји: „У циљу да се што већем броју жена омогући учешће у социјалистичкој изградњи земље оснивају се дечје јасе и дечји вртићи за негу и васпитање деце чије су мајке запослене.“

Дечје јасле имају задатак и оснивају се као здравствене социјалне установе за негу здраве деце до навршене треће године живота.

Дечји вртићи су установе за васпитање и негу здраве деце од навршене треће године до поласка у школу.

Рад дечјих вртића у погледу васпитања деце редовно контролише и помаже Повереништво за народну просвету среског, градског народног одбора коме су управници вртића одгворни за овај рад.

Дечје вртиће оснивају државна и привредна предузећа, надлештва и установе, задруге, задружне и друге организације. Вртиће могу оснивати и народни одбори, друштвене организације.

Основни принцип за пријем деце је запосленост оба родитеља. Вртић се може основати ако је број деце већи од 20. Могу се оснивати вртићи за два или више предузећа. За отварање вртића надлежан је извршни одбор, среског, народног одбора или градског, на чијем је подручју предузеће, установа или организација која оснива вртић.

За децу која нису обухваћена у вртићима предузећа и установа, предвиђено је да градски, сремски и месни народни одбори могу оснивати вртиће.

У те вртиће могу се примати и деца запослених мајки из предузећа, установа која имају вртић, ако то више одговара корисницима.

Дечјим вртићима управљају непосредно управници који су за свој рад одгворни руководиоцу предузећа, установе или организације, односно народном одбору који је вртић основао.

У погледу здравствених услова и неге деце, управник је одговоран повереништвима за здравље и социјално старање, среских, градских народних одбора. Медицинско особље обезбеђује Министарство народног здравља народне републике. План потреба достављају сресни, градски народни одбори.

Управника и остало особље поставља оснивач на предлог повереништва за народно здравље и социјално старање и Повереништва за народну просвету сресног, градског народног одбора, коме су управници такође одговорни за свој рад.

Потребни прописи су:

2.6. Опште упутство о примању и издржавању деце и омладине у установама за заштиту и васпитање деце и омладине („Службени лист ФНРЈ“ бр.39 од 23. фебруара 1948. године)[4]

Овим документом регулише се допринос родитеља и старатеља у издржавању установа. Држава сноси разлику до пуне цене стварних трошкова живота.

Оснивачи издржавају вртиће из својих средстава, која се предвиђају у својим финансијским и инвестиционим плановима и предрачунима. Вртићи имају своје предрачуне прихода и расхода који се уносе у предрачуне оснивача и чине саставни део њиховог плана и предрачуна.

При пројектовању нових предузећа, установа и организација у којима се предвиђа запослење најмање 200 радника, као и при изградњи нових насеља, инвеститори су дужни да обавезно предвиде градњу вртића, без тог услова неће се давати сагласност ни грађевинска дозвола. Биле су предвиђене и казне за неизвршење ових обавеза.

Прописе за изградњу вртића доносило је Министарство грађевина ФНРЈ у сагласности са Министарством рада, Комитетом за заштиту народног здравља и Комитетом за школе и науку Владе ФНРЈ.

Ова уредба о оснивању дечјих јаслица и дечјих вртића показује нам колико се значаја придавао овом облику друштвене бриге за децу, као и

[4] Студентска библиотека „Светозар Марковић“.

ангажовање свих друштвених установа за обезбеђење правилног развоја најмлађих.

Уредба је дефинисала и ставила у задатак министарствима просвете НР, односно одборима за просвету народног одбора, организацију васпитног рада и контролу извршења задатака. Ово је један корак напред у односу на ранији став према предшколском васпитању, када су вртићи били искључиво у надлежности социјалног старања.

Овакву оријентацију усмерио је друг Тито, када је на II конгресу АФЖ-а 1948. године рекао: „Није доста да дјеца буду одјевена, нахрањена и тако даље. Важно је за нас и то да дјеца буду и правилно васпитана у духу нове Југославије. Не дајте да нам непријатељи нове Југославије трују и отуђују нашу дјецу. Чувајте нашу дјецу и бдите над њом да би заиста могла постати достојни грађани наше нове Југославије, грађани нове земље социјализма. То је један од наших најважнијих задатака.“

Да би се омогућило планирање годишњег рада вртића и планирање васпитног рада, Министарство за науку и културу Владе ФНРЈ бр. 1402 од 24.јануара 1949.године донело је:

2.7. Упутство за израду годишњег плана рада дечјих вртића с нарочитим освртом на планирање васпитног рада;[5]

Због проширења мреже дечјих вртића, поставио се проблем правилно организованог васпитног рада. Оквирним упутствима за израду правилника о организацији и раду, стављено је у задатак Министарствима просвете могућност да се у дечјим вртићима постави чврста организација целокупног рада.

Да би тај рад био што боље извођен, треба да је унапред планиран према принципима васпитања предшколске деце у нашем новом друштвеном уређењу: „да оставримо свестрани развитак детета и створимо потребне предуслове за успешан развој и напредак детета у школи.“

Ова упутства се због тога и доносе да би се плански и систематски радило на реализацији тако постављених задатака.

„Планирање целокупног рада дечјег вртића у коме план васпитног рада треба да заузима централно место и савесна контрола испуњавања плана, неопходни су услови за успешан развој установе и свестрани развитак деце. Овакав став могао би нам и данас бити од великог значаја.“

Дечји вртић треба да има:

1) годишњи план,

[5] Студентска библиотека „Светозар Марковић“.

2) месечни, који конкретизира годишњи план по месецима,

3) план васпитног рада за поједине групе деце, који обухвата конкретне задатке и садржај рада појединих васпитача.

Годишњи план обухвата:

1) задатке административно-економске,

2) здравствено-хигијенске и јачање здравља,

3) задатке васпитног рада васпитача у својим групама,

4) рад на стручном уздизању васпитачког кадра,

5) рад са родитељима.

Задржаћемо се на основним принципима васпитног рада и његовог планирања. Он треба да обухвати васпитне задатке, за сваку групу деце посебно, и то прилагођен годишњим добима: јесен, зима, пролеће и лето. Принцип јединственог процеса и узајамног прожимања физичког, умног, моралног и естетског васпитања карактерише ово планирање. Нужно је водити рачуна о нивоу развоја деце, о актуелности, о околини и условима и то све конкретизовати у плану.

План предвиђа разноликост садржаја, игре, развој говора, музичког васпитања, обраду разног материјала, упознавање деце са околином и друштвеним радом и др. Слободној активности деце овај план посвећује посебну пажњу у којој се развијају стваралачке способности, а нарочито машта детета. Примњени су следећи принципи: активност, интереси деце, очигледност, пример васпитача, систематско и постепено постављање задатака, од ближег ка даљем, од лакшег ка тежем, од простијег ка сложенијем, вежбања и понављања и индивидуали рад према особеностима деце.

Код планирања треба узети у обзир:

1.јутарњи долазак деце,

2.време обавезних занимања,

3.шетње и игре на ваздуху,

4.занимања после спавања.

Долазак и пријем деце може бити праћен слободним играма, радом у кутићима природе, припремањем материјала за обавезна занимања и стваралачким играма и др.

Обавезна занимања се организују после доручка, свакодневно. Шетње и боравак на ваздуху су обавезни. Занимања после одмора се разликују према узрасту деце. Предвиђена је и евиденција и контрола рада кроз дневник.

Ова упутства рађена су углавном према совјетским ауторима предшколске педагогике –Ганелину и Флорини. Саветује се методичарима-васпитачима да се при планирању могу користити „Упутства васпитачу дечјег врта“ и превод „Упутства васпитачу дечјег вртића“.

Оквирни план и програм васпитног рада за дечје вртиће радила је стручна комисија која ће их прилагодити развоју ншег друштвеног уређења, а ова упутства су достављена народним републикама како би оне могле према специфичним условима да их разраде. Ова оквирна упутства послужила су васпитачима и управницима у организовању семинара који су у то време одржавани.

3. Резолуција III пленума ЦЈ КПЈ 1950.године – Активност у области предшколског васпитања

Резолуција III пленума довеле је до појачане активности у области развоја предшколског васпитања, условила је појачану нормативну делатност, веће ангажовање свих друштвених фактора, стручних удружења, педагошких друштава, Савета за науку и културу Владе ФНРЈ.

У саставу VI Резолуције, у задатак Партије „Ставља се још мобилизација масовних организација на пружању помоћи школи, а нарочито Народној омладини и Антифашистичком фронту жена на пружању помоћи око предшколског и ваншколског васпитања, на развијању забаве, културног уздизања и спорта.“ Задатак Партије и масовних организација је „да појачају сарадњу између школа и родитеља, да активирају родитеље и подигну њихову улогу у погледу васпитања деце.“

Овакав став Партије је недвосмислено подвукао значај предшколског васпитања у систему општег усмеравања друштва ка васпитању новог слободног социјалистичког човека.

„Борба против реакционарних схватања подразумева и борбу против реакционарног утицаја клера на школску и предшколску омладину. Та борба се мора водити, у првом реду, путем појачаног идеолошког и културног рада, уз правилно коришћење и помоћ школе и школских установа.“

Проблем образовања и васпитања може се правилно решавати у сталној идејној борби, у сталном раду на примени нових метода и средстава. Та борба је повезана са бржом ликвидацијом остатака идеализма у образовању и васпитању и усвајању научне материјалистичке основе образовања и васпитања.

Родитељи играју огромну позитивну улогу, па треба успоставити што тешњу сарадњу између предшколске установе и родитеља и учинити их што активнијим.Постоје многе форме рада али их треба изналазити и увек нове развијати. Потребно је обратити пажњу на издавање добрих књига за родитеље а стално имати на уму да улогу родитеља ништа не може да замени.

Трећи пленум подвлачи заједнички напор Партије, државе, масовних организација, родитеља у васпитању омладине у Резолуцији III пленума ЦК ПАртије; истакнут је, поред осталог, још једном значај предшколског васпитања,

па се каже: „Предшколско и ваншколско васпитање треба схватити као важну допуну школског система образовања и васпитања, као саставни део целине васпитног рада и томе треба посветити много већу пажњу.“

Неколико прилога из штампе илустроваће активност која је следила после III пленума ЦК КПЈ.

Педагошко друштво ФНРЈ оснива августа 1950.године часопис „Предшколско дете“, први часопис ове врсте у нашој земљи.[6]

Савет за науку и културу Владе ФНРЈ организује једномесечно саветовање предшколских радника за предшколско васпитање у Опатији.[7]

При педагошком друштву НРС основана је секција за предшколско васпитање.[8]

Савет за науку и културу Владе ФНРЈ наградио је, поред осталих, и Дечји вртић бр.17 у Београду са 75.000 динара, а Јованку Матековић, васпитача млађе групе овог вртића, са 20.000 динара.[9]

Поред активности на стручном пољу, 1950.годину у ФНРЈ карактерише и пораст предшколских установа (594 предшколске установе са 33.814 деце, од тога 251 забавиште са 15.188 деце и 343 обданишта са 18.230 деце).[10]

У моменту када се осећала активност у свим областима и структурама, долази до доношења:

3.1. Решења о финансирању дечјих јасала и дечјих вртића.[11] („Службени лист ФНРЈ“, бр. 6 од 15.фебруара 1951.год.)

Овим решењем обданишта и јасле прелазе на систем самосталног финансирања, што доводи до озбиљне кризе у раду јасала и обданишта. У року од неколико месеци затворено је 46% обданишта и око 28% деце је напустило ове установе. То су углавном деца из средина којима су те установе биле најпотребније. Тада многа предузећа, задруге и установе затварају обданишта.

До тада је буџетским финансирањем све трошкове сносило друштво, сем неких издатака који су падали на терет родитеља. Овим решењем друштво свим установама сада даје дотацију за подмиривање инвестиција и личних расхода за васпитно и здравствено особље. Према томе, сви остали расходи покривају се из

[6] Видети фотокопију чланка „Просветни преглед“ бр.6/1951 у Прилогу.
[7] Видети фотокопију чланка „Просветни преглед“ из 1951. године.
[8] Фотокопија чланка „Просветни преглед“ 8. I 1951.год.
[9] Видети фотокопију чланка „Преосветни преглед“ бр.1-2/1951.
[10] Подаци добијени из материјала за реформу школства.
[11] *Предшколске установе VI*, Педагошки музеј Београда.

одређеног доприноса родитеља и из фонда за помагање социјалних установа и то под условом да су установе попуниле капацитет са 85% деце; тада добијају 1.250 динара месечно за свако попуњено место. Родитељи су линеарно плаћали 2.000 дианра месечно, па је због тога у првом тренутку дошло до осипања деце чији родитељи нису могли да обезбеде средства.

4. Предшколско васпитање у документима СР Србије од 1946. до 1957.године

Документи о предшколском васпитању републичког карактера су следећи:

1. Привремена упутства за организацију васпитног и општепросветног рада у обдаништима и домовима за школску и предшколску децу;
2. Правилник о организацији и раду дечјих вртића;
3. Упутства о организацији и раду дечјих вртића;
4. Распис о начину примене нових финансијских мера на предшколске установе;
5. Правилник о употпуњавању општег образовања и стручне спреме васпитачког особља;
6. Закон о дечјим вртићима.

4.1. Привремена упутства за организацију васпитног и општепросветног рада у обдаништима и домовима за школску и предшколску децу.[12]

(Министарство НР Србије бр.251 од 23.02. 1946.године)

Ова привремена Упутства Министарства просвете донета су у сагласности са Упутством Комитета за школе и науку при Влади ФНРЈ бр.7020 од 25. XI 1946.године.

Упутства садрже следећа поглавља:

I Дечји домови и обданишта,
II Задаци просветног и васпитног рада,
III Организација васпитног и опште просветног рада,
IV Дневни распоред запослења деце,
V Како се саставља план рада са децом.

[12] *Предшколске установе VI*, Педагошки музеј Београда.

Оно што карактерише овај, као и претходни документ, је да је у њима дата и организација и програм васпитно-образовног рада.

У првом поглављу стоји: „да [су] дечји домови и обданишта здравствено-васпитне установе, да пружају пуне услове за нормално физико и духовно развиће деци без родитеља, сиромашној деци као и оној деци чији родитељи су ангажовани у привредном, просветном, културном и друштвеном животу...“

У одређивању задатака просветног и васпитног рада, предвиђа се физички развитак, основна правила хигијене, умни развој и уметничко васпитање: игром, занимањима, цртањем, ручним радом, причама, бајкама, лепим говором, музиком,певањем итд. Васпитавати љубав према домовини, народима, народним херојима и јунацима рада.

Организација васпитног и општепросветног рада утиче на јачање здравља, стварање бољих услова за живот деце и игру. Наглашена је потреба неопходног свакодневног припремања васпитача за рад, да васпитач у свом раду буде пример детету, да обезбеђује потребна средства, кутке природе, и др.

Рад, ред, чистоћа и дисциплина су одраз добре организације васпитног и општепросветног рада.

Рад се планира годишње, месечно, недељно и дневно. Предвиђа се и вођење дневника рада и васпитача. Дневни распоред запослења деце се врши према локалним приликама, једнак је за сву децу без обзира на узраст, што ће се касније мењати. Нарочито је наглашен значај боравка деце на ваздуху.

Васпитач је дужан да план рада са децом припреми на време, заједно са планом средстава за рад, водећи рачуна о разноврсности, актуелности, као и потреби свакодневног утицаја на дете. Рад са родитељима треба организовати тако да утиче на усклађивање јединственог васпитног деловања обданишта и породице. Предвиђају се родитељски састанци као облик рада са породицом, као и веза са масовним организацијама.

Придајући велики значај овом друштвеном проблему, НО града Београда оснива и

4.2. Комисију за оснивање дечјих јасала и вртића[13]

Да би се конкретизовали политички ставови и спровеле друштвене смернице у области предшколског васпитања, поставило се питање оспособљавања кадрова за рад са децом.

[13] Фотокопија „Службеног гласника Београда“ бр.32/48.

Рад у забавиштима и обдаништима одмах после рата обављао је затечени кадар забавиља које су се до 1940.године спремале по завршеној малој матури у једногодишњој школи за забавиље уз полагање завршног испита, а касније и стручног испита за звање забавиља. [14] Рад ових једногодишњих школа извођен је при учитељским школама.

Забавиља је било мало, мрежа забавишта и обданишта се све више ширила, те се јавила потреба за новим кадром васпитача. У први мах на систематски школован кадар се није могло мислити. Због тога се уз помоћ народне власти приступило спремању кадра васпитача на курсевима. У току првих пет година после ослобођења у целој земљи је организовано много курсева који су трајали од један до шест месеци.

Недостатак квалификованих васпитача је обиљан друштвени и политички проблем.

Министарство просвете НР Србије основало је курс са 61 полазницом из ИОНО Београда са 30 слушалаца.[15]

На курсеве су примани кандидати са врло различитом школском спремом, често само са завршеном основном школом. Курсеви су обухватали предмете општег образовања и предагошке групе рпедмета. Када се курс завршио, полазнице су добијале звање помоћног васпитача и као такве распоређиване су у предшколске установе Србије и Београда.

За добијање квалификованог кадра покушано је у Србији 1947/48 школске године формирањем бифуркационог одељења при IV –тим разредима учитељских школа у Шапцу, Вршцу, Крагујевцу и при Женској учитељској школи у Београду (одељења у којима је програм из педагошке групе предмета био прилагођен потребама рада у предшколским установама). Слични покушаји вршени су и у другим републикама. Прве васпитачице из ових одељења са средњошколским образовањем изашле су 1948.године.[16]

Пошто овај покушај није дао добре резултате (потцењен је рад васпитача), пришло се радикалнијим мерама и у свим републикама отварају се посебне школе за васпитаче у рангу учитељских школа. Тадашње Министарство за науку и културу Владе ФНРЈ израдило је наставни план и програм у коме се видела и специфичност ових школа. Пријем ученица вршен је по завршној малој матури. Школовање је у почетку трајало четири године.

---

[14] Фотокопија чланка „Просветни преглед“ бр. 16 и 17/47.
[15] Фотокопија „Службеног гласника Београда“ бр. 8061/48.
[16] Фотокопија чланка „Просветни преглед“ 1948. године.

Септемрба 1948.године отворена је школа за васпитаче у Београду, прва школа ове врсте у нашој земљи у трајању од четири године, да би се касније, 1952.године, школовање продужило на пет година. Кадрови који су излазили из ове школе допринели су побољшању стручног рада и превазилажењу застарелих, али још увек присутних схватања о предшколском васпитању и лику васпитача јер нису равноправно третирани са осталим просветним радницима.Тај прогрес условила је социјалистичка педагошка концепција предшколског васпитања, коју су свршене ученице конкретизовале у свом раду, а која је деловала и стално се развијала у предшколским установама. Она и данас одређује место предшколских установа и васпитача међу осталим васпитно-образовним установама и просветним радницима.

Ова школа, као и остале у нашој земљи одиграла је значајну улогу у стручном усавршавању васпитача: била је као педагошки центар који је организовао разне облике стручног усавршавања (семинари, годишње скупштине, удружења, Билтен васпитача, израда Програма и др).[17]

Школе су биле значајна помоћ стручној служби просветно-педагошких завода у реализацији задатака предшколског васпитања онда када нисмо имали програма рада за ове установе. До „Програмско методских упутстава за рад у предшколским установама“, која су урађена 1952.године, васпитачи су се у свом раду користили преводима совјетских аутора, па је Министарство просвете НР Србије 1948. године својим посредством обезбедило превод совјетског „Упутства васпитачу дечјег врта.“[18]

Са руског су преведене и следеће књиге и чланци из предшколске области: Избор чланака из совјетске предшколске ревије „Дошколное васпитание“ и „Овако нека расту наши најмлађи“. Ови преводи били су привремени приручници за рад у дечјим установама. У том периоду преведено је и дело од аутора Левин-Шчерине Менцерицке „Предшколски одгој“ у издању Педагошког књижног збора у Загребу 1950.године.[19] Поред превода са руског, омогућено је нашој пракси упознавање и прихватање и других предшколских васпитних система и литературе, преко међународне организације ОМЕП-а, у коју је учлањена и Југославија са својим Националним комитетом.[20]

---

[17] Фотокопије чланка „Просветни преглед“ бр. 7/1953.
[18] *Предшколске установе VI*, Педагошки музеј Београда.
[19] Библиотека Педагошког музеја Београда.
[20] ОМЕП (OMEP- Organisation Mondiale pour L'Éducation Préscolaire) је светска организација за предшколско васпитање. Идеја о оснивању међународне организације која ће бити посвећена добробити, правима и образовању деце

4.3. Правилник о организацији и раду дечјих вртића[21] („Службени гласник НР Србије“ бр. 46/49- донет је на основу чл. 22.став 2. („Сл.листа ФНРЈ 81/48“) Уредбе о оснивању дечјих вртића.)

Овај Правилник садржи следећа поглавља:

I Опште одредбе

II Административно-финансијско пословање

III Структура дечјег вртића

IV Пријем,отпуштање и спровођење деце

V Опскрба деце у дечјем вртићу

VI Основни принципи организације васпитног рада

VII Особље дечјег вртића

VIII Родитељски савет

IX Надзор над радом дечјег вртића.

У овом Правилнику штампана су „Упутства за организацију васпитног рада у дечјем вртићу (са прилозима).“[22]

У Општим одредбама пише да је вртић установа за васпитање и негу здраве деце од треће године до поласка у школу, с циљем да се помогне запосленој жени и другим лицима која се старају о деци. „Вртићи прижају услове за правилан физички и умни развој, васпитање деце у духу народноослободилачке борбе“... Вртићи могу бити стални и сезонски, морају имати предрачун прихода и расхода, уз сагласност среских, градских и народних добора и установа које их оснивају. Без обзира на оснивача, вртић мора бити регистрован код повереништва за просвету са одговарајућим подацима.

Васпитни рад се изводи на матерњем језику. Основни принципи васпитно-образовног рада су: правилно смењивање активности и одмора. Обавезан је плански боравак деце на ваздуху, као и учешће деце у разним активностима. Васпитни рад се одвија по унапред утврђеном годишњем плану који мора бити актуелан, везан за непосредне промене у природи са годишњим добима и празницима. Годишњи план се дели на месечне, недељне и дневне. Обезбеђење васпитног рада тражи одговарајућа помоћна средства: играчке,

---

потекла је 1946. од стране педагога, међу којима су се посебно истицале Леди Ален од Хартвуда (Велика Британија) и Алва Мирдал (Шведска). 1948. одржана је прва светска конференција у Прагу, где је као председница изабрана Алва Мирдал, која је 1982. добила Нобелову награду за мир. (прим. прир.)

[21] *Предшколске установе VI*, Педагошки музеј Београда.

[22] Педагошки музеј града Београда П-847 - 379.91.

грађевински материјал, материјал за дидактичке игре, кутак живе природе, библиотеку и др.

У другом поглављу говори се о два извора финансирања: оснивач - родитељ-старатељ. Учешће породице регулисано је Општим упутством које је било савезног карактера. Услов за пун дорпинос био је ако корисник има 3.500 динара прихода по члану домаћинства. Скала је већ тада била прогресивна, и давала је олакшице у следећим случајевима: ако су двоје или више деце из једне породице у вртићу; ако је родитељ носилац „Споменице 1941“, ратни инвалид; ако је мајка непрекидно запослена у једном предузећу три године, и др. Овај Правилник одређује и административне књиге и друге обавезе вртића. Летопис је био обавезна књига сваке установе.

Структура вртића морала је бити прилагођена раду родитеља у дневним и ноћним сменама, за болесну децу и др. Деца су се делила на три узрасне групе. У млађој групи било је највише 20 деце, у средњој 25, а у старијој 30 деце. Вртић је радио преко целе године. Предвиђала се и могућност заједничког летовања деце. Сезонски вртићи радили су само у одређеном времену.

При пријему деце у вртић предност су имала деца запослених мајки или старатеља, болесних родитеља, заузетих мајки пословима у кући, здравствених и васпитних разлога, и др. Пријем је вршио управник уз обавезно прилагање одређених докумената: старост детета, здравствени преглед, приходи родитеља, цепљење против великих богиња, преглед куће и околине. Превођење деце из групу у групу вршило се у септембру месецу. Дете је могло да буде уклоњено из вртића само по налогу лекара или ако 15 дана неоправдано изостане.

Свој деци у вртићу обезбеђена је исхрана, поподневни одмор. Комитет социјалног старања ФНРЈ прописивао је таблице за оброке у вртћима.

Предлагано је следеће особље у вртићу: управник, на сваку групу по два васпитача, неговатељице и др. зависно од капацитета вртића.

Васпитачи су били са завршеном:

-четворогодишњом школом за васпитаче;

-завршеном школом при бифуркационим одељењима учитељских школа,

-са учитељском матуром и матуром друге средње школе и обавезним курсем за васпитаче.

Поред васпитача са средњом школом, помињу се и помоћни васпитачи који имају нижу школу и једногодишњу школу за забавиље. Економ, благајник и др. обављају дужности према својим радним местима. По овом Правилнику предвиђа се и радно место музичког руководиоца и то за више вртића среског, градског и рејонског подручја. Здравствену службу обављају лекар и медицинска сестра.

Родитељски савет броји 10 чланова и бира се из редова родитеља. Саветом руководи управник вртића. Лекар и један васпитач су чланови овог савета. Поред осталих задатака, савет ради и на педагошком просвећивању родитеља.

Назор над радом вртића врше сресни и градски одбори којима се обавезно достављају извештаји.

Уз овај Правилник штампана су и:

1. Упутства за организацију васпитног рада у дечјем врту,[23]
2. Методска упутства,
3. План рада,
4. Упутства за исхрану деце у дечјим вртовима,
5. Уредба о надзору над производњом играчака и њиховим прометом („Службени гласник НР Србије 24/49“),
6. Правилник за извршење Уредбе о надзору над производњом играчака и њиховим прометом („Службени гласник НР Србије 46/49“),
7. Нормативи помоћних васпитних средстава за установе деце предшколског узраста,
8. Списак стручне литературе за васпитаче,
9. Намештај за дечје вртове,
10. Педагошки захтеви при снабдевању дечјег врта,
11. Хигијенски захтеви у погледу основног намештаја за предшколске установе са прилозима.

У то време у листу „Просветни преглед“[24] објављен је чланак: „Школа за васпитаче у Београду отворена је школске 1948/49. Ове године ће се отворити још једна на територији АП Војводине.Школске 1949/50 треба да се упише у први разред укупно 500 ученица. Завршиће се и попуњавање старијих разреда ученицама из одговарајућих разреда гимназије или учитељске школе. Прво уписа имају ученице са завршеним ниим течајним испитом. Школа траје четири године и има ранг средње школе.Спремање васпитача предшколских васпитних установа (дечјих вртова и дечјих игралишта) у којима се васпитавају деца од треће године до поласка у школу. С обзиром на природу ових установа школа највише одговара ученицама.

План и програм школе одговара углавном плану и програму учитељских школа, само се педагошка група предмета изучава с обзиром на предшколски

[23] *Предшколске установе VI*, Педагошки музеј Београда.
[24] „Просветни преглед“ бр. 11 и 12. 1949.године.

узраст. Ученице, које на то имају право, добијају стипендију Министарства просвете НРС а за известан број обезбеђен је интернатски смештај.“

Овај чланак указује на то да се предшколске установе у том периоду развијају до те мере да је питање кадрова било од пресудног значаја за даљи рад и развој предшкослксих установа.

Формирањем школа за васпитаче принципијелно је решен проблем припремања стручног кадра. Сада се поставило и питање великог броја помоћних васпитача са малим и општим образовањем и недовољним стручним квалификацијама. Један број није завршни курсеве који су одмах после ослобођења били организовани, па их је народна власт у недостатку васпитача, постављала декретом. Слична ситуација била је и у осталим републикама.

Да би се овај проблем решио, Министарство просвете НР Србије донело је:

4.4. Правилник о употпуњавању општег образовања и стручне спреме васпитачког особља 1950/51.године

1. Све васпитачице које имају малу матуру треба да прођу кроз два петомесечна курса, нижи, који у сажетом обиму обухвата градиво I и II разреда школе за васпитаче, виши, који садржи градиво III и IV разреда.

2. Оне пак васпитачице које имају шест и више разреда гимназије, или неке друге одговарајуће школе,укључују се на виши курс.

Курсеви се одржавају при Школи за васпитаче у Београду као редовна настава, тј. раде као одељења школе, а завршни испит на крају вишег курса има карактер дипломског испита. На овај начин омогућено је помоћним васпитачима да реше питање својих квалификација и да регулишу свој службенички статус. Овим употпуњавањем општеобразовне и стручне спреме, васпитачи употпуњују средњошколске квалификације а то је и те како било важно за унапређење предшколског васпитања.

Да би се спречило осипање и затварање обданишта, Савет за просвету, науку и културу Владе НР Србије издаје:

4.5. Распис о начину примене нових финансијских мера на предшколске установе[25](„Просветни гласник НРС“ бр. 1/52 бр.32825 од 26. XII 1951.)

Министар председник Савета за просвету, науку и културу Владе НР Србије у том распису каже:

[25] Педагошки музеј града Београда.

„У последње време појавила се код извесних народних одбора (као и привредних предузећа) тенденција за затварањем народних вртића зато што се у њима, услед спровођења нових финансијских мера, смањује број деце. Не покушавајући да овај проблем свестрано размотре у светлости Резолуције III пленума ЦК КПЈ, која је поставила задатак да се предшколском васпитању посвети што већа пажња, они овим стварају такву ситуацију да се изгуби и оно мало простора што је до сада за потребе овог сектора с много тешкоћа добивено. Ову тенденцију треба апсолутно сузбити, а с друге стране настојати на следећим мерама:

1.Родитеље правилно обавестити о новом финансирању и њиховом учешћу у издржававу деце, указујући да је уредбом о дечјем додатку престала могућност да њихова деца буду издржавана од државе на досадашњи начин, јер би то био повлашћен положај у односу на друге родитеље. Уплата коју дају обезбедиће управо оно што би трошили за своју децу код куће. Родитеље треба посебно заинтересовати за смањење свих трошкова непотребних и расхода у установи како би њихове месечне уплате биле што мање.

2.Уколико у дечјим вртићима остане мали број деце, постојећи простор треба искористити на тај начин што би се дечји вртић комбиновао са забавиштем, тј. у установу треба примити и ону децу која се ту не би хранила ни проводила по цео дан, већ би долазила 3 до 4 часа пре подне и онда би одлазила кући (према локалним приликама могла би долазити и по подне). Са њима би се, дакле, заједно са децом која ту остају целог дана, обављао само васпитни рад (занимање, игре, шетње и др). Родитељи овакве деце могли би да уплаћују минималну цену, која би ишла на одржавање чистоће и набавку основних васпитних средстава.

3.Уколико, пак, дође до такве ситуације да се установа као дечји вртић не може одржати (због малог броја деце, родитељи не би могли да поднесу режију), онда такав вртић треба потпуно претворити у забавиште при основној школи, треба га по могућству пребацити овамо и на тај начин остварити много повољније услове за његов рад.

У сваком случају тренутно је најважније не дозволити никако губитак постојећег предшколског простора. С друге стране, сада је баш погодан тренутак да се оснивању предшколских установа приђе шире и разноврсније тј. да се поред дечјих вртића (који су до сада форсирани углавном из оправданих разлога) оснивају што више и забавишта, како би се предшколским васпитањем обухватио што већи број деце, а што смо до сада неоправдано занемаривали. Ово утолико пре што је кадровско питање, углавном решено, јер школе за васпитаче већ дају стручне васпитачице.“

Овај распис дат је у целини због тога што је овај период веома значајан за опстанак обданишта.

Поменути распис сигурно је имао утицаја на затварање обданишта. То је довело до осипања деце, али захваљујући формирању свести родитеља и потребама које су указивале на значај обданишта и уверење да су она потребна деци, породици и друштву, стање се почело, ипак, поправљати. Залагање предшколских радника и родитеља у овој области друштвеног живота, у механизму социјалистичке демократије, у пуној мери им је омогућио да се боре за предшколско васпитање. Формирање општина и органа друштвеног управљања у области просвете, децентрализација власти, жив рад друштвених организација, нарочито друштва за бригу и старање о деци, створио је широку основу за поново ширење мреже предшколских установа и унапређење предшколског васпитања, издвајајући га поново из окриља социјале.

Овај период карактерише велика активност и ангажовање Удружења васпитача предшколских установа Србије и других република на разрешавању настале ситуације у развоју предшколских установа.

III Пленум ЦК КПЈ одредио је смер даљем развоју школства, место и улогу предшколског васпитања у складу са развојем социјалистичке демократије, истичући да је циљ васпитања развој слободног човека, чије је знање широко, разноврсно, коме је туђ бирократизам и шаблон.

Васпитачи све више у раду осећају недостатак приручника. Извесне мере су предузете у појединим решубликама (Хрватска, Србија).

Предшколска секција Педагошког друштва Србије и Удружења предшколских установа Србије, полазећи од потребе да се предшколско васпитање у забавиштима и обдаништима постави на солидне основе, као и жеље да се васпитачима ових установа помогне у њиховом раду, припремили су: Програмско методска упутства за рад са предшколском децом 1952.године.

Исте године доноси се

4.6. Правилник о предшколским установама[26]

(Савет за просвету, науку и културу НР Србије бр. 30074/52)

Правилник има следећа поглавља:

I Опште одредбе

II Забавишта

III Обданишта

IV Уређење предшколских установа

V Особље и њихове дужности

VI Радна тела

[26] Педагошки музеј града Београда.

VII Администрација

VIII Завршне одредбе

По овом Правилнику предшколске установе су установе за васпитање и негу деце од навршене треће године живота до поласка у школу.

Задатак је предшколске установе да најмлађим обезбеди радосно детињство и свестрано васпитање које одговара њиховом узрасту, и тако припрема солидне основе за њихово даље социјалистичко образовање и васпитање и предшколске установе помажу родитељима да схвате потребу правилног васпитања.

Постоје два основна типа предшколских установа: забавишта и обданишта. У обдаништима се, поред васпитања, обезбеђује исхрана и поподневни одмор.

Установе могу оснивати: народни одбори, предузећа, установе и друштвене организације које их издржавају, али само у духу овог Правилника, и регистроване су код надлежног савета за просвету и културу.Васпитање је бесплатно, родитељи плаћају само трошкове исхране и становања према посебним упутствима.

Деца се деле на три групе:

1.млађа група (од 3. до 4. године), која броји највише 15 деце;

2.средња група (од 4. до 5. године), која броји највише 20 деце;

3. старија група(од 5. године до поласка у школу), која броји највише 25 деце.

Мале установе могу бити самосталне, или у саставу неке школе. Забавишта су потпуно бесплатна, упис није обвезан, али су родитељи обавезни да доводе дете које упишу.

Обданишта раде од 6 до 18 часова. Могу бити стална и сезонска.

У члану 16.одређена је предност при пријему деце:

1.ако су оба родитеља запослена;

2.ако дете нема мајке, нити друго лице које се одговорно старало о детету;

3.ако је мајка на порођају, или болесна;

4.ако је детету потребан смештај, јер су прилике у кући такве да га је из васпитних или здравствених разлога преко дана потребно удаљити из такве средине;

5.ако је мајка до те мере заузета радом у кући, да не може да се довољно посвети раду са дететом.

Упис се врши почетком септембра а може и у току године. Зграда предшколске установе треба да буде на здравом земљишту у мирној околини, са много сунца, зеленила и пространим игралиштем, са довољним бројем просторија

које треба да буду суве, светле, простране, приземне. Намештај треба да задовољава хигијенске, естетске и педагошке захтеве, да је тако распоређен да даје слику живота у породици.

Управитељ руководи самостално забавиштем и обдаништем а може бити оно лице које има завршену школу за васпитаче или учитељску школу, да има најмање три године рада у предшколској установи и да се истиче педагошким и организационим способностима. За васпитаче се постављају лица која имају завршену школу за васпитаче, могу и учитељице, али под условом да су радиле, доносно хоспитовале месец дана у предшколској установи. Ово је време кад се још увек осећа недовољан број стручних васпитачица. Свака васпитачица води поједну групуи ради чест часова у групи, активно сарађује са породицом и организацијама у циљу унапређивања васпитно-образовног рада у предшколским установама.

У предшколским установама може се поставити и музички руководилац, стални или хонорарни. Све особље обавезно је да се здравствено прегледа свака три месеца.

Зависно од величине установе постављају се и други радници-неговатељице, економ, куварице, спремачице и др. Овај Правилник регулише: годишње одморе, хонораре и др.

Радна тела у установама су: педагошки савет (управитељ, васпитачи). У забавиштима при школама васпитач је члан наставничког већа. Радом педагошког савета руководи управитељ.

Друго радно тело је родитељски савет у чијем саставу осим пет родитеља бираних на општем састанку родитеља, раде лекар, један васпитач и управитељ. Председник овог тела је из редова родитеља. Овај савет сарађује са установом, пружа јој помоћ у васпитним, организационим и материјалним питањима, активирајући и остале родитеље у том раду.

Све предшколске установе воде радну књигу (дата је уз Правилник као прилог коју воде васпитачи), књиге записника, радних тела, књигу примедаба и предлога санитарне инспекције, здравствену картотеку деце, летопис, деловодни протокол, експедициону књигу и материјално-финансијске књиге и др.

Усклађивање рада предшколских установа одређено је у року од три месеца. Овај правилник је дао само оквирне одредбе без васпитно образовног рада јер постоји Упутство о васпитно-образовном раду.

Године 1956. у Одлуци о називима и класификацији социјалних установа под редним бројем 13 као социјално васпитне установе поново су стављене и установе за старање о деципредшколског узраста док су им родитељи на раду.

5. Законодавно регулисање предшколксог васпитања у СР Србији

Године 1957. донет је

5.1. Закон о дечјим вртићима[27] („Службени гласник НРС“, бр. 28/57 од 29.јуна 1957.године)

Први закон о дечјим вртићима који је мање прецизан и одређујући од правилника који му је претходио. Он је истина уклонио неспоразуме и дилеме које имају корене још у даљој прошлости, а проистицали су из недовољне одређености и јасности у дефинисању појмова „забавиште“ и „обданиште“. Овим Законом оба назива се замењују називом „дечји вртић“.

Закон је дао уопштена тумачења о раду и задацима. Прво је истакнута нега па васпитање. По њему, поред народних одбора, привредних и друштвених организација, вртиће могу оснивати и групе грађана, истина уз претходну сагласност савета надлежног за послове школства. Савет надлежан за послове школства, у споразуму са саветом за социјалну заштиту и саветом за народно здравље, прописује основне услове за васпитни и хигијенски смештај деце, што нам потврђује да је овај Закон поново предшколске установе одредио као привредно социјалне и то баш вртиће са целодневним боравком.

У члану 10. стоји да васпитну, здравствену и друге службе врши уз награду или добровољно потребан број стручних или „других лица која имају способности за рад“ без икаквих других услова за овако одговоран друштвено-политички рад на васпитању најмлађих генерација.

Овако гледање на стручни профил кадрова омогућило је поново рад нестручних радника на местима управника, васпитача, праксу која наставила до данашњих дана иако су накнадно донета још два закона много прецизнија од овога која су регулисала услове за радно место директора и васпитача.

Овај Закон је регулисао само основна питања, док се вртићима оставља право доношења Правила којима ће се ближе одређивати услови за пријем деце, радно време, пословање.

Управљање се организује према начелу друштвеног управљања преко следећих органа: одбор вртића, савет родитеља, стручно веће и управник. Правилима дечјег вртића одређује се који ће се од ових органа формирати, на који начин и са којим задацима.

[27] Фотокопије Закона о дечјим вртићима 1957.године.

Народни одбори се само старају за развој, али никога нарочито не обавезују. Савети народног одбора општине за послове школства, социјалног старања и народног здравља, старају се за рад вртића.

Савет за школство Народне Републике Србије, пружаће стручну помоћ припремањем предшколских, хигијенских и других приручника и стручних упутстава.

6. Предшколско васпитање у документима од 1958. до 1975.године

Време од доношења општег закона о школству до 1970. године када је Резолуција Савезне скупштине дала смернице за место, улогу и развој предшколског васпитања на самоуправној основи, карактерише период уставне реформе, доношења нових закона који произилазе из уставних одредби, сагледавање реформе школства за даљи развој васпитања и образовања на самоуправној основи.

Овај период је значајан по активностима у свим областима предшколског васпитања.

7. <u>Савезна документа из овог периода су следећа:</u>

1. Општи закон о школству
2. Устав СФРЈ 1963.године
3. Основни закон о органима управљања
4. Основни закон о установама
5. Закон о финансирању средствима за образовање и васпитање;
6. Општи закон о финансирању одређених облика дечје заштите;
7. Резолуција Савезне скупштине о развоју васпитања и образовања на самоуправној основи;
8. Резолуција X конгреса СКЈ.

7.1. Општи закон о школству[28] („Службени лист ФНРЈ“ бр. 28од 16.јуна 1958.године) који је укључивањем предшколског васпитања у систем васпитања и образовања условио рад на измени закона о дечјим вртићима из 1957.године.

Рад на реформи школства трајао је доста дуго. Предшколско васпитање је од самог почетка ове реформе било укључено у систем школства па је и у Закону дато одређено место и улога предшколског васпитања у систему васпитања и

[28] Фотокопија извода из Општег закона о школству.

образовања у нашој земљи. У том Закону много одређеније је то регулисано од Закона о дечјим вртићима из 1957. године.

Општи закон о школству у члану 5.сврстава предшколске установе, што је за даљи развој ових од нарочитог значаја, у јединствен систем образовања и васпитања.

Друг Родољуб Чолаковић, образлажући суштину овог школског система каже: „Нови школски систем обухвата поред редовитих школа разноврсне установе за предшколско васпитање... тиме је створен један целовит систем у коме је изражена тежња наше заједнице да према својим материјалним могућностима створи деци предшколског узраста услове за систематско одгајање, за стицање одређених навика, за културну разоноду, што би им не само осигурало љепше детињство, него и олакшало школовање у редовној школи.“

У овом Закону, чл.26, 27, 127, 135 и 174. регулишу и остале задатке од интереса за развој, оснивање, обезбеђење материјалних средстава, друштвено управљање, састав чланова одбора и оснивање посебне педагошке службе за област предшколског васпитања.

Новим Законом дато је право грађанства да предшколским васпитањем више не лута, да оно буде у образовно-васпитном систему без обзира што није обавезно, што је револуционарни корак који многе земље нису још учиниле.

Општи закон о школству обавезује све друштвене структуре, које се баве васпитањем и образовањем младих генерација, а посебно васпитаче, да на свом радном месту и у својој околини раде и боре се за такву организацију живота установе, облике, садржаје и методе рада са децом који ће стварати атмосферу максималне могућности за пуни и свестрани развој личности. Спровођење Закона у живот треба схватити својом свакодневном обавезом, која произилази не из законских обавеза, него из циља и задатака васпитно-образовног рада са предшколском децом: постављање темеља здравој физичкој конституцији, формирање основних елемената моралног лика детета, утицање на развој умних способности детета, формирање елементарног смисла за естетско доживљавање. Затим, треба да задовољи потребу деце за здравим заједничким животом, да сарађује и помаже родитељима у примењивању савремених метода у васпитању и здравственој нези, да доприносе стварању здравих темеља за даље васпитање и образовање. Предшколске установе, као васпитне установе које претходе школама првог ступња, својим утицајем на дете, на специфичан начин знатно проширују друштвени васпитни систем у целини, олакшавају и побољшавају напоре породице и друштва у даљем васпитању и образовању кад дете ступи у школу.

Закон предвиђа одговорност народне власти и друштвених организација за ширење мреже предшколских установа и унапређење система предшколског васпитања.

7.2. Устав Социјалистичке Федеративне Републике Југославије [29](„Службени лист СФРЈ“ бр. 14 од 10. IV 1963. године)

Устав својим одредбама говори да наша друштвена и државна заједница мења свој лик ка самоуправном друштву. Поставља се питање шта васпитачи треба да учине да би рад ускладили са одредбама Устава из 1963.године. То је рад на развијању заједнице равноправних народа и народности, заједнице равноправних радних људи, где је слободан радни човек први основни фактор социјалистичког развитка и где „једино рад и резултати рада одређују материјални положај човека“ у коме је самоуправљање основни принцип изградње социјализма.

Из изложених поставки се види да су основне смернице педагошког рада у наредном периоду „изграђивање научног погледа на свет, изграђивање правилног става према друштвеној својини, формирање моралних схватања у духу социјалистичког хуманизма, пролетерског интернационализма и југословенског социјалистичког патриотизма.“

Ове одредбе Устава условљавају измене и у законима који треба да учвршћују и обезбеђују услове за дажи развитак, па се доноси

7.3. Основни закон о органим управљања[30] („Службени лист СФРЈ“ бр. 22 од 22. V 1964.године)

По овом закону у вртићима се формирају следећи органи управљања:

1. савет радне организације;
2. управни одбор;
3. директор.

Од броја запослених зависи који орган ће бити формиран. Ако је број чланова радне заједнице мањи од 30, радна заједница врши функцију органа управљања. Директор је члан радне заједнице – савета, али без права одлучивања.

Председник савета бира се из редова запослених у вртићу.

[29] Студентска библиотека „Светозар Марковић“.
[30] Студентска библиотека „Светозар Марковић“.

7.4. Основни закон о установама[31] („Службени лист СФРЈ“ бр. 5 од 15. II 1965. године)

По овом Закону дечји вртић је установа од посебног друштвеног значаја и због тога у њеном управљању учествују заинтересовани грађани, представници друштвене заједнице и то само по питањима која су од посебног друштвеног интереса, заједно са члановима радне заједнице, односно савета установе. Они не могу учествовати у одлучивању организације рада, расподели дохотка и међусобним радним односима, осим када се ради о радном месту директора.

Директор се именује на четири године.

Овај Закон предвиђа и могућност удруживања вртића ради рационалније поделе рада, пословне и стручне сарадње, па је то довело до интегрисања предшколских установа на општинама.

7.5. Закон о финансирању средствима за образовање и васпитање[32] („Службени лист СФРЈ“ бр. 21 од 25. V 1966) утврђује изворе финансирања из следећих извора:

1. допринос из личног дохотка;
2. општински и републички порез на промет робе на мало и услуга;
3. средства која радне организације и друга правна лица и државни органи издвајају за делатност и развитак образовања и васпитања из средстава којима самостално располажу;
4. средства која грађани добровољно дају за образовање и васпитање;

Друг Јанез Випотник, у свом експозеу у Савезној скупштини,поводом доношења овог закона, рекао је:

„Извори средстава отварају перспективу да се гарантује одговарајуће осамостаљивање установа и обезбеђивање квалитета образовања и васпитања. Усвајање овог Закона, примена његових принципа, почетак је једног дугорочнијег процеса у коме треба да и у области образовања остваримо политичке задатке – да у складу са порастом производње, продуктивности рада и националног дохотка стално проширујемо материјалну базу образовања, која ће у таквим материјалним

[31] Студентска библиотека „Светозар Марковић“.
[32] Студентска библиотека „Светозар Марковић“.

условима допринети развоју самоуправљања, самосталности и друштвеној одговорности људи у овој области.“[33]

7.6. Општи закон о финансирању одређених облика дечје заштите[34] („Службени лист СФРЈ“ бр. 23 од 29. V 1967.) предвидео је финансирање одређених облика друштвене заштите деце: предшколског и школског доба (непосредна дечја заштита) па су заједнице образовања често и основну делатност ових установа пребацивале на дечју заштиту.

Извор средстава за друштвену заштиту деце био је:

-из доприноса радних и других организација издвојених за личне дохотке;

-из средстава којима самостално располажу грађани;

-из свих наведених средстава организују се фондови непосредне дечје заштите који имају органе управљања.

Може се оценити да је овим Законом у последње време, захваљујући фондовима за непосредну дечју заштиту, много учињено. Непосредна дечја заштита се друштвено афирмисала и добила далеко снажнију материјалну основу за подизање и ширење мреже предшколских установа. Али, у досадашњој пракси ненаменско трошење смањило је могућност ширења мреже предшколских установа, јер су многе општине, заједнице образовања, користиле та средства за рекреационе центре, здравствене установе, путеве, а било је и тога да такви градови нису имали ни једну предшколску установу. Луксузна градња објеката која се наставља и данас, такође је вид нерационалног трошења средстава. Скупа летовалишта на мору су ненаменско трошење средстава.

Између непосредне дечје заштите и образовања мора постојати пуна сарадња. Требало би радити плански, организовано и рационално, а формирањем интересних заједница за ове две области, наредне године ће довести до напретка друштвене бриге о предшколској деци.

7.7. Резолуција Савезне скупштине о развоју васпитања и образовања на самоуправној основи

„Самоуправни развитак и снажно продирање науке у све области рада и живота псотавља нове захтеве васпитању и образовању као саставним деловима јединственог процеса друштвеног рада.

[33] Експозе у Савезној народној скупштини 14. V 1966. године.
[34] Студентска библиотека „Светозар Марковић“.

Због тога и Тезе о развоју и усавршавању система образовања и васпитања у новим друштвено-економским условима намећу потребу да друштвена заједница, а посебно радне организације битно измене свој однос према проблемима предшколског васпитања“, стоји у VI одељку теза за доношење Резолуције.[35]

Резолуција је веома значајна за даљи развој предшколског васпитања, јер се „васпитањем и образовањем деце предшколског узраста постављају први темељи социјализације детета, његовог физичког, моралног, здравственог, естетског и интелектуалног развоја. Због тога треба, поред улоге јачања породице, знатно шире и брже развијати мрежу предшколских институција (са полудневним, целодневним, недељним боравком, сезонске установе и различите објекте за игру и забавни живот) и обезбедити стручан рад са овом децом. Нужно је усклађивати програме предшколског васпитања и основног образовања, а по потреби и организационо повезивати предшколске установе са основним школама.“[36]

Пратећи веома динамичан развој нашег друштва од ослобођења до данас и предшколско васпитање имало је свој развојни пут, можда незадовољавајући за нарасле друштвене потребе, али је он резултат огромног напора наше радничке класе и нашег друштва у целини за тридесет година живота и рада у слободној земљи.

X конгрес СКЈ 1974.године, полазећи од значаја организованог облика друштвеног предшколског васпитања, и да је његов развој заостајао за развојем осталих установа за васпитање и образовање, и да питање развоја предшколског васпитања захтева координирану активност свих друштвених чинилаца донео је

7.8. Резолуцију о задацима СКЈ у социјалистичком преображају васпитања и образовања

Савез комуниста Југославије одлучно се залаже за темељну измену положаја делатности васпитања и образовања на основу њеног самоуправног удруживања са осталим делатностима у јединствен систем удруженог рада.

Друштво може и мора знатно брже ублажити и превазилазити постојеће социјалне разлике и неједнакости, између осталог, и политиком васпитања и

[35] Фотокопија VI „Тезе о развоју и усавршавању система образовања и васпитања“.
[36] Фотокопија VI „Тезе о развоју и усавршавању система образовања и васпитања“.

образовања, ликвидацијом неписмености, развијањем предшколског васпитања и образовања.

Полазећи од чињенице да је једна од значајних разлика у односу на могућност остваривања права на образовање културни стандард породице и да он још много пре поласка у школу ствара знатне разлике између деце, Резолуција X конгреса се залаже да „предшколско васпитање и образовање због свог значаја за целокупан развој деце мора постати саставни део васпитно-образовног система, политике васпитања и образовања и друштвено-економске и социјалне политике. Предшколским васпитањем и образовањем треба брже и шире обухватити децу, посебно из радничких породица.

Породица је незаменљив фактор васпитања и образовања деце и омладине. Стога ове организоване снаге друштва, у првом реду васпитно-образовне институције, треба посебну пажњу да посвете сарадњи са родитељима и оспособљавају родитеља за васпитање деце у духу циљева нашег социјаистичког самоуправног друштва.“

8. У Социјалистичкој Републици Србији донета су следећа документа у овом периоду:

1. Закон о дечјим вртићима 1965.године
2. Закон о републичком фонду за образовање
3. Закон о финансирању образовања и васпитања и о заједницама образовања;
4. Закон о педагошким академијама;
5. Закон о дечјим вртићима 1973.године;
6. Резолуција VII конгреса СКС о задацима у социјалистичком преображају васпитања и образовања.

Пошто су се предшколске установе Општим законом о школству нашле у јединственом систему образовања и васпитања, то је нужно довело до измене постојећег Закона из 1957.године, па се доноси нов

8.1. Закон о дечјим вртићима („Службени гласник СРС“ бр. 5 од 8.IV 1965.године)

Овај Закон је прецизнији, одређенији од ранијег и смисао му је другачији. Предшколске установе – вртићи су васпитно-образовне а не социјалне установе. У њих се примају деца од навршене треће године живота па до поласка у школу.

Пошто је вртић установа од посебног друштвеног интереса, то се на њега примењује и Закон о установама.

Дечји вртић први пуд доноси свој Статут, који регулише начин управљања, обим делатности, услове за пријем деце. Статут дечјег вртића потврђује скупштина општине на чијој се територији седиште вртића налази. За разлику од ранијих упутстава и правилника, који су све регулисали једним документом, па чак и организацију васпитно-образовног рада, сада, поред закона, постоје и друге нормативне одлуке.

Закон, даље, одређује и делатност вртића:

-васпитање предшколске деце,

-помоћ родитељима, нарочито запосленим

-сарадњу са родитељима

-организацију заједничког живота, културне забаве, игре ради доприноса даљем васпитању деце.

Дечји вртић помаже у својој средини кроз разне облике окупљања и васпитања деце и треба да сарађује са организацијама за старање о деци. Одређују се услови који су потребни за отварање вртића. Да би се вртић отворио, мора да има најмање 20 деце, стручни кадар, одговарајућу зграду, опрему, игралиште, и да су обезбеђена финансијска средства за почетак и даљи рад.

Овај Закон тачно прецизира ко може бити васпитач, директор. Међутим, ово у пракси није поштовано, па је често долазило до пријема васпитача, директора и друге стручне радне снаге „кроз мала врата“ што се и данас наставља.

Зграда мора обезбедити одговарајући број просторија према капацитету, опрема обухвата одговарајући намештај, очигледна средства, играчке и прибор за разне активности деце. Општинска скупштина је надлежна за прописивање норматива, општински орган, надлежан за просвету, даје сагласност за рад дечјег вртића.

До доношења овог Закона, вртићи су били у саставу стамбених заједница, које су имале искључиву надлежност и сва права према вртићу. Неки вртићи су били „сервиси“ стамбених заједница, што је у том периоду довело до опадања квалитета у раду.

Директор, васпитачи и дечје неговатељице чине стручно веће, као стручни орган који је одговоран за правилан рад и негу деце.

Накнаду за делатност вртића по правилу обезбеђује оснивач и родитељ. Правилник о накнадама за услуге вртића доноси вртић у сагласности са оснивачем и представницима друштвене заједнице у органу управљања. Родитељи учествују у плаћању дела наканаде сразмерно својим могућностима и приходима у домаћинству.

Контролу исправности рада вртића врши орган општинске скупштине надлежан за послове просвете, а контролу стручног рада, орган просветно-педагошке службе који је Општим законом о школству предвиђен за ову област.

3.2. Закон о републичком фонду за образовање[37] („Службени гласник СРС“ бр. 3 од 22. I 1966.)

Ради остваривања друштвене улоге васпитања и образовања овим Законом многи вртићи су били финансирани, као и све остале школе из фондова школства, док су неки остали при фондовима за социјалну заштиту, па чак и организационо везани за центре за социјални рад и онда, када су функционисале заједнице за образовање.

3.3. Закон о финансирању образовања и васпитања и о заједницама образовања („Службени гласник СРС“ бр. 53/66 од 31. децембра 1966.године)[38] уследио је после доношења савезног Закона о финансирању средствима за образовање и васпитање.

У члану 10. стоји „да за остваривање задатака заједнице образовања у области предшколског и основног образовања оснивају се општинске, односно међуопштинске заједнице образовања.“

Заједница има свој Статут, скупштину, коју чине изабрани представници свих структура васпитно-образовних установа, привреде, друштвено-политичких организација.

Чланом 10. укључени су вртићи у систем финансирања средстава заједница образовања, али то није сметало многим да вртиће оставе и даље уз центре за социјални рад, или неке друге организације, било је и покушаја економских комисија да се искључе предшколске установе из јединственог система финансирања. И када се радило о изради норматив за финансирање предшкослког васпитања, заједнице образовања су ставиле предшколске установе у неравноправан положај у односу на основну школу.

И поред свих пропуста, значај заједница образовања у датом времену је био у томе што раст средстава и финансирање установа нису више зависили од субјективних оцена потреба, већ је конституисање заједница образовања довело до успостављања таквих друштвено-економских односа који су омогућили да се област васпитања и образовања постави на самоуправној основи и да се оствари ефикасно повезивање унутар образовања, као и повезивање образовања са привредом и осталим областима друштвене делатности.

[37] Студентска библиотека „Светозар Марковић“.
[38] Студентска библиотека „Светозар Марковић“.

Заједнице образовања су често пребацивале своје обавезе на фондове непосредне дечје заштите, а то је смањивало средства која су предвиђена за одређене облике друштвене бриге о деци.

Нарасле друштвене потребе и могућности, као и схватање значаја организованих облика предшколског васпитања, његовог места у јединственом систему образовања и васпитања, налажу живу активност и друштвено-политичких заједница, школа, удружења.

Седница културно-просветног већа републике Србије, јуна месеца 1967.године, била је посвећена предшколском васпитању које „захтева већу бригу друштва“.[39]

После неколико месеци Просветно-културно веће и Социјало-здравствено веће Скупштине Србије доносе закључке према којима треба „поклонити већу пажњу предшколским установама.“[40]

Марта месеца 1968. године, Школа за васпитаче у Београду слави своју десетогодишњицу „са ведром перспективом и школе и ученица јер се отварају и шире предшколске установе, а предшколско васпитање добија своју друштвену афирмацију.“[41]

У мају 1968. године, Новосадски вртић „Пчелица“ потврђује своје име и добија Републичку награду „25.мај“.[42]

У Чачку се одржава оснивачка скупштина Заједнице предшколских установа СРСрбије и у вези Теза о развоју и усавршавању система образовања и васпитаања у СФРЈ, покреће се и питање запошљавања нестурчног кадра у предшколским установама. Запошљавање нестручног кадра је „што још више забрињава“ у супротности са Законом „озакоњено статутима радних заједница“, рекао је Емил Каменов, професор за васпитаче у Кикинди, у својој диксусији.[43]

Просветно-културно веће и Социјално-здравствено веће Скупштине СР Србије, још на седницама од 3. и 30.октобра 1967. године, закључили су да предшколским установама треба поклонити већу пажњу, да се питање предшколских установа ефикасније решава, да сарађују активно сви друштвени фактори: Социјалистички савез, Савез синдиката и Савез омладине, како би се

[39] Фотокопија чланка „Просветни преглед“ 22/1967.
[40] Фотокопија чланка „Просветни преглед“ бр. 35/1967.
[41] Фотокопија чланка „Просветни преглед“ бр. 9/1968.
[42] Фотокопија чланка „Просветни преглед“ бр. 24/1968.
[43] Фотокопија чланка „Просветни преглед“ бр. 30-31/1968.

предузеле мере за даљи развој и ангажовање радних организација у привреди и другим делатностима, као и родитељима.

Нужно се наметнула потреба да се на нивоу Републике одреде: нормативи простора, опреме, броја деце у радним групама, ефективно радно време васпитача са децом, као и други услови које су оснивачи дужни да одреде да би установе могле да раде.

Просветни савет СР Србије, на својој седници од 29. јануара 1969. године, усвојио је:

8.4. Нормативе простора, намештаја и опреме за предшколске установе

Ови Нормативи треба да послуже скупштинама општина као упутство и оријентација за доношење норматива у својим срединама јер су општине по чл.13 Закона о дечјим вртићима из 1965.надлежне.

На овој седници истакнута је потреба доношења јединственог програма васпитно-образовног рада, а као најефикаснији пут за реализацију ових мера је измена и допуна постојећег Закона или да се донесе нови Закон о дечјим вртићима.

Године 1970. вртић „Чика Јова Змај“ из Београда добија велико признање са Републичком наградом „25.мај“.[44]

Предшколске установе оспособљавају дете за даљи развој и образовање посредно, целокупном својом делатношћу. Али, оне исто тако омогућавају детету да, по први пут дођу у додир са учењем као посебном и специфичном делатношћу, да учи како се учи и да процес сазнавања доживи као радостан и занимљив чин. Због тога што је значајан предуслов успешног школовања, предшколско васпитање је и саставни део и основа целокупног васпитно-образовног система код нас.

Задаци који су се поставили пред предшколско васпитање у јединственом систему образовања и вапитања, снажно продирање науке у све области, траже веће и стручно образовање васпитача па се доноси:

8.5. Закон о педагошким академијама[45] („Службени гласник СРС“ бр. 14 од 10. априла 1971. године)

Академија за васпитаче има задатак: да образује васпитаче за рад са предшколском децом, обезбеђујући им одговарајуће опште и стручно орбазовање;

[44] „Просветни преглед“ бр. 19/1970.
[45] Студентска библиотека „Светозар Марковић“.

да прати и подучава проблеме предшколског васпитања, да ради на стручном усавршавању васпитача, да развија програме, облике и методе на педагошком образовању породице и др. Почела је са радом 1974.године у Београду.

Исте године, када је донет Закон о педагошким академијама, вртић „Полетарац“ из Београда, слави педесетогодишњицу рада као првог обданишта у Србији. Тако ће од сада један „педесетогодишњак“ и „једна почетница“ и даље заједно радити на унапређењу и развоју предшколског васпитања.[46]

Само годину дана касније, маја 1972.године, још један награђен вртић у Србији „Наша радост“ из Чачка је, трећи по реду, који носи ову велику Републичку награду „25.мај“.[47]

На основу закључака Просветно-културног и Социјално-здравственог већа СР Србије, са седница доржаних 3. и 30. октобра 1967. године, доноси се:

8.6. Закон о дечјим вртићима („Слубени гласник СРС“ бр. 29/73)

Овај Закон за разлику од закона из 1965.године предшколско васпитање и образовање одређује као друштвено оргнизовану делатност од посебног друштвеног интереса.

Циљ предшколског васпитања је у складу са општим циљевима васпитања у самоуправном социјалистичком друштву: обезбеђење услова за нормални, физички, интелектуални, социјални, емоционални и морални развој и даље успешно васпитање и образовање.

Овај Закон више обавезује друштвено-политичке заједнице и све остале друштвене структуре и организације рада, да помажу развој предшколског васпитања већим обухватом деце кроз разне облике од основних школа до васпитних група при разним организацијама и друштвеним организацијама.

Одређени су прецизни задаци за физички развој деце, чување здравља, развој интелектуалних способности, стварање основа за морални развој детета, развијање љубави према основним вредностима самоуправног социјалистичког друштва, формирање радних навика и културног понашања, ставрање услова за развој дечјег стваралаштва и задовољења потреба за социјалним развојем, пружање помоћи породици.

За децу ометену у развоју стварају се специјалне предшколске установе.

[46] Фотокопија у прилогу рада „Просветни преглед“ бр. 13/71.
[47] Фотокопија у прилогу рада „Просветни преглед“ бр. 20/72.

Средства за васпитно-образовну делатност обезбеђују се, као и за друге установе, одредбама Закона о финансирању образовања и васпитања и Закона о непосредној дечјој заштити.

Родитељи сносе трошкове исхране.

Статут вртића потврђује скупштина општине на чијој теиторији је седиште вртића и то оне одредбе које се односе на учешће представника друштвене заједнице.

Вртиће могу оснивати друштвено-политичке заједнице, интересне заједнице, организације удруженог рада и месне заједнице. Пре оснивања вртића морају се створити услови за рад.

Утврђени су и услови удруживања.

Надзор над законитошћу врши општински орган управе а над стручним радом просветно-педагошка служба.

Управљање пословима од посебно друштвеног интереса врше делегати оснивача, родитеља, заједнице образовања, месне заједнице.

И овај Закон прецизира ко може бити директор, васпитачи, стручни сарадници. Стручну опрему васпитача и стручних сарадника прописује Просветни савет Републике Србије.

Васпитачи раде до 30 часова недељно.

Социјалистичко самуправно друштво истакло је као свој циљ укидање друштвених разлика међу људима и стварање таквих друштвених услова који омогућавају реализацију пуновредних личности. Међутим, још постоје значајне социјалне и културне разлике. Зато укидање социјалних разлика претпоставља и почиње са стварањем подједнаких друштвених услова за оптимални развој предшколског детета. Због тога је:

8.6. Резолуција VII конгреса СК Србије о задацима у социјалистичком преображају васпитања и образовања посвећена предшколском васпитању.

„Због значаја предшколског васпитања и образовања за свеукупни развој човека, у наредном периоду неопходан је напор свих друштвених снага за проширење мреже предшколских установа у знатно већем обухвату деце радника из градова и индустријских центара. Неопходна је шира акција Савеза комуниста и осталих фактора за проширење мреже предшколских установа, стварање јединица ових установа у организацијама удруженог рада.“

9. Стручне публикације, приручници, програми, чланци, часописи и др.

У ранијем излагању било је речи о неким приручницима који су се користили у раду са предшколском децом као што су:

1. Васпитни рад у дечјим домовима (1947)[48]

2. Упутство за организацију просветно-васпитног рада у државним домовима за децу предшколског узраста и домовима за децу школског узраста (1947)[49]

3. Упутства васпитачу дечјег врта (1948)[50]

4. Педагошки одгој – Левин Шчерина-Менцерицки (1950)

5. Упутства за организацију васпитног рада у дечјем врту (1950) (са прилозима).[51]

Предшколска секција Педагошког друштва Србије и Удружење васпитача НР Србије припремили су 1952.године

9.1. Програмско-методска упутства за рад у предшколским установама са Правилником о предшколским установама (1952)[52]

Без обзира на одређене недостатке, упутства су одиграла позитивну улогу као оријентација у раду предшколских установа.

Од тог времена стечена су нова искуства. С друге стране, придолазили су нови кадрови васпитача а поменута Упутства се нису могла набавити.

Општи закон о школству дао је и одређено место и улогу у предшколских установа у припремању деце за школу, па је Школа за васпитаче у Београду у току 1958/59 године прослављајући десетогодишњицу рада, обележила овај јубилеј стручним доприносом. Педагошки актив школе, у саставу: Милена Перишић, Милена Ловрић, Миланка Скочајић, нада Радовић, Нада Ђурић, Вера Јосифовић, Божидар Стефановић и Срећко Ђунковић урадио је

9.2. Васпитни рад у предшколској установи (1959)[53]

Овај приручник, после реформе школства, дошао је као ново искуство у области предшколског васпитања. Жеља аутора је била да се систематишу и детаљније образложе основна питања васпитања деце предшколског узраста. Као основа узета су ранија упутства, коришћена је и постојећа педагошка литература, а о појединачним питањима одржавана су и саветовања са Удружењем васпитача Београда. Књига је имала значаја јер је служила као основно упутство за рад.

[48] Фотокопија насловне стране - Педагошки музеј Београда.
[49] Фотокопија насловне стране - Педагошки музеј Београда.
[50] Фотокопија насловне стране - Педагошки музеј Београда.
[51] Фотокопија насловне стране - Педагошки музеј Београда.
[52] Фотокопија насловне стране - Педагошки музеј Београда.
[53] Фотокопија насловне стране - Педагошки музеј Београда.

Прегледно и систематски су изложена сва питања васпитно-образовног рада, с детаљном обрадом појединих методских питања, што је било од необичне користи за васпитаче и ученице Школе за васпитаче. Вредан пажње је део прилога, нарочито библиографија педагошких издања, што је неопходно за васпитаче.

Све већи значај организованог предшколског васпитања за свестрани развој будуће личнсоти и за припрему деце за даље ефикасно образовање и васпитање у школи условили су израду:

9.3. Програма васпитно-образовног рада у предшколкој установи[54] („Службени гласник СРС“, бр. 6 од 8. фебруара 1969.године)

Поред приручника, програма, у овом периоду развоја предшколског васпитања излазио је од 1950.године лист „Предшколско дете“ да би један период времена престао да излази и поново 1971. године се појављује под истим називом као часопис Савеза педагошких друштава Југославије.[55]

„Просветни преглед“ је израдио библиографију чланака од 1945. до 1965. године, а попис чланака који су изашли од 1966.до 1974. су сакупљени за потребе овог рада и дати су у прилогу.[56]

Уз Програм васпитно-образовног рада у предшколској установи 1969.године, дата је, такође, библиографија чланака и других облика извештавања о проблемима предшколског васпитања. Посебна тема је прикупљање укупног материјала.

10. Закључак

На основу изложених анализа нормативне делатности развоја предшколског васпитања у Југославији, може се закључити:

СФРЈ је федеративна социјалистичка република са шест република и две аутономне покрајине,које имају аутономно законодавство у области васпитања и образовања, укључујући и законе о предшколском васпитању. Постоје и заједничке југословенске основе.

У предшколске установе примају се у свим републикама деца од треће године живота до поласка у школу.

Предшколско васпитање улази у општи систем образовања и васпитања.

---

[54] Фотокопија насловне стране - Педагошки музеј Београда.
[55] Фотокопија насловне стране листа „Предшколско дете“.
[56] Фотокопија насловне стране – Педагошки музеј Београда.

Као оснивач дечјих вртића и других облика предшколског васпитаања и образовања јављају се:

-општине,

-месне заједнице,

-индустријска и друга предузећа,

-друштвене организације.

Не постоје организоване предшколске установе чији су оснивачи приватне институције или појединци.

Предшколска установа је самоуправна радна организација.Више мањих вртића у једној општини могу се удружити и имати заједничку управу.

Надзор над законитошћу рада предшколских установа, без обзира ко је оснивач, врше органи управе у општини надлежни за послове образовања.

Стручни надзор врше просветни саветници за предшколско васпитање у заводима за просветно-педагошку службу.

Здравствени надзор врши здравствена служба, а финансијски, служба књиговодства.

Родитељи, друштвене организације и грађани на чијој територији је дечји вртић, имају увид у њихов рад посредством делегата које бирају у орган управљања вртића.

Финансијска средства за изргадњу, као и њихов рад, обезбеђују оснивачи. Родитељи сносе део трошкова за исхрану деце у предшколским установама. Примењује се прогресивна скала плаћања.

У предшколске установе примају се деца са навршене три годне живота, нормативима је одређен број деце по васпитним групама. Дневни боравак деце у предшколским установама је по временском трајању различит, зависно од потреба родитеља. Обично је дужи од радног времена запослених родитеља.

Дневни распоред активности деце и васпитача одређен је Програмом васпитно-образовног рада за сваку узрасну групу.

Циљеви и задаци предшколског васпитања у Југославији садржани су у свим документима који су до сада регулисали питање васпитања и образовања, почев од 1945. до1974.године.

У раду васпитача са децом полази се од познатих педагошких принципа: дечје активности (индивидуалне и групне), интересовања, самоактивности, очигледности, примерености узрасту, поступности, индивидуалног прилажења, позитивног стимулисања, демонстрирања поступка и примена навикавања.

У изради и спровођењу програма рада у границама задатака и овлашћења предвиђених Законом и у складу са педагошким принципима – свака установа је самостална и организује живот и рад.

Проветни саветници за предшколско васпитање из република Србије, Хрватске и Црне Горе, израдили су активно учешће васпитача, заједнички Програм васпитно-образовног рада у дечјим вртићима који служи као оријентција за програмирање рада у предшколским установама и за израду планова рада васпитача. Овај Програм користи се и у СР Македонији, док у СР Словенији постоји посебан програм.

У предшколским установама деци се осигурава здравствена заштита на основу права родитеља на здравствено осигурање. Лекар и медицинска сестра старају се о превентиви. Особље је обавезно да се подвргава контролном здравственом прегледу. Сталну контролу хигијенских услова живота врше органи санитарне инспекције.

Рад са родитељима организује се преко разних облика групних, општих родитељских састанака. Осим тога, обезбеђен је текући индивидуални контакт родитеља, васпитача, стручних сарадника, као и предавање из разних области педагошког и здравственог просвећивања породице.

У установама за предшколско васпитање не постоји посебна служба педагошког и психолошког истраживања. Један број педагога, психолога и музичких педагога раде као стручни сарадници или су укључени у пројекте истраживања чији су носиоци републички заводи за унапређење школства, педагошки институти, психолошке катедре и др. Резултати рада објављују се у листу „Предшколско дете“.

Васпитачи предшколских установа образовали су се до сада у четворогодишњим и петогодишњим школама за васпитаче. У скоро свим републикама прешло се на систем образовања васпитача у двогодишњим педагошким академијама.Постоји тенденција да више и високо образовање буду убудуће обавезно за све васпитаче у предшколским установама.

Заједнице предшколских установа, републички заводи за орбазовање организују семинаре, предавања и друге активности које доприносе стручном усавршавању васпитача.

Радно време васпитача је различито у републикама. У Србији је новим Законом о вртићима одређено до 30 часова непосредног рада у групи, али због материјалних разлога то још није реализовано.

Предшколске установе, са свим својим радницима, удружују се, у циљу пружања међусобне помоћи, ради договарања о заједничком начину регулисања неких проблема, у регионалне и републичке заједнице предшколских установа.

На основу свега изложеног треба се залагати:

-да се организованом предшколском васпитању поклони већа пажња, да се брже шири мрежа предшколских установа и повећа број корисника нарочито из породица радника из непосредне производње;

-због неопходних потреба за континуираним и јединственим деловањем у правцу остваривања општих циљева васпитања и образовања у нашем друштву, не умањујући улогу породице на том плану, дати предшколском васпитању место као васпитању које је веома важан предуслов за даље успешно образовање и васпитање;

-да се финансирање врши доследно и из истих извора и на исти начин као и финансирање обавезног основног школовања и да му се обезбеди равноправни третман;

-да се подстиче организационо и садржинско повезивање предшколских установа и основне школе;

-предшколске установе, вршиће своје васпитно-образовне и друштвене функције, треба да део свог програма усмере на што боље припремање деце за основну школу.

Исто тако, предузимају се организационие и финансијске мере које ће омогућити постепено уздизање стручне оспособљености васпитача у предшколским установама на педагошким академијама и системом перманентног усавршавања постојећег кадра.

Као и у друштву, у систему награђивања, доследније ће се спроводити принцип награђивања васпитача према резултатима рада и обезбеђиваће се услови за петочасовно ефективно радно време васпитача у групи.

Предшколске установе ће и у будуће сарађивати и помагати породици у примени савремених начела и метода у васпитању и нези детета.

Са растом материјалног богатства друштвене заједнице, обухват деце у предшколским установама биће бржи ако се између осталог у одговарајућим интересним заједницама размотри досадашња изградња објаката. Уместо прескупих и веома модерних вртића на једној страни, на другим местима или их нема или су нефункционални. Могу се изграђивати објекти од јефтинијег материјала а уз пуно уважавање функционалности. Тако ће друштво знатно брже ублажити и превазилазити постојеће заостајање у развоју предшколског васпитања у будућности, које је пред нама.

Документи о предшколском васпитању у СФРЈ – Републици Србији су дали место предшколском васпитању као једном од најзначајнијих чинилаца у васпитању младих у самоуправном социјалистичком друштву. Спровођењем у живот уставних одредби, Резолуције X конгреса СКЈ, VII конгреса СКС, закона, ове нормативне одредбе ће постати део наше друштвене стварности.

Литература

1. „Предшколско васпитање VI“. Педагошки музеј града Београда.
2. „Службени лист ДФЈ, ФНРХ, СФРЈ“ 1945-1974.

3. „Службени гласник Београда“ 1948-1974.
4. „Просветни гласник Србије“.
5. „Слубени гласник СРС“ 1945-1974.
6. „Предшколско дете“ 1950-1974.
7. Програми, конгреси СКЈ, СКС, АФЖ-а, синдиката, удружења васпитача, чланци и друге публикације које чине саставни део овог рада. Упутства, програми васпитно-образовног рада од 1947. до 1969. године.

Датум пријема: 3.07.2015.
Датум исправки: /
Датум одобрења: 4.11.2015.

УДК: 821.111:929 Dekanić-Janoski S.

Svetlana E. Tomić [1]
Alfa BK univerzitet u Beogradu
Fakultet za strane jezike

PRILOG BIOGRAFIJI I BIBLIOGRAFIJI RADOVA PROF.DR SONJE DEKANIĆ JANOSKI (1939-2012)

Univerzitetska profesorka staroengleske književnosti i prevoditeljka, dr Sonja Dekanić Janoski, bila je istaknuti medijavelista, važila je za vrsnu poznavateljku rane engleske književnosti. Kao rezultat tih istorijskih istraživanja nastao je njen udžbenik *Kritička istorija stare engleske književnosti*, objavljen u dva izdanja, 1988. i 1998. godine. Sonja Dekanić Janoski bila je cenjena kao redak i izvanredan stručnjak za legende o kralju Arturu i vitezovima Okrugog stola. Iz kruga tog naučnog interesovanja ostao je njen veliki doprinos prevođenja srpskog viteškog romana *Povest o Trištanu i Ižoti* na engleski jezik. Zapaženi su njeni naučni radovi o anglonormanskoj književnosti i književnosti Čoserovog doba (vremena između 1340-1500 godine), ali i brojni književni prevodi sa engleskog na srpski.

Malo je poznato da je Sonja Dekanić Janoski usavršavala znanje engleskog jezika na Univerzitetu u Kembridžu, gde je 1962. godine stekla diplomu Proficiency in English. 1964.godine završila je jednogodišnji kurs za simultane prevodioce u Republičkom Institutu za strane jezike u Beogradu. Tokom 1964-65. radila je kao prevodilac u Saveznom zavodu za zdravstvenu zaštitu. Od 1965. do 1972. bila je profesorka engleskog jezika na Kolarčevom narodnom univerzitetu. Dvadeset godina je radila kao simultana prevoditeljka na međunarodnim stručnim i političkim skupovima.

Sonja Dekanić Janoski magistrirala je u Srbiji (Filološki fakultet, Beograd, 1969) a kao stipendistkinja Britanskog saveta jednogodišnju magistarsku specijalizaciju (Master of Arts) završila je u Velikoj Britaniji (Postdiplomski centar za medijavelistiku, Univerzitet u Lidsu, 1974). Akademsku karijeru otpočela je na novoosnovanoj Katedri za anglistiku na Filozofskom fakultetu u Nišu, gde je radila od 1972.godine do 1986.godine. U periodu od 1990. do 1995. njen nastavno-naučni razvoj odvijao se na Katedri za anlistiku Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, a od 1995. do odlaska u penziju, 2000. godine, radila je na Katedri za anglistiku Filološkog fakulteta u

[1] svetlana.tomic@alfa.edu.rs

Beogradu. Dugo godina sarađivala je sa uglednim Institutom za istraživanje medijavelistike u Lidsu, gde je učestvovala i predsedavala na svetskim simpozijumima medijavelistike.

Profesorka Sonja Dekanić Janoski bila je član britanskog ogranka Međunarodnog društva za proučavanje arturijanske književnosti pod pokroviteljstvom UNESCO (The International Arthuarian Society), članica Šekspirovog društva i Društva za uporednu književnost u Beogradu. Bila je potpredsednica Udruženja konferencijskih prevodilaca Srbije i članica Udruženja naučnih i stručnih prevodilaca Srbije. Učestvovala je na sastancima Društva za medijavelistiku (Leeds Medieval Society) i Društva za kelticistiku Univerziteta u Lidsu (Leeds Celtic Society) 1973. i 1974.godine.

U katalozima Narodne biblioteke Srbije nalazi se desetak radova prof. dr Sonje Dekanić Janoski. Ovom bibliografijom nastojali smo da upotpunimo listu njenih objavljenih i neobjavljenih radova, u nadi da će koristiti drugim istraživačima i ljubiteljima književnosti.

Disertacije

1969. *Pokušaj analize i estetske ocene anglosaksonskih elegija u svetlu posleratne kritike*. Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, mentor dr Ivanka Kovačević, neobjavljena magistarska teza

1979. *Smrt Kralja Artura u britanskoj književnosti pre Džefrija od Monmuta* Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, mentor dr Veselin Kostić, neobjavljena doktorska teza

Udžbenička literatura

1984. u koautorstvu sa Ivonom Ilić *Praktikum iz stare engleske književnosti, za studente prve godine anglistike*, Niš: Univerzitet u Nišu, Filozofski fakultet, OOUR Filozofski odsek

1988. *Kritička istorija stare engleske književnosti*, Niš: Izdavačka jedinica Univerziteta, prvo izdanje

1998. *Kritička istorija stare engleske književnosti*, Beograd-Kragujevac: Filološki fakultet -„Nova svetlost“, drugo izdanje

Predgovori, pogovori, prilozi u antologijama

1977. “The Serbo-Russian Romance of Tristan and Isolt“ (Povest o Trištanu i Ižoti) in *The Tristan Legend: Texts from Northern nd Eastern Europe in Modern English Translation*, J.Hill (ur.), Leeds: The University of Leeds, str. 47-49.

1981. „Predgovor“ u *Zbornik radova katedre za anglsitiku u čast prof.Vide E. Marković*, Sonja Dekanić Janoski i Mladen Jovanović (ur.), Niš: Filozofski fakultet, sv.II, str. xi- xx.

1981. „Spisak radova prof.Vide E. Marković“ u *Zbornik radova katedre za anglsitiku u čast prof.Vide E. Marković*, Sonja Dekanić Janoski i Mladen Jovanović (ur.), Niš: Filozofski fakultet, sv.II, str. xxi-xxvi

1981. „Prilozi proučavanju književnosti: uvod“ u *Zbornik radova katedre za anglistiku u čast prof.Vide E. Marković,* Niš: Filozofski fakultet, sv. II, str.3-4.

2007. „Dr Aleksandar B. Nedeljković: History of the British and American Civilization, for the Students of Anglistics (Istorija britanske i američke civilizacije za studente anglistike)” u *Istorija britanske i američke civilizacije za studente anglistike* Aleksandar B. Nedeljković, Beograd: ATC str. 7.

Naučni članci

1975. „Tragične implikacije germanskog herojskog kodeksa u staroengleskoj književnosti“ u *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Nišu*, G.Zaječaranović i M. Cekić (ur.), Niš: Filozofski fakultet, knj. III, str. 211-226.

1980. “Unferth the Thyle: His Double Role in Beowulf“ u *Zbornik katedre za anglistiku u čast prof. Ljiljane Mihailović*, Vida E. Marković (ur.), Niš: Filozofski fakultet u Nišu, sv.I, str. 151-161.

1981. “The Battle of Camlan in Welsh Triads. An Essay in Literary Archaeology“ u *Zbornik radova katedre za anglsitiku u čast prof.Vide E. Marković*, Sonja Dekanić Janoski i Mladen Jovanović (ur.), Niš: Filozofski fakultet, sv.II, str. 61-68.

1983. „Savremena tumačenja staroengleske poezije: esej o metodologiji“, *Gradina*, 1983 (3), str. 71-86.

1983. „Od Fausta do Endru Lira: Mit o naučniku u engleskoj i američkoj književnosti“ u *Zbornik radova katedre za anglistiku Filozofskog fakulteta u Nišu*, Niš, sv. III, 1983, str. 53-62.

1985. „Faktor vremena u simultanom prevođenju“. *Prevodilac: časopis stručnih prevodilaca Srbije*, br. 3, str. 13-18.

1986. „Žanrovski pristup u nastavi književnosti na opštem kursu“ u *Zbornik radova Katedre za anglistiku Filozofskog fakulteta: IX Interkatedarska konferencija studija anglistike u Jugoslaviji*, Niš, sv. IV, str. 59-66.

1988. „Bitka kod Maldona i Kosovska bitka: jedno poređenje“. *Književna smotra: časopis za svjetsku književnost*, Zagreb, br.69-72, str. 140-143.

1991. „Geneza i razvoj motiva prirode u anglosaksonskoj književnosti u *Zbornik radova Instituta za strane jezike i književnosti*, Novi Sad, sv.13, str.153-169.

1991. „Pitanje žanra staroengleskih elegija“ (štampano kao separat)

1992-1993. „Savremena engleska kritika i srednjovekovna poezija“. *Godišnjak Filozofskog fakulteta*, Novi Sad, sv. XXI-XXII, str. 188-193.

20) 1994. „Avgustinova Božja volja i Miltonova Izgubljeni raj“. *Godišnjak Filozofskog fakulteta*, Novi Sad, sv. XX, str.63-71.

1996. „Mitologija moći u delu Kristofera Marloa“, *MIT Zbornik radova*, prof.dr Tomislav Bekić (ur.), Novi Sad: Filozofski fakultet, str.469-475.

2000. „Biografija“ u *Krilo što nas u nebo uznosi : zbornik radova u čast profesora dr Veselina Kostića*, Sonja Dekanić Janoski (ur.), Beograd: Plato, str. 15-34.

Izlaganja na konferencijama

1994. “Helena: The Biography of an Ideal Queen“, International Medieval Congress, University of Leeds 4-7 July 1994, The Congress Programme Booklet, str. 50.

1994. „Mitologija moći u delu Kristofera Marloa“, III međunarodni intermedijalni simpozijum „MIT“ – povodom četrdesetogodišnjice Filozofskog fakutleta u Novom Sadu, 27-29.oktobra 1994, knjiga rezimea, str. 32.

Prevodi

1971. *Priče iz raznih zemalja, Čudesni svetovi Volta Diznija*, knjiga 2, Snežana Pejaković (ur.), prevela Sonja Dekanić Janoski, Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 96-181.

1977. “The Serbo-Russian Romance of Tristan and Isolt“ in *The Tristan Legend: Texts from Northern nd Eastern Europe in Modern English Translation* (uvodne napomene i napomene), J.Hill (ur.), Leeds Medieval Studies 2 (Leeds), 47-143.[2]

1981. Dimitrije Bogdanović „Matičin Apostol, srpski rukopis trinaestog veka“, prevod Sonja Janoski: “The Apostols of the Matica Srpska: A Serban Maniscript of the 13th century“), *Matičin Apostol*, SANU, Narodna biblioteka Srbije i Matica srpska, fototipska izdanja 2, str. 17-31.

[2] Registrovano u: *Bibliographical Bulletin of the International Arthurian Society*, vol. XXX (Paris, 1978); citirano u: E.Sgambati, *Il Tristano Biancorusso, Studia Historica et Philologica XV, Sectio Savoromanica 4* (Firence, 1983)str. 499; poslužilo kao izvornik u komparativnoj studiji: L.R.Muir “The Serbo-Russian Tristan and the French prose Tristan“, *Bibiographical Bulletin of the International Arthurian Society*, vol. XXXI (Paris, 1979), str. 217-227.

1985. *Venera plus iks* Teodor Sterdžen, prevela Sonja Dekanić-Janoski, Beograd : Prosveta, Beograd : BIGZ

1987.*Gem* Frederik Pol, prevela Sonja Janoski, Beograd: Polaris

1987. *Grad opsena* Ursula Legvin, prevela Sonja Janoski, Beograd: Narodna knjiga: Partizanska knjiga

1988. *Trilogija o Zemljomorju* Ursula Legvin, prevele Mirjana Živković i Sonja Janoski, Beograd: Polaris

1989. *Prsten* Danijel Kejz Moren, prevele Mirjana Živković i Sonja Janoski, Beograd: Polaris

1989. *Nikadija* Dejvid Zindel, preveli Sonja Janoski i Zoran Jakšić, Beograd: Polaris

1989. *Apis* Dejvid Mekenzi, prevela Sonja dekanić Ajnoski, Gornji Milanovac: Dečje novine

1990. *U planinama ludila i druge priče* Huard Filips Lavkraft, prevela Sonja Dekanić Janoski, Niš: Gradina, prvo izdanje

1991. *Memoari* Čedomilja Mijatovića, sa predgovorom pisca, prevela Sonja Dekanić Janoski[3]

2003. *Evropa u osamnaestom veku 1713-1789* Metju Anderson, preveli s engleskog Sonja Dekanić, Branislava Radević-Stojiljković i Dejan Stojiljković, Beograd: Clio

2008. *Srebrni ključ* Huard Filips Lavkraft, prevela Sonja Dekanić Janoski, Sremska Mitrovica- Tabernakl, Beograd: Rubikon

2008. *U planinama ludila*, Huard Filips Lavkraft, prevela Sonja Dekanić Janoski, Sremska Mitrovica- Tabernakl, Beograd: Rubikon, prvo izdanje

Javna predavanja

1983. „Dž.R.Tolkin i evropska književna tradicija“ u organizaciji Centra za učenje stranih jezika u Beogradu.

1984. „Mitologija u načnoj fantastici“ u organizaciji Centra za učenje stranih jezika u Beogradu.

[3] Prema ugovoru sklopljenim sa beogradskim izdavačem SKZ, a koji se nalazi u zaostavštini prof. Sonje Dekanić Janoski, rukopis ovog prevoda od 283 kucane strane predat je 1991.godine. Isti prevod ponovo je predat pomenutom izdavaču 2005.godine, ali izgleda da do štampanja prevoda Sonje Dekanić Janoski nije došlo.

Оцене и прикази

НАУЧНА КРИТИКА
УДК: 005:001.4
005:006.72

Андријана С. Ђордан[1]
Алфа БК универзитет у Београду
Факултет за стране језике

ГОРДАНА Д. ЈАКИЋ *ТЕРМИНОЛОГИЈА ОРГАНИЗАЦИОНИХ НАУКА* (БЕОГРАД: ФАКУЛТЕТ ОРГАНИЗАЦИОНИХ НАУКА, 2014)

Монографија под називом *Терминологија организационих наука*, ауторке доц. др Гордане Јакић, објављена је прошле, 2014, године у оквиру издавачке делатности Факултета организационих наука Универзитета у Београду. Дело је настало као резултат истраживања базе термина из стандарда система менаџмента у организацији, извршених за потребе израде докторске дисертације ауторке. Намењено је како језичким, тако и стручњацима у другим областима, предавачима и студентима, али и ширем кругу корисника који трагају за информацијама о терминологији ове области.

Књига је подељена на седам поглавља, након којих следи списак коришћене литературе, праћен бројним прилозима (релевантним стандардима, упитницима, анализама, предлозима), апстрактом на српском и енглеском језику и двема рецензијама (једну потписује др Александра Вранеш, редовна професорка Филолошког факултета у Београду, а другу др Јован Филиповић, редовни професор Факултета организационих наука у Београду).

Прво поглавље, насловљено као *Увод*, образлаже предмет, циљ, хипотезе, методе истраживања, као и његов садржај и фазе, да би се на крају истакао научни доприносрада. Иако је постојећа база теоријских текстова о терминологији менаџмента код нас веома оскудна, за предмет истраживања монографије смело је узета методологија стандардизације терминологије техничких појмова система

[1] andrijana.djordan@alfa.edu.rs

менаџмента у организацији и развоја евентуалног модела стандардизације терминологије организационих наука. За основу истраживања узета је база термина из стандарда система менаџмента у организацији и њихових дефиниција из истраживане области.

Као примарни циљ истраживања ауторка је истакла дефинисање модела система стандардизације техничке терминологије. Поред овог, додатни циљеви су стварање механизама (семантичких, организационих и других) за једнозначно тумачење прихваћених и дефинисаних термина; кориговање постојећих термина, тј. њихових дефиниција за које је утврђено различито тумачење; дефинисање новонасталих термина, који ће се уклопити у постојећу терминолошку основу.

Корпус истраживања чинили су енглески термини и њима одговарајући српски преводни еквиваленти; извршена је анализа њихове сложености; утврђене су преводилачке технике употребљиване приликом превођења енглеског термина на српски; спроведена је језичка (фонолошка, морфо-синтаксичка и лексичко-семантичка) анализа преводних еквивалената.

Основне хипотезе истраживања на којем је заснована монографија настале су током прелиминарних испитивања. Ауторка је уочила да у техничкој литератури постоји низ истих термина са различитим тумачењима; да се у пракси преузимају туђи термини са погрешним писањем, али и неадекватним тумачењем, што делује збуњујуће и спречава изградњу сопственог језика. Претпоставила је да постоји потреба за формирањем модела стандардизације техничких термина из области меанџмента у организацији и да терминолошко уређење мора да произилази из концептуално разјашњених појмова.

Ауторка у свом истраживању користи савремени језик, с доминантним синхронијским приступом, иако су присутни и елементи дијахронијског, неопходни за разумевање језичких појава попут синонимије, улоге језика посредника у лексичком преузимању и слично. Као коришћене методе ауторка издваја: дескрипцију, емпиријску методу, методу научног посматрања, анализу, синтезу, конкретизацију, генерализацију, индукцију, дедукцију и аналогију. Такође најављује употребу формалне спецификације и описивања развоја модела помоћу јединственог језика за моделирање; формалне спецификације и описивања размене података коришћењем одређених језика означавања; евалуацију истраживања путем навођења примера из језика изабране струке.

Целокупно истраживање обављено је у више фаза а издвајају се: изучавање постојеће литературе из дате области; дефинисање предмета, циљева и хипотеза; спровођење анкете и анализа резултата; истраживање појмова и термина менаџмента у организацији, квалификационе структуре корисника термина у корпусу дипломских, магистарских, мастер и докторских радова; анализа резултата; доношење закључака.

Научни допринос монографије ауторка види како на теоријском, тако и на практичном пољу. Она анализира досадашње моделе стандардизације терминологије, повезује код нас ретко или никако коришћене технике у раду на терминологији. Монографија пружа допринос стварању јединственог обрасца за рад на терминологији, који ће олакшати посао и смањити разлике између пројектованог и реализованог.

У другом поглављу, насловљеном као *Терминологија*, дефинишу се појмови *терминологија*, *појам* и *термин*, а говори се и о функцији терминологије и приступу радну на њој. Јакић се у овом сегменту осврће и на вредновање стручног термина. Највећи део датог поглавља посвећен је речима страног порекла, које се разматрају веома детаљно. Ауторка се посебно бави контактом српског и енглеског језика на пољу терминологије, те говори о утицају данашње *лингве франке*, превођењу, терминолошким синонимима, али и о погрешној употреби страних речи у српском језику. Поглавље закључује запажањима о терминографији, као процесу документовања терминолошких информација.

Треће поглавље под називом *Стандардизација* бави се историјским развојем истоименог процеса, његовим начелима, циљевима и принципима, простором стандардизације, као и њеним системом и његовим окружењем. Ауторка, такође, приближава читаоцу појам стандарда, његове врсте и примену. Бави се везом и класификацијом међународних и националних стандарда, као и стандардизацијом терминологије.

Терминологија менаџмента у организацији је четврто поглавље, а ауторка у њему конкретније прелази на ужу тему коју обрађује у монографији. Прво разјашњава појмове *организација*, *менаџмент* и *систем менаџмента*, а онда се бави односом термина *организација* и *менаџмент*. Јакић нарочито скреће пажњу на важност терминологије организационих наука, као и на разлоге њене неуједначености и недостатке једнозначности. Недостатак једнозначности види као резултат велике сложености предмета истраживања, уске повезаности са другим дисциплинама, као и утицаја теоријске хетерогености која је својствена идеји организације. Завршницу овог сегмента монографије посвећује терминосистемима и њиховим аутохтоним, позајмљеним и интернационалним компонентама.

Пето поглавље под називом *Стандарди и терминологија у менаџменту организације* Јакић отвара помоћу разматрањем терминолошке изграђености српског језика, где се, веома сведено осврће на (не)постојање језичке политике од стварања националне филологије до данас. Одмах затим прелази на стање терминолошке изграђености у оквиру терминологије организационих наука, наглашавајући да је један од општих услова и критеријума зрелости неке науке развијеност њеног терминолошког апарата и истиче потребу за њеном

стандардизацијом. Ауторка указује на терминолошку недоследност у области менаџмента у организацији. Узрок таквог стања види у готово свакодневном настајању нових термина за означавање истог појма (понекад се преузима страна реч, некад доминира интернационализам, а неретко постоји више преводних верзија). Јакић истиче да се терминолошкој неусаглашености мора стати на крај тако што ће се између постојећих ознака истог појма (тј. различитих термина којима је означен исти) мора успоставити нормативан однос и одредити који је термин препоручен, који је допуштен или застарео, односно који је недопуштен. Као основни захтев, пред сваки терминолошки састав поставља усклађеност са савременим нивоом и најновијим достигнућима области којој термин припада и усклађеност са српским стандардним језиком. У наставку поглавља ауторка износи и примерима потврђује ставове да: добро устаљеним домаћим терминима и интернационализмима треба дати предност над позајмљеницама; називима из латинског и грчког (интернационализмима) треба дати предност над терминима преузетим из енглеског, француског, немачког и других страних језика; термин мора бити фонолошки, морфолошки, творбено и синтаксички усклађен са начелима стандардног српског језика; краћим страним терминима треба дати предност над домаћим. У завршници поглавља ауторка детаљно и са доста референци упућује на постојеће међународне и српске стандарде који се односе на менаџмент у организацији.

Шесто, најобимније, поглавље монографије носи назив *Институционални облици система стандардизације терминологије менаџмента у организацији*. Приликом институционализације система стандардизације терминологије дате области, Јакић напомиње да се менаџмент и његове функције и активности не могу посматрати као прост поступак управљања или скуп одговорних појединаца на одговорним функцијама. На менаџмент се овде, инсистира она, мора гледати као на симбиозу интерних и екстерних услова и ограничења, која у ваљаној организиацији даје синергијски резултат у односу на задати циљ. Стога, бавећи се институционалним облицима система стандардизације терминологије, Јакић се у овом поглављу бави: пословима и задацима система стандардизације терминологије; људским ресурсима у оквиру тих система; организацијом датих система и технологијом њиховог функционисања.

Како би представила увид у тренутно стање терминологије организационих наука и дефинисала предлог једног од могућих модела њене стандардизације, Јакић је спровела и представила експериментално, циљно и истраживање специјализованог писаног корпуса. Експериментално истраживање споведено је путем анкете (објављена је као прилог у монографији) у пет организација (комуналне, грађевинске, здравствене, трговинске и пројектантске делатности). Избор различитих области подстакнут је идејом приметног

присуства битних елемената менаџмента у свим људским деатностима, како би се снимило стање и степен коришћења појмова терминологије менаџмента. Ауторка додатно представља детаљне циљеве истраживања и начин обраде података. Како се у експериментално истраживање ушло са претпоставком да постоји већи ниво познавања терминологије и употребе термина дате области, а само истраживање показало знатно нижи степен истог, прешло се на циљно истраживање у ком је узорак био састављен од испитаника за које се сматрало да су на извору образовања и стварању системске терминологије. Проширеним упитником (такође датим у монографији као прилог) ауторка је проверила колико запослени у академској области (конкретно, на Факултету организационих наука) познају терминологију менаџмента у организацији и како се иста користи у оквирима институције која образује будуће стручњаке дате области. Јакић детаљно приказује и ово истраживање, које је, како каже, пружило донекле другачију слику о стању терминологије менаџмента у организацији. Како су оба наведена истраживања вршена путем упитника (али и методом учесничког посматрања и интервјуа), ауторка се одлучила и за треће, вршено корпусним приступом. Специјализовани корпус чинили су дипломски, мастер, специјалистички и докторски радови одбрањени у периоду од 2000. до 2010. године на Факултету организационих наука у Београду. Истраживањем се анализирала општа статистика (укупан борј радова, укупан број и проценат радова у којима су употребљени термини); учесталост појављивања сваког от термина; термини и њихов превод на српски језик; најчешће колокације и типову односа међу терминима. Посебна пажња у оквиру истраживања посвећена је терминима *менаџмент* и *организација*, а нарочито се посматрала доследност у употреби термина. Ауторка детаљније приказује и ово истраживање.

На основу истраживања Јакић је закључила да је путем класификације термина према садржају, функцији, језичкој форми, унутарјезичким и ванјезичким критеријумима, могуће дати прилог моделу стандардизације терминологије менаџмента у организацији. Сходно кибернетском приступу, Јакић формира седам група термина и дефиницаија појмова изабраних из стандарда у области менаџмента у организацији. Прва група односи се на појам *менаџмент* и све основне одреднице које су у вези с њим, а одређују његов простор и принципе; друга на систем, процес путем ког менаџмент функционише кроз коришћење системских поставки; трећа на технике и начине исказивања резултата рада менаџмента; четврта се бави корисником производа/услуга; пета се односи на термине менаџмента у организацији са аспекта система заштите животне средине; шеста се бави терминима који се односе на активности менаџмента у ораганизацији са аспекта ризика; седма је посвећена терминима који се односе на

активности менаџмента у организацији у односу на систем одржавања средстава рада. Ауторка се у монографији бавила сваком од наведених група појединачно.

Завршни редови тог поглавља посвећени су институционалним облицима и нормативној основи стандардизације терминологије организационих наука. Јакић се у њима бави институцијама уређења терминологије српског језика, улогом терминолошких институција уопште, даје преглед постојећих институција које пружају терминолошке услуге у српском језику и говори о нормативним облицима уређења треминологије српског језика.

Закључна разматрања дата у виду седмог поглавља поново истичу да је предмет истраживања монографије било проучавање методологије стандардизације терминологије техничких појмова из области система менаџмента у организацији и предлог могућег модела стандардизације. Основни циљ је, како се наводи, био да се дефинише модел система стандардизације термина из датог поља. Јакић закључује да терминологија менаџмента у организацији, као релативно нове области, која се брзо и константно развија, захтева успостављање и одржавање модела стандардизације који ће ефикасно обухватати целу области и бити погодан за даљу надградњу. Дати модел треба да уочи уколико постоје термини употребљавани на међународном нивоу и да их, уколико су одговарајући, искористи као основу за стварање адекватних националних или регионалних стандарда. Ако се исказују тенденције ка интернационализацији, треба јасно и детаљно описати принципе усвајања и прилагођавања страних термина у складу са правилима српског језика, ито на свим нивоима (фонолошком, ортографском, морфолошком, синтаксичком и семантичком). Споменути модел требало би да подразумева и израду терминолошког речника из дате области, с детаљно описаним одредницама, праћеним изворним термином. Прописана терминологија требало би да буде доследно употребљавана у стручној и научној комуникацији. Процес изградње модела стандардизације, а онда и саму стандардизацију треба, како Јакић лепо примећује, започети што пре, јер се ради о терминологији области која се брзо развија. Једино на тај начин се може увести и одржати ред у мноштву постојећих и мноштву надолазећих термина . Све ове активности допринеле би очувању и развоју српског језика.

Јакић предлаже и институционални и нормативни облик модела стандардизације терминологије српског језика уопште у оквиру кога би стандардизација терминологије менаџмента у организацији била само један од сегмената. Она предлаже формирање институције која би се могла звати Институт за стандардизацију терминологије српског језика, а чије оснивање би било регулисано законом. Институт би требало да буде независна профитабилна организација, која би била у сталној, двосмерној комуникацији са чиниоцима

друштва и међународне заједнице, релевантним у датој области. У оквиру института функционисале би комисије, формиране од стручњака из области о чијој се терминологији ради и терминолога и преводилаца, као језичких специјалиста. Њихова координација, сматра Јакић, требало би да буде у надлежности академских институција релавантних за дату област, па би тако комисија за терминологију организационих наука, припала Факултету за организационе науке. Она даје и детаљан опис послова и задатака ових комисија.

Монографија *Терминологија организационих наука* даје критички приказ стања терминологије организације а посредно и целоклупне научне и стручне терминологије у српском језику. Посебан научни допринос исказан је дефинисањем кокретног предлога модела стандардизације (уз нормативни и институционални оквир и груписање термина. Јакић у овом делу, осим неопходне идеје институционализоване стандардизације, јасно подвлачи кључне елементе неоподне за успешност тог процеса – ангажовање терминолога и стручњака из појединачних специјализованих области чија се терминологија стандардизује; учешће јавности и умрежавање институција на међународном нивоу.

Склона сам да закључим да само благовремено започете, адекватно вођене и институционализоване терминолошке активности могу увести преко потребан ред у стручну терминологију српског језика, олакшати комуникацију међу домаћим стручњацима (па и њихову са страним колегама) и омогућити очување и развој одређених домена, али и српског језика уопште. Стога, ова монографија представља значајан прилог терминологији као дисциплини, вредан је приручник како терминолозима, тако и стручњацима у области организационих наука и позив је на детаљније и посвећеније бављење овом важном облашћу.

Датум пријема: 28.9.2015.
Датум исправки: /
Датум одобрења: 29.9.2015.

НАУЧНА КРИТИКА
УДК: 305-055.1/.2

Светлана Е. Томић[1]
Алфа БК универзитет
Факултет за стране језике

МАРИНА ХЈУСОН *ПОЛУПЕРИФЕРИЈА И РОД: ПОБУНА КОНТЕКСТА* (БЕОГРАД: ИНСТИТУТ ЗА КРИМИНОЛОШКА И СОЦИОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА, 2015)

Марина Благојевић Хјусон истакнута је социолошкиња и феминисткиња, научна саветница у Институту за кримнолошка и социолошка истраживања, међународна експерткиња која десет година ради за Европску комисију и Европски парламент. Обављала је експертске мисије у Монголији, Јерменији, Азербејџану, радила је родне пројекте за владе у региону и бројне међународне организације (UN DP, UNIFEM, UN Women, USAID ...). Хјусон је објавила више књига и преко 120 научних публикација из родних студија. Њена знања су видљива и заступљена у међународној и домаћој средини, али не са истим односом прихваћености. Свесна овог проблема дијахроницитета према својим радовима у Србији, др Хјусон више пута поставља питање рецепције своје нове публикације. Управо та рецепција, њена структура и проблеми могу бити нова тема за драгоцено истраживање у будућности.

Хјусон напомиње да је нову књигу писала на српском језику не би ли њена знања била доступнија у домаћој науци.Та чињеница у довољној мери илуструје став српске академије према науци и друштву. Разлог нечитања и непознавања значајних студија можда не лежи,како је напоменуто, у томе што студенти не читају књиге на енглеском, већ се треба упитати у којој мери то чине њихови наставници којима би требало да је дужност да студентима преносе нова и поуздана знања. Која то знања у овом случају наставници не предају

---

[1] svetlana.tomic@alfa.edu.rs

студентима и зашто? У првом реду не преносе знања која се тичу производње неједнакости и одржавања друштвених криза. А када та знања долазе од критички оријентисане научнице и феминисткиње, она су још мање добродошла у средини која у критици не види услов напретка науке, где је антифеминизам део легитимног научног дискурса, а локална знања - самопроглашен ауторитет. У овом примеру илустрован је још један однос центра и полупериферије којим се бави ауторка књиге *Полупериферија и род: побуна контекста*.

Ова најновија публикација Марине Хјусон веома је важна јер представља синтезу њеног двадесетпетогодишњег знања и нових открића о односима центра, полупериферије и периферије. У *Предговору* Марина Хјусон објашњава развој својих истраживања, симбиотичну везу научнице и активисткиње. Она је једна од кључних актерки женског покрета у Србији од 1990.године па надаље. Након представљених тема и проблема у *Уводу*, у другом поглављу, *Чему теорија полуперферијалности?,* иницијаторка прве постсоцијалистичке феминистичке конференције („Шта можемо за себе да урадимо“ 1994.) и експерткиња за родне политике, показује како се феминистички може дефинисати различитост без инфериорности.

У том другом делу књиге, Марина Хјусон указује на сукоб реалности и потреба источноевропских земаља у транзицији са једне стране и произведеног знања на Западу са друге стране. Она наводи неколико убедљивих примера различитог испољавања „центричности“ („метрополичности“) академског феминизма на Западу почев од неких угледних ауторки (Nanette Funk, Gabriela Griffin). Иако је то илустрација колонијализма, Хјусон одбија да разматрање овог озбиљног проблема сведе под неоколонијалну стратегију (како то често и олако чине неки проучаваоци), познајући чињеницу да се наспрам ове доминације путем знања касних 80-их и90-их година 20.века у Србији испољавала „жеђ за знањем... учењем, упијањем идеја“... Хјусон такође демистификује разгранате праксе искривљавања знања код феминисткиња на Западу које нису само утицале на појачавање, неприхватање и непоштовање разлика у односу на феминисткиње из источноевропских земаља („у транзицији“). Таква искриваљавања била су пренесена у академску сферу, у оквир академске праксе писања и цитирања, али и у центричној организацији библиометријских индикатора, што је непрекидно утицало на „маргинализацију 'малих' језика и 'малих култура'“.

Подједнако је важно што др Марина Благојевић Хјусон пажљиво разграничава наизглед исте сфере феминистичког деловања у Србији, али и у односима Запад-Исток. Током двадесет година свог рада, она је у овим напорима остала доследна. У фус-нотама Хјусон указује на сложеност феминистичких проблема у Србији, која могу постати посебан предмет проучавања. Ово је такође важан допринос, јер у Србији ретко ко говори и пише о феминистичкој

„правоверности“, клановским борбама, деауторизацији идеја, српском национализму или деконтекстуализованом космополитизму унутар феминизма, као и политичности феминистичких активности ... Друга група важних дистинкција које би требало да буду проучене а на коју Хјусон указује је она између феминистичке научне заједнице и академског феминизма.

Осим критичког посматрања дозвољених и недозвољених разлика (Север-Југ; Запад-Исток), Хјусон проблематизује и групу појмова који искривљују токове стварности: „сестре“, „теорија“, „реалност“, „транзиција“, „глобализација“, „транснационализација“... У оквиру овог преиспитивања језика и стварности, проблему употребе енглеског језика посвећена је додатна пажња. Ту је Марина Хјусон указала на инертност српске академске заједнице, на проблеме успостављања веза са “центром“ источноевропских феминисткиња, при чему се не усклађују домаће потребе израза и употреба страног језика, као ни етички изазови.

Марина Хјусон скреће пажњу и на везу неразумљивог језика анализа друштвених промена, искривљавања чињеница у статистичким прегледима, нетранспарентност методологија и прикривања друштвених неједнакости. Посебно је драгоцен њен угао социолошкиње која поседује свест о фундаменталној важности карактеристика популације за економски и друштвени развој и о потреби интерсекционалних анализа. Као експерткиња родних политика и мисија еворпских и других земаља, Хјусон пружа објашњења шта се дешава са родним режимима у време „транзиције“. Њена три теоријска полазишта су „Јужна теорија“ (Колонел 2007), теорија стајалишта (Хартсок 1983. и Хардинг 1984, 2004) и идеја о вишеструким модерностима и пројектима модернизације (Ајзенштата 2002). Помоћу њиховог удруживања, Хјусон истиче да су различити делови света међусобно повезани и да односи центар-полупериферија-периферија нису фиксирани за географско-економска значења, већ да су пресудне њихове структурне одлике које су повезане са локалношћу и произилазе из медијалног положаја.

У односу на своје претходне студије, Хјусон је сада проширила појам полуперферије како би објаснила промене унутар различитих друштава и одговорила на питање како је могуће трансформисати „центре“. Дакле, ранију примену појма надоградила је помоћу два феминистичка теоријска правца, интерсекционалности деконструкције, а уместо различитих термина за знање, јавне политике и праксе предлаже употребу једног – „знање/политике/праксе“ (Jeff Hearn) јер сматра да је потребно учврстити везу између знања и деловања. Објашњавање разлика између појмова полупериферије и полупериферијалности, представљено у трећем поглављу, што представља такође значајан увид у суштине друштвених појава који долазе из истраживања различитих контекста.

Књига ће бити од користи не само социолозима, већ и истраживачима других друштвених наука. Кроз анализу и синтезу одабране групе проблема ауторка је представила специфичности источноевропске транзиције, после двадесетак година поново актуелизујући питање шта можемо да урадимо за себе. Проблем рецепције књиге није без разлога стављен у први план. Оно позива на испитивање односа знања у центру и знања изван центра. Ауторка наглашава да сазнајни процес повезује освешћивање и оснаживање субјекта, оно укључује производњу знања које је услов за промене у друштву. Овом новом књигом др Марина Благојевић Хјусон узима перспективу света-као-целине. Она је пример феминистичког дефинисања различитости без инфериорности, са контекстуализованим погледом на производњу знања, чињеница и њихову манипулацију.

Датум пријема: 17.10.2105.
Датум исправки: 2.11.2015.
Датум одобрења: 5.11.2015.

НАУЧНА КРИТИКА
УДК: 070.487(497.11)"1830/1918"

Светлана Е. Томић[1]
Алфа БК универзитет у Београду
Факултет за стране језике

ЖАРКО РОШУЉ *ЧАС ОПИСА ЧАСОПИСА VI : ЖАНРОВИ У СРПСКОЈ ШАЉИВОЈ ПЕРИОДИЦИ (1830-1918)* (НОВИ САД-БЕОГРАД: МАТИЦА СРПСКА- ИНСТИТУТ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И УМЕТНОСТ, 2014)

Шеста књига историчара књижевности Жарка Рошуља *Час описа часописа VI : жанрови у српској шаљивој периодици (1830-1918)* део је дводеценијског истраживања српске периодике. У његовим ранијим књигама критичари су истицали допринос друштвеној и културној историји Србије.*Час описа часописа VI : жанрови у српској шаљивој периодици (1830-1918)* представља преглед афоризама и карикатуре у изузетно плодној српској шаљивој периодици. Од Стеријиног првог шаљивог календара из 1830. до краја Великог рата Рошуљ прати заступљеност и трансформацију афоризама, не испуштајући из вида важне политичке догађаје и личности који помажу да се боље разуме контекст једног времена и начин размишљања интелектуалаца. Обимна грађа очито није била препрека већ изазов овом историчару. Како би проучио афоризме, Рошуљ је истражио 69 листова/часописа и 5 календара. У првом делу књиге, док исписује заступљеност и врсте афоризама у периодици, Жарко Рошуљ истовремено склапа антологију овог најкраћег жанра у књижевности, нудећи читаоцима 1001 афоризам.

Афоризам је био радо писан и заступљен у друштвеном животу Србије. Многи познати писци били су и афористичари. Као и у ранијим студијама, Рошуљ открива неке мало познате детаље. Тако се сазнаје да Јован Јовановић Змај није спорадично писао афоризме, користио је око 500 псеудонима потписујући своје мудре мисли. Због оштрине политичке критике Змајеви листови су трпели

[1] svetlana.tomic@alfa.edu.rs

цензуру, што није ублажило нити преокренуло његови ставове о одбрани слободе мишљења.

Ако је у трећој књизи о Пери Тодоровићу (2004) Рошуљ критиковао Слободана Јовановића што је пристрасно осудио на заборав ову значајну фигуру из политичког и књижевног живота Србије, у шестој књизи овај историчар драгоцене критичке примедбе упућује Јовану Скерлићу. То је стога што је Скерлић као угледни историчар и критичар такође осудио на заборав прву књигу афоризама у Србији, која је дошла из пера једне жене – краљице Наталије Обреновић. Значајна је и друга критичка напомена Жарка Рошуља о Скерлићевом недоследном суду о српској сатиричној периодици из 1911. који се не поклапа са оценом из 1914. (видети стр. 240).

Шаљиви листови у Србији су били бројни, некада веома кратког века. Њихови издавачи и уредници били су тврдоглаво посвећени потреби да се народ критички насмеје. Ту је снага политичких афоризама најјача или најпродорнија. Негде се могло више истраживати, посебно у ретким случајевима када власник и одговорни уредник шаљивог листа постаје жена, што је био случај са Зорком Лазић и листом *Врач,* који је био најтиражнији српски шаљив лист у 19.веку, али и наугледнији, сматран је наследником Змајевог листа *Стармали*. На пример, у аламнаху *Српкиња* (1913, ср. 39-42) постоје изванредно значајни подаци шта је значила посвећеност Зорке Лазић (књижевнице, удовице, мајке) издавању *Врача*.

Концентрација на шаљиве листове нужно је утицала на сужење истраживачког фокуса. Било би значајно да се макар укратко читаоцима и другим истраживачима скренула пажња да су и у другим периодичним публикацијама, на пример женским листовима, афоризми били редовна рубрика. Лист Београдског женског друштва *Домаћица* (1979) окупљао је српску женску образовану елиту, доносио је, између осталог, богат избор иностране и домаће афористике, које су потписивале интелектуалке. Зато нас нова истраживања тек чекају, она у којима би се упоредиле на пример мисли о жени и еманципацији из Рошуљеве изабране а доминантно мушкоцентричне и ове женске прогресивне штампе која није била мизогино оријентисана.

Шеста књига Жарка Рошуља оријентисана је на пописивање шаљивих листова, набрајање типова афоризама и цитирање неких одабраних примера. Аутор је игнорисао методолошко утемељење афоризма у теорији и историји књижевности. Због занемаривања анализе богатог материјала, због повремено колоквијалног стила писања, подножних напомена које су претежно библиографске врсте, ова публикација више нагиње популарнонаучној а мање научној студији. Постојећа истраживања друштвених слојева и културних феномена у Србији тог времена могла су да помогну већи удео интердициплинарног приступа. Многи афоризми омогућавају проучавање

стереотипа, на пример уочавање позитивног вредновања нежења и негативног обележавања неудатих жена.

Ове примедбе могу да се упуте и другом делу књиге, који је посвећен карикатури у шаљивој периодици одабраног периода. Пошто се изабран анаитички примерак шаљивих листова у већој мери поклапа са првим делом књиге, јављају се понављања. У новије време постоји значајан број студија посвећених интермедијалности, па ипак код Рошуља изостаје анализа односа слике (карикатуре) и текста. Важно је што Рошуљ описује улогу Јована Стерије Поповића у равоју српског афоризма, али и карикатуре, напомињући и срећну околност – 1846. годину када је у Београду отворено Одељење литографије у државној штампарији, где су радили немачки уметници.

У прегледу карикатуриста Жарко Рошуљ је успео да издвоји Јована Јовановића Змаја, Ђуру Јакшића, Ацу Поповића Зуба, Карела Клича, Драгутина Дамјановића... Са опрезом, међутим, треба узети информацију о Јованки Бојовић – да се од 1891. у листу *Брка* јавља као једна од првих српских жена карикатуристкиња (стр. 284). Познато је да је учитељица и књижевница Косара Цветковић у истом листу под псеудонимом „Офелија“ око 1889. објављивала карикатуре вићенијих Чачана (видети чланак: Оливера Недељковић „Косара Цветковић –живот преведен у књиге“, *Глас библиотеке*, Чачак, 17/2010, стр.96). Пошто је Бојовић своје прве карикатуре заснивала на предлошцима из руског сатиричног листа *Будилник*, вредело би поредити уметничку вредност цртежа ових жена. Штета је што као визуелни материјал карикатуре нису у неком знатнијем обиму укључене у књигу. Срећемо свега шест таквих примера.

Као преглед, ова шеста књига Жарка Рошуља доноси квантитиван износ података о афоризмима и карикатурама. Сходно избору наслова, представљен је опис а не анализа и у том смислу Рошуљ је постигао свој циљ. Некада опис одређених личности или часописа није изведен исцрпно, Рошуљ је радије оставио путоказе знајући да је сазнавање прошлости веома захтеван и тешко докучив процес. Сложенија анализа афористике и карикатуре, дакле, тек предстоји. Најдрагоценији су Рошуљеви нови увиди у значај одређених личности, као и критичко документовање да су неки судови књижевних ауторитета нетачни. У оба случаја Рошуљ мења разумевање српске књижевне прошлости и помаже изградњу поузданог знања.

Датум пријема: 17.10.2015.
Датум исправки: /
Датум одобрења: 20.10.2015.

ОТВОРЕНО ПИСМО СРПСКИХ ХИСПАНИСТА УРЕДНИЦИМА, ЛЕКТОРИМА, ИЗДАВАЧИМА, НОВИНАРИМА У СВИМ ВРСТАМА МЕДИЈА И СТРУЧЊАЦИМА ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

Поштована господо,

Обраћамо вам се поводом проблема са којим се свакодневно суочавамо, од дневних новина до научних часописа, а тиче се транскрипције имена са шпанског језика.

Желимо да вам укажемо на чињеницу да у хиспанским земљама не постоје гласови ***/Ч/*** и ***/З/*** (дакле, ни у једној варијанти шпанског језика, који се говори у двадесет и једној земљи света, не постоји изговор *Санчез* него само *Санћес*), и да је, упркос томе што Правопис српског језика подржава застарелу и нетачну транскрипцију, нужно да приликом лекторисања, објављивања публикација и усменог изражавања, прихватите и у пракси усвојите једину исправну верзију поменутих гласова, а за ту исправност гарантујемо и својом стручношћу и професионалношћу. Ова два гласа нису једини проблеми у транскрипцији шпанских имена које у правопису треба решавати, али су свакако најчешћи, стога ово писмо треба схватити као жељу да се отпочне с променама набоље. Слажемо се да устаљене и одавно укорењене облике (Чиле, Чивава, Санчо из *Дон Кихота*) не треба преиначавати (као што није преиначено Хавана и Хондурас иако се у оригиналу изговарају без /х/, или Аргентина чије изворно име гласи Архентина), али њих је занемарљиво мало у односу на сва шпанска имена која су у наш језик ушла у последњим деценијама.

Сигурни смо да својим ауторитетом и положајем можете утицати на то да у српском језику коначно почне да се примењује исправна транскрипција са шпанског језика и били бисмо захвални да уважите став већине српских хиспаниста. Правопис није канон или догма, него би требало да се темељи на теоријским поставкама. Уосталом, као што је познато, једном у неколико деценија појављује се нова, промењена верзија правописа, па сматрамо да будућа издања треба да буду боља од претходних и желимо да томе допринесемо.

Уз дужно поштовање ваше струке, молимо вас да приликом и најмање лекторске интервенције на именима из шпанског језика консултујете неког од доле потписаних стручњака и преводилаца.

С поштовањем,

У Београду, 20. октобра 2015.

(по азбучном реду)

МА Маријана Алексић, професор шпанског језика и хиспанских књижевности

Бранко Анђић, преводилац

Мр Драгана Бајић, професор шпанског језика у Институту Сервантес и Студију страних језика „Гранада“

МА Изабела Бељић, секретарка Катедре за иберијске студије и докторандкиња Филолошког факултета Универзитета у Београду

МА Ивана Бошковић, професор шпанског језика и хиспанских књижевности, докторанткиња сарадница на Филолошком факултету у Београду

Ана Величковић, професор шпанског језика

МА Маја Вељковић Michos, професорка шпанског језика и координатор за романске језике, Универзитет Сингидунум

МА Сена Влајковић, књижевни преводилац, професорка шпанског језика ихиспанских књижевност

Гордана Вранић, професор шпанског језика и власница Студија ГРАНАДА

МА Ивана Георгијев, докторанткиња сарадница на Филолошком факултету у Београду и професорка шпанског језика у Институту Сервантес

Јелена Дошен, професорка шпанског језика и преводилац

Нада Донати, новинар и књижевни преводилац, члан УКПС

МА Андријана Ђордан, асистент Факултета за стране језике Алфа БК универзитета у Београду, докторанд Филолошког факултета у Београду.

Људмила Ђукић, МА професор шпанског језика и хиспанских књижевности, МА историчар уметности и књижевни преводилац

МА Милица Ђуричић, докторанткиња на Филолошком факултету у Београду и стипендисткиња на пројекту Књиженство

Стефана Живојиновић, професор шпанског језика и хиспанских књижевности, студент мастер студија на Филолошком факултету у Београду

МА Јелена Јосиповић, докторанткиња и сарадница на Филолошком факултету у Београду

МА Јелена Ковач, докторанткиња сарадница на Катедри за иберијске студије Филолошког факултета у Београду.

МА Наташа Ковачевић, професор шпанског језика и хиспанских књижевности и докторанткиња на Филолошком факултету у Београду.

МА Бојана Ковачевић Петровић, асистент за шпански језик на Филозофском факултету у Новом Саду и докторанд сарадник на Филолошком факултету у Београду

Др Ана Кузмановић Јовановић, доценткиња на Катедри за иберијске студије Филолошког факултета у Београду

Др Јасмина Лазић, професор шпанског језика и хиспанских књижевности, у избору за научног сарадника Института за књижевност и уметност

МА Соња Ластро, филолог хиспаниста, Rights manager у издавачкој кући Лагуна

МА Милица Лилић, професор шпанског језика и хиспанских књижевности, потпредседница Управног одбора Друштва хиспаниста

МА Катерина Линдтнер, професор шпанског језика и власник Центра страних језика „Salamanca”

Др Александра Манчић, виши научни сарадник, Институт за књижевност и уметност, Београд

Др Сања Маричић Месаровић, виши наставник вештина за шпански језик на Филозофском факултету у Новом Саду

Весна Мастало Поп-Јорданов, професор шпанског језика и књижевности

Марија Минић, преводилац

Гордана Михајловић, књижевни преводилац

МА Марица Мујовић, професор шпанског језика, Студио ГРАНАДА

Марина Николић, наставник шпанског језика на Филозофском факултету Универзитета у Београду, члан Удружења научних и стручних преводилаца, члан уредничког одбора часописа „Преводилац“ и судски тумач за шпански језик.

Данијела Пејчић, књижевни преводилац

Jenny Perdomo, лектор и библиотекар, Филолошки факултета Универзитета у Београду

МА Лора Петронић Петровић, професорка шпанског језика, Универзитет Сингидунум Београд, Пословни факултет Ваљево; докторанткиња Филолошког факултета Универзитета у Београду

Љиљана Поповић-Анђић, преводилац

Надежда Поповић, књижевни и стручни преводилац, члан ДСКПС

Даница Радека, професор шпанског језика и књижевности, York Preparatory School, Њујорк

МА Андреа Радосављевић, професорка шпанског језика и хиспанских књижевности, докторанткиња сарадница на Катедри за иберијске студије Филолошког факултета у Београду

Др Јелена Рајић, ванредна професорка шпанског језика на Филолошком факултету Универзитета у у Београду

МА Ана Руднички, професор шпанског језика и хиспанских књижевности

МА Верица Савић, професор шпанског језика, Факултет за инжењерски менаџмент, Београд

Срђа Сарделић, виши лектор на Катедри за иберијске студије (превођење са шпанског на српски језик), Филолошки факултет у Београду, и преводилац

Др Мирјана Секулић, доцент, хиспанске књижевности и култура, Филолошко-уметнички факултет Крагујевац

МА Јелена Спасојевић, професор шпанског језика и хиспанских књижевности, председница Управног одбора Друштва хиспаниста,

МА Ана Срећковић, професорка шпанског језика, докторанткиња сарадница на Филолошком факултету у Београду

Весна Стаменковић, књижевни преводилац, члан УКПС

Силвиа Монрос Стојаковић, филолог, писац и преводилац

Др Јасна Стојановић, редовни професор, шпанска књижевност и култура, Филолошки факултет, Београд

МА Марина Танасковић, професор шпанског језика и хиспанских књижевности; стручни преводилац

Др Ђорђина Трубарац Матић, научни сарадник, Етнографски институт, САНУ

Др Јелена Филиповић, редовна професорка шпанског језика

Весна Удицки Вучетић, професор шпанског језика и књижевности, судски тумач за шпански језик.

Зоран Худак, дипломирани хиспаниста, преводилац

Гордана Човић Јовановић, професорка шпанског језика и хиспанских књижевности

Вук Шећеровић, књижевни преводилац, члан УКПС

УПУТСТВО АУТОРИМА ЗА ПРИПРЕМУ РУКОПИСА

Часопис *Речи* налази се у категорији М 53 часописа Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. Упутство за припрему рукописа састављено је према Акту о уређивању научних часописа МНТР (ев. број: 110-00-17/2009-01, Београд, 09.07.2009).

Достављени научни радови, након уредничке процене, улазе у процес рецензирања компетентних стручњака. Рецензентима није познат идентитет аутора, нити аутори добијају податке о рецензентима. На основу рецензија редакција доноси одлуку о објављивању, корекцији или одбијању рада. Аутори чији су радови одбијени и аутори којима се радови враћају на корекцију добијају на увид рецензије.

Часопис *Речи* публикује само раније необјављене научне и стручне радове из језика, књижевности и културе. Уколико чланак представља раније допуњен или измењен рад, аутори су дужни да доставе копију првог рада.

Изузетно се штампају критичка издања историјске, архивске, лексикографске, библиографске грађе и сл. као и ненаучна грађа која може бити од користи истраживачима.

Часопис *Речи* излази једанпут годишње, рукописи се достављају електронском поштом током целе године на адресу уредништва reci@alfa.edu.rs . Заједно са слањем радова, аутори су дужни да потпишу **Изјаву аутора**. То је приложен документ на сајту часописа *Речи* чијим потписивањем аутори потврђују да је њихов текст оригиналан производ властитог рада и да је текст припремљен према задатим упутствима часописа. У супротном, редакција неће прихватити рад за објављивање, као ни у случају да је аутор/ка одбио/одбила да прихвати коментаре и примени сугестије рецензената.

Основне информације о писму и обиму рада

Писмо рукописа на српском језику је ћирилица (Serbian, Cyrillic). Радови могу бити објављени на енглеском, или неком другом страном језику. Текстови на српском језику треба да су прилагођени Правопису из 2010. и Нормативној граматици из 2013. године. Текстови на страним језицима треба да следе језичке норме тих језика.

Дужина и фонт рукописа чланака је до 30 000 словних места (са белинама), не рачунајући фус-ноте. Фонт је Times New Roman 12. Фус-ноте се уносе величином слова Times New Roman 10 и не служе за цитирање, већ за додатна објашњења. Проред текста је 1,5. Наглашавања у тексту преносе се курзивом.

Структура чланка

Подаци о аутору или ауторки стављају се на почетку рада, пишу се фонтом који се користи за главни текст рада, Times New Roman 12. Обухватају име, средње слово и презиме аутора, и афилијацију. Афилијација подразумева установу у којој је аутор запослен, исписује се непосредно након имена аутора, а функција и звање аутора се не наводе. У случајевима сложеније организације, наводи се укупна хијерархија. На пример: Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Одељење за историју, Београд.

Након презимена, у фус-ноти се наводи електронска адреса аутора. У случају коауторства, наводи се електронска адреса првог аутора. Не наводе се функција и звање аутора. Уколико је рад настао у оквиру одређеног пројекта, потребно је, одмах након наслова рада, у фус-ноти, навести податке о броју пројекта, његовом руководиоцу и институцији која финансира пројекат. Изрази захвалности и коментари дају се такође у овом делу рада.

Наслов рада треба да што прецизније упућује на садржај чланка и да олакшава индексирање и претраживање теме. Наслов се пише два реда испод афилијације, центрирано, великим словима.

Апстракт (сажетак, анотација) мора да садржи уводна разматрања о истраживању, ранија запажања о проблему, примењене методе, јасне и концизне резултате и мишљење о утицајима и импликацијама открића. У апстракту се налазе само најважнији детаљи који су потребни за разумевање значаја чланка. Обим апстракта је од 150 до 200 речи, пише се на језику рада, српском и енглеском језику. Редакција обезбеђује превођење апстраката страних аутора на српски језик.

Кључне речи не треба да садрже речи из наслова рада већ суштинске речи које су извучене из садржаја рада. Треба написати до 10 кључних речи. Оне се на почетку рада наводе уз апстракт.

На крају чланка долази Литература (приликом навођења користи се *APA* (*American Psychological Association*) стил. Праћена је Насловом рада, Резимеом и Кључним речима на страном језику уколико је рад писан на српском; у случају рада на страном језику, ова три сегмента дају се на српском. **Резиме** треба да садржи кондензовано саопштене кључне идеје рада. За разлику од апстракта, у резимеу се аутори концентришу на резултате, открића и закључке. Резиме би требало да буде опширнији од апстракта (садржи до 250 речи).

На крају текста, у доњем десном углу, редакција хронолошким редом наводи датуме пријема, одобрења и евентуалних исправки рада.

Рад може да садржи **поднаслове**. Они су увучени у пасус и нису писани великим словима, већ подебљани.

Текстови чланака имају **пасусе**. Параграфи не могу бити састављени од једне реченице.

Нумерацију страница, параграфа или поднаслова није потребно вршити.

Додатни попратни материјали (фотографије, документа, транскрипти, табеле, графикони, цртежи, схеме) пожељни су прилози и објављују се уз претходно достављене дозволе надлежних институција. Овај материјал доставља се у посебном фајлу, а у основном тексту посебном заградом обележава се место где долазе и не уносе се у текст. На пример: [слика бр.1] [табела бр. 3]. Црно-беле репродукције се шаљу као TIFF (у резолуцији 300 dpi) или EPS (800 dpi). Табеле се прецизно обележавају, преносе без сенчења и боја,увек имају наслов на језику рада и језику резимеа.

Начин цитирања

Приликом навођења користи се ***APA* (*American Psychological Association*)** стил.

Цитате треба стављати под наводнике. На српском језику цитати се преносе према Правопису српског језика („“), на енглеском језику према језичкој норми тог језика (“ ”). Једино се стихови дају у курзиву. Ако прелази 40 речи, цитат се издваја у посебан пасус, без наводника. Уколико се у главном тексту цитира аутор страног порекла, најпре се наводи превод или транскрипција имена аутора, а потом се у угластој загради [ ] пише његово или њено оригинално име и презиме, на пример Џонатан Калер [Jonathan Culler]. Исти поступак примењује се и за писање страних појмова и израза. Ако се цитирају реченице на страном језику, у главном тексту се даје превод, а у фус-ноти оригинал, увек са наводом извора.

Цитирање се врши унутар текста у формату библиографске парентезе која садржи презиме аутора, годину објављивања рада, двотачку и број странице са које је цитат преузет, на пример (Culler, 1997: 32). Ако је реч о студији више аутора, наводе се презимена прва два аутора одвојена зарезом, на пример (Самарџија, Јухас и др. 2011: 34).

Листа референци

Посебно се наводе извори и литература.

- **Књиге и монографије**:
- једног аутора

  Culler, J. (2007). *The Literary in Theory*. Stanford: Stanford University Press.
- више аутора

  Ward, Geoffrey C., and Ken Burns. (2007). *The War: An Intimate History, 1941-1945*. New York: Knopf.

- књига објављена у електронској форми
  Eckes, T. (2000). *The developmental social psychology of gender*. Доступно преко: http://www.netlibrary.com

➢ **Поглавље у монографији или зборнику радова**
Манчић, А. (2010). Писања и читања превода као жанра у српским књижевним и научним часописима (поводом првих српских превода Сервантеса, Ариоста и Шекспира. У: Весна Матовић (ур.), *Жанрови у српској периодици* (499−515). Београд: Институт за књижевност и уметност.

➢ **Чланак у часопису или дневним новинама**
Референца треба да садржи презиме и име аутора, годину издања, наслов чланка, назив часописа (курзивом), волумен, број странице.
Haraway, D. (1988). Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective. *Feminist Studies*, 14 (3), 575-599.
Stolić, A. (2001). Društveni identitet učiteljice u Srbiji 19. veka. *Godišnjak za društvenu istoriju*, Beograd, 3: 205-232.
Вулићевић, М. (2011). О вампирима с емпатијом. *Политика*. 26. октобар. стр. 14.

➢ **Зборници радова са научних скупова или конференција**
Singh, K., & Best, G. (2004). Film induced tourism: motivations of visitors to the Hobbiton movie set as featured in *The Lord of the Rings*. In *Proceedings of the 1st International Tourism and Media Conference, Melbourne* (98-111). Melbourne: Tourism Research Unit. Monash University.

➢ **Необјављене докторске дисертације, магистарске тезе или мастер радови**
Балан, Ј. (2004). *Дискурс женског лика у српском реалистичком роману* (Необјављена докторска дисертација). Универзитет у Београду: Филолошки факултет.

➢ **Документ са интернета:**
Референца треба да садржи презиме и име аутора, датум објављивања, наслов документа, датум када је сајт посећен, интернет адресу.
Wood, J. (2014, May 19). The World As We Know It. *The New Yorker*. Доступно преко:
http://www.newyorker.com/arts/critics/books/2014/05/19/140519crbo_books_wood
[30.06.2014]

➢ **Рукописна грађа**
Николић, Јован. *Песмарица.* Темишвар: Архив САНУ у Београду, сигн. 8552/264/5, 1780−1783.

*

Аутори су дужни да доставе лекторисане текстове.
Рукописи се не враћају.

Примерак часописа може се набавити у библиотеци Факултета за стране језике Алфа БК универзитета.

INSTRUCTIONS FOR PAPER SUBMISSION

***Reči**: a Journal of Language, Literature and Culture* is categorised as an interdisciplinary scientific journal by the Serbian Ministry of Education, Science and Technological Development (M53). Instructions for the preparation of manuscripts conform to the Act on Scientific Journal Editing, No 110-00-17/2009-01, Belgrade, 9 July 2009.

All submitted papers are reviewed by qualified scholars after the editor's assessment. The authors' identities are not disclosed to the reviewers, nor do the authors receive information about the reviewers. Upon receiving the reviews, the Editorial Board decides on the publication, correction or rejection of the papers. The authors whose papers have been rejected or returned to be corrected are sent the reviews.

Only the articles that have not been previously published can be accepted for publication. If the article is a previously amended or modified work, the author is required to submit a copy of the earlier version.

The *Reči* Journal can exceptionally publish critical editions of scientific, historical, archival, lexicographic or bibliographic materials as well as non-scientific texts that may be of use to researchers.

The Journal is published annually; papers are submitted electronically throughout the year at reci@alfa.edu.rs. Authors are requested to sign the **Statement of Authorship**, a document available on the *Reči* Journal website. By signing this document, the author confirms that the submitted text is an original product of their own work, and that the text is prepared conforming to the guidelines set by the Journal. Those manuscripts that do not meet the above requirements will not be accepted for publication. If an author has refused to accept the reviewers' comments and suggestions, their paper will not be taken into consideration.

Basic information on the manuscript length and style requirements

If a paper is in Serbian, it should be written in Cyrillic alphabet. Texts in Serbian should be prepared according to the official Orthography of 2010 and the Normative Grammar of 2013. Papers can be published in English or other foreign languages complying with the norms of those languages.

Manuscript length should not exceed 30,000 characters (with blanks) not counting the footnotes. The **font** is Times New Roman, size 12, line spacing 1.5; for footnotes Times New Roman size 10 should be used. Footnotes should be used for

further clarification and not for references. Italics should be used to emphasize words or phrases.

Article structure

Information on the author should be provided at the beginning of the paper, formatted in the same way as the main text (Times New Roman 12). It should include the author's first name, middle initial(s), last name and affiliation. Affiliation means the institution in which the author is employed, it should be printed immediately after the author's name, and the function and position of the author should not be mentioned. In the case of a more complex organization, the entire hierarchy should be provided. For example: University of Belgrade, Faculty of Philosophy, History Department, Belgrade.

A footnote with the author's e-mail address should be included after the autor's last name. In the case of collaboration, the e-mail address of the first author is given. The authors' positions and titles should not be included. If the paper is written as part of a project, a footnote with the information on the project number, its leader and the institution financing the project should be provided after the title of the paper. Acknowledgments and comments may also be given in this part of the paper.

The title of the paper should be precise and informative in order to facilitate search and indexing. The title should be written two lines below the affiliation, centered, in capital letters.

The abstract should contain introductory information on the research, a brief explanation of the problem addressed, the methods used, clear and concise results, and an opinion on the effect and implications of the discovery. The abstract should contain only the most important details necessary for understanding the relevance of the article. The abstract should be written in the language of the paper, Serbian and English and contain 150 to 200 words. The Journal will provide Serbian translation for the abstracts of foreign authors.

Keywords are given after the abstract. They should not contain words used in the title, but essential words drawn from the paper's content. There should be up to 10 keywords.

After the main text, a Reference List should be provided (use APA (American Psychological Association) citation style). The Reference List is followed by the Title of the paper, Summary, and Keywords in a foreign language if the paper is written in Serbian; if the paper is written in a foreign language, these three segments should be in Serbian. **The summary** should contain concisely formulated key ideas of the paper. In contrast to the abstract, it should concentrate on the results, findings and conclusions. The summary should be longer than theh abstract, containing up to 250 words.

At the end of the text, in the lower right corner, the Editorial Office will provide the dates of submission, approval and resubmission (if applicable) of the paper in a chronological order.

The paper may contain **subtitles**. They should be indented and should not be written in capital, but bold letters.

The article should be organized into **paragraphs**. Paragraphs must contain more than one sentence.

Numbering of pages, paragraphs and subtitles is not necessary.

Additional materials (figures, tables, charts, graphs, photographs, documents, transcripts) are welcome and will be published with the permission of the copyright owner. These materials should be submitted in a separate file, and their place in the main text should be marked by square brackets. The materials should not be inserted in the text. For example: [Figure 1] [Table 3]. Black and white reproductions should be submitted as TIFF (300 d.p.i. resolution) or EPS (800 d.p.i.) files. Tables should be simple, without shading or color, and should always have captions in the language of the paper and the language of the summary.

Reference style

APA citation style is used.

Quotations should be put in quotation marks. In Serbian, quotes are written according to the Orthography of the Serbian language („“); in English, they are written according to the norm of the English language (“ ”). Only verses are italicized. Quotations exceeding 40 words should be set in a separate paragraph, without quotation marks. When quoting a foreign author in the main body of the text, translation or transcription of the author’s name is first given, and then the author’s original name in square brackets [ ], e.g. Džonatan Kaler [Jonathan Culler]. The same principle applies to foreign terms and expressions. If sentences in a foreign language are quoted, translation is given in the main text, and original text in the footnote, always citing the source.

In-text references are given in parentheses containing the author's surname, year of publication, a colon and the page number, e.g. (Culler, 1997: 32). In the case of multiple authors, the surnames of the first two authors are given separated by commas, e.g. (Samardžija, Juhasz et al., 2011: 34).

Reference list

The reference list should be separated into sources and references.

How to cite:

1. **Books and monographs**:

a) single author

Culler, J. (2007). *The Literary in Theory*. Stanford: Stanford University Press.

b) multiple authors

Ward, G. C., & Burns, K. (2007). *The War: An Intimate History, 1941-1945*. New York: Knopf.

c) electronic books

Eckes, T. (2000). *The developmental social psychology of gender*. Retrieved from: http://www.netlibrary.com

2. **Chapter in a book**

Hemingway, E. (1999). The killers. In J. Updike & K. Kenison (Eds.), *The best American short stories of the century* (78-80). Boston, MA: Houghton Mifflin.

3. **Journal or newspaper article**

The reference must contain the author's name, the year of publication, title of the article, name of the journal (italicized), volume number, and page number.

Haraway, D. (1988). Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective. *Feminist Studies*, 14 (3), 575-599.

Stolić, A. (2001). Društveni identitet učiteljice u Srbiji 19. veka. *Godišnjak za društvenu istoriju*, Beograd, 3: 205-232.

Bowman, L. (1990, March 7). Bills target Lake Erie mussels. *The Pittsburgh Press*, p. A4.

4. **Conference proceedings**

Singh, K., & Best, G. (2004). Film induced tourism: motivations of visitors to the Hobbiton movie set as featured in *The Lord of the Rings*. In *Proceedings of the 1st International Tourism and Media Conference, Melbourne* (98-111). Melbourne: Tourism Research Unit. Monash University.

5. **Unpublished doctoral dissertation or master's thesis**

Kassover, A. (1987). *Treatment of abusive males: Voluntary vs. court-mandated referrals* (Unpublished doctoral dissertation). Nova University, Fort Lauderdale, FL.

6. **Electronic sources**

The reference should contain the name of the author, the date of publication, title of the document, the date when the site was accessed and the URL.

Wood, J. (2014, May 19). The World As We Know It. *The New Yorker*. Retrieved from: http://www.newyorker.com/arts/critics/books/2014/05/19/140519crbo_books_wood [30.06.2014]

- **Archival sources**

Tarkington, B. (1924, May 8). [Letter to George Ade]. George Ade Papers, 1878-2007, The Virginia Kelly Karnes Archives and Special Collections Research Center (Box 10, Folder 5), Purdue University Libraries, West Lafayette, IN.

*

Authors are required to submit proofread texts.
Manuscripts are not returnable.
The Journal is available in the library of the Faculty of Foreign Languages, Alfa BK University.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

81+82

РЕЧИ : часопис за језик, књижевност и културу = journal of Language, Literature and Culture / главни и одговорни уредник
Светлана Томић - Год. 1, бр. 1 (2009)- . - Београд : Факултет за стране језике Алфа БК универзитета у Београду, 2009- (Београд : Apollo Graphic Production). – 25 cm

Годишње. – Текст на срп. и енгл. језику.
ISSN 1821-0686 = Речи (Београд) COBISS.SR-ID 155512076